

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YAZAN

HALİL HALİD

HALİL HALİD'İN MÜCADELESİ

YAKIN PLAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HALİL HALİD'İN MÜCADELESİ

Türk Cihangirliği ve İngiliz Hakimiyeti, Bir Türk'ün Ruznamesi

Halil Halid Bey

YAKIN PLAN YAYINLARI | 175

Tarih İnceleme Araştırma | 23

1. BASKI, Kasım 2018

ISBN 978 - 975 - 2487 - 25 - 3

EDİTÖR-TERCÜMAN:

Mustafa Ünal

KAPAK TASARIMI:

Kenan Özcan

İÇ TASARIM:

YAKIN PLAN

YAKIN PLAN YAYINLARI:

Halaskargazi Cad. No: 97 Osmanbey
Şişli, İstanbul
Telefon: (0212) 458 20 22

www.yakinplan.com.tr

bilgi@yakinplankitap

   [yakinplankitap](#)

Kültür B. Yay. Sertifikası:

28674

BASKI VE CİLT:

Modanlı Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi No: 83
Güven İş Merkezi C Blok 94
Topkapı, Zeytinburnu, İST.
Tel: (0212) 999 58 84

HALİL HALİD'İN MÜCADELESİ

Halil Halid Bey

içindekiler

Halil Halid Bey ve Mücadelesi...	7
İngilizlerin Türk Korkusu	11
Emperyalist İngilizlerin Türk Düşmanlığı	36

Türk Hâkimiyeti ve İngiliz Cihangirliği

Türkler ile İngilizlerin İlk Teması	52
İngilizlerle İlişkilerin Acı Sonuçları	59
İngiliz Dostluğunun Gerçek Yüzü	68
Petrol ve Irak Operasyonları	79
Musul Oyunu	87
İngiltere ile Dostluk Kurulabilir Mi?	94
Türkler ve Hint Müslümanları	99
Türkler ve Mısırlılar	105
Türk ve Arap'ın Kader Birliği	113
Son Söz	117

Bir Türk'ün Ruznamesi

Küçük Asya'daki Memleketim	125
Mektepte ve Haremde	135

Doğu'da Harem ve Kadın	146
İstanbul'a Gidişim ve Eğitimime Devam Etmem	160
Yeni Bir Meslek ve Zorunlu Askerlik Meselesi	171
Babıali ve Yıldız Köşkü	194
Selamlık Töreni	201
Sultan'ın Politikası	206
Genç Türkiye ile Mücadele	212
İngiltere ve Hilafet	219
Küçük Asya'ya Son Ziyaret	224
Hamamdaki Casus	230
Ülkeme Geri Dönüşüm ve Tekrar Kaçışım	243

Halil Halid Bey ve Mücadelesi...

Halil Halid Bey, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış fakat vefatıyla birlikte uzun süre milletimizin nazarından kaçmış bir kalem erbabıdır. Hayatı "Sultan Abdülhamid'e Muhalefet, Osmanlı Devleti'ni Müdafaa" şeklinde özetlenebilecek Halil Halid Bey'in bu kitabında hayatta iken neşrettiği farklı risaleler ve kitapçıklar ile şahsi hikayesine dair İngilizce kaleme aldığı *Ruzname'si* (*The Diary of A Turk-Bir Türk'ün Ruznamesi*) bir arada toplanmıştır. Kitabın son kısmında okuyacağınız *Ruzname*, İngilizce'den tercüme edildiği için daha sade bir üslup taşıırken Osmanlıca metinlerden meydana gelen ilk bölümler, Halil Halid Bey'in kendine has üslubunun lezzeti zarar görmesin diye kısmen sadeleştirilmiştir.

1869 yılında doğan ve 1931'de vefat eden Halil Halid Bey, kitabın iki farklı kısmında iki farklı karakter gibi karşımıza çıkmakta ve okuru hayrete düşürebilmektedir. İngiliz emperyalizmi ve İslam Hilafeti'ne karşı yürütülen Batı siyasetini çok güçlü bir ses tonuyla reddeden, Osmanlı Devleti'ni can-ı gönülden savunan ve bunu belki de en keskin ve en yürekten cümlelerle başaran Halil Halid Bey, konu Sultan Abdülhamid'e geldiğinde daha keskin cümlelerle Sultan'ı eleştirmektedir. Tarihçilerin bazısı Halil Halid Bey'in yürekten bir Osmanlı muhafızı olmasına rağmen Osmanlı Sultanına bu derece ateş püskürmesinin sebebini ailevi bir meseleye bağlasalar da tek başına bu konu, eleştirilerin ağırlığı hesaplandığında, şaşkınlığı yok edecek gibi görünmüyor. Dedesi Halveti Şeyhi olan Halil Halid Bey, gençliğinde bir davanın peşine düşüyor: Sultan İkinci Mahmud devrinde -Halveti Şeyhi olması münasebetiyle- dedesine verilen hakların, arazilerin

ve bunlar vesilesiyle ortaya çıkan “maddi kazanç”ın, torunları olarak kendilerine de verilmesi gerektiğini, Sultan Mahmut’un emrinin bu şekilde olduğunu söylemekte ve Sultan Abdülhamid’den bu hakkını talep etmektedir. Ruzname’de detaylı olarak anlattığı hadiseler gösteriyor ki bu talebi tam anlamıyla karşılık bulmuyor. Halil Halid Bey’in verdiği detaylar üzerinden kendisinin mi yoksa devletin mi haklı olduğu noktasında okurken şüpheye düşmek zorunda kalıyoruz. Çünkü Sultan Mahmut, -Halil Halid’in yazdığı gibi- Halveti Şeyhi’ne verdiği hakların bir şartla torunlarına da devredilebileceğini söylüyor: şayet torunları oradaki tedrisatı devam ettirebilecek ehliyetle iseler ve bunu alimlerden oluşan bir heyetin huzurunda, imtihan ile ispat edebilirler ise...

Halil Halid Bey, bu niyetle medrese tahsiline de başlamış fakat eski eğitim tarzı gördüğü medreseye hiç alışamamıştır. Bir taraftan Ermeni Meselesinde İngilizlere karşı yapılabilecek en iyi ve bilgili yazıları kaleme alması, diğer taraftan Ermeniler tarafından ortaya atılan bazı iddialara inanması, Halil Halid Bey’in Sultan Abdülhamid’e muhalefetine tek sebebinin Çerkeş’teki haklar olmadığını gösteriyor. Fakat Jön Türkler’i savunan Halil Halid Bey, İstanbul’da rahat edemeyeceğini anlayıp İngiltere’ye kaçtığı anda okuru şaşırtan bir karar da alabiliyor. Halil Halid Bey’e Çerkeş’teki haklarının verileceği haberi ulaşınca pek de vakit kaybetmeden çok eleştirdiği Sultan Abdülhamid’in sarayına geri dönmesi, bazı şüpheleri de akla getiriyor. Kader, onu yine Sultan’la çatıştırıyor ve Halil Halid Bey bir kez daha kaçmak zorunda kalıyor.

İngiliz emperyalizmi hakkında yazdıkları Halil Halid Bey’in bu konularda ne kadar bilgili ve araştırmacı olduğunu ispat etmiştir. İngilizlere karşı Osmanlı’nın son döneminde yazılan, hem bilgiye hem analize dayalı en keskin ve en isyankar metinler O’nun kaleminden çıkmıştır, denilebilir. Tam bir Osmanlı müdafii olan Halil Halid Bey, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında bu kez Türkiye’nin haklarını aynı üslup ve bilgelikle savunmuştur. Mondros Ateşkesi ile birlikte İngilizlerin oynadığı oyunları, Musul üzerindeki komploları, isim isim deşifre edebilmiş, Türk-Arap, Türk-Kürt, Türk-Ermeni ilişkilerini İngilizlerin planları üzerinden yorumlayabilmiştir. Hem İngiliz devlet ricaliyle hem Osmanlı devlet ricaliyle mektuplaşan Halil

Halid Bey, parçalanana imparatorluğun ve yeni doğan Türkiye Cumhuriyeti'nin acılarını ve dertlerini dünya kamuoyuna duyurana, yeni kurulmakta olan Türkiye'nin hukukunu yurtdışında en yüksek sesle haykıran kişilerden olmuştur.

Yazdığı risale ve kitaplar, bugünkü Ortadoğu siyaseti düşünüldüğünde büyük bir önem taşır. Yüz elli yıl nceki İngiliz emperyalizmini ve onun Osmanlı'yı parçalama planlarını okurken sanki bugünkü olayları izliyoruzdur.

Halil Halid'in Mücadelesi isimli bu eser, kitaplarında erkeş şeyhizade Halil Halid adını kullanan yazarın farklı eserlerini bir araya getirdi: *A Study in English Turcophobia* (İngilizlerin Türk Korkusu), *Türkler ile İngilizlerin İlk Teması*, *The Turcophobia of the English Imperialists* (Emperyalist İngilizlerin Türk Düşmanlığı), *Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği*, *The Diary of A Turk* (Bir Türk'n Ruznamesi). İki metin arasındaki benzerlik sebebiyle *Türk Hakimiyeti ve İngiliz Cihangirliği* kitapçığının "Giriş" yazısı kitaptan çıkarılmış, aynı konuyu ihtiva eden *Türkler ile İngilizlerin İlk Teması* risalesinin yayını editörümüz tarafından yeterli görülmüştür.

İngilizlerin Türk Korkusu

Kuvvetle tahmin ediyorum ki İngiltere’de yaşayanların çoğu Türklerin ne derece üstün bir sabra sahip oldukları konusunda bilgi sahibi değildir. En hiddetli tahriklerde bile sabır ve tahammülden doğan o metanetlerini gayet vakur bir surette muhafaza ederler. Ancak insanın sabrının da bir sınırı vardır. Türkler, İngiltere ile Türkiye arasında bir iki tarihi münasebet ile aralarında kurdukları ittifakın pek hoşnut edici hatıralarına binaen maruz kaldıkları hakaretleri duymazdan geldiler. Ancak, bir kısım İngiliz basını ve daha da geniş olarak siyaset ve ruhban takımına mensup bazı tahrikçiler tarafından yapılan, milli ve dini haysiyete dokunan bu saldırılar cevapsız bırakıldıkça daha edepsiz bir hal almaya başlamıştır. Türklerin aleyhine tahrik ve tezvirlerde bulunan bu gazeteci ve siyasetçilerin pek çoğu, hürriyet idealine inanmış kimseler olduğuna göre, amiyane kullandıkları bu galiz küfürleri de onların hürriyetperverliklerine yorumlamak gerekir. Türk karşıtı Haçlılar, Gladstone ekolünün tesiriyle, siyaset sahnesinden çok kişiyi kendi taraflarına çekmeye başarılı oldular. Lakin bu siyasetçiler, evvelce, bilhassa da Türkiye’nin Rusya’ya tampon ülke olarak düşünüldüğü ve Mısır’ın işgalinin henüz tamamlanmadığı sıralarda, Türkiye’ye karşı iyi huylu hallerini gösteriyorlardı.

Ne zaman ki Türkiye kendisini bir takım ağır uluslararası anlaşmazlıkların ortasında buldu, işte o zaman söz konusu bu Haçlılar pek daha şiddetli olarak olanca kuvvetini pazuya verdiler. Görülüyor ki Türkiye’ye atıp tutanlar, tarafsızlık hissiyatından pek nasipli değiller. Ancak onların garazkarlıkları sadece Türkiye düşmanlarına muhabbet beslemekle sınırlı değil, aynı zamanda mevcut koşulları Türkiye’nin aleyhine ağırlaştırmayı da vazife olarak görüyorlar.

İşte İngiltere’de bugünlerde Makedonya Meselesi ile alakalı olarak tatbik sahasına konan tahrikler bu Türk husumetinin en yeni örneği olarak ortada duruyor. Bu uğurda sergilenen fenalıklar öyle bir hadde vardı ki mensubu bulunduğumuz milletin dil uzatılmış haysiyetini müdafaaya kendimizi mecbur hissediyoruz. Bu satırları yazmaktaki niyetimiz sadece programlı ve daimi bir surette milletimize yüklenmeye çalışılan suçlamaları çürütmekten ibaret değildir. Bir arzumuz da insanlık adına hareket edildiği iddiasıyla başlatılan kampanyanın hakiki içeriğini tartışmaya açmaktır.

Biz bu satırlarda böyle sert bir üslup kullanmaktan dolayı pek usanmış haldeyiz. Lakin üzerimize yapılan hücumların şiddetini göz önünde bulundurduğumuzda düşmanlarımızın bundan daha makul bir lisanı ne hak ettiklerini düşünmekteyiz ne de milletlerarası ihtilaflarda kullanılması gereken tartışma adabını anlayabileceklerini düşünüyoruz. Ancak şu kadar ki İngilizlerin de bize karşı yapageldiği, fark gözetmeyen toptancı bir zihniyetin heyecanları ile bazı şahıslar tarafından İngiliz milletin aleyhine olarak kullanılan hoş görmediğimiz usulleri taklit etmeyi, biz bir an olsun bile aklımızdan geçirmiyoruz. Siyasi ehemmiyeti büyük olsun ya da olmasın, herhangi bir millet hakkında hakaretamiz bir lisan kullanmamızdan, aldığımız edep ve terbiye bizleri men ediyor. Binaenaleyh insanoğlunun gelişmesine ve saadetine önemli katkılarda bulunmuş İngiliz milleti gibi büyük milletlerin hürmetimizi hak ettikleri aşikardır.

Siyasi hayatta başlıca iştigal sahası Türkiye’nin ve İslâm’ın kıymetini düşürmek için çaba sarf etmek olan şahısların cemiyetin hangi kesimlerinden çıktığını fark etmek gayet itina gösterilmesi gereken bir husustur. Başlıcalarını zikretmek gerekirse; gazeteciler, amatör ya da profesyonel siyasetçiler, papazlık mesleğine mensup olanlar ve bazı İngilizleşmiş Yahudiler gelir. Bir de bu kişilerin arasında kendisini doktor, profesör (Ne profesörü olduklarını bilen de yoktur) olarak takdim eden birkaç maceraperest Doğu Hristiyan bulunur. Milli davaları adına İngiltere’nin sempatisini temin etmek için çalıştıkları görüntüsüyle, işleri güçleri kendi dindaşlarının paralarını tırtıklamak olan bu adamların yapıp ettikleri üzerinde durarak, kendimizi yormak istemiyoruz. Ancak bir hakikatin teslimi olarak ifade edelim ki İngilizler tarafından dostluk gösterisinin para ile yoldaşlık

ediyor olması nadir görülen bir durum değildir.

Bu Türk düşmanlığı ile malul (hasta) olanlar arasından bizim ilk ele alacaklarımız, bir yere bağlı olmadan çalışan serbest gazeteciler ve amatör politikacılarıdır. Şunu hemen belirtelim ki Türkofobi (Türk düşmanlığı) seferberliğine katılan bu iki meslek grubu arasındaki farklılıklar çok azdır. İlk gruptakiler genelde -başta radikal görüşlü dergiler olmak üzere- Türk karşıtı gazeteler tarafından Türkiye’de karışıklık yaşanan bazı vilayetlere muhabir olarak gönderilirler. İkinciler ise eğer Şark’a (Doğu) gidip “hakiki vaziyeti” öğrenme hususuna önem vermişler ise ciddi sorunlar olarak gördükleri Şark meseleleri hakkında kendi memleketinin siyasi mahfillerinde “konuya hakim kişi” olarak nam salabilmek maksadıyla herhangi bir gazetesinin maddi desteğini almadan, kendi şahsi hesaplarına işe koyulurlar. Her iki gruba da mensup bu kişiler, İngiliz insanının safdilliliğini kullanarak Müslüman Türklerle ilgili ortaya koydukları hikayelerde aynı fena maksada yönelik örnekleri kullanırlar. Yine her iki gruba mensup bu kişiler, Şark meselelerini inceden inceye tahlil edebilecek zekadan mahrum bulunan Avrupa devletlerine pek zekice çözümler önerirler ki bu öneriler genellikle kendi memleketimizin idaresinden bizlere (Türlere, Müslümanlara) el çektirmek ve takdir-i ilahiye bakın ki doğuştan idareci meziyetleriyle donanmış olan Hristiyan valileri vazifeye tayin etmekten ibarettir. Bu şekilde uzatılan dil sadece ordumuzu hedef almıyor, aynı zamanda hayatlarını askerlik mesleğinin hem teorilerine hem de tatbikatına adanmış olan Erkanı Harbiyemizin (Genelkurmay) stratejileriyle alay etmeyi de içeriyor. Bu beyefendiler, kapitülasyonlar ile elleri kolları bağlanmış ve bir taraftan ajanların kurnazca hazırlanmış entrikaları ile yüz yüze, diğer taraftan Avrupa devletlerinin dışarıdan müdahaleleri ile engellenmiş olarak görevlerini yerine getirme çabasındaki yetişmiş mülkî amirlerimizin dahi idare usullerini kınamaktan geri durmuyorlar. Bu zevat tarafından ortaya konulan ilmi malzemeyi inceledikçe aslında biz pek merak ediyoruz, niçin İngiliz kamuoyu kendi aralarında yaşayan bu adamların mevcudiyetini Güney Afrika savaşı başlamazdan evvel keşfedemedi? Çok muhtemel ki bu adamlar sayesinde İngiltere, Boerleri itaat altına almak için yaklaşık üç yüz bin askerini seferber etmekten, yaklaşık üç milyon Sterlin masraf yapmaktan ve dahi

üç sene düşmanla yaka paça olmaktan kurtulmuş olacaktı.¹ İdarede görülen karmaşa karşısında idarenin mevcut halinin esef verici olduğu bizzat İngilizler tarafından söylenen İngiltere’de, Harbiye’de ve diğer bakanlıklarda birtakım islahatı hayata geçirebilme hususunda Türk idaresinin ne kadar kötü olduğunu pek maharetle tenkit eden bu zevatın ilmî eserlerinin feyizlerinden istifade edilememesi pek şaşırtıcı değil midir?

Zaman zaman serbest çalışan gazetecilerin, radikal görüşlü basın yayın organları tarafından gönderildiklerinde tabii unvanları olan “hususî muhabirimiz” yerine “hususî komiserimiz” muhteşem unvanı ile zikredildiğine şahit oluyoruz. Elbette bu büyük şeref, İngiliz okuyucunun sağlam ve sıhhatli bir surette bilgilendirildiğinin teminatı oluyordur.

Bir zamanlar kafamıza bir sual takıldı. Memleketimize yaptıkları ziyaretlerin neticesi olarak ülkelerine döndükleri vakit orada kendi vatandaşlarını Şark meselelerine dair hususlarda aydınlatan bu zevatın neyi ne ölçüde bildiğini ve hangi tahsil ile bilgilenmiş olarak bu işi yaptıklarını merak ettik. Derinlemesine yapmış olduğumuz araştırmalar bize gösterdi ki aralarında üniversiteye devam etmiş olanlar olsa da bunlar dahi vakitlerinin çoğunluğunu spor ve İngiliz üniversitelerinde meşhur olmuş birtakım eğlenceler ile harcamayı tercih etmişler. Dolayısıyla bize öyle geliyor ki bahis mevzuu zevatın o geniş bilgi dağarcıkları roman, gazete ve bu kabil bazı “light” ürünlere dayanmaktadır. Bazı Türkofofik amatör politikacılar ise ilim adamı oldukları iddiasıyla memalik-i Osmaniye’deki tarihi eserlerle alakalı yazılar kaleme alarak “kültürsüz barbarlar”ın boyunduruğundan kurtarılan eski Osmanlı vilayetlerinde, araştırmacıların ne kadar rahat çalışabildiklerini okuyucularına aktarıyorlar. Ancak bu pek bilgili siyasetçiler bir noktayı göz ardı etmekte ısrar ediyorlar. Şöyle ki bir ilim adamı kendisini siyasi tahrikler ile hemhal edip bu suretle vakarını lekedare etmez. Hem, Babıali’nin yönetimi altında yaşayan “mağdur ve mazlum Hristiyan ahalî”nin vaziyeti ile kafasını bu denli meşgul etmediği takdirde, Türkiye’de yapacağı ilmî araştırmalar için “barbar Türk”ün ona sunacağı her türlü imkan ve misafir-

1) Yazar, 19. yüzyılda yaşanan İngilizlerle Boerler arasındaki savaşı kastediyor.

perverlikten de istifade edebilecektir. İngiltere'deki birçok müzede geçmişte Osmanlı İmparatorluğu topraklarında keşfedilmiş büyük tarihî ve arkeolojik ehemmiyeti olan birçok eser bulunmaktadır ki bunların Türk dostu İngilizler tarafından İngiltere'ye götürülmesi ancak "barbar Türk"ün izni ile olmuştur. Sadece bu durum bile "ilim adamı" siyasetçilerin hükümlerinin yanlışlığını ispatlamaya kafi değil midir? Alman, Amerikalı ve diğer milletlerden birçok gerçek alim var. Bunlar memalik-i Osmaniye'nin her köşesinde bilfiil araştırmaları ile meşgul olabiliyorlar. Nasıl oluyor da bu beyefendilere araştırmalarını yapmakta her türlü imkan bahşediliyor ve bu arada gösterdiğimiz misafirperverlikten keyif alıyorlar? Hakikat-i hal şudur ki ilim adamı ve siyasetçi dostlarımız birer şarlatandır. Şayet beyan ettikleri araştırmalar hakkında biraz malumat sahibi iseler şunu açıkça tespit etmiş olmalı ki bu kabil uğraşlar siyasi meselelere dair olan yazılara göre pek daha verimsizdir. Eğer böyle ilmî araştırmalar için vakit ve nakit sarf ederek bunları neşredek olsalar muhtemel ki ilmi eserleri pek fazla satamayacak veya her halükarda geniş bir okuyucu kitlesine ulaşamayacaktır. Hal böyle olunca bu zevat için siyasi meseleler ile meşgul olmak ve "Hristiyanların dayanılmaz vaziyeti" hakkında kitaplar ve Türk aleyhtarı gazetelerde uzun makaleler yazmak çok daha akıllıca oluyor. Şayet bu yolla dahi iyi para kazanamaz ise en azından namı yürüyor.

İngilizce Yakındoğu'da çok fazla konuşulan bir lisan değildir. Hal böyle iken nasıl oluyor da Şark meseleleri uzmanı olan bu amatör ilim erbabı, meselenin hakikatini öğrenebiliyor? Gelin bunu nasıl başardıklarını anlamaya çalışalım. Öncelikle bu Türk aleyhtarı risale yazıcılarının, her an eleştirmeye hazır oldukları Türk milletinin lisanını bilmediklerini söylemeye herhalde hacet yok. Kendi memleketlerindeki okullarda ya da Paris bulvarlarında gezinti yaparken doğal olarak Fransızca öğrendiklerini kendi beyanlarından biliyoruz. Ancak bu şekilde öğrenilen Fransızca da Şark'ta maalesef ki yeterli olmuyor, mecburen Ermeni, Bulgar veya diğer unsurlardan itimat edilebilir Hristiyan Şarklı rehberlere bağlı kalıyorlar. Hele bu mütercimler eğer misyonerler tarafından terbiye edilmiş ve medenîleştirilmiş iseler iddialarını tamamen bu türden rehberler tarafından sunulan bilgilere dayandırırılar. Yazık

olur, bu sözde otoritelerin ilmî eserlerini okuyup Şark meselelerine dair hususlarda sıhhatli bir reye sahip olmak için doğruları kamilen arayan İngiliz okuyucuya!

Yakındoğ'u ya hususî muhabir olarak gönderilen gazeteci, oradaki bazı büyük şahsiyetler ile mülakatlar yapar. Bu röportajlardaki konuklar Türkiye'nin bedbaht halini ve Türklerin fenalıklarını anlatır. Lakin gazeteci bu ehemmiyetli şahısların isimlerini ifşa etmemekle şerefi üzerine yemin etmiştir. Bazen de gazeteci dostumuz, "konsolosluk tarafından hazırlanan bir rapora göre..." ibaresi ile başlayarak yazısında vereceği mesaja geçer. Mevzubahis konsolosluk raporu bizim askerimiz ve halkımız tarafından yürütülen «şeytani mezalimi» tasvir etmektedir. İyi niyetli konsolosluk raporlarının da yayınlandığı vakidir ve bu raporlar zulüm tüccarlarının gaddarlık hikayeleri ile örtüşmeyebilir. Hatta bu raporlarda ihtilalci eşkıya tarafından Türklerin maruz kaldığı tahrikatın boyutlarının insan sabrının ötesinde olduğu ifade edilmiş olabilir. Ama yine de zulüm tüccarları herhangi bir utanç duymaz, isterse yazdıkları hikayeler resmen yalanlanmış olsun. Hatta kendi yazdıklarından sonra gelecek olan resmî beyanların, kamuoyunda oluşmuş olan zararlı havayı kolay kolay silemediğini düşünür ve bunda bir teselli kaynağı bulur. Eğer mümkünse ihtilalci eşkıyanın yapmış oldukları zulümden bahsetmez. Yok eğer işlenen kötülük ve kabahat küçük gösterilemeyecek derecede aşikâr ve büyük ise, Selanik'teki bombalama hadisesinde olduğu gibi, muhabir Bulgar ya da sair vatansever dostları tarafından yapılan anarşik eylemleri "sadece delilikten ibaret" ve bu eylemlerin faillerini ise bedbahtlıkları karşısında umutsuzca yardım talebinde bulunanlar olarak hafifletmeye çalışır. Fakat mevzu Türk askerleri ve halkı olduğunda aynı şefkatli tavırlara ve ölçülü dile tesadüf edilmez. Onları birçok hunhar cinayetin faili olarak tanımlayan muhabirin sadece yazdıklarını okumak bile bir Türk'ün kalbini hiddet ile doldurur ve «medenîleşmiş bir varlığın» muhayyilesinden nasıl olur da bu tür yalanlar dökülür diye dehşete düşer. Binlerce insanımız var ki bu türlü iftiralar ve İngiltere'deki sözde insaniyetperverlerin saldırıları yüzünden delirmenin eşiğine gelmiş durumdalar. Gelin farz-ı muhal olarak kıyas edelim: Uzunca bir süredir kendini eziyet altında hissedenden bu insanlardan biri kalkıp İngiltere'ye varsa, sakın yanlış

anlaşılmasın Türkiye'deki Bulgar ve Ermenilerin yaptığı gibi memleketin huzurunu bozmak ya da çıkardıkları karışıklıklar ile o ülkenin uluslararası ihtilaflara uğramasını temin etmek için değil, mahza intikam hissiyle, mesela ruhban-radikal tahrikçilerin St. James Sarayı'nda ya da Exeter Hall isimli salonda alışılmış Türkiye aleyhtarı gösterilerini icra eyledikleri bir vakitte bir bombalama eylemi gerçekleştirse, malum Türkofobik gazeteciler bu türden bir eyleme de aynı ölçülü lisan ile mi yaklaşacaklar? Yoksa bütün Türk milletini yeryüzünden silip atmak için feryad-u figan ile yeni bir Avrupa haçlı seferi talebinde bulunmayacaklar mı?

Bir de Türkiye'de daimi olarak ikamet etmekte olan muhabirler vardır ki bahsetmiş olduğumuz grubun içinde konuşulmayı en fazla hak edenler onlardır. Evvel zaman içinde bir Türk gazetesi onlar hakkında şöyle demişti: "Biz bu adamları paralı müzik kutularına benzetiyoruz. Her millete ait havaları çalarlar. Buna Bulgarların ve Ermenilerin ihtilalci marşları dahildir. Tek çalınmayan ise Osmanlı Devleti'nin millî marşıdır. Pek açıktır ki bunun da sebab-i hikmeti, Osmanlı'nın kendi musikisini dinlettirebilecek yeterli parası olmasındandır."

Bize kalırsa, Türkiye'de yaşamakta olan bu muhabirlerin çoğunluğu itibariyle bizim memleketimize karşı dostane hissiyat ile yaklaşmamalarının altında, Türkiye'nin siyasi vaziyeti hakkında kendi memleketlerinin kamuoyunda oluşan Türkiye aleyhtarlığından pek iyi haberdar olarak ona göre tavır almaları yatmaktadır. Bununla birlikte İngiltere'de hâlâ siyaset haricindeki mevzulara alaka gösteren külliyetli sayıda insan vardır ve Türkiye içtimaiyat, tarih ve din gibi farklı farklı ilgi alanları ile dopdolu bulunan bir ülkedir. Hal böyle iken bu muhabirlerin naklettikleri haberlerde Türk hükümetini eleştirmekten başka bir şeye henüz tesadüf edemedik. Biz hiçbir şekilde Padişah'ın hükümetini müdafaa yönünde konuşmuyoruz. Ne var ki gözümüze çarpan bir husus var ki bunu belirtmekten kendimizi alamayız. Bu gazetecilerin pek çoğu Türkiye'de ticari münasebetler içerisinde bulunuyorlar ve ne zaman Babıali², Devlet'in lehine olarak yeni bir ticari düzenleme getirirse bu zevatın getirdiği eleştiriler pek hastalıklı ve şiddetli bir hal alıyor ve

2) Osmanlı Hükümeti.

Türkiye'nin millî şerefini lekedar etmek için ellerinden ne geliyorsa onu yapıyorlar. Mesela zaman zaman Babıali'nin "şiddetle kınandığına" dair haberlere tesadüf ediyoruz. Bu haberlere göre, protestoları veren devletler -ister Rusya gibi azametli isterse de Sırbistan gibi küçük bir devlet olsun- Türkiye'yi azarlar ve zorla istediklerini yapmaya mecbur eder. Aşağılanan Sadrazam ya da Hariciye Nazırı ise arzu edilen taleplerin harfiyen yerine getirileceğine söz vererek aşağılanmış bir surette koruyucu devletin yöneticilerinden randevu koparmak telaşına düşmüş olarak resmedilir. Avrupa'nın herhangi bir yerinde çok daha sıklıkla meydana gelen sıradan hadiseleri derhal memleketlerine telgraf çekerek beklenen bir kıyamın ayak sesleriymiş gibi ya da "Hristiyan katliamı" gibi yansıtır. Maalesef bu muhabirlerin göndermiş olduğu bilgiler, zaten düşmanca hislerle dolu olan editörler tarafından ciddiye alınarak, bu doğrultuda makaleler kaleme alınır ve Şark'ın vaziyeti gayet haydutça gösterilerek Avrupa'daki Türk hakimiyetine sayılı günler gözül ile bakılır.

Türkiye'de yaşayan bu muhabirler, yurtdışından -söz gelimi Makedonya ya da başka bir yere- gelip haber yaparak ülkelerine dönen gazetecilere nazaran hal ve vaziyetin gerçek durumu hakkında daha sıhhatli bilgiler vermemektedirler. Misal olarak son çeyrek asırdır Türk milletine karşı en şiddetli hakaretlerde ve iftiralarda bulunan, Türk aleyhtarı olmakla şöhret bulmuş bir gazetenin muhabirini ele alalım. Bu muhabir senelerden beri Türkiye'de yaşamasına rağmen hâlâ bizim lisanımızı konuşmaz ve Fransızcası da göze batacak derecede hatalıdır. İşte bu muhabir, Osmanlı makamlarının tam isabetle seciyesini istenilen halde görmedikleri, her hali ile «Avrupalılaştırmış» bir Ermeni'yi emrinde çalıştırmakta ve Türk karşıtı yaptığı tüm haberleri bu Ermeni'nin vermiş olduğu bilgilere dayandırmaktadır.

Burada emin olduğumuz şu hususu tekraren söyleyelim ki İngiliz milleti arasında insaf ve hakkaniyeti tutan çok sayıda kişi vardır. Ancak, pek ağır uluslararası ihtilaflar ile karşı karşıya bulunduğumuz şu anlarda, pervasızca Türk aleyhtarlığı gütmekte olan ve sahip olduğu çok sayıda çalışanı ile bir çetenin kasten kışkırtması neticesinde bize karşı düşmanca hislerle yaklaşan bir milletten nasıl olur da hakkaniyet ya da tarafsızlık bekleyebiliriz?

Gelin şimdi de yukarıda profesyonel olarak tanımlamış olduğumuz

Türkofobik siyasetçi ve gazetecilerce benimsenen tahrik usullerini gözden geçirelim. Görülüyor ki profesyonel politikacıların Türkiye’de işlerin ne durumda olduğuna gösterdikleri alaka, kendi ülkele-
rinin ahval ve vaziyetine gösterdikleri alakadan pek daha şiddetlidir. Bu zevatın başka milletlerin meseleleri ile niçin bu denli dertlen-
diklerinin gerekçesi olarak, kendilerinin sahip olduğu fazilet ve va-
tanseverlik mülahazalarından ziyade, insaniyet davasını tutmaları
gösterilebilir. Hele de hâlâ milyonlarca Hristiyan kardeşinin Hilal’in
despotça idaresi altında yaşadığı düşünülürse, bu Hristiyanlar adı-
na bir şeylerin yapılması gerektiğini, bu dindar siyasetçilerin insani-
yetperver içgüdüleri talep eder. Binaenaleyh bizim meselelerimize
burunlarını sokmalarını işgüzarlık ve fesat çıkarma olarak nitelemek
pek alçakça bir suizan olur.

Türkofobik temayülleri bakımından profesyonel gazeteciler, pro-
fesyonel siyasetçilerden pek fazla farklılaşmazlar. Radikal görüşlü
gazeteci arkadaşımız, zaten kendi partisinin siyasetine uygun olarak,
Türk meselesi ile alakalı ne tür bir yaklaşım içinde olması gerektiğini
tam anlamıyla idrak etmiştir. Gazetenin radikal görüşlü editörü, ga-
zetesinin sütunlarında, Türk aleyhtarı uydurmaların neşredilmesine
müsaade ettiği gibi, bağımsız ya da tarafsız mahfillerden Türklük le-
hine gelebilecek her türlü beyanı da sümen altı eder.

Birçok gazeteye tek bir haber ajansından servis edilen haberle-
rin, radikal gazetelerde ufak tefek değişikliklerle, bir şekilde neş-
rolunduğuna tesadüf etmek nadirattan değildir ve muhtevası Türk
aleyhtarlığı olan manalar bu sayede okuyuculara taşınmış olur.

Türklük ile alakalı tamamen düşmanca ve kötü maksada yöne-
lik yanlış aktarımlar, şu günlerde sadece radikal gazetelerde değil,
hatta bu radikal gazetelerden çok daha şiddetli bir surette Türklük
karştı kalemlerin yer aldığı bazı aşırı milliyetçi organlarda dahi tat-
bik sahasına konulmuştur. İngilizler Mısır’ın kontrolünü ele geçirdi.
Memalik-i Osmaniye haritasında (bir İngiliz gazetesinin kullandığı
kelimelerle) «İngiliz kırmızısı ile boyanabilecek» başka bir nokta
bulunmamaktadır ve bu arada İngilizler Osmanlı pazarını Alman-
lara kamilen kaptırmış durumdalar. Hal böyle iken şahsi menfa-
atini düşünen bu aşırı yayılcılık taraftarları, Türk’e karşı niçin
dost kalsınlar ki? Aşırı gazeteciler memalik-i Osmaniye’nin Avrupa

vilayetlerinin, hiçbir şart altında Türk idareciler tarafından değil, her halükârda Hristiyan valiler tarafından yönetilmesini arzu ederler. Sofya'dan ve diğer garazkâr kaynaklardan neşet eden haberlerle gazetelerinin en önemli sütunlarını bizim yapageldiğimiz mezalim ve günahlar ile doldururlar. Türkiye'nin ve İslamiyet'in aleyhine olarak efkâr-ı umumiyenin kışkırtılması için dinî ve siyasi bir şevk ile gayret gösterenlerce gönderilen bütün mektupları sayfalarında neşretmeye dünden hazır dırlar.

Denebilir ki Makedonya meselesi boyunca Türkofobik gazetelerin Türkiye'ye karşı muamelesindeki o aşırı hastalıklı hissiyatın başlıca sebebi, İngiliz siyasetçilerin muhtar bir Makedonya meydana getirme fikrine olan bağlılıklarıdır. Elbette bu çok daha aziz bilinen "Büyük Bulgaristan" fikrinin tatbik sahasına konulması yolunda ilk adımları oluşturacaktı. Pekiyi, bu olunca ne olacak? Eğer aldığımız bilgiler doğru ise, böyle yapmakla, Türklerin zararına olarak "muhteşem ve dik başlı" Bulgar milletine daha fazla toprak ve tam bağımsızlık bahşedildiği takdirde, Balkanlar'daki ve Akdeniz'deki Rus üstünlüğüne karşı, güçlü bir tampon devletin teşekkül edeceği ümidini taşıyorlar. Bu beyefendiler aynı hizmeti bir zamanlar Yunan milletine tevdi etmişlerdi. Bu uğurda, tabii pek nefret edilen Türklerin aleyhine olarak, onların megalomanyasını (başına buyruk davranma) ve toprak kazanma iştihalarını büyük bir coşkuyla kabartıp durdular. Şimdilerde ise gösterdikleri muhabbetten geri dönüp, onları korkaklıkla suçluyorlar. Henüz hiçbir siyasetçiye tesadüf etmedik ki Yunan korkaklığından dem vurmasın. Bu cephe değişikliğinin ardında yatan, bizim tespit ettiğimiz tek sebep bu küçük millete ait ordunun Teselya ve Epir'de karşılarında güçlü bir orduya tesadüf ettiklerinde karşı koymakta acze düşmesidir. Son zamanlarda Türkofobik İngiliz politikacılar, ikiyüzlü bir Hristiyan kardeşliği ruhu ile Türk hükümetinin halihazırda karşılaşmış olduğu müşkülâtı artırmak için, memalik-i Osmaniye'nin Avrupa vilayetlerine emel besleyenler arasında bir birlik oluşturulması için gayret sarf ettiler. Ancak Yunanistan'ı bu menfaattar işbirliğine ikna edebilmek yolunda ortaya koydukları gayretler neticesiz kaldıkça, bu zevat işi, Yunanistan'ı karalamaya, diğer Hristiyan milletlerle Müslüman bir düşmana karşı müşterek davalarına ihanet etmekle suçlamaya kadar götürdüler. Ne var ki

Yunanlılar dahi artık asırlardır iç içe yaşadıkları ancak din farklılığından ötürü hiçbir zaman ittifak etmedikleri Türklerin kendilerinin düşmanı değil bilakis dostu olduğunu görmeye başladılar. Tabii bizim niyeti bozuklarımız bu dostluğun inkışaf ettiğini görmeyen hoşnutsuzluğu ile Yunanlılardan sarf-ı nazar edip, dikkatlerini Bulgarlara çevirdiler ve ordularının ne denli cesur ve intizamlı olduğundan dem vurarak onları cesaretlendirme gayretine koyuldular. Hatta bazıları işi, Bulgarların başşehirine gidip Makedonya’da köyleri, mektepleri, camileri, karakolları yakacak ve dinamit bombaları ile Türkleri ve Rumları havaya uçuracak olan Prensliğin bu asker-eşkıyalarına kıyam bayrağını bizzat takdim etmeye kadar götürdüler. Bunlar bizim saldırganların yaptıkları rezil işlere «vatanperverlik» derler; ancak ne zaman ki biz kendi memleketimizi müdafaa etmek için harekete geçip silahı ele alsak bunun adını “Müslüman taassubu” koyarlar. Kendi hükümetlerinin eskiden takip ettiği siyaset dahi bu zevat tarafından tenkit edilir. Onların iddiasınca, eğer İngiltere 1878’deki Ayastefanos (Yeşilköy) Muahedenamesi 1878 ile Büyük Bulgaristan’ın kurulmasına mani olmasaydı, Makedonya’da şu anda cereyan eden «Türklerin dehşet verici fiilleri» husule gelmeyecek idi.

Türkofobiklerin “Büyük Bulgaristan”ın kurulması ile ne ümit ettikleri, üzerinde düşünölmeye değer ilginç bir sualdir. Büyük Bulgaristan’ın Rusya’ya karşı tampon bir devlet olarak düşünölmesi zeki bir dimağda ortaya çıkmış en acayip istihdam fikridir. Bizim reyimizce, üç Slav devleti; Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ’ın, ancak Rusya herhangi büyük bir devletle Balkanlarda geniş bir muharebeye girdiğinde, sanki Moskof ordusunun farklı yerlerde mevzilenmiş üç koldusuymuşçasına Rusya tarafından kullanılması mevzubahis olabilir. Moskof diplomasisinin nüfuzunu, heybetli iradesini konuşmuyoruz bile; herhangi acil bir durumun zuhurunda bu, küçük devletlerin ulu Çar’ın emirlerine boyun eğmelerini temine kâfi gelecektir. Bulgarlar ile İngilizleri bir arada tutan tabii bağın ne olduğunu biz göremedik, İngiltere’de kendilerine gösterilen muhabbetin nimetlerinden pek istifade etmiş olan kurnaz Bulgarlar, Rusya’nın İngilizlerle herhangi bir Asya toprağında girişeceği mücadelede, pek muhtemel ki Rusya’nın tarafında olmaya gönüllü olacaklardır. Güney Afrika’da Bo-

erlerin safında çarpışanlar arasında, İngilizlerin zaman zaman sempati göstererek muavenet ettikleri İtalyanlara, Yunanlılara ya da başka başka milliyetlere mensup birçok kişi yok muydu? İşin tuhaf tarafı, Boer Savaşı sırasında tarafsızlığa harfiyen riayet eden sadece menfur Türkler oldu, hatta bazı Türkler Kırım'daki sabık yoldaşlarına ait orduların muvaffakiyetini arzuladılar. İngiltere'deki Türko-fobikler ne Bulgarları kendilerine müttefik edebilirler ne de Bulgaristan'dan kullanışlı -velev küçük ya da büyük- bir tampon devlet ortaya çıkarabilirler. Verdikleri bu destek neticesinde memnun olabilecekleri tek şey Türklerin daha fazla zorluğa düşmesi ve Bulgarları alt etmek için verilecek olan mücadele esnasında binlerce Türk'ün kanının dökülmesi olacaktır. Önceleri Müslüman Türkiye ve İran, İngiltere'yi Batı Avrupa'daki yegâne dost ve muhtemel müttefikleri olarak telakki ettikleri halde, şimdilerde, üstelik hatta her iki ülkenin de Rus işgaline en açık oldukları şu vakitlerde, kendi emniyetlerini Rusya'nın suyuna gitmekte buluyorlar. Bu değişikliğe onları mecbur bırakan ise İngiltere'deki Müslüman aleyhtarı siyasetçilerin takip edegeldikleri hem günahkâr hem de yobaz politiklardır.

Türko-fobik ekole mensup radikal siyasetçiler arasında hiç de azımsanmayacak sayıda birçok kişi evvelce memleketimize karşı dost idi. Bu zevatın, kendisinin can düşmanı haline nasıl dönüştüğünün, bizim vatandaşlarımızca anlaşılması ve izahı mümkün değildir. Medeniyette fazlasıyla ileri gitmiş memleketlerde çoğunlukça muteber olan siyasi ahlâkın inceliklerini anlayacak kadar kâfi derece müterakki olmamamıza binaen, onların siyasetçilerinde pek sık husule gelen bu cephe değişikliklerinin sebebinin ne olduğunu Avrupa'daki bazı medenîleşmiş arkadaşlarımızdan sorarak inceledik ve tahkikatımızın neticesinde medenî memleketlerdeki bütün politikacıların az çok oportünist bir yapısı olduğunu öğrendik. Hadiselerde biraz değişiklik meydana gelse, bu değişim takip ettikleri siyasete tesir eder; dün geçersizliğini ilan ettikleri bir esası, bugün şerefleri pahasına sürdüreceklerini ilan etmiş olabilirler. Bu hal ve davranış, prensipsizlik olarak değerlendirilmez ve dolayısıyla kimse'nin vicdanını rahatsız etmez. Hal böyle iken eski dostlarımızın can düşmanımız haline gelmesini Osmanlı'nın kötü idaresinden ümitsizce tiksinnmelerine bağlamak pek de doğru olmaz. Zira kendileri de

pekâlâ biliyorlardı ki bu kötü idarenin doğuşunda ve sürdürülmesinde çok bilmiş medeni Avrupalı devletlerin de hissesi vardır. Bu eski dostlarımızın “Kendi ülkenizde ıslahat yapmaya istekli olmayan sizsiniz” demeleri apaçık bir mugalatadan öte değildir. ıslahat, yeni bir *imperium in imperio*, yani Türkiye’nin her hangi bir parçasında yeni bir muhtariyet (Osmanlı hükümrânlığına ve Müslüman ahalinin haklarına yeni bir darbe) üretmeyerek bilakis mamuriyet (imar edilmişlik) ve bütün milletin refahına bir artış getirecekse buna canu gönülden yaklaşıyoruz. Bizim ihtiyacımız olan lakin sıhhatli bir şekilde tatbik sahasına koymamız Avrupa tarafından her defasında engellenen ıslahat ile, mevzubahis siyasetçilerin bize pek coşkulu bir surette cebir ve tahakküm yoluyla tayin etmeye çalıştıkları ıslahat iki farklı şeydir. Biz onların bu hayırhah tekliflerinin ne manaya geldiğini pekâlâ biliyoruz. Üstelik bu siyasetçiler bizim herhangi bir ıslahatı tatbik sahasına koyabilmekten aciz olduğumuzu söylerler. Bu nazarıyatçı politikacılara buradan çağrıda bulunmak istiyoruz:

Hadi bakalım öne çıkın ve ortalama bir Osmanlı valisinin karşılaştığı aynı sıra dışı sakatlıklar, entrikalar ve memalik-i Osmaniye’de hiç eksik olmayan uluslararası engellerin karşısında, herhangi bir vilayeti, oranın Türk valisinden daha iyi yönetebileceğinizi gösterin.

Ağız iyi laf yapan bu siyasetçi, yazıp konuştuklarında Müslüman ahalinin hukukunu, menfaatini göz ardı ederek “tahakküm altındaki Osmanlı Hristiyan reayası”nın hürriyet ve muhtariyeti meselesini kaşımaya başlar. Bu tahrikteki muradı, bizim ülkemizden yeni yeni yerlerin kopartılması olduğu gibi orada yaşayan Müslüman ahalinin durumu bu zâtın hümaniter kalbinde bir şekilde herhangi bir sıkıntı oluşturmaktan uzak kalır. Bir taraftan Müslümanların Hristiyan ahalie asırlardan beri yaptığı eziyet ve katliamları ısrarla öne sürerken diğer taraftan herhangi bir vilayetin muhtariyeti mevzubahis olduğunda, katliama maruz kalan Hristiyan sayısının Müslümanlara nazaran pek ağır bastığını ve dolayısıyla ıslahat yapılan vilayetin resmî memurlarının ve dahi valisinin Hristiyan olması icap ettiğini aleme telkin etmekte pek istekli davranır. Türkiye’de çokça yaşamakta olan Hristiyan nüfusun mevcudiyeti, «zalim» Türklerce bahşedilmiş müsamahanın bir delilini teşkil etmez mi? Şu anda bazı Hristiyan devletler tarafından İslâm topraklarını ele geçirdikçe tatbik sahasına

konulan usullerin aynısından olmak üzere bizim dedelerimiz dahi geçmişte Hristiyanları kesmiş olsa idi şimdilerde memleketimizin siyasi mevcudiyeti aleyhinde çıbanbaşılık yapan böyle çok sayıda Hristiyan nüfus kalamazdı.

Türklük aleyhtarı siyasetçilerin şikayetçi olduğu diğer bir husus da yerli Hristiyanlara, hiçbir haklı gerekçeye dayanmadan konulduğunu iddia ettikleri tahammül edilemez vergilerdir. Kendileri şunu bilmezlikten geliyor ki Müslümanlara yüklenen vergiler pek daha ağırdır ve Devlet-i Aliyye'nin yerli Hristiyan tebaası, Hristiyan dünyasının herhangi bir yerinde yaşayan bir vatandaşa nazaran pek daha hafif vergiler ile mükelleftir. Türkiye'de büyükelçi, bakan, vali, hakim ve muhtelif resmî makamlarda memur olarak her millettten Hristiyanın bilfiil istihdam edildiğini göz ardı ederek Osmanlı tebaası Hristiyanların maruz kaldıklarını tasavvur ettikleri engellemelerden söz ederler. Ya toprakları Hristiyanların eline geçmiş memleketlerdeki Müslümanların karşılaştığı siyasi engellemeler için biz ne demeliyiz? Misal olarak bu devletler arasında en medenîleşmiş ve en hürriyetperver olanlarını alalım. Bırakın kendi asli vatanlarının dışında tebaası oldukları devletin idari veya sair resmî makamlarında vazife almanın kesinlikle imkansız olması bu devletlerin hakimiyeti altında yaşayan Müslümanların, kendi asli vatanlarındaki idarede bile makul nispette hissedar olduklarını biz göremiyoruz. Bu Müslümanların hepsinin de yeterli eğitim ve ehliyetle sahip olmadığını ve yine hepsinin mesul bir memuriyete getirilemeyecek kadar tembel ve güvenilmez olduğunu iddia etmek, hakikatin tamamen değiştirilmesi olur.

Kıymetli siyasetçimiz bize vaktiyle Devlet-i Aliyye'nin idaresinde olup şimdilerde hürriyetlerine kavuşmuş ve medeniyet yolunda müterakki adımlarla ilerleyen Balkan devletlerini anlatmaya kalabilir. Ancak bizim müşahade edebildiğimiz kadarıyla hürriyetleri bahşedilmiş bu Şark devletleri, Garb'ın iyi hasletlerini alabilmiş değiller. Bu ülkelerde zaman zaman vuku bulan suçlar, siyasî şantaj ve cinayetlerle medenî dünyanın vicdanında husule gelen şoklar, medeniyet yolunda müterakki adımlarla ilerlediklerinin delili olamaz. Bulgar payitahtından bu milletin ilerlemesini yazmakta olan İngiliz Türkofobikler unutmazınlar ki yaklaşık sekiz sene önce İngi-

liz gazetelerinde Bulgaristan'daki medeniyet seviyesinin ne derece aşağı olduğu yazılıp çizilmekteydi. Sofya'da açılan geniş caddeler, inşa edilen koca koca otel ve siyasi kulüpler, içki ve eğlence evleri Bulgar halkının Türk boyunduruğu altında yaşamaktan kurtulalı beri medeniyetin harikaları ile medenîleştiğinin yeterli göstergesi olamaz.

Radikal Türkofobiklere göre, ne zaman bir vilayet Osmanlı haki-miyetinden çıksa ve boşta duran bir Avrupalı prens o memlekete hükümdar yapılarak oranın idaresi Hristiyanlara devredilse, hemen akabinde o memleketin idaresi pek kusursuz bir hâl alır. Denilen doğrudur, yalnız bir ilaveyle, çekişmeye yol açan unsurun kısmen ya da kamilen ortadan kaldırılması halinde bu değişim tamamlanmış olur. Bu usulün işleyişi gayet basittir: İlk önce Müslüman ahaliden yavaşça ve barışla kurtulunur. Örfi ve şer'î hukuk ile İslâm müesseseleri, Hristiyanlarca yeni kurulan hükümetin düzenlemelerine tâbi kılınır ve bu doğrultuda yapılan düzenlemelerin hemen hemen hepsine haysiyetsizlikler veya İslâmî hissiyatın tiksindiği fiiller eşlik eder. Hristiyanların arzusu üzerine alınan idari tedbirlerin hepsi de bir şekilde Müslüman ahalinin millî menfaatlerini ihlal ettiği gibi, alınan bu tedbirlerle birlikte, Müslümanları yaralayıcı münferit saldırılar dahi baş gösterir. Müslümanlar kıyam edemez zira onlar tarafından kalkışılacak bir ayaklanma süratle ve gayet sert bir şekilde bastırılır. Ne onların hisleriyle hislenmiş olanlar çıkacaktır ne de ayaklandıkları takdirde ayaklanmanın bastırılmasını "katliam" olarak adlandıranlar. Avrupa'nın düzmece hümaniterleri bu mefhumu ancak Makedonya'da ya da başka bir tarafta Hristiyan eşkiyaca çıkarılan ayaklanmaların Türkiye tarafından bastırılmaya çalışıldığı hengâmede kullanır. Misal olarak verdiğimiz bu kabil bir vilayetin Müslüman ahalisi için geriye kalan tek seçenek Devlet-i Aliyye'nin bir başka yerine göç etmekten ibarettir. Hele göç bir başladı mı varını yoğunu yok pahasına satarak yola koyulur ve bu suretle Hristiyanlar uzunca zamandır göz diktikleri o terk edilen mallara pek kolay yoldan ulaşmış olurlar. Müteakiben çaresiz Müslümanların akın akın Devlet-i Aliyye'nin elde kalan topraklarına göçü başlar ve bunu tarif olunamaz perişanîyetler ve fakr-u zaruretler takip eder. Aynı şeyler muhtelif zamanlarda birbiri arkasına Yunanistan'da, Sırbistan'da,

Romanya ve Bulgaristan'da oldu. Şimdi de Bosna'da oluyor, hem de liberal olduğu için pek methedilen Avusturya idaresi altında.

Diğer bir misal verelim. Girit'e muhtariyet verilmezden önce, ki henüz sadece birkaç yıl oldu, orada yaklaşık doksan bin Müslüman vardı. Şimdilerde ise adada yaşayan Müslümanların nüfusu otuz binin altına düşmüştür.

Bir memleket böylelikle düşman Türk'ün menfur idaresinden kurtulup, istenmeyen Müslüman ahali de tasfiye edilince, elbette idaresi nispeten sükunet ve sulh buluyor; hem o memleket beynelmilel entrikaların cirit attığı bir mahal olmaktan çıkıyor hem de Batı Avrupa devletleri, Türk idaresi zamanında pek kaviyen müdafa edilip kapitülasyon veya hudut harici imtiyazlarından, hürriyetlerine kavuşmuş Hristiyan kardeşlerinin lehine olarak tamamen ya da kısmen feragat ediyorlar.

Keşke biz de Hristiyanlarca takip edilen bu basit usule müracaat edebilseydik. Bu suretle memleketimiz Şark Hristiyanlarından kurtulurdu ve İmparatorluğumuzun elde kalan kısmında Müslümanlar saadet ve sükunet içinde yaşayabilirlerdi. İkiyüzlülük bilmeyen bir İngiliz amirali Doğu Akdeniz donanmasının sevk ve idaresini yaptığı bir sırada memalik-i Osmaniye'de çıkan karışıklıklar üzerine «elinde yetki olsa, son bulmak bilmeyen bu Şark Meselesi'ni halledebileceğini» söylerken bunun için sadece Türkiye'de yaşayan yerli Hristiyan unsurların darağacına çekilmesini yeterli görüyordu.

Herhangi bir Osmanlı vilayetinde ıslahatın konulması ve tatbik edilmesi için en müsait usulün, oranın kontrolünün beynelmilel kuvvetlere havale edilmesi olduğunu, salimen denilemeyecek bir şevk ile müdafaaya kalkışan ister radikal ister başka görüşlere sahip İngiliz politikacılar mevcuttur. Beynelmilel idareye müteallik olarak vaktiyle pek mahir bir idarecilerinin beyanlarını onlara hatırlatalım. Bu zat, şayet Mısır'daki İngiliz idaresi Mısırlıların vatanperverlik hislerini rencide eder ise, kendilerinin onları beynelmilel idarenin fenalıklarından koruduğunu söyleyerek, bunda bir teselli kaynağı bulunabileceğini ifade etmişti. Bizim reyimizce de bu idare usulü, en zalim istibdat kadar kötüdür. Bu kabil karışık idarelerde kendilerine makam arayan muhtelif Avrupa milliyetlerine mensup zevat, kendi ülkelerinde kazanmayı hayal bile edemeyecekleri güzel maaşlarla

oralara idareci olarak tayin edilirler. Kendilerine emanet edilen halkın ne dillerini konuşabilirler ne de onların his ve ihtiyaçlarına dair hakiki bir muhabbet beslerler. Bu bencil ecnebi asıllı idarecilerin başlıca maksadı şahsi menfaatlerini ve kendi ülkelerinin projelerini yaymak ve kendi vazife müddetlerince keselerini doldurabilmektir. Şark'ın, bu dâhiyane idarecilerin hizmetine ihtiyacı yok. Vazifeli oldukları mahallin meselelerine vâkıf olmalarının yanı sıra Avrupa'daki muhtelif ilmî müesseselerde okumuş ve oralarda zeka, çalışkanlık ve terbiyeleri ile muallimlerinin hürmetini kazanmış idarecilerimizin mevcudiyeti gösterir ki bizim kabiliyetli insan noksanımız bulunmamaktadır. Yok eğer İngiltere'deki siyasi düşmanlarımız bize zarar vermek için memleketimizde beynelmilel bir idarenin tesisini illa arzu ediyorlarsa şunu unutmasınlar ki Türkiye'deki Hristiyan ahaliyi dahi kurban ediyorlar. Zira beynelmilel idare bizim için ne kadar menfur ise onlar için dahi öyledir.

Türkofobik gazeteci ve siyasilerin kışkırtma usulleri üzerinde kafi derecede durduk. Şimdi de bize karşı İngiliz halkında husule gelen infiali tutuşturmakta pek kötü bir rol oynayan dinî teşkilatların takip ettiği haçlı siyaseti hakkında birkaç söz söyleyelim. Şu ana kadar ele aldıklarımız şahısların yapageldiği düşmanlıklardı, şimdi ise bütün mezhepleriyle Hristiyan ruhban teşkilatından ortaya çıkan düşmanlığın ne merkezde olduğunu mütalaa edeceğiz. Her ne kadar bu zevattan çokları Türklük aleyhinde bu aralık pek faal icra edilen propagandanın hayli tahrik ettiği hissiyat ile gözlerini üzerimize dikmiş olsalar da Hristiyan papazların şahsını hedef alan hücumlarda bulunmak bizim aklımızın ucundan geçmemektedir. Veleve Müslümanlar olarak Hristiyan mezheplerinin mümessilleri hakkında suizan besliyor olalım yine de malik olduğumuz dürüstlük hissi bizi onların şahsi faziletlerini ikrar etmeğe mecbur bırakır. Aralarında mutena ilim adamları ile iyi kalpli, kerim tabiatlı olanlarının mevcut olduğu bizce malumdur. Biz birçokları ile tanıştık, aralarından hoşlandıklarımız ve samimane ihtiram gösterdiklerimiz oldu. Haddizatında onların sevimlilik ve nezaketlerini çalışılmış bir mürâîlik olarak gören ruhban karşıtlarının reyî, bizim nazarımızda her daim reddolunmuştur. Elbette bazı din adamları Türk fobisini kışkırtıcı kampanyalarda pek faal ve sert bir rol oynamakla iktifa etmedikleri gibi Türklük ve

Müslümanlık hakkında her ne var ise onu kötölemekte ve bunları hakikatin tersi bir surette aksettirmektedirler. Mamafih bunlar istisnayı teşkil ediyorlar ve biz dahi bu ruhban siyasetçilerin tuttukları yolun kendi vatandaşlarının çoklarıncı hor görülmesi ile teselli bulmaktayız.

Şahsiyata dair meseleleri bir kenara koyup, bir bütün olarak papazlık müessesinin bizi cidden dehşete düşüren meşrebini şöyle bir gözden geçirelim. Bir piskopos efendi, Makedonya meselesinin kaçınması yönünde, meşhur bir Londra gazetesinde yayınladığı mektubunda, kendi dinî akidelerini “din-i hak” olarak tavsif etmiş ve bundan Türkler hakkındaki fikirlerinin güya muteber bir mesne-diymişçesine bahsetmişti. Efendinin iddiasına tebessüm etmekle birlikte “Hayır, din-i hak bizim dinimizdir, kendisi bu hususta pek hata etmiştir” diyebilmeye şuan biz kendimizi hazır hissetmiyoruz. Zira hangi dinin hak, hangisinin bâtıl olduğuna, bu hayal alemi fena bulup mahşer günü başlayana kadar kat’î surette karar verilemez. Bununla birlikte şunu pekâlâ diyebiliriz ki İslamiyet’in Hristiyanlığa üstün gelen bir vasfı, onda ruhbanliğin olmamasıdır. Tarihe şöyle bir göz atıvermemiz ruhbanlık mesleğinin, insanoğlunun muhtelif şubelerinde yol açtığı kötülükleri anlayabilmemize kifayet eder. Her ne kadar Hristiyan ilahiyatçılar İslâm’ın kılıcını dillerine dolayıp onu asırlardır suçlayadursunlar, Müslümanların sözde yapageldikleri takibat ve dini baskı, Hristiyanlık adına ruhbanların dökülmesine sebebiyet verdiği kanlar ile mukayese edildiğinde, ilkinin diğerine nazaran pek ehemmiyetsiz kaldığını gayet rahatlıkla ifade edebiliriz. Tarih-i İslâmiyet, Engizisyon utancı ile lekedar olmamıştır, zira bizde ruhbanlık hiçbir şekilde bulunmaz. Mazide barbar Haçlılar, İslâm memleketlerini tekrar be tekrar tarumar ettiler, Müslümanları kesip vahşet ve tedhişe sebebiyet verdiler ve Haçlıları Hristiyanlık adına bütün bu “dindarane” gayretlere sevk eden, papazlığın nüfuzuydu. Haçlı seferlerinden çok sonraları bile bir Hristiyan mezhebinin bir diğerine icra ettiği pek vahşi dinî takibatlar, Hristiyanlık tarihinin sayfalarına şöyle bir göz gezdiriveren bir Müslümanı dehşet içinde bırakmaya kifayet eder ve yapılagelen bütün bu zalimce fiillerin papazlık sanatından neşet ettiğine mecburen hükmeder. Müslüman ve Hristiyan unsurların münasebete girip bilahare Hristiyanların

üstün geldiği ülkelerde Müslümanlar merhametsizce dini takibatlara maruz kaldılar ve son kertede ise bütün bütün yok edildiler ve yapılanların hepsi papazlığın tahrik ve kaşımalarının neticeleriydi. Buna misal getirmek için tâ İslâm'a girmiş olanların İspanya'da karşılaştığı feci akıbetin yaşandığı devirlere kadar uzanmamıza gerek yok. Birbiri ardınca Devlet-i Aliyye'den kopan vilayetlerde evvelce çok sayıda Müslüman nüfus bulunurken, bu Müslüman ahali türlü türlü haysiyet kırıcı hücumlara maruz kaldı, en nihayetinde oralarından kökü kazındı ve yapılan bütün bunlar hep galip gelen Hristiyan papazlığının tahrikleriyle oldu.

Bütün Makedonya meselesi zarfınca gördük ki ruhbanlık taasubundan neşet eden aynı düşmanca feveran tekrar be tekrar nüksedip azıyor. Her dâim ruhbanlık mesleğinin aleyhinde bulunan radikaller pek tuhaftır ki Makedonya meselesi münasebetiyle aleyhimize yürütülen propagandayı cânu gönülden destekliyorlar. Hristiyan papazlar ve benzer şekilde radikal Türkofobikler hükümete çağrıda bulunarak "Hristiyanların Müslümanların elinden kurtarılmasını" ve bu suretle istiklallerinin temin edilmesini istiyor. Kürsülerden vaizler kızgın bir şekilde şimdiki İngiliz halkını tenkid ederek, eski devirlerde Türklere Haçlı Seferleri düzenleyen ecdadının sergilediği Hristiyan cesaretini gösteremediğini anlatıyorlar. Fakat bu modern Pierre L'Ermite'lerin bu işe bizzat soyunmak istemedikleri de görülüyor³. Kilisenin önde gelenleri, Majesteleri Kral'ın hükümetindeki nazırlara hitaben yazılar kaleme alarak, yine Majesteleri Kral'ın dostane bir münasebet içinde bulunduğu bir milleti yani Türkleri, mütecaviz olmakla itham ediyorlar. Fakat asıl bizi şaşırtan şey ise hükümet üyelerinin gazetelerde neşredilen cevaplarında bu ruhban takımının görüşlerini paylaşıyor olmalarıdır. Nasıl olacak da kendi hükümetinin takip edeceği Şark siyaseti Haçlı ruhlu ruhbanların telkinlerine bu kadar açık olacak ve İngiltere bu suretle Müslüman bir milletin dostluğundan ümitvar olabilecek? Evvelce bir İngiliz gazetesinde okuduğumuzu hatırlıyoruz; müteveffa Başpiskopos Temple'a bir muhabir tarafından Kilise'nin sahip olduğu nüfuzun istimal edilmesiyle Güney Afrika'da dökülen kanlara niçin dur de-

3) Pierre L'Ermite, Hristiyanları Müslümanlara karşı savaştırmak için Haçlı Seferlerine çağıran ve Haçlı ordularının kurulmasını sağlayan vaiz.

nilmediği sorulduğunda bakanlar kurulu tarafından deruhte edilen işlere müdahil olmak gibi bir vazifeyle Kilise'nin yükümlü olmadığını söylemişti. Peki ya niçin şimdiki durumda Kilise adamları, ecnebi bir devletin dahili meselelerine müdahil olunması için bu denli müessir bir sada ile İngiliz vükelasına çağrıda bulunup duruyorlar, bu sırrın hakikatine biz sahip olabilmış değiliz. Makedonya'da vuku bulan katliamlara dair Sofya'daki yalan fabrikasında üretilmiş sansasyonel masallar ile ruhbanlar tarafından etraf velveleye verilmedi mi? Evet biz Müslümanlar biliyoruz ki sulhçu İsa Aleyhisselam'ın hizmetkârı bu zevat, bizim yüzümüzden hunharca dökülen kanlara artık bir son vermek istiyorlar. Lakin bizim gayet iyi bildiğimiz bir husus daha var ki sulh davasının bu aynı müdafileri Sudan'da birkaç saat içinde yirmi binden fazla Müslümanın makineli tüfeklerle taranarak öldürülmesini görmekle mutlu oldular. Binlerce insanın vahşiyane katledilmesine Hristiyanlık davasının bir zaferi olarak bakan ve bu kabil bir intikam ile Mehdi'nin müritlerinin cezalandırılmış olmasından ötürü Allah Teala'ya hamd-ü senalar eden yine bizzat onlardı. Şunu söylemimize müsaade buyrulsun ki intikamcılık her ne kadar ruhban Hristiyanlığının bir parçası olsa da, İsa'nın Hristiyanlığı ile taban tabana zıttır. Bazı İngiliz arkadaşlarımız "Bugünlerde dini düşünen pek yok, binaenaleyh birkaç ruhbanın yapmış olduğu tahrik ve tahrişler, ülkemizin siyasetine yön veremez" kabilinden lakırdılar ediyorlar. Bu görüşün doğruluğu hakkında bizim şüphelerimiz var. Ruhbaniyet hâlâ sair amillerden ziyade tesir sahibidir ve şayet körü körüne dinî inanış zeval bulmuşsa, onun yerini kültürlü bir mürailik (ikiyüzlülük) almıştır. Ne zaman kendi menfaatine ve parti çıkarlarına denk düşecek olsa, tamamıyla lâ-dinî bir politikacı "baskı altındaki bir Hristiyan milletin" taleplerini müdafaada şampiyonluğu kimseye kaptırmaz. Misyonerlerin Şark'ta Hristiyan olmayan milletler arasında yaptıkları faaliyetler ile onların din ve vicdan hürriyetlerini ihlal ettikleri, pek sık işittiğimiz bir şikayettir. Ancak yine de yüklü miktarda para muhtelif mahfillerden bu misyoner teşebbüslerin yaygınlaşması için aktarılır. Bir zamanlar bir devlet adamı misyonerlerin baş ağrısı olmasından bahisle muhtelif devletlerin Hariciye nezaretlerince takip edilen siyaset için ne kadar muzır olduklarını söylemiş olsa da daha birkaç sene önce bir Avrupa devleti bir misyonerin öldürülmesini kendisi için fırsat bilip Çin'de bir vilayeti işgal etmişti. Dinsiz Fransız

hükümeti Fransa'dan rahipleri uzaklaştırırken, iş İslâm memleketlerinde Fransız siyaset ve emellerinin yükselmesi için istihdam edilen rahiplere gelince, onları himaye ediyor. Yurt içindeki sevgili papaz meslektaşlarının gayretli desteklerini alan Şark'taki misyonerlerin, birkaç sene önce Ermeni ihtilalinin ateşini yakmada siyasetçilere nasıl destek verdiklerini yakinen biliyoruz. Bu hizmet misyonerler ile sınırlı değildir. Matbuat vasıtasıyla kamuoyunun temayüllerine tesir edebilen sermayedarların desteğini kazanmış "ticaret öncüleri" dahi Avrupalı siyasiler ve devlet adamlarının hizmetindedir. Dinî neşriyat ile meşgul olanların düşmanlığını da zikrederek şunu söyleyelim ki onların düşmanlığından ziyade biz Müslümanları asıl korkutan, arkasındaki laik güçleri harekete geçiren düşmanlıktır. "İnsaniyet" ve "medeniyet" jargonlarının tahtında Hristiyan halkımızı himaye etme iddiası ile siyasetçiler üzerimize çullandılar. Papazlık da bilvesile Hristiyanlığa ait insaniyet ve medeniyet davasını tutarak uzunca bir süredir güttükleri Müslüman kudret ve nüfuzunu çözme projesinin icrasına suhulet buluyor. Avrupa'daki Osmanlı kudretinin aleyhine ve Bulgarların lehine olarak sürdürülen bu son siyasi-ruhban kampanya, anlatageldiğimiz şeyler hakkında yeni bir delil olarak ortaya çıkıyor.

Bazı Hristiyan yazarlar, Müslümanların Hristiyanlaştırılmasının yirminci asırda tamamlanması icab eden bir vazife olduğunu ifade ediyorlar. Hayır, yirminci asrın şerefli Müslümanları, halihazır Hristiyanlığın onlara arz ve teklif ettiği hiçbir maddi menfaatin cazibesine kapılacak değildir. Bizim bu kabil bir din değişikliğinden nasıl bir istifademiz olabilir ki? Günümüzde ruhban takımı bile İncil hikayelerinin asliyetine bizzat kendileri inanabiliyorlar mı? Bize teklif olunan fazilet ve ahlâka dair düsturlar, bizim haiz olduklarımızdan üstün mü? İslâmiyet'e sızmış olan İsrailiyatı bir kenara bırakırsak, yirminci asrın hassas Müslümanı kendisine teklif olunana bakarak kendi dinî itikadını çok daha saf ve sade bulur ve binaenaleyh eğer bir itikada bağlı kalacak ise bu kesinlikle kendi dini olacaktır. Onun dini sadece zulmet ve cehalete giriftar olmuş olan Afrika'da değil, bilakis münevver Avrupa ve Amerika'da dahi her sene yeni yeni müntesipler kazanıyor. Hristiyanlar bizzat kendileri ikrar ve itiraf ediyorlar ki İslâmiyet'in Asya ve Afrika'da yayılması Hristiyanlığa nazaran pek daha

seridir ve İslâmiyet'in bu ilerlemesi, Hristiyanlığın aksine, ne otomatik tüfeklerin ya da dom dom kurşunlarının himayesine ne de güzelce teşkilatlanmış zengin ve işini bilen misyoner cemiyetlerle ve bu cemiyetlere bağlı müteşebbislerin desteğine bağlıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında yirminci yüzyıla biçilen bu vazifenin icra edilebilmesi hayli güç görünüyor. Lakin Hristiyan kiliseleri Rablerinin emrine uyarak "hak din"i bütün insanlara anlatmakla kendilerini mükellef biliyorlar. Birilerinin çıkıp da "Mütehakkimane bunu icra etme gayretindeyken Hz. İsa'nın benî Âdem için pek faydalı başka emirlerini ihmal ediyorsunuz" şeklinde deliller serdetmesi beyhudedir. Bu ihtida işine öyle bir fikr-i sabit ile bağlanmışlardır ki hele de aşılması hemen hemen muhal olan güçlükler içerisindeyken, bunu icra edebilmek için Müslümanların hürriyet ve istiklallerine kastederek, karşı oldukları itikadı ezme gayretindeki en müfrit tedbirlere müracaat etmekten geri durmuyorlar. Siyasi projelerini hayata geçirmede Türkiye Hristiyanlarını kendilerine bir dayanak noktası haline getiren Avrupa güçlerinin usul usul icra edegeldikleri tecavüzlerden istifade eden Hristiyanlığın nâşirleri, başlıca kuvvetlerini İslâmiyet'in düşmeyen son karakolu olarak gördükleri Halife'nin İmparatorluğuna karşı yönelttiler. Bu şahıslar Türkleri İslâm davasının yılmaz savunucuları olarak gördükleri için dinlerini neşretmede önlerindeki en ciddi mania olarak bizim milletimizi biliyorlar ve bu sebepten dolayı milletimize karşı bu denli derin bir düşmanlık besliyorlar. Aslına bakarsanız belki de sair yönlerimizi seviyor bile olabilirler. Otuz senesini Şark'ta geçirmiş bir misyonerin, katılmış olduğu bir kilise toplantısında açık yüreklilikle "Eğer Türkler Hristiyanlık dinine mensup bulunsalar idi şu an haiz oldukları hususiyetler ile Şark'taki en mümtaz millet olarak onları seçebilirdik" dediğini işitmişiz. Şurası bir hakikattir ki Türkleri anlamaya yetecek kadar bir müddet Türkiye'de bulunmuş her insaf sahibi İngiliz'in ferden ferdâ sevdiği ve itimat ettiği Türkler bulunur. Hakeza İngiliz centilmenliği ile karşılaşan Türkler de İngilizleri sever ve onları metheder. Bizim yegâne arzumuz bu karşılıklı muhabbetin pek daha genişlemesidir ki bu sayede iki milletin dahi birbirini daha iyi anlayabilmesinin yolu açılsın. Ancak arzulanın bu neticenin önünde Türkofobik gazeteci ve siyasetçilerin itiraza açık usulleri ve

din kışkırtıcılarının taktikleri maalesef ciddi bir mania teşkil etmektedir. Mamafih İngiltere'nin tekrar müttefikimiz olabileceği ümidini hâlâ taşıyanlarımız var ve bu ümitledir ki ruhbanlarının İngiltere'yi İslâm karşıtı tahriklerin yatağı haline getireceğine dair korkumuzun vuku bulmayacağı ümidini muhafaza ediyorlar.

Şimdi de sıra, bu Türkofobik tahrikin yayılmasına İngilizleşmiş Yahudilerin ne derece yardımcı oldukları üzerinde durmaya geldi. Mensup oldukları mağdur ve mazlum ırka ananevî olarak dostluk göstermiş olan Türklerin düşmanları ile Yahudileri aynı safta görmek şaşırtıcı olduğu kadar hayli de üzüntü vericidir. Türkiye ki Osmanlı kudretinin doğuşundan günümüze kadar Hristiyan memleketlerde dayanılmaz eziyetlere düşen binlerce Yahudi'ye kol kanat gereker onları himaye etmiştir. Eğer Türkiye hüsn-i kabul göstermese idi, geçmişteki İspanyol engizisyonundan kaçıp gelen onca kalabalık Benî İsrail'in akıbeti nice olurdu? Hristiyanlar hususiyetle de Şark Hristiyanları arasında Yahudi düşmanlığı hâlâ oldukça yaygındır ve eğer İslâm askerlerinin himayesi olmasa idi Yakındoğu'da yaşayan binlerce Yahudi'nin can ve ırzları Şark Hristiyanlarının vahşiyane zulümlerine açık olacaktı. İngiliz Yahudileri Türkiye'nin onlara gösterdiği dostluğu kat'î surette nazar-ı dikkate almalıdır. Onlar ki İngiliz matbuatı üzerinde hayli nüfuz sahibiler, haiz oldukları bu müessiriyeti Türkofobik tahriklerin lehine kullanmamaları icap eder. Şayet Türkiye hakkındaki spekülasyonların önünü açan bu hilaf-ı hakikat beyanlara devam edecek olurlarsa, korkarız ki Antisemitizm nam bu sâri hastalık İslâm dünyasına dahi sirayet edecektir. Türkiye'de mezalim altındaki Hristiyan kardeşlerin davasını müdafaa yönünde makaleler yazan Yanudi kalemlerini görmek şu dünyada tesadüf edilen en garip paradokslardan biridir. Bu kabil bir hatt-ı hareketten bizim çıkarabileceğimiz tek şey şudur ki muhtemelen İngilizleri mutaassıp belleyen Yahudiler onların bu safdilliklerinden bilistifade bundan bir kazanç elde etme arzusundalar. Fakat bizim reyimiz şu yöndedir ki bu türlü fiiller, Kıta Avrupası'ndaki dini takibattan kaçarak Ada'ya sığınmış olan binlerce dindaşına misafirperverlik göstermiş ve hürriyetlerini bahşetmiş olan İngiliz milletine karşı kat'î surette beslemeleri icap eden minnettarlık hissiyle pek kâbil-i telif değildir. Yahudiler gibi gayet zeki bir halk bu dostane îmâdaki samimiyetin

kıymetini takdir etmeye muktedir olacaktır.

İngiltere'deki Türkofobikler tarafından muayyen fasılalarla icra olunan bozuk ve fena fiillerin önünü alabilmek için ne yapılabileceği, müşkül bir meseledir. Bazı Jön Türkler buna hâlihazırdaki Padişahın (II. Abdülhamid) kötü idaresinin sebep olduğunu düşünüyorlar. Padişah'ın yaverleri ki hiçbiri hakiki Türk değildir, onların takip ettiği hatt-ı hareketin vatanperverane olmadığını ve İngiliz efkar-ı umumiyesinde Türklük adını rezil ettiklerini itirafı beraber Padişah'ın idaresi ne kadar kötü olursa olsun yayılmakta olan Türkofobinin hakiki müsebbibinin bu olduğuna biz kani değiliz. Eğer bize düşmanlık edenler Padişah'ı hakikaten sevmiyorlar ise bu onun kötü bir idareci olmayışından değil mahza bir Türk hükümdarı olmasından ileri geliyor. Şayet biz tahayyül edilebilecek en iyi hükümdara dahi sahip olsa idik onlar Türklük aleyhtarı tahriklere ısrar ve inatla devam edeceklerdi, hatta iyi bir idarecinin altında huzur ve refah içinde yaşamamızdan ötürü katlanmış bir nefret ile.

Jön Türklerin Padişah'tan bir başka yakınması da halkın sahip olduğu enerjiyi tamamen baskı altına almasıdır. Bu suretledir ki Batı Avrupa'da Türkofobik tahrikte bulunanların kendilerine getirdiği aşağılayıcı suçlamalar karşısında insanlar seslerini yükseltemez olmuşlardır. Buna çare olarak da Jön Türkler, Padişah'ın hükümetinden müstakil olarak, efkar-ı umumiyenin aydınlatılması vazifesini üzerlerine almışlar. Bu beyhude bir ümittir. Zira biz, sayısız Türkofobik gazetecinin düzmecelerine karşı koyacak imkan ve vesaiti bulamamaktayız. Bunun yanı sıra İngiliz-Ermeni Komitesi, Balkan Komitesi, Byron Cemiyeti gibi Türklük karşıtı cemiyetlerin azalarınca halkın zihnine her daim işlenen fena iddiaları kökünden söküp atabilmeye muktedir değiliz. Fakat göz önünde tutulması gereken başka amiller de var. Mesela, Kıta Avrupası'ndaki bazı milletlerin menfaati, onları Şark Meselesi ile alakalı hususlarda İngiliz efkar-ı umumiyesini yanlış yönlendirmeye icbar ediyor. Gayet rahatlıkla Rusya'nın Türkiye'de dağıttığı çok miktardaki rüşvetten söz edilebilir. Elbette bu bütün Türklerin suçlu olduğunu göstermez, Türkleri kıyasıya eleştiren herkesin de dürüst olduğunu gösteremeyeceği gibi. Batı Avrupa'da Türklük aleyhtarı o kimseler, tuttukları yol ile Rusların elini güçlendiriyorlar. Bu Moskof oyununa gelmek acaba

cahillikten mi yoksa aptallıktan mı kaynaklanıyor. “Türk mezalimi”-ne karşı etrafı velveleye veren Avrupa’daki bir insaniyetperver bunu adaletin icrası namına yapıyor olabilir, lakin bundan nemalanmadığının teminatını kim verebilir? Kim bilir, bütün bunları belki de oralarda, kendi menfaatlerinin yükseltildiği bazı ülkelerin lehine olarak, İngiltere ile Türkiye arasında tekrar tesis edilen iyi münasebetleri bozma gibi, görünenin ötesinde gizli bir müşevvik ile yapıyor? Avrupalı bir vatanseverce, kendi ülkesinin menfaati hilafına bir Slav devletinin menfaatinin sırf o devlette yüksek miktar yatırımı olduğu için müdafaa edildiği tarafımızdan işitilmiştir.

Hem bütün bu hakikatler hem de imkan ve ihtimal dairesinde karşı karşıya bulunduğumuz keyfiyetten bizce görünen odur ki Batı Avrupa’da hakkımızda hükümferma yanlış fikir ve suizanları düzeltmek için ettiğimiz gayretlerin muvaffakiyete ulaşabileceğini ümit etmek ahmaklıktan başka bir şey değildir. Bir Rus tembihi olan “Batı Avrupa mı! Mütelyakkız ol”, Şark milletlerine pek de nadirattan verilen bir salık değildir. Maalesef hadiselerin gelişimi bizi bu tavsiyenin doğruluğuna inanmaya sevk ediyor, her ne kadar tembihçinin kendisinin de pek bîtaraf olduğu söylenemez ise de. Biz selametimizi ancak memleketimizi her zamanki Türk metanet ve azmine yaraşır bir şekilde müdafaa etmekle bulabiliriz. Bir millet ki asırlardan beri muhtelif Avrupa devletlerinin omuz omuza vermiş güçleri ile yaka paça olmuş, o milletin icap eden kuvvet ve hayatiyetten mahrum olduğu söylenemez. Hristiyan dünyasının İslâm kudretini ezebilmesi ancak Türklerin ölmesine bağlıdır. Bu takdirde o Türk, ruhunu, “hasta bir adam” gibi değil, dinini ve milletini müdafaa için, görülmemiş bir azm-i kat’î ile mücadele içerisinde iken teslim edecektir.

Emperyalist İngilizlerin Türk Düşmanlığı

Avrupa düvel-i muazzamasının Şark ganimetlerini paylaşmak için kendi aralarında yaptıkları görüşmeler, genellikle birbirlerinin kiskançlığını tahrik etmekle netice veriyor. Modern Avrupa diplomasi tarihi bunun misalleri ile doludur. Fakat hepsinin ortak bir bakışı vardır ki bu yayılmacı güçlerin hepsi de zapt ettikleri memleketlerdeki Şarklıların millî hukuklarına hürmetsiz davranıyorlar.

Avrupa milletlerinin umumiyetle unuttukları bir husus var: Bu yeryüzü bir bütün olarak insanlığa aittir ve Allah'ın arzının Şarklıların yaşadığı o kısmı, Avrupalı emperyalistler için eğlencelik bir av sahası olmaktan ibaret değildir. Avrupalılar şunu da unutmamaları ki Şarklılar dahi aynen kendileri gibi hürriyetlerine ve istiklallerine düşkündürler ve “iyi idare” veyahut “medenîleştirme vazifesi” iddiası ile yabancı bir devletin kendilerine amirlik taslamasından en kalbî hissiyatları ile nefret ederler. Avrupa memleketlerindeki siyasi cereyanların gelecekteki liderleri Şark milletlerinin taleplerini hakkıyla dikkate almasa bile, bir umumi sulh ve sevgi hissi dünya çapında hükümferma olacaktır. Zira değişmekte olan şartlar karşısında hiçbir ehemmiyetli Avrupa memleketinin halkı yoktur ki kendi hükümetlerinin hâlihazırda takip edegeldiği Şark'ı ezercesine hakiyetinde tutma politikalarını desteklemeye devam edebilsin. Şark milletleri zaman geçtikçe insan zekâsının mahsulü her türlü vasıtayı kullanmaya başlayacak ve bu suretle de hürriyet ve istiklalleri yolunda karşılarına çıkan her mâniayı aşmak için çabalayacaklardır.

Bazı Avrupa güçlerinin, Doğu memleketlerinin çoğunluğu üzerinde icra eyledikleri askerî fetihlerin siyasi eşkiyalık olarak tanımlanması pek uygun düşer. Yukarıdan dayatılan bu hâkimiyet için yapılan her türlü izahat, hadiseleri pek de inceden inceye araştırmayan Avrupa kamuoyu için zahiren ne kadar hoş ve mantıklı görünse de hakikatte iş tam tersi olup, öne sürülen bu mazeretlerin hepsi de külliyyen akla aykırıdır. Avrupalı emperyalistler Şark'ta yeni yeni arziler kazanmak için aşk ve şevkle çalışıyorlar. Emperyalist devletlerin her biri Şark'ta zapt ettikleri dominyonlarında veya ele geçirdikleri memleketlerde kendi ticari menfaatlerinin ağır basmasını temin maksadıyla yeni yeni pazarlar bulmayı arzu eder ve başka halklara ait lakin kendilerinin stratejik olarak ehemmiyetli gördükleri yerleri ele geçirmek için kendi aralarında kıran kırana yarışır ki bir diğerinin oraya girmesine mani olabilsin. Ve umumiyetle de her adi eşkiya gibi ganimetleri pay etmede anlaşmazlığa düşüp birbirlerinin boğazına sarılırlar. Gelecekte dahi iş bu merkezde olacak ve bu suretle de kendi aralarında çılgınca bir silahlanma yarışı sürüp gidecektir.

Eğer Şark'ta bu medenî soygundan en fazla zarar gören bir millet aranır ise bu millet Türk milletidir. Aynı şekilde Türkiye'ye en fazla zarar veren ve kana boyayan yayılmacı siyaseti tutmuş bir Avrupa devleti var ise o dahi İngiltere'den başkası değildir. Aslında bunları söylerken pek müteessif oluyorum. Zira İngiltere'de kâfi müddet yaşamış diğer yabancılar gibi ben de pekala biliyorum ki bu milletin efradından olmak üzere çok sayıda selim his sahibi ve adalet hissi ile dopdolu kimseler vardır ve şüphesiz bir zamanlar İngiltere, hürriyetçi fikirlerin en büyük taraftarlarına ve milletler arası adaletin en güçlü müdafilerine ev sahipliği yapmıştır.

Harbin (Birinci Dünya Savaşı) başlamasıyla birlikte Türkiye'yi İttifak Devletleri arasında görmek İngiltere'de pek büyük bir hiddete sebep oldu. En tepedeki nazırdan en düşük siyaset yazarına kadar her nüfuz sahibi, pek tehditkâr bir surette beyan ettiler ki Türkiye'yi kamilen ortadan kaldırmak için evvelden beri arzulanıldığı halde devamlı tehir edilen plan, artık tatbik sahasına konulacaktır. Fakat Türkiye'nin İttifak Devletleri arasında yer almasını sadece Alman Kayzerizminin entrikalarına bağlamamak lazım. Eğer harpten önceki senelerde İngiliz hükümeti kendi çocukları-

na biraz olsun muhabbet hissi ile yaklaşmış olsaydı, İttihad ve Terakki Fırkası'nın çaresiz liderlerinden hiçbirisi Türkiye'yi bu mücadeleye sürüklemek arzusu gütmeydi. Türk karşıtı İngiliz emperyal fatihleri, Türklere hiç de muhabbetkârane olmayan bir surette muamele ederek, çok şey isteyip mukabilinde hemen hemen hiçbir şey vermeyerek ve Türkiye'nin gözünü korkutmak için onu ittihad-ı İslâm, Turancılık ve sair şeytanî tertipler içinde gösteren matbuat eliyle aleyhinde kampanyalar tertip ederek Türkiye'nin karşı tarafa doğru sürüklenmesini temin etmişlerdir. Seneler evvel Hicaz demiryolunun ikmalî bir Alman firması tarafından yapılmak istendiğinde, Osmanlı hükümeti İngiltere ile olan münasebetini düzeltebilmek için önceliği İngiltere'ye verdiği halde, İngiliz hükümeti bu isteği dahi geri çevirmişti. Hicaz demiryolu ümmetin yardımı ile ikmal edilmeye başlandığı vakit, İngilizlerin emperyalist gazeteleri İngiliz hakimiyetindeki Müslümanların bu hayırlı teşebbüse yardımına mani olmak için teşebbüsün samimiyetine gölge düşürmeye çalıştılar. Kanun-i Esasî'nin tesis edilmesinden (1908) sonra bile Türkiye'ye karşı kötü muameleye devam ettiler. Yeni nizamın devlet adamları, İngiltere'den faal bir destek göremediği gibi bilakis engellemeye karşılaştı. İdarî ıslahatlar ve kamu işlerini iyileştirecek hamleleri yapmak için Fransa'ya borç talebi ile müracaat etkileri vakit, İngilizler buna gizliden gizliye mani oldu. Şark Meselesi ile alakadar olarak bütün İngiliz devlet adamları hep aynı tarzda hareket ederek, Şarklıların hürriyet ve istiklalinin bir numaralı düşmanı olan Rus Çarlığı'nın bu meseledeki her talebine hep hüsn-i rıza gösterdiler. Ezcümle, bu İngiliz işgalcilerin her ne niyet ile hareket ettiklerinin bütün alametleri, hadiseleri inceden inceye tetkik eden Şarklılar tarafından görülebilmektedir. Daha savaşın başındaydı ki Hindistan'daki İngiliz resmî memurları, kahraman bir edave pek aşk-u şevk ile beyan ettiler ki Hindistan hükümeti, İngiliz hakimiyetini sadece Mezopotamya'da değil Batı Asya'nın her tarafında tesis için uzunca zamandan beri kendini hazırlıyor.

İngiliz emperyalizminin, İslâm dünyasındaki tek hakiki müstakil devlet olan Türkiye'yi kâmilten ortadan kaldırma planları nispeten daha yeni olsa da, Devlet-i Aliyye'nin merkezden uzak vilayetlerini ana gövdeden ayırma emeli Kırım Harbi'ne (1852-1856) kadar

dayanır. Yarım asırdan fazla oluyor; Karl Marx Londra'dan bir New York gazetesine gönderdiği yazısında, fikr-i serbestî taraftarı olan Lord Palmerston gibi bir devlet adamının dahi memalik-i Osmaniye'nin tasfiyesi vakti geldiğinde, Mısır'ın İngiliz hissesine düşmesi icap ettiğini söylemesini tenkit ediyor ve bu suretle küçük kavimleri boyunduruğu altına almaya pek hevesli olan Rusya ve Avusturya gibi mutlakiyetle idare olunan devletlere, İngiltere'nin, Şark yağması hususunda teşvik edici bir misal teşkil etmesini arzu etmiyordu.

Saçma görünse de hakikatte pek açık olan bir durum var. Bu paradoks şudur ki tâ Kraliçe Elizabeth (1533-1603) zamanından beri Türkler, İngiltere'yi sair düvel-i muazzamaya nazaran kendine daha yakın hissetmiş ve ona karşı daha dostane bir tavır almıştır.

Mısır'ın işgalini (1882) takip eden senelerde İngiliz devlet adamları, Şark'ın fatihi olma emeli ile heyecanlandı, memalik-i Osmaniye de bu faal emellerin en baş sahası oldu. Türkiye içindeki bazı dahili meseleler pek kurnazca desteklendi ve münasip vakit geldiğinde bu memleketin millî meselelerine müdahil olmayı mümkün kılacak zemin hazırlanarak bu kapı açık bırakıldı.

Türklerin hakimiyeti dahi İngiliz matbuatında devamlı taarruzlara sebep oldu. Hele hele sermayedar gazeteler pek daha azgın bir surette bu işi vazife edindiler. Bittabi inandıkları insaniyet, Nasraniyet (Hristiyanlık) ve Avrupa medeniyeti namına her ne değerler var ise bunların bütününe inkar eder bir hale büründüler. Sadece Türkler değil, Devlet-i Aliyye'deki sair Müslüman unsurlar dahi "mutaassıp ve vahşi" diye hakaretimiz bir surette anlatıldı. Gerçi İngiliz emperyalizminin bugün takip etmekte olduğu en son siyaset, artık bu Türklerin dışındaki diğer Müslüman unsurları bile "Türk zulmü"nün mağdurları olarak tasvir etmeye başlamıştır. Ve özellikle İngiltere ruhban mahfillerinin pek yüksek adamları, işgalci siyasetçiler ve kapitalist matbuat eliyle başlatılan kampanyalara can atarak katıldılar. Balkan komitaları gibi, İngiliz-Ermeni Komitesi gibi Türkiye'yi taciz etme maksadı güden cemiyetler kuruldu.

Bir Şark darb-ı meseli vardır, "Kavgada yumruk sayılmaz" derler. Binaenaleyh harp esnasında vuku bulan tahrikleri hesaba katmaya lüzum yok. Lakin uzunca zamandır birbirinin boğazını kesmekle meşgul olan bu milletlerin, Mütareke'nin imzalanması ile birlikte

müstakbel münasebetlerine bundan böyle dostane hissiyat istikamet verir diye ümit eder iken şunu gördük ki Türklere karşı kötü muamele gösterme kadim alışkanlığı ve garazkâr hisler İngiltere’de mevcudiyetini hâlâ muhafaza ediyor. Hatta ruhban sınıfından iki zat, Ortaçağ hurafelerinin iki müessir temsilcisi, evvelki gün Londra’nın *Times* nâm ceridesinin sütunlarından ve mağdur Süryanilerin ıstırabını hafifletmek için yapılan bir yardım toplantısından seslenerek, Türklere hakaretimiz bir surette hücum ediyordu. Bu beyefendilere göre Türkler pek hunhar bir şekilde masum Ermenileri ve Süryanileri katliam ederek onların köklerini kazımış. Türkler tarafından soyu kurutulan Ermenilerin lehine olarak, milyonlarca Türkün yaşadığı, Devleti Aliyye’nin mühimce bir arazisi üzerinde, ta Karadeniz’den Akdeniz’e uzanan bir Ermeni krallığının, muzaffer İngiliz işgalcileri tarafından inşası projesinin, son yirmi beş senedir bu emperyalist kuvvetin neşriyat vasıtaları aracılığıyla yapılan propagandaya inanlarca görülebilmesi mümkün değildir.

Son cihan harbinin muzaffer milletin fertlerinden olmak üzere pek çok nüfuzlu devlet ve siyaset adamı var ki Yakındoğu’ya eşî görölmemiş hiddet ve intikam hisleri ile yaklaşıyorlar. Daha geçen Mart ayında kendine acındıracak bir hâl takınıp da Başkan Wilson’dan Hindistan’daki en ufak mahallî reisler kadar birçok devlet başkanına pek acıklı bir surette müracaatta bulunup, adil bir dava ve daimî bir sulh için harp ettiklerini anlatarak onlardan yardım dilenen Lloyd George bile artık kendini pek cesur bir kahraman gibi addetmeye başladı. Artık Lloyd George ve aşırı milliyetçi yoldaşları, Şark ahalisinin çoğunluğunun kaderi üzerine tek söz sahibi olma mevkiindeler. Kendilerine bağlı mahfillerden birtakım ağızlar, devamlı surette karmakarışık yeni bazı deliller ve burhanlar ortaya atıyorlar ki şu an Batı Avrupa Güçleri’nin boyunduruğu altında yaşayan yahut da yaşaması hedeflenen Şarklılar için Wilson prensipleri serbest bir surette kabil-i tatbik olmasın.

Bilhassa Türkler için takip edilen yeni oluşumların mesnedi intikamdan ibarettir. “Artık Türkler bizim kudret ve nüfuzumuz altındadır.” İntikam hissinin bu açık beyanı Lord Robert Cecil tarafından Hariciye Nezareti müsteşarlığını deruhte ederken söylenmiştir. Artık zahir oldu ki İngilizler Türklere karşı muamelelerinde mümkün mer-

tebe sert ve kaba olmayı tercih etmişler. Asıl garip olanı, bu şekilde şövenist bir adamın Cemiyet-i Akvam gibi bir projenin hayata geçirilmesi müzakerelerinde yetkili bir mevkiye getirilmiş olmasıdır. Daha mütarekenin imzalanmasının üzerinde çok geçmemiştir ki Lord George yaptığı bir konuşmada Türkleri «harp ettiğimiz hasımlarımızın arasında hürmete şayan olmaklıkta en az liyakat sahibi olanı» şeklinde tanımladı. Pek gariptir, hiç de merdane olmayan bu beyan, bizzat öyle bir millete karşı yapıldı ki onun direnen kuvvetleri İngiltere'yi pek geniş kaynakları tüketmeye, deniz kuvvetlerinin mühim bir kısmını ve iki buçuk milyon neferini Şark'ın muharebe sahasına sürmeye mecbur bırakmıştır.

Anlaşıyor ki harp esnasında İngiltere'de hükümferma olan Türk aleyhtarı hissiyat başlıca iki sebebe dayanıyor: Türkler tarafından İngiliz harp esirlerine karşı gösterilen kötü muamele ve Ermeniler hakkında vâki olan muamele.

Harpte Osmanlı'ya esir düşmüş çok sayıda İngiliz askerinin bazı zorluklarla karşılaştığı açıktır. Hatta bazı mahallerde kötü muameleler dahi vâki olmuştur ve bu tür gayriinsanî fiilleri işleyenlerin pek yakında mahkeme önüne çıkartılması umulur ve beklenir. Bununla birlikte, çekilen sıkıntılar, sadece esirlere mahsus olmayıp, uzun süren harp esnasında Türkiye'ye tatbik edilen ambargonun getirdiği yokluk ve keşmekeşten kaynaklanmış ve bütün Türkiye ahalisi de bu tür eziyetleri yaşamıştır. Türklerin yabancılara karşı gösterdiği misafirperverlik, Şark'a gelmiş İngiliz ve sair Avrupalı seyyahların şehadetiyle sabittir. Hatta savaşın ilk safhalarında İngiliz esirlere karşı gösterilen iyi muamele bazı tarafsız İngiliz muhabirler tarafından bahse konu edilmiş ve Türkler matbuatta “temiz kavgacılar”, “kibar düşmanlar” gibi övülen vasıflar ile zikrolunmuştu. Bu tür hakikatleri ihtiva eden yazılar İngiliz makamlarının hoşuna gitmemiş olacak ki geçenlerde *Manchester Guardian* gazetesinin başmakalesinde bu mevzu ele alınarak bu makamların matbuata, “bu türden ‘siyasete mugayir’ hakikatlerin yazılmaması” hususunda ikazda bulunduğunu yazıyordu. Bir de hadisenin diğer tarafına bakarsak, İngiliz makamları elindeki Türk esirler hakkında doğrudan malumat alınmasına hâlâ engel oluyor ve hatta ateşkes yapılmış olduğu halde bu esirlerin hâlâ İtilaf güçlerinin kontrolü altında kalmasında ısrarcı davranıyor.

Harp bitti. Lakin hâlâ binlerce Anadolu insanı, senelerdir ıstırap içinde yaşadıkları Hindistan ve Burma'daki cehennemî esir kamplarında tutuluyor ve hangi sebebe istinaden ve ne kadar da süreceği belirsiz bir zillet içinde oralarda esir tutulmaya devam edilecek. Şunu da ilave edelim; hâlihazırda Türkiye'deki esir kamplarında kimse kalmamış, İngiliz askerlerinin hepsi ülkelerine geri dönmüş vaziyettedir.

İngiltere'de Türkiye aleyhtarı hissiyatı ağırlaştıran diğer bir sebep olan Ermeni meselesine gelince, Türk-Ermeni münasebetlerinin tarihi hakkında kısa bir malumat vermeme müsaade buyurulsun. Pek yakın bir zamana kadar Devlet-İ Aliyye-i Osmaniye mutlâkî bir rejim ile idare olunmaktaydı. Müslüman tebaa arasında ne bir ırk ayırımı vardı ne zâdegân (aristokrat, soylu) denilebilecek bir sosyal tabaka. Unvanlar sadece verilen şahsa aitti. Halkın arasında demokratik bir yapı mevcuttu. Şöyle ki padişah bile en sıradan insanların kızları ile evlenebilir, kendi kızlarını onlarla evlendirebilirdi. Fakat gayrimüslim tebaaya gelince onlar kendi aralarında gayet farklılaşmış bir hâl arz ediyorlardı. Her milletin kendine ait kiliseleri, mektepleri ve aile yapıları vardı. Türkçe dahi resmî lisan olarak gayrı Türk unsurlara hiçbir surette dayatılmamıştır. Bu milletlerin Türkleştirilmesi için hiçbir tedbire hiçbir surette müracaat edilmemiştir. Bunların hepsi sonradan, Türkiye hürmete şayan mevkiini kaybettikçe, bazı Avrupalı güçlerin Türkiye'nin dâhilî meselelerine şu veya bu unsur adına müdahale edebilmek için hazırda tuttıkları meseleler cümlesindendir.

Anadolu'daki gayrı Türk unsurlar arasında Türklerle münasebeti en dostane olan millet bir zamanlar Ermenilerdi. Osmanlı Türkleri, İmparatorluğu kurdukları vakit, Ermeniler memleketin hiçbir yerinde hakiki bir manada istiklale sahip olmadan asırlardır bölük pörçük topluluklar halinde yaşıyorlardı. Osmanlı güçlerinin ilerlemesine hiçbir Ermeni kuvveti karşı koymadı. Hatta Ermeniler bu kuvvetin bir destekçisi oldular ve Türkler nerelere gidip oraları ele geçirdiler ise Ermeniler de onlarla beraber oralara gidip yerleştiler. İşte bu suretledir ki Rumeli'de dahi muayyen nispetlerde Ermeni nüfusuna tesadüf edilir. İtimat edilir bir gayrimüslim unsur olarak devlette çeşitli vazifelere tayin olundular. Heyet-i Vükela'da, çeşitli mahkemelerde, Mebusan ve Ayan meclislerinde -ki bu zatlar hâlâ

hayattadırlar- bulunmuş Ermeni fertlerin isimleri sayılsa pek uzun bir liste teşkil eder. İki millet arasında garazkârca hislerin husule gelmesi ise pek yeni bir meseledir. Ne zaman ki Çarlık siyaseti Ermenileri “baskı altında inleyen Hristiyan milletler”den biri olarak gösterip Ermeni davası gütmeye koyuldu, bu andan itibaren malum çekişme başlamış oldu. Mısır’ı işgal ettikten sonra, Türkiye’ye karşı takip edegeldiği dostane siyaseti değiştirdikten ve Çarlık Rusya’sı ile Şark’a dair meselelerde pek bir ahenk ile çalışmaya başladıktan sonra İngiltere de Ermeni meselesinde Türk aleyhtarı bir hatt-ı hareketi takip etmeye başladı. İngiltere bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmamasının en başta gelen garantör devletlerinden biri iken bu andan taa Avrupa Harbi’nin başlamasına kadar olan müddet zarfında hiçbir İngiliz devlet adamı bunu nazar-ı dikkate almadı. Aksine, mirastan aslan payını kapabilmek için İngiliz devlet adamları da Osmanlı’yı imha planlarının içinde yer aldı. İngilizlerin Yakındoğu hakkında takip ettiği yayılmacı siyasetin açıklanması gerekirse, Cromer, Kitchener, Curzon ve Milner gibi lordların yazılı ve sözlü beyanlarından ve sair nüfuzlu siyasetçilerin çalışmalarından alıntılar yapılarak misaller getirilebilir. Son devir İngiliz siyasetçileri bir tampon devlet olarak Türkiye’nin mevcudiyetini faydasız gördüler. Diğer taraftan Türkiye’nin bir gün güçlenebileceğinden ve bu suretle kendi emperyalist idareleri altında kalan Müslüman ırklar için bir dayanak noktası olmasından endişe ettiler. Bir taraftan Ermenileri baskı ve zulümden koruma iddiasında oldular, diğer taraftan da Türkiye’deki idarenin bozukluğuna sürekli hücum ettiler. Şurası pek ilginçtir ki eğer İngiltere, onu bozmak ve felçli hale getirmek için birçok devletin cirit attığı bir ülke olsa idi, acaba hâlihazırdaki mevcut idaresi Türkiye’den daha iyi bir hal gösterebilir miydi? Türk idaresi altında inim inim inleyen Ermenilerin acılarını hafifletmek için seferber olduklarını her yerde yüksek sesle açığa vuranlar, Ermenilerin çoğunlukla yerleşik bulundukları vilayetler için yapılacak ıslahat kapsamında kendilerinden talep edilen ehl-i vukuf idarecileri göndermekten kaçan devlet adamlarıdır.

Bir halkı aynı vatanda yaşayan başka bir halka yani Türklere karşı, tehlikeli bir dönemde siyasî sebeplerle düşman edip, arkasından “Türkler takibat yapıyor” diye feryat etmek, insanî hissiyatın tahriş

edilmesine pek acayip bir örnek teşkil eder. İngiliz matbuatında çıktığına göre, Ermeni heyetinin başında İngiltere'ye gelen General Turcom, Hariciye Nezareti mümessili Sir Louis Mallet'e Ermenilerin daha harbin başında istiklallerini ilan ettiğini beyan ederek bundan böyle Erzurum'un, faaliyetlerinin merkezi olduğunu söylemiş. Hem İngiliz Hariciye Nezareti müsteşarı hem de Irak ve Suriye ordularının kumandanları da ilan ettiler ki Ermenilerden oluşturulan birlikler İtilaf kuvvetlerine pek kıymetli yardımda bulunmuşlar. Bu Ermeni kuvvetlerini kim silahlandırıp teşkilatlandırdı? Bu kuvvetlerin çoğunluğu Türkiye Ermenilerindendir ve vatandaşları olan Türklere karşı savaştırılmışlardır.

"Türk mezalimi" Avrupa ve Amerika'da harbin devamı esnasında birçok kitap ve broşürün neşredilmesine sebep olduğu gibi, Lord Bryce, *Treatment of Armenians in the Ottoman Empire* (Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler Hakkında Vaki Olan Muamele) adı altında geniş hacimli bir kitabın yazılmasına resmen iştirak etmiştir. Lord Bryce'in Türklere karşı beslediği mutaassıpla düşmanlığın had ve hududu olmamakla birlikte, Ermeni meselesini siyasi bir hobi olarak uzunca bir zamandan beri kurcalamaktadır. Türk-Ermeni ihtilafı hakkında tarafsız araştırma yapmak isteyenlerin, sair eserlerin yanı sıra İstanbul'da neşredilen *Agissements Revolutionaries des Comites Armeniens* ve A. Rüstem Bey'in Bern'de neşredilen *The World War and the Turco-Armenian Question* adlı eserleri de okuması icap eder. İşte bundan sonradır ki işlenen suçların hakiki bir muhasebe ve muvazenesini yapmaya muktedir olabilir. Farz edelim İngiltere iki veya üç farklı devletle aynı anda savaşmakta iken, yabancıların desteğini arkasına almış bir Galler veya İskoç saldırısına maruz kalsa, İngiliz'in bu isyanlar karşısında takip edeceği hatt-ı hareket nasıl olacaktı? Hiç şüphe yok ki Ermeniler -tabiri caizse- bu kardeş katlinden pek zarar görmüşlerdir. Lakin Türklerin çektiği, Ermenilerinkinden hiç de az değildir. Ermenilerce işlenen suçlar pek barbarca bir seciyeyi hazırdır. Zira Doğu Anadolu, Çar'ın ordularınca işgal edildiği vakit çok sayıda ve oldukça iyi silahlara sahip Ermeni çeteleri, eli silah tutabilen erkeklerin harbin muhtelif cephelerinde askerlik ediyor olması yüzünden yaşlı erkekler, kadınlar ve çocuklardan ibaret kalan Türk köylüsüne hücum ettiler. Hatta bu canice tecavüzler o hadde ulaştı

ki Çar'ın generalleri dahi daha fazla dayanamayıp müdafaasız Türk ahaliyi korumak için muhtelif cihetlere birlikler gönderdiler. Lakin İngilizlerin istilacı matbuatı ve sair devletlerin aynı kaynaklardan ilham alan gazeteleri, beynelmilel ihtilaflarda Türklerin bakışını görmezlikten geliyorlar.

Birçok Türk ailesi mürüvvet göstererek bu çatışmalar esnasında yakınlarını kaybetmiş Ermeni kız ve kadınlarını evlerinde misafir ettiler. Bu dahi İngiliz matbuatında ve Türk düşmanlarının sözleriyle beslenen sair devletlerin matbuatında defalarca vahşiyane surette irtikap edilen kız kaçırma-çocuk kaçırma hadisesi gibi gösterildi. Manası değiştirilmiş harem kelimesinden Avrupa kamuoyu ne anlar bilemem ama şöyle ifade edeyim ki zaten harp esnasında Müslüman ahalinin erkeklerinden fevkalade zayıf olmuş ve binaenaleyh Türk nüfusun kadın sayısı başka milletlerin kadınlarını kaçırmaya ihtiyaç bırakmayacak surette erkeklere nispetle artış göstermiştir. Bir de şu husus var ki Ermeniler de sair benî Âdem gibi birtakım meziyetlere sahip olmakla birlikte Türk'ü pek fazla cezbedebilecek kadar güzel yüze sahip olmakla şöhet kazanmış değildirlir.

Ermenilerin reislerinden bazı şahıslara verilmiş olan resmî teminatlara bakılarak (Bu reislerden birisi, eskiden Osmanlı tebaası olan Bogos Nubar adında bir zattır ki ailesi Mısır'da oturur ve pek zengin, sermaye sahibi bir ailedir, hatta Kahire yakınlarındaki Heliopolis şehri dahi bu aile bazı Avrupalı ortakları ile beraber inşa etmiştir) ve İngiliz matbuatındaki neşriyat göz önünde bulundurularak denilebilir ki Ermenilerin toprak kazanımı ile alakalı her türlü talepleri kabul edilip bilfiil icra edilecektir. Yani, geçen sene kurulmuş olan Kafkaslardaki Ermeni Cumhuriyeti, Türkiye'nin aleyhine olarak genişletilip büyütülebilir. Zira öyle görünüyor ki bu topraklarda kahir ekseriyeti teşkil eden Türklerin hukukunu umursamaya kimsenin niyeti yok. Şu hunharca telkinlere bakar mısınız; bazı İngiliz gazetelerindeki siyaset yazarlarına göre, Ermenilerin lehine olarak Türkiye'den koparılacak topraklarda yaşayan Müslüman ve bilhassa Türk nüfus, Babıali'nin hakimiyetinde olmayan topraklarda yaşamayı kabul edemeyecekleri için topluca Türkiye'ye göç edeceklermiş. Bunun gibi, ilhamlarını genellikle İngiliz resmî makamlarından alan Times'ın İstanbul muhabirine göre, Türklerin taşrada teşkil ettiği çoğunluk,

harp esnasında vuku bulan katliamların neticesi imiş. Türkler, zaten kendilerine karşı müthiş bir suizannı bulunan bu müesseseye bağlı bir muhabirin tarafsız bir rey açıklamasını tabiatıyla bekliyor değillerdi. Mamafih bu mevzuyla alakalı olarak eski istatistiklere şöyle bir göz atmak kâfidir. Bu husustaki en iyi çalışma Vital Guinet tarafından Cihan Harbi'nin patlak vermesinden on altı sene evvel yapılmıştır. Kendisi Düyun-ı Umumiye Heyet-i Umumiyesinde Fransız azası olarak bulunmuş, senelerce Anadolu'ya defalarca gidip gelerek, bu toprakların hemen hemen her noktasına dair bilgi sahibi olmuş birisidir. Bu zat, *La Turquie d'Asie: Géographie administrative, statistique descriptive etc.* adlı çalışmasında pek aşikâr bir surette siyasi mülâhazalarla iddia edilenin aksine olarak gösteriyor ki Türkiye'de Ermenilerin çoğunluk teşkil ettiği hiçbir belde yoktur. 1896 senesinde İngiltere'nin teşebbüsü ile aralarında Çarlık Rusyası'nın da bulunduğu birtakım devletler tarafından, Anadolu'nun doğu vilayetlerinde Ermenilere özerkliğe denk bazı hususi imtiyazlar verilmesi hususunda Türk hükümetini zorlayan bir ittifak tesis edilmişti. Bu hususla alakalı olarak karışık nüfus meselesi zuhur ettiğinde o zamanın Fransız Parlamento Reisi ve daha sonra Bakanlar Kurulu azalığı dahi yapmış olan M. Hanatoux şöyle demişti: "Şu anda mevzubahis olan Türk mıntıklarında, elimizde bulunan istatistiklere göre, Ermeni nüfusu orada yaşayanların yüzde 13'ünden daha fazlasını katiyetle teşkil etmiyordu."

Başkan Wilson'ın meşhur prensiplerinden on ikincisi dahi şöyledir: "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ahali ile meskun bölgelerinin hükümrânlığı ve emniyeti dahi teminat altındadır." Lakin İngiltere'nin liderliğindeki İtilaf kuvvetleri, tecrübesiz yeni padişahı (Sultan Vahdeddin) ve onun yaşlı ve İtilafçı nazırlarını sadece ekseriyetini Türklerin teşkil ettiği değil, istisnasız Türklerle meskun toprakları dahi boşaltmaya mecbur bırakmışlardır. Son zamanlarda ifşa olan birtakım gizli muahedeler vardır ki Anadolu'nun parçalanmasını ve yağmalanmasını hazırlar nitelikteki bu çalışmalar da bu suretle hayata geçirilmiştir.

Savaş vaziyetinin nihayetlendirilmesini temin ettikten sonra İngiltere, kaba kuvvet ile Türk hükümetini öyle bir takım şeyleri yapmaya mecbur etti ki eğer aynı şeyler İngiltere'de yapılmış olsa idi

o hükümet kendisine tevdi edilmiş millî emanetlere ihanet ile itham edilirdi. Hem de bu taleplerin hepsi mütareke ahkâmının tersine olarak icra edildi. Osmanlı tebaası Rumlar arasında karışıklık meydana getirebilmek, millî hisleri incinmiş olan Türkleri misilleme türünden bazı şeyleri yapmaya mecbur bırakmak ve bu suretle de Türkiye'nin millî istiklaline müdahale edebilecek daha fazla vesilelere kavuşmak üzere, bu kuvvetlere ait harp gemileri İstanbul ve sair sahil şehirlerinin limanlarını işgal ettiler ve Yunan Krallığı'nın askerlerini bu topraklara çıkarttılar. Mütarekeden beri -harp senelerindeki ıstıraptan daha şiddetli- bir perişanlık içinde olan Türk halkının, çektiklerini dünyaya ilan edebilmesinin yollarını da pek acımasız ve sert bir biçimde kapadılar.

Mütarekename imzalanalı üç ay oldu. Bu geçen zaman içerisinde İtilaf makamlarınca sadece bir kişinin -o da bin bir müşkülât ile- Türkiye'nin haricine çıkmasına izin verildi. Bu zat yurtdışında yaşamakta olan Osmanlı tebaasından bazı muhtaçlara teslim edilmek üzere bir miktar para götürdü. Cihanın yeniden şekillendiği şu konjonktürde, Türkiye'nin hayati menfaatleri için mahza peşin hükümlere sahip olan, Türkiye aleyhtarları ve hatta Atina masalcıları Avrupa gazetelerinin sütunlarında bol bol ve şaşaa ile kendilerine yer buluyorlar. Mamafih İtilaf Devletlerinin memalik-i Osmaniye'deki temsilcileri olan adalet ve hürriyetin silahlı sancaktarları bu memleketin ne hükümetinin ne de halkının, bu müfsidane raporların aksine olarak, kendi fikirlerini anlatabilmelerine müsaade etmiyorlar.

Bazı tarafsız haber kaynaklarına göre, İngiliz subayları mütareke hükümlerinin icrası iddiasıyla Anadolu'nun en ücra şehirlerine bile girerek mahallî meselelere dahi müdahil olmuştular. Kuvvetle muhtemel ki mesela evvelce Sudan'da tatbik ettikleri despotça usulü burada da tatbik ediyorlar. Denir ki ayrılık çıkarmakta pek mahir, vatanperverlik hisleri ile dopdolu bazı şahıslar hâlihazırda istilacı maksatlarına pek muvafık olarak Osmanlı'nın Doğu Akdeniz topraklarına gönderilmişler. Şu anda Türk milleti direnme kudretinden mahrumdur. Lakin bu yapılanları asla unutmayacak ve eğer İngiltere'nin ruhban-siyasi işgalcilerinin pek hoşuna gidecek bir tarzda bu millet tamamen ortadan kaldırılmaz ise ayaklar altına alınmış namus ve hukukunun intikamını alacak münasip vaktin gelmesini

gözleyecektir.

İngiliz devlet adamlarının attıkları nutuklara ve bazı siyasilerin teliflerine bakılarak denilebilir ki İngiltere Türkiye'yi küçülterek memalik-i Osmaniye'nin üzerinde birçok küçük devletin vücut bulmasını arzuluyor. Evet, İngiltere bu suretle bu küçük devletleri kendi himayesine pek kolaylıkla alabilir. Ancak, modern devirlerde Garp kuvvetleri tarafından yapılan Şark fetihlerinin tarihi bize açıkça gösteriyor ki son kertede bu devletler birer müstemleke olmaktan ileriye gidemeyeceklerdir.

Son zamanlarda yapılan resmî ve yarı-resmî haberleşmeler gösteriyor ki İngiliz hükûmeti tarafından İran'ın kalan kısımlarının da işgali tamamlandıktan sonra, Kafkaslar'a, Transkafkasya'ya ve hatta Orta Asya'ya bazı keşif birlikleri gönderilmiş bulunuyor. Bütün bu olup bitenler hep birlikte değerlendirilerek şu netice çıkartılabilir ki İngilteredeki şövenistler Asya'da yeni bir imparatorluk kurmak arzusundadırlar. Böyle muhteşem bir projenin hayata geçirilmesi için en münasip vakit! Şu an karşılırları çıkabilecek hiçbir mühim kuvvet mevcut değildir. Bu aşırı milliyetçiler elbette bu kabil bir şeyi milyonlarca Şarklının gelecekteki refahının teminatı olarak takdim edecekler. Lakin bir de Şark insanına rahat ve hür bir şekilde konuşma hakkını verseniz, size anlatacağı hikâyeye bambaşka olacaktır.

Avrupa Güçlerinin boyunduruğu altında yaşamakta olan Müslüman milletlere dair pek uzun vakitlere dayanan araştırmalara sahip ve Şark'ı belli ölçülerde gezmiş biri olarak şunu söyleyebilirim ki bu milletler arasında istiklal ve millî hürriyet kadar mukaddes bilinen başka hiçbir şey yoktur. Harbin Şark ile Garp arasındaki haberleşmeye getirdiğı müşkülât ortadan kalktığı vakit, İttifak Devletleri ile Türkiye'nin mağlubiyetinden doğan üzüntüler çok daha aşikâr surette ortaya çıkacaktır. Bu üzüntünün sebebi Almanya'ya yahud müttefiklerine duyulan muhabbet değildir. Onların çok daha büyük endişeleri var. O da şudur ki kendi memleketlerinde, kendileri üzerinde âmirlik kurmuş olan Avrupalı emperyalistlere karşı dengeyi temin edecek hiçbir kuvvetin bundan böyle payidar olamamasıdır. Galip devletlerce halklarına devlet eliyle tertip ettirilen galebe çalma tezahüratına rağmen Şarklılar şuna pek kanidir ki Batı Avrupa

sömürgecileri tarafından kesif surette propagandası yapılan bu muzafferiyet, mahza "Amerikan mamulü"dür. Şark'ta hürriyetini kaybetmiş milletlerin hemen hemen hepsi Amerika'nın yardımını temine çalışıyorlar. Kendilerini ezmekte olan müstebit idarelerden ve Avrupalı emperyalistlerin takip edegeldikleri hatt-ı hareketten şikayetçi olan bu halklar, Sulh Konferansı'ndaki Amerikan heyetine ulaştırılmak üzere Birleşik Devletler'in diplomatik misyonlarını, milletçe çekmekten doğan ıstırap ve sıkıntıları anlatan telgraf, mektup ve muhtıra yağmuruna tutuyorlar. Mısır'da, Hindistan'da Wilson Prensiplerini bilhassa da self-determinasyon hakkını methe-den marşlar yapıyor. Hatta sözde Hicaz Kralı (Şerif Hüseyin) bile kendisi İngiltere'nin pek sadık bir müttefiki olmasına rağmen, yeni bir Arap devletinin inşasına yönelik olarak Amerika'nın rehberliğine müracaat ediyor. Bu havadis, o müracaattan duydukları rahatsızlığı örtmeye muvaffak olamayan bazı Londra gazetelerinde yayınlandı. Hindistan'da duyulan rahatsızlık, ki bazı faaliyetleri de beraberinde getirmiştir, artık Avrupa tarafından da pek iyi bilinir olmuştur.

İngiliz İşçi Partisi'nin liberal kafalı mümessilleri ile sosyalist liderler kendi memleketlerindeki emperyalizmin fedailerinin Şarklıları ve bilhassa da onlardan Müslüman olanları nasıl kendi idarelerine sadık kalmaya zorladıklarını görmek istemiyorlar. Eğer bir millet başka bir milletin boyunduruğu altında yaşıyor ise hissiyatı tazyik edilip, dışarıdan gelen o şahıslara sıdk-u vefa duymaya icbar olunamaz. Benim elimde basılmış bir vesika var ki İngilizce ve Urdu lisanı ile hazırlanmış bu resmî vesikayı, Hindlilerden ne surette bir bağlılık beklendiğinin misali olarak arz ediyorum. İş bu formu Hindli muallimler ve mektep müdürleri imza ile mecburdur ki buna yarı-muhtar prensliklerdeki müstahdemler de dahildir:

Majesteleri Kral hazretlerine ve onun kanuni halifelerine tam bir sadakat ile bağlı kalmak boynumun borcudur;

Mektepteki resmî makamların bana vereceği vazifeleri ve bilhassa da Majesteleri Kral hazretlerine sadakat ve bağlılığı kendi talebelerime aşılama mesuliyetini hakkıyla yerine getirmek boynumun borcudur; ve dahi Hindistan hükümeti aleyhinde tertip olunmuş, siyasi, yarı-siyasi hiçbir tahrikatta yer almamak ve toplantılara katılmamak ve bu

hükümet aleyhinde hiçbir cereyan ve tedbire iştirak etmemek boynumun borcudur.

Şark'ta yabancı boyunduruğu altında yaşayan az biraz mürekkep yalamış bir insana tesadüf etseniz ve ona karşı muhabbetli hissiyat ile yaklaşıp onun itimadını kazansanız, size açık kalplilikle, yabancı bir kral veya hükümete bir "yerli" olarak sadakatte bulunmaktan duyduğu tiksintiyi itiraf edecektir. Zira bu türlü bir şahsın güçlü ve daimi bir surette isteyeceği tek şey ancak kendi memleketinin milli istiklalinin gerçekleşmesinden ibarettir.

Eğer tarafsız bir mahkeme olsa ve bu mahkemece uluslararası sorunlar dahi korkusuzca ve müessir bir surette görülse, olup bitenlerden pek zarar görmüş olan insanoğlunun, İngiliz sömürge siyaseti aleyhinde bu mahkemede söyleyeceği çok şeyi vardır. Evvelce İngilizler Şark'a işadamları ve ilim ve fen sahalarında incelemede bulunmak maksatlarıyla ve muallim kimlikleriyle gittikleri vakitlerde pek hürmet görüyorlardı. Lakin ne zaman ki bu şahıslar İngilizlerin istilacı fetihlerinin resmî ya da yarı-resmî memurları haline geldiler, ortalama bir Şarklının nazarında adi bir düşman mevkiine düştüler. Bugünlerde eski usulden Şark'a gelen işadamları ve bağımsız araştırmacıların sayısı, emperyalizm davası adına gelen subay ve memurin ile kıyas edildiğinde pek ehemmiyetsiz kalır. İşbu subay ve memurların işgal edilen bu memleketlerin her mıntıkasında, pek kalabalıkça ve mağrurane bir üstünlük ve husumet telkin eden edalar ile hazır bulunuyor olmalarının, insana sevimli gelecek hiçbir tarafı yoktur. İşgalci İngiliz siyaseti iddia ediyor ki yaptıkları şey iyi idarenin nimetlerini, ilerleyememiş Şarklıların istifadesine sunmaktan ibarettir. Lakin bu idareye baş eğmek mecburiyetinde kalanlara göre ise hakikatte bu idare, sadece onları başlarındaki emperyal ve kapitalist fatihler tarafından sömürülmeye götüren bir araçtan ibarettir: Hatta öyle bir mâniadır ki kendi millî hudutları içinde ilerlemelerine engel oluyor. Zira millî terakkiyatın kontrol altında tutulması emperyalizmin takip ettiği en mühim siyasetlerden biridir. Zira bu suretle emperyalizmin pek muktedir organları, daha ikna edici bir surette ortaya koyabilmektedir ki hâlihazırda kendi hâkimiyetleri altında bulunan halklar, bağımsız bir mevcudiyete ve millî ve meşrutî bir idareye şu an için hazır değildirler. Yalnız şöyle bir vaziyet

var ki emperyalistlerin bu sözde “iyi idare”si Şark’ın hiçbir tarafında kendi liyakati namına ayakta duramıyor, dayanakları ateş ve kılıçtan ibarettir. Bu emperyal kuvvetler, işgal ettikleri topraklardaki halkları kâmilten silahsızlandırıyorlarken, kendileri yeni yeni garnizonlar inşa edip askerlerini oralara yığıyor ve harp gemilerine o memleketlerin sahillerine demir attırıyorlar.

Emperyalist idareciler işgal ettikleri memleketlerin merkezî yerlerinde yaşamakta olan, ancak halkın umumu ile aralarında ne ırk ne din açısından bir bağı bulunan, bazı ufak unsurları cesaretlendirirler. Bu gözdeleler kendilerinin “memnuniyetsizlik vesilesi” olarak kullanılmalarına müsaade ederler ve bu suretle de bu işgalciler halkın arzusunun tersine lakin bu türlü münafıklar tarafından desteklenen bazı tedbirlere müracaat ederler. Her hangi bir ihtilaf vuku bulduğunda Avrupa matbuatında kamuoyunun temsilcisi olarak iştirilen sedit bu dalkavukların sesidir. Millî liderler ise “aşırı” olarak vasıflandırılırlar ve bu insanlar arasından biraz fevrî ve basiretsiz davrananlar ise bundan böyle “anarşist” olarak adlandırılırlar. Sözde “Cinaî Tahkikat Dairesi”nin hafiyeleri, her yerde hâzır ve nâzırdırlar ve birazcık olsun tebarüz etmiş herkes, bu suretle kuşatma altındadır. Hasılı, ele geçirilmiş bu Şark memleketinde bir nevi sürekli bir örfi idare bu suretle tesis edilmiş olur.

İngilizlerin bu emperyalist siyasetleri başka ülkelerin de gıpta damarlarını kabartıyor ve onlar dahi devamlı surette Şark fetihleri maceralarına atılmaya kalkışıyorlar. Ne zaman ki İngiltere Şark kavimlerine karşı eşitlikçi bir muamele takip etmeye başlar ve onların da istiklaline nazar-ı hürmetle bakar ise, işte o zaman sair devletler de bu kabil yayılmacı maceralara cüret edemeyeceklerdir. Görülüyor ki Avrupa’da iktidarı münevver bir emekçi sınıfı ele geçirmediğiçe Şarklıların çoğunluğunun derdine derman olacak bir ümit yoktur. İşte o zamandır ki Garp ile Şark arasındaki anlaşmazlıklar, iyi niyet hisleri ile ve tamamen insanî bir zeminde buluşma yoluna girer. Ve yine işte o zaman ki emperyalizm denen bu bulaşıcı hastalık kontrol altına alınabilir ve neticede, zehir akıtan nüfuzu ile yıkımdan başka bir şey üretmeyen ve müfsidane surette olup biteni yanlış aksettiren matbuatın dahi hakikatine ulaşılabilir.

Türkler ile İngilizlerin İlk Teması

Miladi 1394 senesinde İngiltere'deki Lancaster Dukası -bir hâkim-i müstakil sıfatıyla- Macar Kralı, Venedik Cumhuriyeti, Burgonya ve Orleans Dukaları ile görüşerek Sultan Birinci Bayezid aleyhinde bir heyet-i salibiye (Haçlı Kurulu) teşkil etmek istemişti. Bir müddet sonra oğlu Bolingbroke -ki daha sonra Dördüncü Henry unvanıyla İngiltere tahtını ele geçirmiş idi- Osmanlıları Avrupa'dan atmak için giden cemiyet-i düveliye ordusuna katılarak bin kadar mızraklı savaşçı ile İngiltere'den hareket etti. İngilizlerin bu Haçlı Seferine iştirakleri umumi tarihlerde belirtilmemiştir. Fakat evrak-i miriye mecmualarındaki bazı haberleşme suretleriyle Dördüncü Henry devrine mahsus olan bir tarihe⁴ nazaran ehl-i salibe İngilizlerin dahi dâhil bulunmuş oldukları muhakkaktır. 1396'da heyet-i salibiye ordusu Sultan Bayezid Han'ın bizzat kumanda ettiği Osmanlı askerleri tarafından Niğbolu'da hezimet-i külliyyeye uğratıldı. Tarumar edilen firenk muharibleri ekseriyetle kırıldı. Bazıları da kaçıp kurtuldu; farklı milletlere mensub olan Avrupalı emirlerin sağ kalanları ise esir tutularak payitaht-ı saltanat olan Bursa şehrine götürüldü. İngiliz savaşçıların başlarına ne hal geldiği, diğer muhariblere ne haller vaki olmuş olduğundan anlaşılabılır. Fakat reisleri olan Dördüncü Henry, Macar Kralı ile birlikte firara muvaffak olmuş idi. İngilizlerin bir sözü vardır ki lisanımızda şu şekilde anlaşılabılır: "Tedbir, kahramanlığın büyük bir hassasıdır." İmdi Türklerin hücumuna mukavemet olunamayacağını görünce IV. Henry öteki serdarlar gibi beyhude tehlikeye atılmaktan ise bir kurtuluş yolu aramayı doğru gördü. Ve Tuna üzerinde bulunan bir Venedik gemisine atlayıp deniz yoluyla Avrupa'ya döndü.

4) J . H. Wylie's Henry IV, 58. sayfadan sonra o babda tafsilat var.

Türk kavmiyle İngilizlerin kadimden beri benzer bir özelliği vardır ki o da bu iki kavim fertleri arasında çetin ve zor yerlerde, uzak coğrafyalarda savaşmak suretiyle şöhrat kazanmaya meyledenlerin çok bulunmasıdır. IV. Henry de gençliğinde macera sahibi olmak arzusuyla öteye beri baş urmuş ve icrâ-yı vuku'ana koşmuş idi. Hatta Kuzey Afrika Müslüman gemicilerinden korkup Avrupa milletlerinden mezhep birliği namına yardım dileyen Cenevizliler ile 1390 senesinde Tunus'a kadar gittiği ve bir hayli katli ve yağmaya katıldığı Illustrious Henryes unvanlı kitapta yazılıdır⁵. Gerek doğuda ve güneyde düşman görülen Müslümanlara karşı gerçekleşen seferleri, gerek krallık tacına erişme niyetiyle kilise inşa etmesi, vesair asar-ı atika ibrazı sebepleriyle Bolingbroke bir mukaddes maksad uğrunda nefsin ve malını vakfetmiş olan fedakarandan sayılabilir. Fakat Thomas Carte nam bir müellif (yazar) tarafından A General History of England ünvanıyla yazılan bir tarihte Henry'nin pek hilekar bir mirası olduğu iddia olunuyor. Bu müellif kitabının Dördüncü Henry devrine aid faslında diyor ki: "Taç ve taht gasb etmiş olanlar için kalbini temizlemekten ve teşebbüslerini takdir-i Hudaya (Yaradan) atfetmekten daha iyi bir vesile olamaz."

William Shakespeare'in eserleri arasında "Dördüncü Henry" ünvanındaki tiyatro malumdur. Bu tiyatrosunun bir yerinde Henry'ye Kudüs-ü Şerifi Hristiyanlık düşmanlarından kurtarmak için yemin ettiriyor. Shakespeare'in hayal sahnesinde Henry'ye söylediği sözler şu şekilde ifade olunabilir:

"Bundan sonra bir İngiliz kuvve-i satveti (ezici gücü) tertip edeceksiniz -ki bunların silahları ana rahminde yapılmıştır- kadim mübarek İsa'nın girmiş olduğu arz-ı mukaddesten o mecusileri püskürtmek için..."

Shakespeare'in diye söylenen eserin şairin kendisi tarafından telif olup olunmadığına dair zaman zaman pek çok tartışma cereyan eder. Tiyatro oyunculuğundan yetişmiş olan bu zatta asar-ı deha zühuru doğaldır; binaenaleyh aklına düşen fikirler mutlaka ilmi araştırmalar neticesi olmak icap etmez. Mamafih Shakespeare'in

5) Bu kitap Henry ismini taşıyan iki İngiliz kralının, hayat ve saltanatlarını anlatır. Robert Cotton tarafından derlenen bu eser 1679'da Londra'da tab' edilmiştir. Sahife 64.

eserlerinde insanlık tarihinin mazideki ahval-i diniye ve siyasiyesine dair mevcut olan işaretler bunların hatasız bir bilge kişi tarafından derlenmiş olması mülâhazasını hatıra getirir. İmdi Shakespeare'in arz-ı mukaddes hakkında Dördüncü Henry'ye söylettiği kelimada tarihe ait bir ima vardır. Bu imanin hakiki muradını nasıl tefsir etmeli? Shakespeare'in eserleri üzerine izah ve derkenar yazan müelliflerin kitaplarına müracaat ettim; murad-ı kelam hakkındaki tereddüdüm mü hal eder izahat bulamadım. Dördüncü Henry taç-ı kraliyeti gittikten sonra bir Haçlı Seferi açıp Kudüs-ü Şerif'e gitmek istemiş. Hatta F. C. Hingeston nam zat tarafından yazılan *Royal and Historic Letters During the Reign of Henry IV* yani "Dördüncü Henry Devrinde Kraliyet ve Tarihi Mektuplar" ünvanlı eserde⁶ Kral Henry'nin Habeş hükümdarına yazmış olduğu bir name vardır. Kral Henry bu namesinde öteden beri Filistin'e gidip de beyt-i mukaddesi kâfirlerden⁷ kurtarma niyetinde olduğunu övünerek beyan eder. Diğer bir ihtimale göre ise Shakespeare, Henry'nin Niğbolu Muharebesi'nde bulunduğunu, Bizans İmparatoru İkinci Manuel'in İngiltere'ye kadar gelip Türkler karşısında yardım talep ettiğini biliyordu ve Dördüncü Henry namına söylediği yukarıdaki kelimada o iki olaydan birini ima etti. Filvaki Sultan Bayezid-i Evvel ile aynı devirde yaşamış olan Henry zamanında Osmanlı hududu daha Suriye'ye doğru genişlememişti. Fakat Müslüman ile Türk, Frenklerce aynı şahıs zannedildiğinden İstanbul'u tazyike başlamış olan Osmanlıların Mısır Memlûklerinden ayrı bir ümmet efradından bulunduklarını kimse ayıramazdı. Bu sebeple Shakespeare'in yukarıda mezkur kelimadaki imanin Osmanlılara aidiyeti daha ziyade ihtimale yakındır.

1400 senesinde Napoli, Fransa ve İngiltere saraylarını doğudan gelen bir misafir-i muhteşem ziyaret eylemiş idi. Bu zat Bizans İmparatoru İkinci Manuel idi. Manuel, Sultan Bayezid'dan bir galibin verebileceği izinlerin en büyüğüne mazhar olduğu halde padişahı aldattı ve sonra Osmanlılar aleyhinde düşmanlık yapmak için Avrupa'dan yardım istedi. Fransa'dan gelen gönüllüler Osmanlı sınırlarına tecavüzle bir dereceye kadar katl ve talana muvafık ola-

6) Bu eserin birinci cildinin birinci ilavesinde.

7) Müslümanlar hakkında "kafir" tabirini Avrupalılar bizden çok zaman evvel kullanmaya başlamışlardı.

bildiler ise de bu gibi saldırılarla Osmanlı fetihlerini durdurmanın imkansız olduğunu anladılar. İmparator Manuel, Avrupa'nın batısına gidip bizzat krallardan imdat talep etmeye kadar vardı. Niğbolu muzafferiyeti üzerine kuvvetine güveni artmış olan Osmanlı Sultanı bu teşebbüse o kadar ehemmiyet vermedi. Padişahın Osmanlı gücüne itimadı o derecede idi ki Niğbolu Muharebesi'nde esir alınan ve Bursa'da ikamete memur olan asilzadegan-ı ümeradan (emirlerin asilzadelerinden) bir genç bir daha Osmanlılar aleyhinde eline silah almamak şartıyla memleketine iadesini istediği zaman -müverrih Gibon'un (Edward Gibbon) rivayetince- Sultan Bayezid şu yolda cevap vermiş idi: "Bunun için yemine, taahhüde ihtiyaç yok. Sen gençsin, intikam arzusuyla yemin falan tanımayacaksın, bize karşı yine düşmanlık icrasında bulunmak isteyeceksin. Şurasını bil ki ne zaman silahı ele alıp da Osmanlılara hücum etmek istersen Bayezid'i karşında bulacaksın. Hadi, özgürsün, git." O zamanlar ne olup bittiğine pek o kadar ehemmiyet vermediğine bir delil olmak üzere zikredebiliriz ki imparatorun bir Haçlı ordusu hazırlığı için Avrupa'nın batısına sefer düzenlediği tarihlerimizde yazılmış değildir. Yalnız Hoca Saadeddin merhum Tâcü't-Tevârih'in yüz kırk yedinci sahifesinde yardım maddesini kısa bir surette yazmıştır.

Tarihi olayları günü gününe kayıt etmek için tertip olunmuş olan bir kilise günlüğünde⁸ İmparator Manuel'in Fransa başkentini ziyareti hakkında pek çok tafsilat vardır. Fransa'nın ırk bakımından hanedanisi görünen şarklı bu misafire gösterilen misafirperverlik ve hürmet, hatta kral tarafından takdim olunan para yardımı pek açık bir lisanla zikredildiği halde ziyaretin maksad-ı asliyesi olan fiili yardım konusundan pek de bahs olunmuyor. Bunun sebebini müverrih Gibon'dan öğrenebiliriz. Bu müellif, Niğbolu hezimetinin acısı henüz damağında dururken Fransa Kralı Altıncı Şarlı'n Manuel için tekrar bir Haçlı ordusu teşkiline yardım edemeyeceğini tabii görüyor.⁹

Manuel Fransa'da bir hayli zaman oturduktan ve bir hayli ikram

8) Bu ruzname mecmuaları M. L. Bellaguet nam zat tarafından Latince aslıyla beraber neşredilmiştir. Fransızca ünvanı şudur: "*Chronique du Religieux de Saint-Denis*". Tercümenin üçüncü cildi 51. sahifesine bakıla.

9) Gibon tarafından yazılan *Decline and Fall of the Roman Empire* bakıla. Sekizinci cilt, 186. sahife.

gördükten sonra bir kere de yardım için İngiltere'ye baş vurmak istedi. Fakat Paris'ten Londra'ya geçebilmek uzun süreli bir haberleşmeyi gerekli kıldı. Çünkü II. Richard'dan tahtı gasb etmiş olan Dördüncü Henry kuzeyde İskoçyalılar, batıda Gal halkı kendisine düşman olduklarından onlarla uğraşmaktaydı. Bu saldırılar ve isyan sebebiyle Manuel'e arzu ettiği fiili yardımı yapamayacak halde idi. Taç-ı saltanat hoş bir şey olsa bile onu elde etmekten doğan meşgulatın azabı pek az mıdır? Nitekim Shakespeare, Dördüncü Henry lisanından olmak üzere "Uneasy lies the head that wears a Crown" yani bir baş ki taç taşır, onda endişe bulunur, demiş idi. Shakespeare'den takriben iki yüz sene evvel yaşamış olan Hafız Şirazi de bu hakikati şu beyit ile ifade etmiş idi:

Şükûh-ı tâc-ı sultânî ki bîm-i can der û derc est

Külâh dil-keş est emmâ be terk-i ser ne-mî erzed

(Ölüm korkusuyla dolu olan gösterişli saltanat tacı güzel bir külahtır ama onun uğruna baş vermeye değmez)

Kral Henry, İskoçyalılar ile savaştayken Manuel'in Londra seyahatini arzu etmesi pek o kadar hoş görülüyordu. Hatta ziyaret meselesi pek çok tereddüde ve görüşmeye sebep oldu. Kral'ın, Paris'te bulunan imparator nezdine yardımı ertelemek niyetiyle gönderdiği elçinin hoşnutsuzluk belirtisi bile delil oluyor. Lakin bir taraftan Manuel'in arzusunda ısrar etmesi, diğer taraftan İngiltere'ye karşı düşmanlık halinde bulunan Fransa kraliyeti tarafından güzelce ağırlanmış olmasının bir hiss-i rekabet husule getirmesi ve bundan maada umumi düşman addolunan Türklerin, şark imparatorluğunun bekasına son vermek istedikleri sırada birçok Avrupa payitahtlarında hüsn-ü kabul gören o misafirin, İngiltere'de konuksever bir tavır görmemesinin Hristiyan alemince düçar-i ta'yib olabilmesi gibi düşünceler ziyarete karar verilmesine sebep oldu. İmparator İngiltere'ye geçti ve kuzeyden avdet eden Kral Henry tarafından Londra civarında büyük bir törenle karşılandı. Bu ziyaretin detaylarını veren İngiliz vakanüvisi Paris'ten Londra'ya kadar olan ziyaretin İngiltere hazinesi için üç yüz lira gibi -zamanına göre pek ağır- bir masrafa sebep olduğunu da üstü kapalı anlatıyor ki bu hal öteden beri İngilizlerce maddiyatın hissiyata feda olunamadığını gösterir. Tantanalı bir alay ile Londra'ya girildiği zaman Bizanslıların

sade bir surette giydikleri uzun, beyaz ve renkli cübbeleri İngiltere halkına hiç görülmemiş bir manzaraydı. Hatta Rum papazlarının uzun saçları ve büyük sakalları, traş olmuş İngilizler arasında bir te-zad-ı kıyafet arz ediyordu. O zamanın ulemasından sayılanlar eski Bizanslı asilzadeganının Kostantin ile onun üç nefer Britanyalı hala-zadelerinin ahfadından olduklarını, Kostantin'in Büyük Britanya'dan otuz bin asker toplayıp İstanbul'a götürmüş olduğunu ve İstanbul'da saray muhafızları arasında İngilizler bulunmakta olduğunu ve hat-ta bu şehirde İngilizceye benzer bir nev'i lisan bile konuşulduğunu öğrenmekle geniş bilgi edinmişlerdi. Rivayet-i tarihiye tekrar eder, derler. Bizim sonradan İngilizler hakkında gösterdiğimiz iyi duygular, altı yüz sene evvel Bizanslıların gösterdiği yakınlığın bir nev'i tekrarı-ndan ibarettir. İki devlet arasında dostluk tesisi talep edilince bu gibi pek çok yakınlık sebebinin keşfi siyasetin gereği görülür.

Her ne ise; maksada dönelim. İmparator Manuel ve maiyeti Londra'da eğlenceler, ziyafetler ile misafir edildiği o anda imparator-luğun hal-i pür melali endişeye sebep olacak bir dereceye varıyor-du. Diğer taraftan dahi rahat ve sükun tanımaz olan Sultan Bayezid, imparatorluğun sınırlarına doğru fetihlerine devam ediyordu. Bina-enaleyh İngiltere yardım için acele etmeye ihtiyaç duydu. Fakat bu yolda çare olabilecek ne gibi araçlara müracaat olunabilirdi? Sabık Kral İkinci Richard devrinde Türkler aleyhinde Haçlı Seferi icrası için Papalığın iltiması üzerine İngiltere'de toplanmış ianeler bazı ruhba-nın elinden geri alındı ve yeniden para toplanması için piskoposluk-lara emirler çıkarıldı. Rivayete nazaran iane-i hayriye olmak üzere İngiltere'de bu vecihle dört bin lira toplanmış. Halbuki bu İngiltere ziyareti hakkındaki tafsilatı aldığım İngiliz müverrihi 1401 senesin-de Manuel tarafından imzalanmış olan bir makbuzda yalnız üç bin Kron ahzi yazdığını ve İngiltere hazinesinin hesap defterinde dahi yalnız iki bin lira kayıtlı bulunduğunu yazıyor! İmparator Manuel iki ay kadar kaldıktan sonra Haçlı Seferi için fiilen hiçbir muvaffakiyete mazhar olmayarak Fransa'ya dönmüş ve 1402 senesinde şehir-i Kos-tantiniye'ye varmıştır.

Kaderin gereği bu ya! Sultan Bayezid aleyhinde Hristiyan hüküm-darlardan hiç birini tahrike muvaffak olamamış bulunan Manuel beklenmeyen bir yerden gelen yardımla teselli buldu; bu yardım ise

doğu cihetinden geldi. Timurlenk'in yürüyüşü yalnız Manuel'e değil Fransa ve İngiltere krallarına ve hatta bütün Avrupa'ya kuvvet-i kalb bahşeyledi.

Timur'un çıkışı ve esas Devlet-i Osmaniye'yi sarsması üzerine kendisine Avrupa hükümdarları tarafından tebrikler gönderilmişti. Timur da etrafa muzafferiyetini bildiren nameler göndermiş idi. Fransa Kralı Altıncı Şarl'a dostluk ve ticaret kurmak arzusunu bildiren risalesi Tarih-i Cevdet'te yazılı olduğundan burada nakline hacet yok. İngiltere Kralı Henry'ye dahi name yazıp yazmadığını tahkik edemedim. Lakin Henry'nin Timur'a hitaben bir mektup yazdığı İngilizce tarihi belgelerin tercümelerini içeren bir eserde açıkça zikrediliyor.¹⁰ Bu kaynağa göre Henry, Timur tarafından serbest ticaret tesisi hakkında sunulan teklifi kabul ettiğini ve Sultan Bayezid'a galip gelmesinden dolayı tebrik eylediğini bildiren bir name yazmıştır. Milletlerarası siyasi ilişkilerin bazen ne türlü garip tarzda cereyan ettiğine büyük bir misal de Timur'un Osmanlı düşmanları ile ilişkilerini kuvvetlendirmesidir. Timur'un Avrupa hükümdarlarıyla olan münasebatında hem cins ve hem dini olan Sultan Bayezid'i ortak düşman belirlemesi, halbuki ötekilerin Osmanlılara ve padişahilerine karşı olan düşmanlıkları pek de menfaattan dolayı olmayıp mahza kafir bulunmalarından dolayı idi. Halbuki Timurlenk dahi Müslüman sıfatıyla yabancı alemde sadakatsiz telakki olunurdu!

Yıldırım Bayezid Han ve Kral Dördüncü Henry devirlerinden sonra Osmanlılar ile İngilizlerin pek de araştırmaya ve yazmaya degecek bir teması olmadı. Sultan Cem vakasında İngiltere'nin tuttuğu yer, Fransa'nın takip eylemiş olduğu meslek derecesinde mühim değildi. Sultan Süleyman Han Kanuni asrında Rodos şövalyelerine karşı açılan savaşta İngilizler hayli alakadar oldular. Fakat Türkler ile İngilizlerin siyasi ilişkileri Kraliçe Elizabeth devrinde başladı ki bu ilişkilerin tarihi ayrıca incelenmeye ve yorumlanmaya layıktır.

10) Henry Ellis tarafından derlenen *Original Letters Illustrative of English History* nam kitaba bakıla -birinci cild- 55. sahife.

İngilizlerle İlişkilerin Acı Sonuçları

Evvelki bölümde sunduğumuz bu kısa inceleme bile, İngilizlerin, siyasi ilişkilerin resmen kurulması döneminde dahi Türklere karşı pek iyi niyet beslemediklerini açıkça göstermektedir. Zaman ilerledikçe Türkler hakkındaki kötü niyetleri, ilişkilerin sonuçlarında bir bir ortaya çıktı. Bunların bir kısmını anlatacağıız:

1768 senesinde Rusya ile Türkiye arasında savaş ilan edilmişti.¹¹ Osmanlı ordusu geri çekilmiş, Ruslar ise Bükreş'e kadar ilerlemişlerdi. Çeşme'de Rus donanmasının saldırısı sonucu meydana gelen hezimet¹², denizcilik tarihimizin en kötü, en hazin bölümlerinden birini teşkil eder. Herkes tarafından bilinir ki, Çeşme sularında Rus

11) 1768-1774 yılları arasında yaklaşık altı yıl süren bu savaş, Rusya'nın Polonya'yı işgal etmesi üzerine Polonyalıların Osmanlı'dan yardım istemeleriyle başladı ve Kırım'ın Osmanlı'dan kopmasıyla sonuçlanan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla sona erdi.

12) Ruslar bu savaşta Osmanlı devlet adamlarının hiç ihtimal vermedikleri bir şekilde Cebelitarık Boğazı'nı geçerek 1770 senesinde Akdeniz'e donanmalarını sokmayı başarmışlardı. Aslında bu işi başaran Ruslar değil İngilizlerdi. Rus donanması, İngiliz Amiral Elphinston'un kumandasında Baltık'ı dolaşarak Akdeniz'e girdi ve Mora'da ayaklandırılmış olan Rum isyancılara yardım amacıyla Mora sahillerine yanaştı; fakat yetişemedi. Osmanlı kuvvetleri isyancıları tamamen dağıtıp imha etmişti. Bunun yanında Rus donanması, karşılarına çıkan Osmanlı donanmasından da ağır darbeler aldı; yaralı olarak çekilmek zorunda kaldı. Bu durum Osmanlı donanmasının zaferi tam olarak kazandığı düşüncesine sevk etti ve ihtiyatsızca Çeşme'ye demirlemesine neden oldu. Bunu haber alan İngiliz amiralin komutasındaki Rus donanması, ani bir baskınla Çeşme'ye hücum etti ve Osmanlı donanması, yangın gemileri ile yakılarak imha edildi (6/7 Temmuz 1770).

donanmasını idare eden kimse gerçekte Aleksey Grigoryeviç Orlov adındaki Rus amirali değil, John Elphinstone adındaki bir İngiliz deniz subayıdır. Çeşme limanından içeri sokulan Ruslara ait iki yangın gemisi, Dugdale ve Mackenzie isimli iki İngiliz kaptanın yönetimindeydi. Akdeniz’de seyreden ve Türk gemilerine sataşan Rus donanmasında da çok sayıda İngiliz deniz subayı ve eri vazife yapıyordu.

İlk bölümdeki satır aralarında, bizim devlet adamlarımızdaki gafletin çok eski tarihlere dayandığına değinmiştim. Bizdeki gaflete karşılık İngiliz devlet adamlarındaki uyanıklığın çok eski tarihlere dayandığını göreceğiz.

Bu savaşta İngilizlerin Ruslara yaptığı yardımlar nedeniyle zamanın Osmanlı devlet adamları, büyük ihtimalle, İngiliz elçisine bir takım şiddetli serzenişlerde bulunmuşlardı. Yine büyük bir ihtimal ki o zamanın İngiliz siyasetçileri de, tıpkı günümüzde benzerini çok gördüğümüz türden, bir takım diplomatik sözlerle malumatları olmadığı yolunda “dostça (!) teminatlar” vermişlerdir. Hakikaten kısa bir zaman sonra İngilizler ile Ruslar arasında meydana gelen bazı anlaşmazlıklar üzerine İngiliz hükümeti, Rus donanmasında görevli o deniz subaylarını geri çağırırdı.

Yunanistan hakkında önemli bir eser neşreden İngiliz yazar Finlay¹³ kitabının beşinci cildinde; “Esasen İngiliz donanmasında vazifeli olan bu deniz subaylarının geri çağırılması Rus donanmasını pek zayıf bıraktı” diyor. Bu şahitlik bize, Rus donanmasında Türklere karşı savaşan İngiliz deniz subaylarının, İngiliz hükümetinin bilgisi ve onayı dâhilinde olduğunu gösterir. İngilizler çekildikten sonra, Çeşme’de gemisi en az zarar görmüş olan Hasan Kaptan’ın (daha sonra Kaptan-ı Derya), Limni Adası’nı kuşatmaya çalışan Rus gemilerine saldırmalarıyla onları geri çekilmeye mecbur ettiği 1770 senesi denizcilik kayıtlarında zikredilir.¹⁴

Daha sonraki tarihlerde bile, Akdeniz’de Türklere karşı korsanlık yapan Rus donanmasında, çok sayıda İngiliz denizci eri bulunuyordu. Bu durumu açıklayan ibretli fakat çok üzücü bir hadiseyi, Cyrus Redding adlı İngiliz yazarının *Deniz Kazaları Tarihi (History of*

13) George Finlay. Yazarın bu konuda iki eseri vardır: *History of Greek Revolution* (1861) ve *A History of Greece* (Edited by H. F. Tozer) (1877)

14) Cezayirli Gazi Palabıyık Hasan Paşa. Ö. 1780.

Shipwrecks and Disasters at Sea) isimli eserinden naklediyorum:

“Rus Donanmasında vazifeli İngiliz deniz erlerinden Davidson’ın verdiği ifade şöyledir: Rast geldiğimiz Türk gemisinin bulunduğu noktaya bir keşif teknesiyle saldırdık. Türk gemisini hiçbir muavenele karşılaşmadan alıp getirdik. Bu gemide seksen beş personel vardı. Bunları gemimize aldık ve alt ambara koyduk. Saat sabaha karşı üç idi. Gündüz olunca bunları birer birer yukarı çıkardık. Kendi memleketimizde ördeklerin kafalarını nasıl koparırsak onların kafalarını da öylece kesip kopardık ve denize attık. Biz İngilizler de Ruslar gibi hareket ettik. Hatta zamanla onlardan daha kötü davranışlarda bulunmaya başlamıştık. Her asker, payına düşen üç veya dört kişiyi öldürmekteydi (sayfa: 194)... Gemideki İngilizlerin dönmelerine izin verildiği zaman normal ücretlerimizden başka, yağmaladıklarımızdan da payımıza düşeni aldık. Her bir gemiciye dokuz yüz elli Dolar düştü (s. 204).

Sözü edilen hadise, 1788 senesi vukuatı içinde kayıtlıdır.¹⁵ Bu hadiseler, bizim tarafımızdan unutulup gitti; fakat daha sonra İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı’nı zorlayıp da İstanbul’u tehdide gelmiş olması, “geleneksel dostluk”tan dem vuran safdil politikacılarımızın bile çok iyi bildiği bir husustur.¹⁶

15) Bu yıllar Osmanlıların, Rus-Avusturya ittifakına karşı 1787 senesinde başlayan ve 1792 yılında Yaş anlaşmasıyla sona erecek olan savaşın bütünü hızıyla sürdüğü yıllardı. Çariçe II. Katerina’nın Osmanlı topraklarını Avusturya, Fransa ve Venedik arasında paylaşma ve yerine yeni bir Bizans İmparatorluğu kurma projesini uygulamaya koyma çabası üzerine başlatılmıştı. Bu yıllar, aynı zamanda İngiliz-Fransız çekişmesinin alabildiğine sürdüğü dönemdir. Bu nedenle İngilizler, Prusyalılar ve İsveç, Rusya’nın yanında yer almadılar. İngiltere Osmanlı taraftarı görünüyor, Rusya’ya ve Avusturya’ya karşı savaş ilan etmesi için Osmanlı yöneticilerini teşvik ederken İngiliz erleri Rus donanmasında Türklere karşı savaşmaktan çekinmiyorlardı.

16) Bu hadise 1807 senesinde meydana geldi. Napolyon’un Avrupa’daki ilerlemesi ve Mısır’a taarruzu sebebiyle İngiltere ile Rusya arasında yapılan ittifaka 1806 yılında Osmanlı da katılmıştı. Fakat Rusya’nın isyancı Sırlara yardım etmesi üzerine ittifak bozuldu, Osmanlı ile Rusya arasında savaş başladı (Aralık 1806-25 Ağustos 1807). 20 Şubat 1807 tarihinde Türk ordusunun Ruslara karşı zafer haberlerinin geldiği günlerdeydi, İngilizler

Eski İngiliz tarihçileri, Marmara'daki yenilgilerinden çok az bahsediler. Özellikle ders kitaplarında bu olay geçiştirilir. Buna şaşırma-
yalım. Zira günümüzdeki İngiliz tarihçileri ve siyasetleri, daha tedbirli
davranarak saklanması kabil olmayan Gelibolu yarımadasındaki bü-
yük hezimet için "muzafferce geri çekiliş" adını koymuşlardır bile.¹⁷

Mısır meselesinden dolayı Bâb-ı Âli'nin Fransızlarla arasının açıl-
dığı 1801 senesinde İngiltere'de Türkiye için dostluk belirtileri görül-
müştü. O zamanın Osmanlı devlet adamları, kendilerinden sonraki-
lerin çoğu gibi, İngiliz amaçlarının esasını anlamaktan uzak kimseler
olmalı ki Fransızların Mısır'dan çıkarılmalarındaki İngiliz yardımını,
İngilizler ile Fransızlar arasındaki rekabete dayandırmışlardı. Bu
durum, bizim tarafımızdan "menfaat ortaklığı" mülahazasıyla karşı-
landı. Hâlbuki İngilizler "kendi çıkarları"nı düşünüyorlardı..

İngiltere artık Şark'ta hâkimiyetini genişletmeye başlamış, Mısır'ı
kendisine mal etme hevesine düşmüştü. Türk ve İngiliz kuvvetle-
rinin Mısır'a girmelerinin ardından aradaki ihtilaf kendini göster-
di. Bu da tabii bir neticeydi; zira Osmanlı Devleti'nin amacı Mısır'ı
Fransızlardan kurtarmak olduğu halde, İngilizlerin amacı Mısır'ı ele
geçirmekti. Tarih-i Cevdet'e göre, o sıralarda İngilizlerin Mısır'ın
bazı iç işlerine karışmaları ve bir takım isyancı Memluk reislerine
sahip çıkmaya kalkışmaları Osmanlı idarecilerini kuşkulandırmıştı.

telaşlanarak harekete geçtiler. Bir kere daha ikiyüzlü politikalarının gereğini
yaptılar. Boğazların korumasız olduğu istihbaratını almışlardı. Bunu fırsat
bilen İngiliz donanması, Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi. İstanbul önünde
Adalar yakınında demirledi ve Eflak-Boğdan'ın Rusya'ya, Çanakkale'nin de
İngiltere'ye verilmesini talep etti.

17) Sahillerin toprakla tahkim edilmiş olması nedeniyle İngiliz gemileri
şehre yaklaşamamıştı. Halk bile küçük kayıklarla savaş gemilerine saldırılar
düzenliyordu. Bunun üzerine korkan İngiliz donanması kaçıp gitmek zorun-
da kaldı. Bu esnada Kınalıada'ya su almak için çıkan İngiliz amiralinin oğlu
da esir alınmıştı. İstanbul önündeki başarısızlığın intikamını almak isteyen
İngiliz donanması, Mısır'a yöneldi ve savunmasız durumdaki İskenderiye'yi
vurdu ve işgal etti. Bu olay, aynı zamanda İngiliz taraftarı "Nizam-ı Ceditçi-
ler" ile karşıtları arasındaki çatışmayı iyice gün yüzüne çıkardı ve İngilizlerin
yenilmesiyle içerideki taraftarları olarak nitelendirilen yönetim, "Kabakçı
İsyanı" ile yıkıldı.

Oysa sadece kuşkuya düşmek değil, telaşa kapılmaları gerekirdi. Çünkü İngilizler daha o tarihlerde Mısır'ı sahiplenmeye başlamışlardı. Şark'ta ülkelerin içişlerine karışmayı "insanlık" adına yapıyor gösterme hokkabazlığını, daha o zamandan itibaren politikalarının araçlarından saymaktaydılar.

O zamanlar İngiliz ordusuyla Mısır'da bulunan Yüzbaşı Walsh, "Mısır Seferi" adıyla yazmış olduğu kitapta;¹⁸ Türklerin Kölemenlerin bazılarına reva gördüğü zulmü İngiliz kumandanının şiddetle protesto ettiğini belirtir. Uzakdoğu'daki sömürgeleriyle rabitasını sürdürmek için Ümit Burnu'nu dolaşmak zor geldiğinden, Süveyş Kanalı'nın henüz mevcut olmamasına rağmen, Kızıldeniz yoluyla doğunun daha kısa güzergahını elde etme azmi kararlaştırılmıştı artık. Hatta bir müddet sonra İngilizler, Kızıldeniz yoluyla Süveyş'e çıkmak bile istemişlerdi. Fakat o zaman Mısır'ı idare eden Mehmet Ali idi. Mehmet Ali Paşa, İngiliz oyunlarına kapılmayacak kadar uzak görüşlü bir idareci olduğunu derhal göstermiş ve seri tedbirler ve şiddetli tepkilerle onların Mısır toprakların kök salmalarına mani olmuştu.

Türkler, İngiliz oyunlarının bir temsilini de Yunan sularında gördüler. Makine sanayiinin yeni bir terakki safhasına girdiği ve donanmaların mühim gelişmeler gösterdiği bir zamanda Türk donanması Navarin'de tahrip edildi.¹⁹ Yunanlıların Türklere karşı kullandıkları

18) Thomas Walsh, History of the Late Campaign in Egypt (1803)

19) 1821 senesinde başlayan Yunan isyanının bastırılması üzerine 6 Temmuz 1827 senesinde Londra'da İngiliz, Rus ve Fransızlar bir araya gelerek Osmanlı üzerinde baskı kurmaya karar vermişlerdi. Tertip edilen müttefik donanması, Navarin'de demirlemiş olan Osmanlı donanmasına savaş istemediklerini söyleyerek dostane bir şekilde yaklaştıktan sonra aniden saldırdılar. Böyle bir saldırıyı beklemeyen Osmanlı donanması için sonuç gerçek bir felaket oldu. Altmış parçadan oluşan donanmadan 58 gemi ve 8 bin asker kaybedildi. Her iki müttefik ülke hükümetleri ise, bu çirkin saldırıdan haberdar olmadıklarını bildirdiler. Hatta o derece ileri gittiler ki, saldırıdan Osmanlı donanması kaptanlarının suçlu olabileceklerini bile öne sürdüler. Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı için zaten askersiz olan Osmanlı Devleti'nin böylece donanması da yok oldu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Rusya, Osmanlı'ya savaş ilan etti. Böylesine zor durumda kalan Osmanlı Devleti, Yunan Hükümeti kurulması yolundaki müttefik devletlerin baskısına dayanamadı.

deniz gücünün başında bir İngiliz amirali Lord Thomas Cochrane, kara kuvvetlerinin başında da başka bir İngiliz, General Richard George vardı. Fransız ve Rus donanmalarının genel kumandanlığını da İngiliz Edward Codrington üstlenmişti (1827).²⁰

Yunan isyanında İngiliz siyasetinin zorlaması olmasaydı, büyük bir ihtimalle Fransızlar fiilen müdahale etmezler, Rusların deniz gücü de bizi mağlup etmeye yetmezdi. Meşhur şair Lord Byron'ın²¹ Yunanlılar lehindeki tahrikleri, zaten Türkler aleyhinde pek de yumuşak olmayan İngiltere'deki kamuoyunu iyice galeyana getirmişti.²²

Geleneksel dostluğun mevcudiyetine ikna olan veya bunun sırf bayağılaşmış bir söz haline girdiğini anlayamayıp da siyaseten güç taşıdığını zanneden politika heveslisi kimseler, fikirlerinin doğruluğunu ispat etmek için bazı misaller veregelmişlerdir. Bu misallerden biri de İngiltere'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı bizimle yapmış

20) Osmanlı donanmasını bütünüyle imha ettikten sonra utanmadan suçu Osmanlı donanmasının üzerine yıkan İngilizler, büyükelçilerini çekmişler; daha sonra da sadece Codrington'ı görevden alarak bu işten sıyrılmayı başarmışlardı.

21) İsyanlılara yardım için Yunanistan'a giden Byron'ın burada ölümü daha fazla Avrupalı'nın Yunanistan'a sempati duymasına, desteklemesine yol açtı.

22) Byron'ın Dexlarouix Müzesi'nde yer alan şu şiiri, bu konuda meşhurdur:

*Dağlar Maraton'a bakarlar
Ve Maraton denize bakar;
Orada yalnız başıma derin düşünürken,
Yunanistan'ın hala özgür olacağını düşledim
Perslerin mezarları başında durup da,
Kendimi bir köle olarak göremedim.*

Byron'ın özel mektuplarından şairliğinin ötesinde tam bir İngiliz politikacısı olduğunu anlıyoruz. Tahrikleriyle Yunanlıları etkileyen bu İngiliz'in, onlara içten değil, yapmacık bir dostluk gösterdiği sonradan ortaya çıkacaktır. Nitekim biyografisini yazanlar, şairin özel yazışmalarındaki mektuplarında bu yönü açıkça görmüşlerdir. Mektuplarda Byron şu itirafta bulunmaktaydı: 'Türkler sözlerine itimat edilebilecek efendi insanlardır; buna karşılık Rumlar ise şahsiyetçe aşağı insanlardır.'

olduğu ittifak ve Kırım Savaşı'ndaki silah arkadaşlığıdır.²³

Bilindiği üzere Çarlık ve Avusturya İmparatorluğu, Türkiye'yi sürekli olarak baskı altında tutuyor ve bölünmeye hazır bir lokma halinde kalmasını istiyorlardı. Bu durum, Batı ülkelerinden özellikle İngiltere'nin rekabet hislerini tahrik etmekteydi. İngiliz devlet adamları, Bâb-ı Âli'ye himaye bahşediyorlarmış gibi görünerek aslında Türkiye'nin iç ve dışişlerine karışıyorlardı. Hakikaten İngiltere, Osmanlı'nın Avrupa topraklarından hiçbir yerini ele geçirmek emelinde değildi, gözlerini Afrika ve Asya'daki Osmanlı topraklarına dikmişti. Zamanla İngilizler, Rus siyasetini taklit ederek Osmanlı uyruğundaki gayrimüslim milletlerin şartlarının iyileştirilmesini kendisi için bir manevi görev (!) gibi görmeye başladı. Çok çeşitli ırklardan insanları idareleri altına almış, Afrika ve Asya'da hâkimiyeti altındaki kavimleri insanoğlu saymayacak kadar kötü muameleye tabi tutmuş olmasına rağmen İngilizler, "Türkiye'deki mazlum gayrimüslimler" lehinde Osmanlı'nın iç siyasetine karışmaya başladılar. Bunu da "insanlık adına yaptıkları" iddialarıyla süslemeleri İngilizlerin siyasi hokkabazlıklarından birisiydi. Hatta daha şaşırtıcı olanı İngiltere, güya bu takip ettiği yolla "Türkiye'nin iyiliğini düşünüyor ve onu güçlendirmek istiyordu."

Oxford Üniversitesi profesörlerinden Holland²⁴, Şark Meselesinde Devletlerin Uyumunu (*The European Concert in the Eastern Question, 1885*) isimli kitabının girişinde der ki:

"Devletlerin 'Şark Meselesini' halletmeleri için, diğer bir deyişle, Türkiye'nin parçalanmasını bir sistem dahilinde gerçekleştirmek için ortaklaşa bir yetki teminine çalışmaları, 1826 senesinden beri tecrübe tarzında, 1856 senesinden beri de (yani Kırım Savaşından sonra) belirlenmiş kurallar çerçevesinde gelişti." Bunlar, bizdeki hayali İngiliz dostluğunun gerçek yüzünü gösteren sözlerdir.

Bir zamanlar Avrupalı büyük devletlerin, doğuda toprak gaspını

23) Kırım Savaşı, 26 Eylül 1853-30 Mart 1856 Paris Antlaşması. Bu savaşta Fransa ve İngiltere, Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı saf tuttu. Kutsal yerleri gerekçe göstererek Rusya'nın Filistin'e müdahale etmesi ve boğazlar ve denizlere inmeye çalışması, her iki ülkenin de kabullenemeyeceği bir durumdu.

24) Thomas Erskine Holland (1835-1926): Uluslararası hukuk uzmanı.

hedefleyen politik tertiplerine “Devlet-i Aliyye’nin toprak bütünlüğüne kefil olmak” gerekçesi bile alet edilmişti. 1856 senesindeki Kırım Savaşı’nda İngiltere’nin, silah arkadaşı olan Türkiye hakkındaki dostluğunun niteliği üzerinde biraz durmak gerekir. 1853 yılında Rus Çarı ile Petersburg’daki İngiliz Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour arasında yapılan Türkiye’nin bölüşülmesi görüşmelerinde,²⁵ büyük bir ihtimalle payların eşitsizliğinden dolayı, anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine İngiltere’nin “Şark Meselesi” hakkındaki siyaseti değişikliğe uğradı.

Bilindiği gibi Kırım Savaşı Rusları kesinlikle sarsmamış, Çarlık Rusyası’nın Türkiye hakkındaki girişimlerine çok az sekte vurmuştu. Bir zaman sonra zaten Çarlık, Paris Anlaşması’nın kendi işine gelmeyen maddelerini hiçe saymaya başladı. İngilizler ise, güya Osmanlı’nın milli istiklalini kurtarmışlardı. Bu nedenle, onun üzerinde vesayet hakkı kazanmışlar gibi bir tavır takınmaya başladılar. Sonraları her isteklerinin kabul edilmediğini görünce tavırlarını değiştirdiler; Kırım Savaşı’na girmenin İngiltere için büyük bir hata olduğunu söylemeye başladılar. Kırım Savaşı sırasında İngiltere’yi Türkleri kurtarmaya sevk eden hükümet yetkililerinden birisi olduğunu iddia eden şimdiki Dük’ün atası olan Argyll Dükü, Kırım Savaşı’ndan nice seneler sonra Ermeni Meselesinin alevlendirildiği sıralarda, Türkler aleyhinde yazdığı; “Türkiye Karşısında Sorumluluklarımız” adlı kitabında, “Hristiyan kardeşleri hakkında Türklerin yaptığı korkunç kasaplıktan dolayı” önceki düşüncelerinden dolayı çok pişmanlık duyduğunu söyler. Türkiye’nin toprak bütünlüğünün şiddetli taraf-tarı olarak tanınan Lord Palmerston (Henry John Temple) dahi yıkılışını doğal gördüğü Osmanlı Devleti’nin gelecekteki paylaşımında, Mısır’ın mutlaka İngiltere’ye ait olması gerektiğini bazı Avrupa devletlerine bildirmişti.

Lord Palmerston, Kırım Savaşı yıllarında İngiltere’nin en önemli idarecilerinden birisiydi. Meşhur Karl Marx, o zaman Londra’dan Newyork Tribüne gazetesine “Şark Meselesi”ne dair gönderdiği bir

25) Rus Çarı I. Nikola ile İngiltere’nin Rusya Büyükelçisi Sir Hamilton Seymour’un 9 Ocak 1853 tarihinde yaptıkları mülakat. Çar ile büyükelçi Türkiye’nin paylaşılmasını konuşurlarken Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı için “Avrupa’nın hasta adamı” tabirini kullanmıştı.

makalede, Palmerston'ın Türkiye hakkındaki iki yüzlü siyasetini tenkit etmişti. Karl Marx, o zamanlar Londra'da ikamet ediyor ve adı geçen gazeteye dışışleri konusunda makaleler gönderiyordu. Bundan yirmi sene önce İngiliz Sosyalistleri tarafından kitap haline de getirilerek yayınlanan makalelerinde Karl Marx'ın, Türkler hakkında oldukça insafli değerlendirmeleri olduğu görülmektedir.²⁶

Kırım Savaşı'nın Türkiye'de meydana getirdiği dostluğu fırsat olarak değerlendiren İngiliz emperyalizmi, Hindistan ve çevresindeki bazı yerlerde konumunu güçlendirmek için Osmanlı devletinin Müslümanlar üzerindeki nüfuzundan yararlanmaya çalışmıştı. Bunun için Bâb-ı Âli'ye başvuruda bile bulunmuştu. Fakat aynı İngiltere, az bir zaman sonra bazı Hristiyanların Araplar tarafından katledilmekte olduğu gerekçesiyle Cidde'yi topa tutturmuş ve Bâb-ı Âli'yi tazminat ödemesi için zorlamıştı (1858).²⁷ Görüldüğü gibi, İngiltere'nin Türklerle ilişkileri böylesine acı hikâyelerle doludur.

26) Yayıncı notu: kitabın ilk yayın tarihi düşünüldüğünde kastedilen tarihin 1900'lerin başı olduğu anlaşılır.

27) 1839 Gülhane ve 1856 Islahat Fermanlarının uygulamaları, Müslüman halk arasında Batılı emperyalist devletlere karşı şiddetli bir tepkinin doğmasına neden olmuştu. 1858 senesi Hac mevsiminde bir takım dervişlerin tahrikleriyle Batılılara karşı olan bu tepki eyleme dönüştü. Cidde'de yabancılara yönelik saldırılar meydana geldi. Olaylar esnasında Fransız konsolosu ile İngiliz Viskonsolosu da öldürüldü. Bunun üzerine Cidde önlerine gelen İngiliz-Fransız filosu intikam almak için şehri bombaladı. Ayrıca İngilizlerin baskısıyla Cidde eşrafından on kişi, olayların teşvikçisi oldukları gerekçesiyle idam edildi. İşin en ilginç yönü, bu olaylar yaşanırken Osmanlıların İngiliz ve Fransızlarla çok sıcak ittifak ilişkileri içinde olmalarıdır.

İngiliz Dostluğunun Gerçek Yüzü

Ülkesinin istiklaline; milletinin şeref ve menfaatine saygılı hiçbir Türk, İngiliz emperyalizminin bu ülkeye yapmadık düşmanlık ve zarar bırakmadığını asla unutmaz. İngilizler arasında kullanılagelen bir atasözü vardır: “Şeytanla yemek yerken kaşığınızın sapı uzun olsun.” Eski Osmanlı devlet adamlarının, İngiltere ile olan ilişkilerinde bu sözün hikmetine hakkıyla dikkat ettikleri pek söylenemez.

Şark ülkelerindeki toprak kazanma hırsı çok feci bir şekil alan İngiliz emperyalizmi, elbette Türkiye’yi zayıf görmek isteyecekti. Osmanlı’da ise İngilizlerin teveccühünden medet umanlar olmuştur. Oysa İngiliz emperyalizmi, çoğu kez Türk’e düşmanlık edenlerin yanında yer almış, onlara yardım etmiştir. Bir hatırlayalım; Balkanlar’da Osmanlı ile kim çatıştı ise İngiliz diplomasisi ona yakınlık göstermemiş midir?

Uluslararası ihtilaflarda İngiliz devlet adamları ve basını, hükümlerini her zaman Türk milletinin aleyhinde, düşmanlarının lehinde vermiştir. Şöyle bir düşünelim: İngiliz propagandasının Türklerin aleyhine kamuoyu oluşturmak için çalışmadığı önemli tek bir ülke kalmış mıdır? Uzun zamandır, Türkiye’nin Müslüman olmayan unsurlarının ve hatta bunlardan en zararlı olanlarının iddiaları, İngilizler tarafından hep destek görmüştür. İngiltere, Meşrutiyet’ten sonra bile Müslüman, fakat Türk ırkından olmayan unsurlar lehinde koruyucu bir tavır takındı. Meşrutiyet döneminin parti anlaşmazlıklarında da çeşitli oyunlar oynadı. Eski baştercüman Morris’in ve hileci yardımcılarının fitneci faaliyetleri unutulmamıştır.

Bu emperyalizm, Mısır ile siyasi ilişkilerimizi kesmek ve hatta manevi bağlarımızı bile tamamen koparmak girişimlerinden bir an bile geri durmamıştır. Siyasi bağlarımızın Mısır tarafından resmen tanındığı bir zamanda, Mısır hükümetini Trablusgarb Savaşı²⁸ dolaısıyla tarafsızlık ilanına sevk etti. Böylece İtalya'ya yardımcı oldu. Hint Müslümanlarının Osmanlı ile olan kardeşlik meyillerini etkisizleştirmek için çeşitli yollar aradı ve buldu.

1881 senesinde Fransızlar, büyük paralar harcayarak Tunus'a hâkim olmuşlardır. 1882 senesinde de İngilizler Mısır'ı ele geçirdiler. Bunu gören İtalyanlar da Trablusgarb'a gözlerini dikmişti. *Banka di Roma*, Trablus ve Bingazi'de şubeler açtı. Zengin İtalyanlar devlet tarafından teşvik edilerek arazi ve mülk satın aldılar, ticarete hâkim oldular. Okullar ve hastaneler açarak kendilerine taraftar oluşturmaya çalıştılar. Diğer taraftan da başka batılı emperyalist devletlerle anlaşmalar yaptı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i, İngiltere'nin Mısır'ı, Fransa'nın Fas'ı almasına karşı çıkmayacağını; Rusya ile de boğazlarda serbestlik için destek olacağını vaat ederek anlaşmalar yaptı. Bütün bunlara karşılık da onlardan İtalya'nın Trablus'u işgaline karşı çıkmayacaklarına dair söz aldı. Nitekim 1911'de yapmış olduğu çıkartmaya bu devletlerden hiç birisi itiraz etmedi.

İtalya bütün diğer emperyalist ülkeler gibi işgal ve saldırganlığına hukuksal bir kılıf büründürerek faaliyetine başlamıştı. Öncelikle Osmanlı'dan kabul edilemeyecek imtiyazlar istedi. Osmanlı hükümetinin kabul etmemesi üzerine de 29 Eylül 1911'de savaş ilan etti. İtalya'nın savaş başlatma girişimi için büyük devletlerden yardım isteyeceğini duyan Londra Büyükelçimiz ne yazık ki hayal içindeydi; "İngilizlerin böylesine saldırılara asla izin vermeyeceğini" bildirmekteydi.

İtalyanlarla savaş devam ederken diğer taraftan da Balkan Harbi patlak verdi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İtalyanlarla anlaşmak zorunda kaldı. Uşi-Lozan anlaşmasıyla Trablusgarb ve On İki Adalar İtalyanlara bırakıldı.

Hiç şüphesiz, Hint Müslümanlarının Türkiye'ye karşı olan sempa-tileri bazılarımızın anlayamayacakları kadar büyüktür. O dostluğun filiyattaki kıymetini ancak Batı'nın Doğu Müslümanlarındaki

28) 1911 senesinde İtalyanların Trablusgarb'a saldırısıyla başladı.

durumlarını gereği gibi araştıranlar anlayabilirler. Şeyhul-üdeba Abdülhak Hamid Bey “Yabancı Dostlar” adındaki eserinde “Korkuluk olmasaydı Hindistan, Ermenistan olurdu Kürdistan” diyor.

Bu sözün gerçeğe uzak olduğunu iddia edebilir miyiz? Millet için görülen ve hatta muhtemel olan faydanın hiç birisini küçümsemek uygun değildir. “Türk-Hint dostluğundan kuşkulandıkları için İngilizler bize büyük zararlar veriyorlar” diyenler bu ülkede eskiden çok görülürdü. Hindistan’ın manevi yardımını küçümsemeyle heba etmeyi bir kenara bırakalım; geçen seneye kadar göndermiş olduğu önemli yardımları nasıl yok sayacağız?²⁹ Bütün bu fedakârlığımıza karşılık elimize geçen nedir?

Şu veya bu yüzden İngiltere gücenecek diye korkmak, bizde yeni bir şey olmadığı gibi, İngiltere’de de Hint-Türk kardeşliğinden kuşulanarak sürekli baltalamak isteyenler eksik olmamıştır. Türk düşmanlığı ile en fazla tanınmış olan İngiliz Liberal Partisi’nin en önde gelen siyasilerinden olan Freeman, bundan yaklaşık yarım yüzyıl önce yazdığı *Avrupa’da Osmanlı Gücü* adlı kitabının³⁰ 307. sayfasında “Şurası muhakkaktır ki eğer Hindistan Müslümanlarının Türkiye lehinde bir ayaklanmaya kalkışmaları olası ise öyle bir ihtilalin onlara boş bir şey olduğunu anlatmanın en uygun yolu, Türkiye’den zerre kadar korkmadığımızı anlatmaktır. Türkler aleyhinde şiddetle muamelede bulunmak, bütün İslam âleminde bizim için iyi bir tesir meydana getirir.” demektedir.

Bu sözler, meşhur Gladstone’un,³¹ Çarlık ile birlikte Türkiye’yi tahribe çalıştığı sıralarda yazılmıştı. Bir zamanlar Osmanlı’da, Gladstone politikasının takipçisi Liberal Partisine karşı olan, fakat Bedconsfield’in³² politik ekolünden olan Muhafazakârlara sempati besleyen

29) Yayıncı notu: Hint Müslümanlarının Milli Mücadele için gönderdiği yardımları kastediyor.

30) Edward A. Freeman, *The Ottoman Power in Europe: Its Nature, Its Growth, and Its Decline*, London 1877

31) William Edward Gladstone: İngiliz devlet adamı (1809-1898). İskoç asıllı büyük burjuva bir aileden gelir; ateşli bir Anglikan’dır. Ticaret, sömürgeler ve maliye bakanlıkları yapan Gladstone, Liberal Parti başkanlığı ve başbakanlık yapmıştır. Türk Milletine düşmanlığıyla tanınır.

32) Benjamin Disraeli Beaconsfield (1804-1881). Muhafazakâr Parti

kimseler vardı. Gerçekte ise emperyalist ve yayılmacı politikalar güden bu iki İngiliz partisinden Muhafazakârların mağrurane yakınlığı gibi, Türk Milleti aleyhinde şiddetli bir dille saldırganlıktan geri durmayan Liberal politikacıların da yolu, hep iki yüzlülükten ibaret idi. Nitekim meydana gelen hadiseler, her ikisinin de aynı amaca hizmet ettiklerini sonunda ortaya koydu. Bu iki partinin, Türkiye ve Mısır hakkındaki politikaları dikkatlice karşılaştırılınca durum açıkça görülecektir.

Muhafazakârların Mısır'a hakim olma hırsı, egemenlik hakkı iddia etmesi muhtemel olan Türk Milleti'ne karşı yürüttükleri şiddetli düşmanlığın kaynağını oluşturuyordu. Bunlar gün be gün bütün Mısır topraklarını İngiliz İmparatorluğu'nun parçası saymak istediler. Liberaller ise, Mısır'ın milli bağımsızlığına ve tahliye edilmesine taraftar görünüyorlardı. Hatta Gladstone'un Mısır'ı tahliye etme yolundaki resmi sözünü ve vaadini, Mısır milliyetçileri nice seneler ciddiye almışlar ve İngiliz isteklerine karşı delil olarak ileri sürmüşlerdi.³³ Oysa İskenderiye'yi topa tutturan ve Mısır'ı işgal ettiren İngiliz Hükümeti, muhafazakârların değil, Liberal Parti'nin elindeydi. Ve o hükümetin liderlerinden ve iki defa (1868 yılında birinci ve 1874-1880 arasında ikinci) başbakanlık yaptı. Disraeli, 1877-78 Rus Harbi'nden sonra Osmanlı'nın içine düşmüş olduğu çaresizlikten istifade ederek Kıbrıs Adası'nın işgalini dayatan en önemli devlet adamlarından birisidir. 93 Harbi olarak da bilinen ve Osmanlı'nın yenilgisiyle biten savaşın sonunda imzalanan ve adeta Osmanlı'yı Rusya'nın hâkimiyetine sokacak olan Ayastefanos Antlaşması, İngiltere'yi telaşlandırmıştı. Çünkü göz diktiği Osmanlı topraklarından aslan payı Rusya'ya gitmek üzereydi ve Rusya güneye sarkarak İngiltere'nin çıkarlarını tehdit etmekteydi. Rusya'nın sıcak denizlere inme emelinde önemli bir aşama sağlayacak ve zengin hammadde deposu olarak elinde tutmak istediği Anadolu topraklarını Rusya'nın egemenliğine sokacak böyle bir anlaşmayı tanımadığını ilan eden İngiltere, hemen Berlin Konferansı'nı toplattı. Osmanlı'yı Rusya'ya karşı korumak bahanesiyle Kıbrıs'a asker çıkartmak için padişaha ve hükümete baskı yaptı. Nihayet Osmanlı hükümeti ve padişah, İngiltere'nin bu yardım adı altında yapmış olduğu baskı ve tehditlerine boyun eğmek zorunda kaldı ve 1879 senesinde İngiltere'nin Kıbrıs'ı geçici bir süreyle (yani Rus tehlikesi sona erene kadar!) işgaline razı oldu.

33) Gladstone, 1880 öncesi parti başkanı olmadığı sıralarda, imparatorluk sevdasının milletlerin haklarına zarar verdiğini savunuyordu..

verilmesini sürekli olarak Türkiye'ye tavsiye edegeldim.³⁵ Nasihatlerim tutulsaydı, Türkiye birçok zarardan korunmuş olacaktı. Bu güzel nasihatler küçümsendi; netice olarak da Türkiye milyonlarca nüfus kaybetti. Birçoğunu da kaybetmek üzeredir."

7 Ağustos 1895, V. A. Gladstone.

Bu mektubun tarihinin üzerinden bir sene ancak geçmişti ki, Liverpool şehrinde Ermeniler lehinde büyük bir miting düzendi. Mitingde aynı Gladstone,³⁶ Türkler aleyhine uzun bir konuşma yaptı. Bu beyanlarından dolayı kendisine bir protesto yazısı daha gönderdim. Gladstone, bu mektubuma da kendi el yazısıyla yine bir cevap yazmaktan geri durmadı; hala saklamakta olduğum bu kısa cevabı da şöyledir:

"Muhterem Efendi,

Mektubunuzu aceleyle fakat memnuniyetle okudum. Ben bizzat, hatta resmi makamlarda bulunurken dahi bazı Türklerle tanıştım; onlar hakkında daima sadıkane muhabbet ve saygı duyguları besledim. Geçen Perşembe günü yapılan toplantıda yaptığım konuşmada Müslümanlarla ilgili söylenmiş güzel sözlerden başkası yoktu. Hakkınızda iyi niyet temennilerinde bulunuyorum. "

26 Eylül 1896

V. A. Gladstone

Görüldüğü gibi, insani iddiaların arkasına sığınarak gerçekleri usturupluca inkâr edebilmek, birçok İngiliz büyüğünün takip edegel-

35) Gladstone, 1875-76 yıllarındaki Bulgaristan meselesinde şiddetli bir Türkiye karşıtı politikayı savunmuş, İngiliz hükümetinin Osmanlı yanında yer almasına karşı çıkmıştı. Aynı şekilde Doğu Anadolu'da bağımsız Ermenistan kurulması için sürekli olarak ayrılıkçı Ermenileri desteklemişti.

36) Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması için Ermenilere yardım eden Gladstone, 1880 tarihinden sonra sürekli olarak Osmanlı devletine Doğu Anadolu'da bir ıslahat yapılması için baskı yapmıştı.

dikleri siyasetin temelidir.

İngiltere'nin Mısır'a iyice yerleşmesinden sonra, boğazlara yönelik Rus tehdidinin İngiltere'nin çıkarları açısından önemi pek kalmamıştı. İngiltere aynı zamanda Babü'l-Mendeb yönünde olduğu gibi Süveyş tarafından da Kızıldeniz'i kontrolüne almıştı. Basra Körfezi'nin denetimini tamamlayıp Güney İran'da bir nüfuz bölgesi elde etmiş, Arap Yarımadası'nın Ortaçağ zihniyetli bazı küçük aşiret reislerini birtakım boş vaatlerle avlamıştı. Diğer taraftan Rumeli topraklarında bazı Balkan milletlerinin kendi denetimleri altında hareket edeceklerine kanaat getirdikten ve Doğu Anadolu'da himayesi altında bir Ermenistan teşkilinin iyice kesinleştiğine inandıktan sonra Boğazlar ile İstanbul'un, Çarlık Rusyası'nın saldırılarına maruz kalıp kalmaması meselesi, İngiliz politikacıları için önemli bir konu olmaktan çıkmıştı. Bütün bunlara rağmen, gelmiş geçmiş birçok Osmanlı devlet adamı, boğazlar ve İstanbul'a yönelik Rus tehlikesine karşı İngiltere'nin engel olacağı ümidini beslemekten geri durmadılar maalesef.

Bu dönemde İngiltere'de, Gladstone'un kabul ettirdiği İrlanda'ya bağımsızlık verilmesi (Home Rule) siyasetine gücenerak Liberal Parti'den ayrılan birçok nüfuzlu kimsenin Muhafazakârlara katılımıyla yeni bir "Birlikçi (Unionist)" parti oluşmuştu. Bu partinin iktidara gelmesinden ve "Şark Meselesi"nde ve özellikle Türklere has konularda Gladstone siyasetini takibe meyletmesinden dolayı, Türkiye'ye gerçek dost olarak yalnız ikinci dereceden birkaç muhafazakâr siyaset adamı kalmıştı. Bu süreçte İngiltere'de Çarlık ile uzlaşma meylî de artmıştı. Hatta Rus hükümeti ile aralarında bir çeşit yoldaşlık durumu meydana geldi. Başbakanlık makamını işgal eden Salisbury'nin,³⁷ daha sonra Balfour'un³⁸ yani halis muhafazakârlar

37) İngiliz muhafazakâr siyasetçilerinden Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, 3. Salisbury Markisi. Başbakanlığı döneminde (1885-1886, Ağus. 1886-1892, 1895-1902) Afrika ve Ortadoğu'da (Mısır, Kıbrıs) sömürgeci ve yayılmacı politikalar izlemiştir.

38) Arthur James Balfour, İngiliz muhafazakâr siyaset adamı. 1892'de Salisbury'nin yerine başbakan oldu. Siyonizm yanlısı, 2 Kasım 1917'de yayınlanan ve Balfour Bildirisi olarak tanımlanan "Yahudilere Filistin'de yurt verilmesi" projesinin savunucusu.

olan bu centilmenlerin, Türkler aleyhindeki ithamları, Gladstone'un saçmalıklarından aşağı kalmıyordu. Hatta bazen Lloyd George'un³⁹ şirretliğini andıracak şekilde ortaya çıkıyordu.

Bütün bunlar olurken, Türk hükümetleri ise İngiltere hakkında yanlış düşüncelerinde inat edip gidiyordu. Yüze gülme siyasetinin etkili olacağına kanaat getiren devlet adamlarımız birbiri ardınca geldi, gitti. Oysa İngiltere ile anlaşabilmenin boş bir ümit olduğunu, özellikle doğudaki İngiliz emperyalizminin Türkiye'nin bağımsızlığı için bir tehlike teşkil ettiğini, bunca acı deneyimden sonra, artık hiç kimsenin anlayamaması mümkün değildi. II. Meşrutiyet'in ilk günlerinin yaşlı sadrazamı Kamil Paşa, sözü edilen "yüze gülme" siyasetinin yine etkili olacağına tam bir inatçılıkla devam edip gitmişti.⁴⁰ Meşrutiyetin ilanını takip eden günlerde İngiltere'deki bazı büyük gazetelerin özel sütunlarında yer alan Türkiye lehinde bazı göstermelik teveccühler, bizde birçoklarını yine Kırım Savaşı modasına, yani bildik geleneksel dostluğa(!) doğru sapıttı. Hâlbuki meseleyi derinlemesine bilenler, o İngiliz teveccühlerinin ne kadar yapmacık olduğunu görüyorlardı.

İngiltere'nin [Meşrutiyet'in ilk yıllarındaki] o geçici teveccühünün başlıca nedeni, Sultan Hamit'in kişisel siyasetiyle Osmanlı

39) İngiliz Liberal Partisinin sol kanadına mensup siyasetçilerinden (1863-1945). Maliye ve Savaş bakanlıkları yaptı. 1916-1922 döneminde başbakanlık yaptı. Anadolu'da bir Yunan İmparatorluğu kurulması ve Avrupalı saymadığı Türklerin Avrupa'dan kovmak için Yunanlıları destekledi. Anadolu'daki Milli Mücadele'yi bastırmak, asi saydığı Mustafa Kemal'i alt etmek için her yolu denedi. Yunanlıların denize dökülmesinden sonra Çanakkale'ye yönelen Türk ordularını engellemek için Yunan, Sırp, Rumen ve İngiliz birliklerinden oluşan bir ordu kurulup sevk edilmesini emretti ise de (29 Eylül 1922) General Harrington emri uygulamaktan kaçındığı için uygulanamadı.

40) Kamil Paşa, dört kez sadrazamlık yapmıştır. İlki 1885-1891, sonuncusu da 29 Ekim 1912-Ocak 1913 arasındadır. İttihatçıların kanlı Bab-ı Ali baskını ile siyaset hayatı bitmiştir. İngiliz taraftarlığı ile tanınır. Hatta 1895 senesindeki ikinci sadrazamlığının, Ermenilerin destekçisi olan ve Ermeni isyanlarının bastırılmasından büyük rahatsızlık duyan İngilizlerin baskısıyla gerçekleştiği söylenir.

İmparatorluğu'nda artan Alman nüfuz ve çıkarlarını, Meşrutiyet ile kurulan genç Türkiye idaresine yıktırmaktı. Nitekim bu göstermelik dostluğun somut denemesi, tam o sırada Londra'da bir kredi anlaşması için yapılan başvuruya oldu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Türk temsilcilere City'nin yani Londra merkez maliyecilerinin önde gelen adamlarına müracaat edilmesi gerektiğini nazikçe tavsiye ettiler. İngiliz Rothschild'ların da dâhil olduğu halde İngiliz para sahipleri, ümit verici vaatlerle beraber, 'bu iş için bir müddet sabretmeye zorunluluk bulunduğunu' anlatarak Osmanlı görevlilerini başlarından savdılar.

Bütün bunlara rağmen içine düştüğümüz "İngiliz'e yalvarma" hastalığı yine bir müddet devam etti. Birkaç sene sonra Bank-ı Osmanî Genel Merkezi'nin önde gelenlerinden Hakkı Paşa'nın Londra'daki müzakereleri, devamlı olarak bir anlaşma ve yardım ümidiyle sürmüştü. İngilizler ise "çok alıp az vermek", daha doğrusu parasal olarak "hiçbir şey vermemek" üzerine kurulmuş bir müzakere çizgisi tercih ediyorlardı. Zaten çok zaman geçmedi, Avrupa'daki barış gülü solmaya ve Harb-i Umumi'nin ilk belirtileri ortaya çıkmaya başladı.⁴¹

Harb-i Umumi'nin sona ermesinin vatanımızdaki savaşı bitirmediğini; İngiliz emperyalizminin müthiş bir kin ve garazla, savaş gücü sarsılan Türklere intikam almak için neler yaptığını hatırlayalım. Şüphesiz vahim durumlar karşısında kalmıştık. Ve bu vahametten kurtuluşun, ancak ve ancak, milletin fedakârlığıyla mümkün olacağını, savunmamızın başında olanlar idrak etmişlerdi. Nitekim kurtuluş vasıtalarının temini için yurt dışında da çalışmak gerektiği artık hissedilir olmuştu. Bu nedenle Batı Avrupa'ya heyetler gönderildi. Fakat barış için yapılan girişimleri, İngiltere'nin bir zayıflık işareti olarak görüp ihanete devam edeceğini tam vaktinde anlayan Türkler de vardı. Yunanlılar, Batı Anadolu'nun içindeyken onlara ihanet hocalığı yapan, yağma ve katliamlarında teşvikçi olan Lloyd George ile barış yolları aramak için Londra'ya gidilmesindeki sakıncaları, o zamanlar Hindistan Müslümanlarının yardımıyla Paris'te çıkan ve haklarımızı müdafaaya tahsis edilen Echo de l'İslam gazetesinin 1 Şubat 1921 tarihli nüshasında yayınlanan bir mektupla göz önüne serilmişti. Cafer Lahorî takma adıyla yayınlanan mektup, bir Hintli

41) Yayınca notu: Birinci Dünya Savaşı.

tarafından değil bir Türk tarafından yazılmıştı. şu sözler o mektuptan alınmıştır:

“Londra’da toplanacak olan konferansa İstanbul Hükümeti gibi Ankara Hükümeti’nin de davet edilmesinden dolayı Yunanlıların memnuniyetsiz tavır takınmaları, dünyayı kandırma noktasında artık çok ileri gittiklerinin göstergesidir. şurasını çok iyi bilmek gerekir ki, bu konferansı ilk isteyen şüphesiz Yunanlıların koruyucu ve yardımcısı olan İngiltere’dir. İngiltere’nin bundan amacı, sırf nefsi-müdafaa içindeki azim ve gayretleri, barış ümitleriyle mümkün olduğunca etkisiz hale getirip hafifletebilmek ve bununla birlikte Türkiye’de kafaları bulandırıp kargaşalık meydana getirebilmektir. Böylece emperyalist tasarılarını daha uygun bir anda uygulayabilmek için zaman kazanacaktı. Ümit olunur ki Ankara bu Londra davetine icabet etmez. Anadolu’daki Türklerin böyle bir sırada Londra’ya heyet göndermelerini İngiltere’nin bütün dünyaya, özellikle de Doğu dünyasına, Türklerin sonunda aciz kalarak, aman dilemek ümidiyle ayaklarına kadar geldikleri şeklinde göstereceklerinde hiç kuşku yoktur.”

Bu konferanstan önce, İngiliz diplomasi memurlarının Anadolu’daki durum hakkında kesin ve doğru bilgi alamadıkları şüpheden uzaktı. Doğudaki emperyalist ajanları, milli hareket liderlerinin ihanetlere karşı aldıkları etkili tedbirlerden dolayı, casusluk yapmıyorlar, istihbarattan mahrum kalıyorlardı. İşgal kuvvetleri komutanlarından bir İngiliz amiralinin Londra’ya gönderdiği raporda (ki daha sonra neşredilmiştir) Türklerin Anadolu’da kargaşalığı bertaraf ederek kendilerini toplamaya başladıkları, İttihat ve Terakki’nin dağılmış olan kadro teşkilatını milli hareket liderlerinin yeniden canlandırarak halkı disipline soktuğu, silahlanma sorununu hallettikleri ve çok miktarda cephane elde ettikleri doğrultusunda telaşlı ifadeler yer almıştı. Buna karşın, Londra Konferansı başladığı andan itibaren, Anadolu’da sadece on bin kadar yeni tarzda tüfek bulunduğu, topçuluk malzemesinin çok noksan olduğu, Londra’ya doğru hareket eden heyete her konakta yaklaşan halkın “Aman bize bir an önce barış getiriniz” temennilerinde bulundukları gibi zayıflık belirtisi olan haberler, yabancı gazetelerde yer almaya başladı.

Bilindiği üzere, Yunanlılar, Londra Konferansı’ndan az bir zaman

sonra Anadolu'da yeni bir taarruz başlattılar. Çünkü Lloyd George hükümetinden yine "Marş ileri!.." komutu almışlardı.

Londra'da bir müddet sonra gerçekleşen ikinci ve üçüncü Anadolu heyetlerinin teşebbüsleri de birinci heyetin mesaisinden daha verimli olmadı. Barış ve kurtuluşun yolu, yalnızca Türklerin kendi uhdelerine toplanmaktaydı. Nitekim Türkler, İzmir'e muzafferce girişleriyle, kurtuluşun yolunu kendilerinin nasıl bulabileceklerini gösterdiler.

Geçmişte, savaş meydanlarında kazanılan başarıların siyaset meydanlarında kaybedildiği bilinen bir husustur. Barış zamanlarında, politik başarılar için daha akıllı şekilde hareket edilmesi her vatanseverin temennisidir.

Petrol ve Irak Operasyonları

Cihan Harbi bitmişti. Seferberlik şarkta bulunan İngiliz kuvvetlerinin de canlarına tak etmişti. Her biri büyük bir arzuyla ülkelerine dönecekleri vaktin gelmesini bekliyorlardı. Özellikle doğudan ücretle veya zorla toplanmış olan savaşçıları -o mağdur veya kandırılmış insanları-hemen baştan savmak gerekmekteydi.

Türklerin dayanma gücü bitti ve düşmanlarının artık onlara gücü yetti sanıldı. Osmanlı Devleti adı verilen eski bir Müslüman imparatorluğunun organları parçalandığı sırada, güya gaddar düşman tarafından Türkler için “merhamet” gösteriliyordu. Yani biz Türkler, eski mallarımızdan bir parça alıp Anadolu’nun ufak bir köşesine sığınacak ve belki Batı medeniyetinin kazananları tarafından vesayet altına alınacaktık. Fakat mutlak adil olan Allah, Türkler için daima istiklal murad buyurmuştur.

Çanakkale’de, Kutü’l-Amare’de, Bakü’de düştükleri yenilgilerle gururları büsbütün tahrik olmuş olan bazı sömürgeci İngiliz politikacıları, aleyhimize hâlâ intikam kınıyle köpürüyorlardı.⁴² Şu

42) 29 Eylül 1915’te Bağdat’a yönelen İngiliz ordusu Kutü’l-Amare’ye

bildiğimiz Lord Edgar Algernon Robert Gascoyne Cecil⁴³ -daha sonra taşıdığı unvan ile Chelwood'lu Cecil - yok mu ya... O sıralarda Dışişleri bakan yardımcısı idi. Bir siyasi konuşmasında sevinçten kendini kaybetmiş ve ağzından şu hezeyanları kaçırmıştı:

“İşte şimdi Türkleri pençemize düşürdük!”

Mamafih, Musul'un henüz işgal edilmediğini unutmuş gibi görünen Londra Hükümetine bazı İngiliz sömürgecileri tarafından jurnaller verildi.⁴⁴ Londra gazeteleri arasında hararetli emperyalist yandaş olarak bilinen gazetelere mektuplar yazılarak Musul üzerine dikkatler çekildi. İşte böylece Irak'taki işgal kuvvetlerinin henüz Musul'a yaklaşmamış olduğu akıllarına geldi. Bununla birlikte, Musul'da o ana kadar, hatırı sayılır bir Türk gücünün olması da düşündürüyordu. Şark bu ya! Nice esrarengiz halleri bir anda gösteriyor değil mi? Ya Anadolu'daki Türkler, dayanma gücü olan bir hükümet

girmiştir. Daha sonra Bağdat'a doğru harekete geçen Townshend komutasındaki İngiliz ordusu Selman-ı Pak'ta yenilerek Kut'ül-Amare'ye çekilmek zorunda kaldı. İngiliz ordusu burada kendisinden çok zayıf haldeki Türk ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı; 29 Nisan 1916'da bütün askerleri ve komutanları esir alındı.

43) İngiliz hukukçu ve politikacısı. Üç kez başbakanlık yapan Salisbury'nin oğlu. 1915 senesinde bir yıllığına dışişleri bakan yardımcılığı yaptı. 1937'de Nobel barış ödülü aldı.

44) 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Musul, henüz Türk ordularının elindeydi. Bu nedenle Osmanlı Mebuslar Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen "Misak-ı Milli" sınırları içinde sayıldı. Mütareke hükümlerine göre bölgede bulunan bütün kuvvetlerin yerlerinde kalmaları gerektiği hâlde, İngiliz kuvvetleri buna uymadılar; ilerlemeye devam ederek 1 Kasım'da Hamamalil'e girdiler. Buradan Musul'u işgal edeceklerini söyleyerek Türk kuvvetlerinin Musul şehrinden 5 km kuzeye çekilmelerini istediler.

Ali İhsan Paşa, İngilizlerin bu talebini sadrazama bildirmişti. Birçok telgraf görüşmesi sonucunda sadrazam, Ali İhsan Paşa'ya 8 Kasım tarihli telgrafı ile 15 Kasım günü şehrin boşaltılması talimatını verdi. Ali İhsan Paşa, bu talimata uygun olarak 10 Kasım'da Musul'u İngilizlere terk etti ve ordu karargahı ile birlikte Nusaybin'e doğru çekildi.

teşkil ederler de Musul'daki askeri birlik onlara bağlanırsa o zaman ne yapmalıydı? Fakat acele buyurmayınız! Cihan fatihleri, Musul'daki Türk kuvvetinin oradan uzaklaştırılmasını kolay bir iş olarak gördüler. İstanbul'da esir gibi kalan hükümete bir tahliye emri yazdırarak, Musul'daki Türk askerini geri çektiler. Tahliye meselesi böyle bitmişti, değil mi? Ben o sırada vatandan ayrı bulunduğumdan ihtimal ki o üzücü olayı doğru takip edemedim de yanlış beyanatta bulunuyorum. İşte böylece petrol kaynaklarını barındıran Musul tarafımızdan tahliye edilmiş oldu.

İngiliz emperyalizminin Musul'u ele geçirmek için üstlendikleri tehlikelerde petrolden başka bir neden daha vardı ki o da Dicle Irmağı'nın yukarı kısımlarına ve hatta mümkünse kaynaklarına doğru el uzatmaktı.

Bütün Irak'ın hayatı kısmen, Irak'ın önemli bir parçasının hayatı ise tamamen, Dicle sularının lütuf ve bereketine bağlıdır. Nasıl olur da böyle önemli bir suyun üst tarafları veya kaynakları, artık yabancı sayılan bir milletin yani Türklerin eline bırakılırdı? İşte bu gibi mülahazalarla İngiliz emperyalizmi Musul petrollerinin kaynaklarıyla beraber, Dicle sularının üst kısımlarına da el uzattı.⁴⁵

Dicle ve Fırat, kadim medeniyet tarihi boyunca, ekonomik hayat ve nakliyyede Nil Nehri kadar önemlidir. Hakiki bir milli istiklal almaya uğraşan Mısır Hükümeti, İngilizler'den Sudan'ın iadesini istiyor da Nil'in yukarı tarafları Sudan'dan geçtiği için İngiliz emperyalizmi oradan bir türlü vazgeçemiyor. Bilindiği gibi Mısır'ın hayatı tamamıyla Nil'in suyuna bağlıdır. Nil'in yukarı kısımlarını elinde tutup sularını istediği gibi kullanabilen bir devlet, rahatlıkla Mısır'ı kontrol altında tutabilir.

Türkler farkında değildi. Zaten çok kere iş işten geçtikten sonra Türklerin akılları başlarına gelir. İngilizlerin Fırat ile Dicle'ye göz dikmeleri çok eskilere dayanıyordu. Çevresi bunca medeniyete yataklık etmiş ve büyük kısmı sel sularının getirdiği alüvyonlarla oluşan

45) 1916'da İngilizler, Sykes-Picot anlaşmasıyla Musul'un dahil bulunduğu Yukarı Mezopotamya'yı Fransızlar'a bırakmışlardı. Fakat İngiltere savaş biter bitmez mütareke şartlarına uymadı ve 3 Kasım 1918 günü Musul'u işgal etti. İngilizler, müttefikleriyle yaptığı anlaşmaları bile hiçe sayarak bir oldubittiyle Musul'u ele geçirdiler.

bereketli geniş arazilere, doyumsuz iştah sahibi olan emperyalist müstevli göz dikmez miydi?

İngiltere'nin Irak'ı istila niyetinin ne kadar eski olduğunu göstermeye Bağdat'taki İngiliz Başkonsolosluğu'nun, Osmanlı'nın doğu vilayetlerinde olduğu gibi, karakollu, askerli bir "rezidans" haline sokulması aslında yeterliydi. Büyük Harp'ten evvel Hindistan'daki İngiliz ordusu subaylarından bazıları, seyahat için sık sık Irak topraklarına giderlerdi. Yoksa sıradan bir topçu teğmeninin Ninova Harabelerinde "Asuroloji" ile ilgili araştırılacak o kadar bilimsel ne işi olurdu? İstihkâm yüzbaşısının "mezheplerin karşılaştırması ilmi" ile ne ilgisi olabilirdi ki ruhani törenlerin araştırmaları için Kerbelâ'ya kadar gidiyordu? Hindistan'daki İngiliz Hükümetinin başlıca fikir kaynağı olan "Times of Indiana Gazetesi", övgüyle "Hindistan Hükümeti'nin eskiden beri hazırlıklı olduğundan" bahsetmişti. Niçin hazırlanmıştı diyeceksiniz? Tabii ki Irak'ın istilası için. Asya'nın en önemli ve en faydalı nehirlerinden ikisinin bereketli çevresini ele geçirmek için.

Dicle ve Fırat'ı İngiliz emperyalistleri Hristiyanlık ve İncil ile ilgilendirmeyi öteden beri çok severler. Ahd-i Atik'in birkaç yerinde bu mübarek sular hakkında işaret bulunduğu bilinen bir şeydir. "Malûmât-ı Diniyye Kâmusu" adlı İngilizce önemli bir eserde bu iki nehir hakkında şu değerlendirmeler yer almaktadır:

"Yalnız Fırat değil, Dicle de Nil nehri gibi taşkınlik mevsimine sahiptir. Herodot'un buna ters düşen bilgilerine itibar edilemez. Basra Körfezinin bir zamanlar, şimdiki başlangıç yerinde daha yüz elli mil kadar kuzeye uzandığı tahmin edilmektedir. Taşkınların getirdiği çamurlarla hasıl olan bereketli araziye, her yetmiş senede bir mil uzunluğunda parça eklendiği hesaplanmakta. Kadim tarihte gerek Fırat, gerek Dicle'nin Körfez'e ayrı ayrı döküldüğü zannediliyor." (Cilt: 4, Sayfa: 207).

İngiliz emperyalizmi, çok öncelerden Fırat çevresi hakkında büyük bir iştah sahibiydi. 1856'da "Fırat Vadisi Demir Yolları" (Euphrates Valley Railway Company) adı altında İngiltere'de bir şirket bile kurulmuştu. Daha sonraları oluşturulan "Küçük Asya ve Fırat Vadisi Demiryolları" İdare Meclisi üyelerinden olup bu projeyi hızlandırmak için çok çalışan Mühendis Sir William Andrew'in, 16 Şubat

1870 tarihinde “Fırat Vadisi Demiryolları” (*Memoirs on the Euphrates Valley Route to India*) adıyla yayınladığı eserde, Londra Elçisi Musurus Paşa’ya göndermiş olduğu bir mektubun kopyası kayıtlıdır. Bu mektupta “İngiltere’nin doğudaki sömürgelerinden birisine asker gönderildiği veya getirtildiği takdirde, bu askerlerin demir yollarıyla nakil imtiyazını İngiliz Hükümeti’ne temin etmeli ve İngiliz askerinin naklinden alınacak ücret Türk askerlerinin nakli için verilen ücretten fazla olmamalıdır” denilmektedir.

Böyle bir imtiyaz, “Bağımsız bir devletin egemenliğine zarar vermez mi?” diye sormaya gerek yoktur. Çünkü İngiliz siyaseti, daha o zamanda bu milletin bağımsızlığına çengel atmak istemişti. İngilizler daha ileri gitmiş, Osmanlı tebaası olan Aneze Aşireti reisi ile İngiliz Kralı IV. William bir anlaşma bile yapmıştı.⁴⁶ Bu gerçek, o zamanın meşhur generallerinden Francis Rawdon Chesney tarafından yazılıp 1868 senesinde yayınlanan, “Fırat Çevresi Seferinin Hikâyesi” (*The Narrative of Euphrates Expedition*) adlı eserin 240. sayfasında görülmektedir.

Harb-i Umûmî sonunda, Fırat çevresinin önemli bir kısmı Fransızların denetimine geçmesi üzerine İngiliz emperyalizminin sömürgeci gözleri artık tamamıyla Dicle’nin yukarı bölgeleri üzerine dikilmişti. İngilizlerin Dicle vadisi hakkındaki istila emelleri bir hayli eskiye dayanmaktadır. Bilindiği üzere bir zamanlar, Osmanlı hükümetinin bazı isimleri ile zamanın padişahının yakınları üzerinde nüfuz kuran İngiliz memurlarından birisi de Sir Henry Layard’dı.⁴⁷ Bu adam

46) Arabistan’da Vehhabi mezhebinin kurucusu Şeyh Muhammed b. Abdülvehhab, mezhebini önce Hicaz’da yaymak istemişti. Ancak orada emeline ulaşamayınca, Necd içlerindeki Deriyye’ye gitti ve burada Emîr İbn Suud’a bu mezhebi kabul ettirmeyi başardı. İbn Suud (Muhammed b. Suud), köklü bir Arap kabilesi olan Aneze Aşireti’ndendi ve Benî Temim diyarı denilen Necd kıtasında Deriyye adlı bir köyün emiriydi. İttifaklarının ardından bu ikili, çevredeki diğer Bedevî kabileleri arasında mezheplerini yaymayı başardılar. 1785 senesinde Muhammed b. Abdülvehhab ile İbn Suud’un işbirliği sayesinde Hicaz, Şam ve Irak havalisindeki bir hayli halkı kontrolleri altına almayı başardılar.

47) A. Henry Layard (1817-1894): İngiliz seyyah, arkeolog, tarihçi ve diplomat. 1845-1851 yılları arasında Mezopotamya’da arkeolojik kazıları

Ninova hArapelerinde ilk kazı yaptırmayı ve Asurlulara ait her türlü değerin üzerinde bir takım eski eseri Londra'daki British Museum'a naklettirmeyi başarmıştı. Adı geçen müzede, bu eserleri kendilerine veren devlet için bir kelime de olsa teşekkür yoktur. "Uluslararası nezaket kurallarına gerek var mıydı?" Henry Layard, kendi ülkesinde o zamanlarda yayılmaya başlayan emperyalizm fikirlerinin eninde sonunda Ninova çevresinin ele geçirilmesini doğuracağını anlamış olmalıydı. Bu adamın 1853 senesinde *Ninova ve Babil HArapelerinde Keşifler* adıyla yayınladığı kitapta, bunca yardımlarını gördüğü hükümete nasıl bir duygu beslediği kitabın şu satırlarından anlaşılıyor:

"Osmanlı hükümetinin Arap vilayetlerinde uyguladığı haksız ve zararlı idare, en sonunda, her şeyden daha çok Fırat ve Dicle sahillerinde yerleşik halkın veya ticaret merkezlerinin kaybolmasını doğurur. Asya'nın en güzel nehirlerinden ikisi, Türk ülkesinin güneyine, topraklarının zenginliğine, ürünlerinin çeşitliliğine ve gemilerin geçişine izin verdiği oranda, benzersiz şekilde akıp gider. Bu nehirlerin birincisi sekiz yüz küsur mil, ikincisi altı yüz mil mesafelere kadar gemilerin çalışmasına uygundur. Oysa bunlar tabiatın kendisine bu kadar yüksek menfaatler verdiği Türk Hükümeti'nce pek önemli görülmez."⁴⁸

Diğer bir sayfada da Dicle hakkında şu sözler vardır:

"Dünyanın en verimli ülkelerinden biri, altı yüz mil mesafeye kadar gemilerin çalışmasına müsait olan bir nehir ile sulanabildiği halde, kötü idareden, zulümden ve ihmalden dolayı bakımsız, çorak ve büyük bir çöl haline getirilmiştir. Musul ve Tikrit tarafları istisna edilirse Cezire'den Bağdat yakınlarına varıncaya kadar hiçbir yerinde bayındır yer görülmez."

yönetti. Bulduğu birçok tarihi eseri British Museum'a nakletti. Bu arada Layard, Fatih'in Bellini tarafından yapılmış olan meşhur portresini de 1865 senesinde İstanbul'dan gizlice götürmüştü. Tablo, ölümünden çok sonra Biritish Museum'a bağışlanmış ve 1916 senesinde gün yüzüne çıkmıştır. 1877-1880 yılları arasında İstanbul'da İngiliz elçisi olan Layard, dönemin karmaşık ilişkilerinin odağında yer aldı. Ninova ve Nemrut'taki keşiflerinin yanında Kıbrıs'ın İngiltere'ye devriyle ilgili faaliyetleriyle tanınır.

48) *Discoveries in the ruins of Nineveh and Babylon*, London, 1853.

Tarihi dürüstçe değerlendirecek söz konusu yörelerin bakımsız kalmasının pek de öyle Türklerin kusurundan ileri gelmediğini görürüz. Türkler gibi bin bir bela ile ve bin bir yabancı baskılarla uğraşmak zorunda kalmış bir halktan, bunca geniş bölgelerde geniş kalkınma hamleleri yapılmasını beklemek abestir. Her halde Dicle boyunca uzanan o bakımsız araziler, şimdiki ellerde öyle atıp tutulduğu kadar süratle bayındır olmayacaktır.

Musul çevresinin petrol kaynaklarına sahip olmak, İngiliz emperyalizmi için bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki o çevrenin ele geçirilmesinin planları, İngiltere’de savaştan önce birçok hükümet görevlisinin ve siyaset adamının zihinlerini işgale başlamıştı. Aslen Almanyalı bir Yahudi iken İngiliz Hristiyanlığına dönen ve ülkesinde çok büyük bir mali konuma sahip olan Ernest Cassel marifetiyle vücuda getirilen “Türkiye Milli Bankası”, Musul’daki petrol kaynaklarından büyük bir hisse elde etmeye çalışmıştı. Kendisi -yani İngiltere- için petrol üretiminden yüzde elli kadar bir hisse ayıran bu “Milli” Türkiye Bankası, o zamanlar Anadolu’nun doğusuna ve Irak’a doğru iktisadi nüfuzunu genişletmeye çalışıyor ve Alman sermayedarlarına da yüzde yirmi beş hisse vaat ediyordu.

Büyük Harb’in meydana gelmesi, petrol bölgelerinin bu şekilde elde edilmesine bir engel oluşturmuştu. Savaşın bitiminden sonra İngiliz emperyalizminin Musul çevresine saldırması, petrol üretimiyle ilgili olan birçok hükümeti kuşkulandırdı. Nitekim İngiltere, bildiğimiz “manda” yönetimiyle işgal altına almış olduğu petrol bölgelerinden dolayı devletlerarası rekabeti davet ediyordu. Yapılan diplomatik müzakereler sırasında İngiliz Hükümeti, diğerlerine hisseler vaat ettiği gibi, Milletler Cemiyeti üyesi bulunan devletlerin vatandaşlarının Irak’taki ticari girişimlerine karşı engeller çıkarmayacağını taahhüt etmişti. Vaat edilmiş bir çeşit rüşvet demek olan bu taahhüt, Musul’a ait eski haklarımızın savunmasına memur olan siyasilerimizce de umulur ki kamilen biliniyordu.

Şark milletlerine ait memleketlerdeki petrol kaynaklarını ele geçirmek için İngiliz emperyalizminin doğurmuş olduğu tehlikeler nedeniyle, İngiltere’deki İşçi Partisi mensuplarından bazıları tarafından yayınlanan “Petrol Yağı Siyaseti” adlı broşürün girişinden alıp naklettiğim parça oldukça dikkate değerdir:

“1914’ten 1918 senesine kadar olan tecrübeler açıkça ispat etmiştir ki savaş malzemeleri içinde en önemlisi petrol olmaktadır. Petrol olmaksızın uçaklar uçmaz, denizaltılar yüzemez. Diğer birçok askeri ve denizcilik işlerinde, donanmalarda, deniz ve kara ticareti naklinde kullanımı da başka... Savaşların en temel maddelerinden olması sebebiyle büyük devletler tamamen ve düzenli olarak petrol teminini güvence altına almışlardır.”

İşte bu güvence için İngiliz emperyalizmi ve diğer büyük devletler, değerli petrol bölgelerini ele geçirme yolunda -hatta savaşmak da gerekse- mücadele etmekten geri durmazlar.

Musul Oyunu

Türkiye’de bazı kalem erbabı “Musul Irak’ın parçası değildir, Türk diyarıdır” gibi tarihe ve coğrafyaya matuf makaleler yazdılar. Şüphesiz bu Türk yazarları, müsteşrik taklitçisi ve şarkta bulunmuş memur eskisi bazı İngilizlerin, Times ve benzeri gazetelerdeki “Musul, ırk bakımından hem coğrafi konumu itibariyle Türk diyarı olamaz” diye yazdıkları safsatalara karşılık vermiş oldular; hem hakka, hem de akla uygun deliller ortaya koydular. Fakat bütün bunların ne yararı oluyor? Musul halkının yüzde doksan dokuzunun, sizin ve benim gibi has Türk olduğu belgelenmiş olsaydı ne değişecekti? İngiliz emperyalistleri Musul’u Türkiye’den ayırmak için yine bir sebep bulmaya çalışmayacaklar mıydı? Türk olmayan bir azınlık adına veya başka bir yol bulmaktan geri durmayacaklardı hiç şüphesiz.

Aynı zamanda herkesin çok iyi bildiği çeşitli tahriflerle gerçekleri, tabiatı, tarihi ve hatta coğrafyayı istedikleri şekilde yorumlayacaklar; bu yorumlarını da bütün dünyaya gerçekmiş gibi ilan etmekten geri durmayacaklardı. Sizin hukukunuzun aleyhinde propaganda yapmaktan ve dünya efkar-ı umumiyesini yönlendirmeye uğraşmaktan vazgeçmeyeceklerdi. Çünkü onlar için hak, hukuk ve mantığın bir değeri varsa bile bu ancak, emperyalist istilalarını ve yaptıkları talanı haklı göstermekte araç olması içindir.

Beş-on bin Nasturi için İngilizlerin medeniyet hamisi kesilmelerini bizde bazı yazarlar şaşkınlıkla karşılıyorlardı. Acaba bu zatlar bilmiyorlar mıydı: daha Sultan Hamid'in ilk devirlerinde, emperyalist İngiliz siyasetçileri, bir Ermenistan yaratmak veya küçük Hristiyan hükümetler oluşturmak için, doğu vilayetlerinin denetimlerine el koymaya çalıştıklarında bile bu küçük Nasturi unsurunu aleyhimize siyasi oyun için kullanmaktaydılar. Bundan nice seneler önce Canterbury Başpiskoposluğu Hristiyan medeniyeti adına Nasturileri koruma konusunda dernekler kurmuş, yardımlar toplamıştı. Bu yardımlaşma şimdiye kadar devam etti. Nasturilere zulüm yapılıyor bahanesiyle Hristiyan kiliselerinin temsilciliği, çeşitli kere Türk hâkimiyetine ve Türklere ithamlar yağdırmıştı. Nasturiler olmasaydı da değişen bir şey olmazdı. Çünkü İngiliz emperyalizmi, müdahale vesilesi olmak üzere onların yerine başkalarını ileri sürerdi; mesela bir Yezidi cemaati arar veya bir Şii taifesi bulurdu. Kısacası, Batı medeniyeti adına yaygaralar koparılır, "mağdur" olarak tanımladığı bir grup halka korumacılık edilmeye muhakkak kalkışılırdı.

Musul için cins ve ırk konularını veya coğrafi olarak Irak'a olan yakınlığı veya uzaklığından bahsederek ve mantıki deliller ortaya koyarak kendimizi çok yorduk! Musul asırlardan beri Türklerin yönetiminde değil miydi? Bununla beraber, Türk ülkesinin doğal bölümünden biri olduğu devletler hukukunca bilinmiyor mu? Musul için İngiliz emperyalizminin fetih hakkından bahsetmesine yer yok. Savaş ile değil ancak Büyük Savaş'ın bitiminden sonra vatanımızın düştüğü hercümerç sırasında İstanbul'daki aciz hükümeti sıkboğaz ederek Musul'u tahliye ettirdiği ve mütareke sırasında savaşmadan kolaylıkla Musul'a sokulduğu malumdur. Şimdi, siyasi hilelerle orada kök saldı. O zaman bu kök, şimdikinden daha çürüktü. Batı Anadolu'nun, İngilizlerin desteğindeki Yunan işgalcilerinden temizlenmesi sırasında, mesela birkaç alay Türk askeri, ihtimal ki Musul'dan o yabancı kökü söküp atardı. Irak'taki İngilizler Musul'u korumak için Nasturi ve sair gönüllülerin yardımına bile muhtaç bir haldeydiler. Halis İngiliz alayları arasında savaş yorgunluğu o dereceye varmıştı ki yeni ele geçirilen doğu bölgelerine gönderilmemek ve ana vatanlarına geri dönmek için orada burada küçük çapta isyanlar bile çıkarıyorlardı.

Bununla birlikte vaziyeti idare etmek konusunda benzersiz şekilde becerikli olan İngilizler, eski “gözdağı verme” yöntemini yine kullandılar. Hâlbuki bir müddet sonra, yani Yunanlıların denize dö-küleceği sırada, Lloyd George’un Türklere karşı yeni bir savaş için gösterdiği arzularını, hem İngiltere’de hem de İngiliz sömürgelerinde reddedenler çoğalmıştı. Türkiye’de artık kılıçtan daha çok kalem ve politik laflarla geriye kalmış işlerin tesviyesi için zamanın geldiğine dair ümitler beslenmeye başlanmıştı.

Suçsuz yere felaketin son seviyesine yaklaşmış olan milleti fazla yormaktan vazgeçilecek zaman gelmiş, baştanbaşa harap olan vatanın ancak barış ve sükûnet içinde imarına başlanabileceği hissedilmişti.

Tabii olarak İngiliz siyaseti, Türklerdeki bu yaklaşımdan yararlanmak istedi. Musul’u artık kendisininmiş gibi görüyordu. İngiliz gazeteleri, Türkleri Musul’un yabancı saymaya başlamışlardı. Önceden kamilen hür vatandaş hukukuna sahip olan Arapları ve Kürtleri bir taraftan esaret zincirine bağlamak isterken, diğer taraftan bunları dünyanın gözü önünde “Türk esaretinden kurtulmuş mazlum milletler” şeklinde göstermeye koyulmuştu.

İşte “Musul Meselesi”nde de ispatlandığı üzere, İngiliz emperyalizmi ile eli silah tutabilen ve yabancı hâkimiyeti altına düşmüş Şarklı milletlere bağımsızlıklarını kazanma yönünde misal teşkil eden Türkler gibi bir Müslüman millet arasındaki ilişkinin temeli asla dostluk olamaz. Boş ve manasızlığı kesinleşmiş “geleneksel dostluğun iadesi...” gibi tabirler, ilim ve irfan sahibi hiçbir Türk münevverinin kalemine yakışmayacak kadar bayağıdır.

Ben Musul görüşmelerinin daha başlangıcından beri İngiltere tarafından iyi niyet beslenmediğine kanaat getiren Türklerden biriyim. Sir Percy Cox’un⁴⁹ Haliç Müzakereleri’ne görevlendirildiğini gazetelerde ilk gördüğüm zaman hayırlı bir düzenleme olacağını ummamıştım.⁵⁰ Arapları Türkler aleyhine kışkırtma konusunda bu

49) İngiliz istihbaratçısı ve diplomat (1864-1937).

50) Müzakereler 19 Mayıs 1924 günü İstanbul’da, Kasımpaşa’daki eski Bahriye Nezareti binasında başladı. Haliç Konferansı diye isimlendirilen bu toplantılara Türkiye adına Meclis Başkanı Ali Fethi Bey, Diyarbakir Mebusu Fevzi Bey, Ordu Mebusu Faik Bey, Hariciye Hukuk Müşaviri Nusret Bey ve

kadar gayret ve maharetle çalışmış ve Lord Kitchener gibi İngiltere'ye doğuda yeni sömürgeler kazandırmak için uğraş vermiş olan bir kimsenin bu işe memur edilişi, İngiliz yönetiminde var olan Musul hakkındaki eski kara niyetlerin icra ve tatbikine devam edileceğine açık bir delildir.

Musul Meselesi, İstanbul'daki müzakerelerde çözüme kavuşturulamadı. Daha sonra Milletler Cemiyeti'ne gidildi. Yani daha kurulduğu günden itibaren önemli faaliyetleri, İngiliz murahhaslarının aleyhimizdeki propagandalarına tahsis edilmiş olan Cemiyet-i Akvam'a... Üyesi olan birçok küçük devletin oylarını İngilizler, siyasi baskılar veya bir takım vaatlerle kendi lehlerinde kullanmak isteyegeldikleri bir yer olan Cemiyet-i Akvam'a... Anadolu Cihadı sırasında milli hareketin önderlerini Lord Balfour'un "haydut" diye tanımlamak edepsizliğine cüret edebildiği Cemiyeti Akvam'a... Aşırı tutucu Cecil ailesine mensup ve bize karşı düşmanlığının şiddetiyle tanınmış Lord Robert Cecil'in Ermenistan propagandasını resmi müzakereler sırasına geçirebildiği Cemiyet-i Akvam'a... Kendisi ve sömürgeleri adına tek başına İngiltere'nin yarım düzine oya sahip olmasından dolayı Amerika'nın üyelikten geri durduğu Cemiyet-i Akvam'a... Daima Londra'daki Dışişleri Bakanlığının, uluslararası meselelerin görüşülmesinde ilhamlarına nail olageldiği bir takım büyük rütbe ve unvanlar taşıyan İngiliz papazlarının aleni kutsamalarına mazhar olan Cemiyet-i Akvam'a...

Bu Milletler Cemiyeti'nden Musul hakkında lehimize bir karar çıkarsa onu gerçekten hayal edilemez bir nimetten saymak gerekir.

Lord Balfour ve Lord Cecil gibi Türk düşmanlığı ile bilinen politikacıların Cemiyet-i Akvam'a mensup bulunmalarından yararlanarak, cemiyeti daha kuruluş aşamasında, Türklerin milli çıkarları aleyhinde tahrike çalıştıklarına şahit olmuş ve bazı Türklerin bu iki nüfuzlu kötü niyetliye karşı yazılı karşılık vermelerine aracılık etmiştik. Aşağıda tercümeleri verilen iki mektuptan da konu daha iyi anlaşılacaktır. (Bu mektuplardan birincisinin Fransızca sureti, daha önceden Paris'te çıkan Echo de l'Islam gazetesinin 15 Ocak 1920 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.)

Yarbay İshak Avni Bey katılmış, İngiliz heyetine ise Sir Percy Cox başkanlık etmişti.

*Cenevre’de bulunan Cemiyet-i Akvam’ın İngiliz murahhası
Lord Balfour Cenaplarına:*

Efendim,

*Cemiyet-i Akvam’da 22 Kasım 1920 tarihinde Ermeni Me-
selesi hakkında cereyan eden müzakere sırasında, Türklerin
başkumandanları ve diğer milli reisleri hakkında ‘haydut’
tabirini kullanmak suçunu işlediğinizi İsviçre gazetelerinden
öğrenmiş bulunuyorum. Uluslararası önemi haiz konuların
ifade edilmesinde sizin yaşınızda, sizin rütbenizde bulunan
ve sizin kadar tecrübe sahibi bir adamın daha uygun bir
tarzda sözcükler kullanması ve daha dürüst hareket etmesi
gerekirdi.*

*Gerçekten de Türk Milli Kuvvetleri’nin Başkumandanı,
Çanakkale’de sizin şiddetli saldırılarınıza karşı kahramanca
ve başarılı bir şekilde direnmiş seçkin subaylarımızın en ta-
nınmışıdır. Onun, karşısındaki düşmanlar ve onların vatan-
daşları aleyhinde hiçbir zaman aşağılayıcı bir kelime kulan-
dığı görülmemiş ve işitilmemiştir.*

*Büyük Harp’ten birkaç sene önce, İngiliz gazetelerinde,
tarafınızdan ortaya konacağı rivayet edilen bir davanın ma-
hiyeti hakkında yazılar görmüştük. Bu davanın, kendi va-
tandaşlarınızdan birinin büyük babanıza Hindistan’da gayet
şüpheli bir şekilde bir milyon Lira kazanmak atfetmesine
karşı olduğunu da yine o yazıların ayrıntılarından öğrenmiş-
tik. Yani vatandaşınız, büyük babanıza sizin Türk Kuvayı Mil-
liye reislerine karşı kullandığınız saldırgan tabiri atfetmişti.
Böylece gerçek ‘haydut’ tabirinin hangi tarafa layık olacağı-
nın takdirini tarafsız kamuoyuna bırakıyoruz.*

İmza

Terhis edilmiş iki Türk askeri.

Cenevre’de Milletler Cemiyeti’nde İngiliz murahhası Lord Robert Cecil Cenaplarına:

Efendim,

Milletler cemiyeti toplanır toplanmaz Ermeniler lehinde ve daha doğrusu Türkler aleyhinde beyanlarda bulunmak için gösterdiğiniz aceleciliğin olağanüstü bir durum olduğu ihtarına müsaade buyurunuz. Tercih ettiğiniz bu hareket tarzı, bütün dünyanın da bilmesi gerekir ki, bazı İngiliz politikacılarının uluslararası bir barış ve ahenk tesis etmek amacıyla kurulmuş olan Milletler Cemiyeti’ni kendi emperyalist çıkarlarının korunmasına hizmet eden bir şekle sokmağa çalışmaktır.

Pederiniz müteveffa Lord Salisbury bundan yaklaşık çeyrek asır önce Londra Belediye Dairesindeki mitingde, güya Ermenileri koruyarak, Milletler Cemiyeti’ndeki konuşmanıza benzer şiddetli boş sözler sarf etmiş ve o da sizin gibi Ermenileri “Türkler tarafından katledilmiş şehitler” diye vasıflandırmıştı. Yine o sıralarda idi ki, pederiniz, Almanya İmparatoru’nu Türkiye’nin paylaşılması için ikna etmeye çalışıyordu. Nitekim bu gerçek İngiltere Dışişleri’nin tanınmış propagandacılarından Sir Ignatius Valentine Chirol tarafından geçenlerde yayınlanan bir makale ile ifşa edilmiştir. Babanız Türkler gibi Kürtleri de itham ediyordu. Siz ise şimdiki şark siyasetiniz gereğince hücumu sırf Türklere atfediyorsunuz. Madem ki Ermeniler Türkler tarafından -kullanmaktan hoşlandığınız bir tabirle- katledilip bitirilmiştir, o halde imha edilmiş bir kavim lehinde niçin hala bu kadar yaygaralar yapıyorsunuz? Niçin hükümetiniz Ermenileri Türklerin elinden kurtarmak vesilesiyle Türk diyarında bu kadar kan dökülmesine neden oldu? Ve niçin mahvolup fertleri giden bir cemaat için yine Türk vatanının bir tarafında kocaman bir Ermeni ülkesi teşkiline çalışıyor?⁵¹

51) Amerikan Başkanı Wilson’ın da destek verdiği bu projeye göre kurulacak Büyük Ermenistan’ın bir ucu Trabzon’a, bir ucu İskenderun Körfezi’ne ve bir ucu da Bakü’ye uzanıyordu.

Şark Meselesi'ni araştıran bütün tarafsız kimselerce bilindiği üzere; İngiltere, Türk ülkesinden yeni bir parça gasp etmek istediği zaman daima Ermeni işini bir alet olarak kullanagelmıştır. Bir zamanlar Ermenilerin "şehitliğinden bahsetmek" İngiliz emperyalistleri için bir moda olmuştu. Yabancı emperyalistlerin, Yakın Doğu'da istila amacıyla çıkardıkları kanlı teşebbüsler yüzünden, Türk halkının çekmekte olduğu büyük acıları niçin bilmezlikten geliyorsunuz? Şu geçen otuz seneden beri, İngilizlerin her partisinin siyasileri, milli hürriyetine sahip olan Türklerin bağımsızlığını imha etmek için her türlü teşebbüse başvurmuşlardır. Ancak şurası bilinmeli: Çanakkale kahramanları kendilerine hücum edenlerin kafalarını kırmadıkça mahvolacağı benzemiyorlar. Emperyalizm öylesine arsız ki İrlanda'da, Mısır'da, Hindistan'da, Irak'ta vesaire ülkelerde görülen kan dökücülüklerine rağmen kendilerini medeniyet öncüleri olarak görüyorlar.

Daha birkaç hafta önce İngiliz emperyalizminin haber kaynakları, "Türklerin pek aciz bir durumda kaldıklarını ve Erzurum'dan Karadeniz'e olan yolun ilerlemekte olan Ermeni askerlerine açık bulunduğunu" gayet memnun olmuş bir tarzda yayınlıyordu. Sizin ülkenizin adamlarıyla, yardımıyla teşkil edilmiş olan Ermeni kuvvetleri yenilince bazı İngiliz siyasetçileri yine yaygarayı kopardılar; "Ermenilerin katledildikleri ve şehit oldukları" hakkında "insaniyet"ten dem vurmak şaklabanlığını ele aldılar.

Ey insaniyet hizmetçisi Lord Hazretleri! Eğer ülkenizi idare eden emperyalist devlet adamlarının Erivan'daki Ermeni Hükümeti'ne verdiği silahlar ve mühimmat Türklerin ellerine düştü ise suç Türklerde değildir. Netice olarak Türklere hidetlenmemenizi rica ederim.

İmza

Paris'te yaşayan Anadolu bir Türk.

İngiltere ile Dostluk Kurulabilir mi?

“Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz” emri herkes tarafından bilinen bir şeydir. “Bilmemek değil öğrenmemek ayıptır” sözü de meşhurdur. “Yarım bilgi bazen cehaletten daha zararlıdır” deyişi de halk içinde bir misaldir. Bilemediği veya az bildiği halde, “bilirim” iddiasıyla ileri atılan mürekkep yalamış cahillerin hali ise herkes tarafından malumdur.

Milleti gelişme yolunda süratle yürütmek için çeşitli mesleklerde ihtisas ve bilgi sahibi bulunanların hizmetlerine olan ihtiyaç, her zaman gazete sayfalarında boy göstermektedir. Galiba birçok hususta adam kıtlığından dolayı zuhur eden şikâyetler, haklı olarak sürekli dile getirilmiştir. Fakat bir hususta ise adam çokluğundan şikâyet edilse yeridir: şu uluslararası siyasetten anlar görünenlerin çokluğuna bir bakınız! Bu konuda hak sahibi olmak üzere, nice senelerden beri meydana atılmış olanlardan bazılarının, bilmediklerini bilmemek istemeleri ve milletin o gibi kimseleri hakiki kıymetleri ile takdir edememesi vatan için adeta bir felaket olmuştur.

Meşrutiyet’in başlangıcından beri ülkemiz ile İngiltere arasında sağlam ve kalıcı bir ittifakın hayata geçirilmesi için ortaya atılmış olanların çabalarının iflasını bir kere daha dikkatlice gözden geçirirsek, o konuda milletimizin boş yere ümitlere düşürülmüş olmasına yabancılar ne kadar gülmüş ise bizim de o kadar ağlamamız gerekir.

Türklerin adına o bildik “Geleneksel dostluktan, İngiltere’nin medeniyet âlemindeki şerefli mevkiinden, İngilizlerin asil ve temiz duygularından” vesairenden dem vurularak onlardan ne kadar çok adalet beklenildi, hatırlar mısınız? Daha garip olanı, bu gibi boş laflara “siyaset lisanı” veya “diplomatik beyanlar” adı verilmekteydi.

Meşrutiyet’in başlangıcından beri geçen uzun seneler zarfında ülke, İngiltere’den kredi bulmak veya sermaye getirmek hususunda da çok defa boş hayallerle oyalandı. Bağımsızlığına az çok müdahale edemeyeceği bir doğu ülkesine İngiltere’nin sermaye döktürmeyeceğini anlayamayan siyasetçilerimiz geldi, gitti. Başka yerlerden alınmak istenilen kredileri bile gizli ve açık tedbirlerle önlemeye çalışan İngiltere’den borç para alınabileceği ümidinde devam edenler görüldü. İngilizlere savaş gemisi ismarlamak veya tamir ettirmek gibi tehlikeli bir durumu bir kez daha tecrübe etmek fikrinde bulunanlar da olduğu anlaşıldı.⁵² Bunca seneler zarfında, Türkleri silahtan ayırmaya çalışan bir ülkeden savaş malzemesi teminini ummak bilmem ki gafletin hangi derecesi sayılır?

Acaba İngiliz emperyalizminin, yabancıları özellikle doğulu kimseler gibi küçük devletleri bile kirli paçavra gibi kullandıktan sonra atıverdiğini hala düşünmeyenler mevcut mu? Kısacası, dünya çapında çıkarları olan bir emperyalizm ile dünyanın bu köşesinde dayanıklı, samimi ve iki taraf için eşit ve faydalı bir anlaşma yapılabileceğini ümit etmek, ancak ham hayal sahiplerine yakışır.

Geçmişte İngilizlerin Türkler ile olan ilişkilerinde asıl olan ya husumet veya samimiyetsizlik üzerine olduğu ve zaman zaman gösterilmiş olan dostluklarının geçici ve yapmacık şekilde ortaya çıktığını yukarıda geçen bölümlerde, yalnız gördüklerimize değil, tarihi vesikalara da dayanarak anlatmaya çalıştım. Gelecekteki ilişkilerin ne şekilde olacağını değerlendirebilmek için kâhin olmaya gerek yok. İngilizlerden bir büyük ve nüfuzlu kesimin zihniyetinde hala geçerli olan emperyalizm -başka bir deyişle doğuya saldırı ve hâkim olma hastalığı- yok oluncaya kadar, özellikle doğu Müslüman milletleri için milli bağımsızlık hususundaki endişeler baki kalacaktır. Yakın

52) Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngiltere’ye sipariş edilmiş olan iki savaş gemisinin paraları ödendiği halde İngilizler tarafından teslimi yapılmamıştı.

Doğu'nun, elleri layıkıyla savunma silahı kullanabilen, yeni silahlar tedarik edebilen ve "İşleri ehline verin" nasihatine uyabildikleri zaman düzenli ve büyük bir millet şeklinde dünyanın gözü önünde varlığını ispat eden Türklere, bu emperyalizmin sürekli olarak büyük belalar çıkartması beklenmelidir. Hristiyanların koruyucusu olduğunu her fırsatta ortaya koyan ve doğudaki istilacılığıyla ve özellikle İslam milletlerini korku altında tutmak isteyen bir devletten, milli terakki ve büyüme konusunda bir dostluk durumu ve hatta hoşgörü beklemek, sonu çok tehlikeli olacak bir saflık olur. Doğu ülkelelerinde sömürge siyasetinden ayrılamayan İngiliz emperyalizminin beklenen ihanetlerine karşı gizli ve açık şekilde teşvik ve tahrik ettiği büyüklü küçüklü, haris milletlerin muhtemel saldırılarına karşı hazırlıklı olup savunma vasıtalarını temin etmeyen doğudaki İslam milletlerine ancak yazıklar olsun denebilir.

Bununla beraber, İngiltere'nin geçmişteki yaptıklarından yola çıkarak gelecekteki doğu siyaseti ve etkinliği hakkında tamamıyla kötümser olmamak gerekmektedir. Bugün İngiltere, siyasi hayatını sarsıcı değişiklikler karşısında bulunmaktadır. İngilizler arasında şu an var olan sınıf çatışmaları, İngiltere'nin içinde ve sömürgelerinde düşmüş bulunduğu ekonomik, endüstriyel, toplumsal meselelerin büyüklüğü, geçmişte benzeri hiç görülmemiş derecededir. İşçi Partisi adına bundan bir müddet önce iktidara gelmiş olan hükümetin eski dış politika çizgisini takip ettiğini görerek Yakındoğu'nun istiklali ve istikbaldeki güvenliği hakkında telaşa düşmüştük. Muhafazakârların, yani ateşli emperyalistlerin büyük bir kuvvetle güçlerini korumalarına rağmen İngiltere, büyük sosyal değişiklikler sahalarından uzaklaşmamaktadır. İngiliz emperyalizminin içine düştüğü değişikliğin her halde Çarlık'ın doğurduğu karşılıklar şeklinde hızlı ve şiddetli olacağı beklenemez; bununla birlikte başlamış olan sosyal değişikliklerin siyasi etkileri çok önemli ve dünyayı etkileyecek olmaktan da uzak olamaz. İşçi Partisi, hala güçlenmekte olduğundan emperyalistlerin "aşırı" diye tanımlayageldikleri hürriyetçi insanlar, yakın bir gelecekte ciddi üstünlük sağlayacaklardır. Bunlar, mevcut siyasi ve sosyal şartları bozuk bulacaklar ve baştanbaşa bir yenileme ve değişiklik zorunluluğunu yine ortaya çıkaracaklardır. Bunlara göre emperyalizm siyaseti, her türlü sapıklıkla ve muzır olmakla

daha şimdiden suçlanmaktadır.

Bunlar, dini, ırkı, dili, adetleri, dış görünüşleri ve düşünüşleri farklı olan milletleri silah zoruyla bir köhne emperyalizm sistemi altında tutmak şöyle dursun, İngilizce konuşan ve kendi cinsleri olan yarı müstakil toplulukları bile, eskiden olduğu gibi, emperyalizm şebekesi altında tutabilmenin İngilizler için katlanılması mümkün olmayan zorluk ve fedakârlıklar gerektireceğine inanmaktadırlar.

Şu an mebus sayısı iki yüze yakın olan bu parti, bundan yaklaşık altı sene önce meydana gelmiş olan seçimlerde ancak altmış kadar mebus çıkartabilmişti. Yirmi sene önce ise İşçi Partisi'ni kimse dikkate almak istemezdi. Yirmi beş sene önce, partinin kurucularından olan ve cidden özgürlükçü ve insancıl olan İskoçyalı müteveffa Keir Hardie, sosyalizm hakkında ve emperyalizm aleyhinde bir konuşma yapmaya cesaret ettiği vakit, en aydın vatandaşlardan sayılması gereken, bir üniversite topluluğunun kendisini kürsüden küfür ve şiddet kullanarak uzaklaşmaya mecbur bıraktıklarını gözlerimle görmüştüm. İşçi Partisi'nin geçen yirmi veya yirmi beş sene içerisindeki olağan üstü gelişme ve yayılmasına kıyasla, gelecek birkaç sene zarfında büyük bir üstünlük sağlayacağı beklenebilir. Gerçekten de İşçi Partisi, 1924 senesi seçimlerinde mevkilerini kaybetti; fakat dağınık oylar hesabıyla bir sene zarfında bir milyondan fazla daha oy kazandı.

İşçi Partisinin gerçekçi ve samimi önderleri İngiltere'yi "bir avuç milyoner sınıfı ile milyonlarca fakir ve acizler ülkesi" halinden çıkarmaya, yani vatandaşlık hukukunu her kesime eşit ve adalet üzere yaymaya azmetmişlerdir. Bunların meydana getirecekleri gelecekteki değişim, herhalde hürriyet ve milli bağımsızlığa susamış olan doğu milletleri için ümitle beklenecek bir durumdur. Ayrıca, görüldüğü üzere "Çalışma, işçi" adını kullanan bir idarede "şoven" lordlardan üye bulunmasını, bizlerden daha çok İngilizler arasında şaşırtıcı ve tabii görmeyenler olmuştur. Şu kadarına inanıyorum ki, bu gibi eski kafalı beleşçiler değil, hatta ılımlı İşçi Partisi önde gelenlerinden olan kimselerin yerlerini, en yakın bir zamanda, milletlerin hürriyet ve bağımsızlıklarına taraftar olanlar ele geçireceklerdir.

Bugün Şark Dünyası, emperyalist Muhafazakârları yine saldırıya hazır bir halde karşılarında görmektedir. Bundan dolayı bugün, Mı-

sır'da, İran'da, Hindistan'da, Afganistan'da ve hatta yöneticileri İngiltere'den para alan Arap Yarımadası'nda bile İngiltere'ye karşı korku ve gücenme duyguları yayılmaktadır.

Türkiye'ye gelince: Eğer "İngiltere artık koparacağını kopardı, aramızda düşmanlığa sebep olacak bir şey kalmadı" diye gerçek dostluk yolunun açıldığına inananlar varsa bunlar ancak siyaseten cahilliklerini göstermiş olurlar. Biz vatandaşlık sorumluluğuyla üzerimize düşen uyarıyı bir kere daha yaparak İngiliz planlarına karşı dışarıdan ve içeriden uyanık bulunmanın önemini ve gerekliliğini belirtiyoruz. Yukarıda isimlerini saydığımız doğu ülkeleri halkı gibi bizim de bir müddet daha problemlerden kurtulmuş bir halde yerimizde oturmamıza ihtimal yoktur. Sürekli olarak uyanık olmalı, birlik içinde ve kuvvetli bulunmak zorunluluktur. Bir de Batı'nın şüpheli dostluklarına güvenerek "Şark Milletleri" arasındaki dostluğu sarsacak politikalara meydan vermemek gerekir.

Türkler ve Hint Müslümanları

Hint Mücahidi Mevlana Muhammed Ali,⁵³ Hindistan Milli Kongresi'nin önceki sene içre edilen kuruluş yıldönümü toplantısı münasebetiyle önemli bir konuşma yapmıştı. Konuşmanın Türkiye ile ilgili bölümleri arasında dikkate şayan bir söz vardır ki zannımca açıklaması çok faydalı olacaktır:

Mevlana Muhammed Ali, Cihan Harbi'nin sona ermesinden bir müddet sonra Hindistan Hilafet Komitesi tarafından bir murahhas heyeti başkanlığıyla, sırf Türklerin o zaman düştükleri feci durumdan kurtulmalarına bir manevi yardımda bulunmak maksadıyla, Avrupa'ya gönderilmişti. Paris'te, İsviçre'de ve Roma'da bazı Türkleri tanımış ve c zamanki ahval hakkında fikir alışverişinde bulunmuştu. Bu kimseler kendisine; "İçinde çok sayıda Müslümanın da bulunduğu Hint askerlerinin Cihan Harbi sırasında Türkiye'ye karşı gönderilmesine izin veren Hindistan'ın, savaş sonrasında Türklerin haklarını savunmak amacıyla Avrupa'ya bir heyet göndermesinin üzüntü verici olduğunu" söylemişler. Bu noktanın Türkler tarafından dile getirilmesi, o zaman Hint Müslümanları üzerinde derin etkiler yapmıştır.

53) Gandi, İkbâl, Nehru ve Cinnah gibi Hindistan'ın bağımsızlığı için çalışan aydınlardan. Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan'daki faaliyetlerine katılmış ve desteklemiştir.

Mevlana Muhammed Ali ile aramızda eskiden beri tanışıklık olmasından dolayı kendisini hem Paris'te, hem de Hindistan'a dönüşü sırasında özellikle gidip İsviçre'de görmüştüm. Yukarıdaki üzüntü verici mülahazanın benzeri, bazı vatandaşlarımız tarafından benim önümde de yapıldı. O görüşlere ben katılmadım; çünkü bunlar, Hindistan'ı çok çeşitli kavimler, diller ve dinleri barındıran bir büyük kıta gibi değil, ancak sıradan bir ülke şeklinde düşünerek fikir yürütenlerin söyledikleri sözler kabilinden şeylerdi. Aynı şekilde, karşılarındaki kimse ile kardeşi Şevket Ali'nin bize taraftarlık göstermekteki ınatlarından dolayı, İngiliz memurlarınca adeta hain sayılarak, bütün Umumi Harp süresince zindanda tutulmuş olduklarını bildiğim için, o yoldaki serzeniş ve yorumlara müdahil olmaktan çekinmiştim.

Milli basınımız arasında en tanınmış söz ustasından üç kişinin, geçen sene yapılan muhakemeleri sırasında Anadolu'da çıkan tanınmış bir gazetede -imza yerine işaret konulmuş- bir makale yayınlanmıştı. Söz konusu makalenin yazarı, gerçekte Hindistan Müslümanlarını Avrupa'da temsil etmeyen "Emir Ali" ile "Ağa Han"ı yargılarken, geliş güzel bir surette bütün Hintlilere, eğer tabiri caizse, vermiş vermişti. Nifak ve bölücülüğe elverişli fikirleri ve haberleri nakilde zaman kaybetmeyen İngilizce emperyalist gazeteler vasıtasıyla bu yazı hemen Hindistanlıların kulağına ulaştırıldı. Söz konusu makalenin anlamına benzer bazı mülahazalar, özel sohbetlerde de yeri geldikçe ileri sürülüyor "Hintliler bize karşı niçin savaştılar?" diye sorular soruluyor.

Hayır, Büyük Harp'te Hintliler bize karşı yürümek istemediler. O zamanlar Hindistan, şimdikinden daha sıkı bir şekilde bağımlılık zinciriyle bağlıydı. "Sayısı üç yüz yirmi milyona yakın olan bir halk, nasıl olmuş da şimdiye kadar yabancı zincirine tahammül etmiş?" yolunda da sorulara tesadüf ediliyor. Hindistan'daki cinsiyetler ve inançlardaki çeşitlilik kadar, kitlenin de büyüklüğü, yabancı hâkimiyetinin devamına sebep olmuştur. Daha ahenkli milli ülkülere sahip olan ülkelerde bile, siyasi birlik konusu, uzun zaman süren ve şiddetli çatışmalardan sonra vücut bulmuştur. Hindistan kıtasında ise henüz yeni vücut bulmak üzeredir. Binaenaleyh, bunun meydana gelmesiyle yabancı hâkimiyeti tamamen son bulacaktır. Bu günlerde olağanüstü bir değişim vardır. Hindistan'ın yetmiş üç milyonluk

Müslüman kısmı, teyakkuz üzeredir. Bu büyük imanlı toplum, iki yüz milyonu geçkin Hindu taifesi tarafından dış siyaset konularında yardım görmektedir. İngiliz propaganda kaynaklarının Müslüman ve Hindu çatışma ve mücadelesi diye gösterdiği sınırlı küçük olaylar, bütün Hindistan halkının bu gün elde etmiş olduğu birliği sarsacak nitelikte değildir. Büyük Savaş'ta üç yüz milyonu aşan bu halk, öyle varsayıldığı gibi İngilizlerin gerçekten yardımcısı ve müttefiki olsaydı, bizim halimiz pek kötü olurdu.

Savaşta İngilizlerin kullanmış oldukları Hintli askerlerin bir milyon iki yüz bine ulaştığı söylenir. Bunun dokuz yüz küsur bini, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kullanılmıştı. İngilizlerin kullandığı Hintli askerler, dağlılar ve eşkiya türünden kimselerdir. Özellikle Gurha denilen ve İngilizlerin çok sıklıkla kullandığı savaşılar, Hindistan içerisinden değil, Himalaya eteklerine yakın Nepal diyarından gelirler. Bunlar icabında Hintlileri bile tenkil için gaddarlıktan çekinmeyen bir sürü vahşilerdir. Gurhalar, zamanında Hindistan'da İslam hâkimiyetine karşı da çalıştırılmışlardı. Bunların psikolojilerini çok iyi araştırmış olan İngiliz subayları, onları her yerde büyük bir güvenle savaş meydanlarına sürmenin yollarını bulmuşlardır.

Eğer Hintliler bütünüyle İngilizlere yardımda veya yürekten bağlı bulunsalar idi, savaş zamanında bir değil, belki beş altı milyon savaşıyı kolaylıkla çıkartabilirlerdi. İngilizler de o kadar askeri kolaylıkla donatıp cepheye sevk edebilirlerdi. "Bize karşı sevk olunan Hintli askerler arasında niçin birçok da Müslüman vardı?" yollu sorular da gelmektedir. Hindistan'ın hiçbir bölümünde Müslümanlar birbiriyle irtibatlı kitle halinde değildir. Çok farklı yerlerde ve dağınık halde bulunurlar. Hint kuvvetleri içinde bile Müslümanlar dağınık haldeydiler.

Hatırlamaya değer bir nokta daha vardır: Yakın zamana kadar Doğu'da birlik ve beraberlik içinde görülen filan kavim veya bağımsız sayılan filan millet arasında bile, İngiliz emperyalizmi başarıyla bölücülük yapabilmıştır. İttihat ve Terakki Hükümeti'ni, "Masonların elinde kalmış" ve yöneticileri "İmansız adamlardan oluşmuş" gibi göstermeyi başarmış olan bu emperyalizmin, Büyük Savaş'a girerken birçok şark ülkesinde olduğu gibi, Hindistan'da da ne kadar büyük propagandalar yapmış olduğunu bu münasebetle bir kez

daha hatırlayalım. Hint kuvvetleri arasında bize karşı gönderilen Müslüman askerler, öyle sanıldığı gibi kolaylıkla ve muhalefet etmeksizin sevk olunmadılar. Büyük Harp'te zaman olmuştur ki silah kullanmaktaki isteksizliğini isyana kadar götüren Müslüman askerler bulunmuştur. Zaman zaman İngilizler bunları cezalandırmış ve içlerinden pek azının daha sonra dünyada varlıklarından eser kalmıştır. Bize doğru kaçmak ve silahlarını teslim etmek eğilimi gösteren Müslüman takımlarının hareketleri anlaşıncı, tamamı İngiliz ateşiyle öldürülmüştür. Zaten cephelerin hepsinde İngilizler, Hintli askerlerin arkasına ve arasına İngiliz kuvvetleri yerleştirmişlerdi. Bu durum, İngiliz gazetelerinde çok kere değişik şekillerde ifade edilmiştir.

"Stiffening the Neck of native troops by British battalions" ... Bu ibare, "Yerli askerleri İngiliz taburlarıyla kuşatıp da itaate mecbur etmek" yolunda yorumlanabilir: İhtiyatsızlık etmek ve doğruları denetimsiz bırakmak İngiliz alışkanlıklarından değildir. Keşke o seviyede bir meziyet ve alışkanlık doğrularda da bulunsa!

"Avrupa'da Türkleri boğmak ve mallarını gasp ve taksim etmek için teşebbüsler olduğu zamanlarda, Hintlilerin lehimize protestolar yapmaları neye yarar? Onların yapabildikleri şey ancak felaket zamanlarında biraz para yardımından ibaret" gibi sözler bile gazete sayfalarına geçti. Şark dayanışmasının bir fiili şekil almaya başlayacağı ve Hindistan'da bağımsızlığa ulaşmak için ümitlerin arttığı böyle bir devirde, artık hiç birimizin dili ve kalem bu gibi yanlış sözlerin yayılmasına aracı olmamalıdır. Geçmişte Türklerin baskı altına düştükleri sıralarda, Hintlilerin protestosu o korkunç emperyalist devlet üzerinde etkili olmuş ve baskıların hafiflemesine neden olmuştur. Hindistan zorlaması olmamış olsaydı, Batı Anadolu'nun istilası sırasında Lloyd George Hükümetinin Yunanlılara ettiği yardım birkaç kat daha fazla olabilirdi. Hindistan'da milli bağımsızlık için çalışanlar, vatanlarının gelecekteki bağımsızlığını bizim bağımsızlığımızın gücüne bağlı görmüşlerdi. Zaten Doğu milletlerinin kurtuluşları hep birbirine bağlıdır. Özellikle bağımsızlığına sahip olacak bir Hindistan, Doğu milletlerinin kurtuluş ve saadetlerini içeren büyük bir manevi şahsiyet teşkil edebilir. Bu inançtan dolayı idi ki 1921 Nisanı'nın 29'unda çıkan "Bombay Chronicle" gazetesinde yer alan bir mektupta "Ba-

ğımsızlığını elde etmiş bir Hindistan, Doğu'nun bağımsızlığının bel kemiği makamında bulunacak" demiştim.

Şark milletleri arasında, özellikle Hintlilerle gelecekteki ilişkilerimizi hazırlayacak tedbirli siyaset takip etmeye muhtaç olduğumuz fikrinin üzerinde hâlâ ısrarla durmaktayım.

Hindistan halkının Müslüman kısmı ki, nüfus sayısı yetmiş beş milyona doğru gitmektedir, bizi minnettar edecek maddi yardımda bulunmuşlardı. Osmanlı-Rus savaşı, Hicaz Demiryolu'nun inşası, Teselya Muharebesi, Trablusgarb Muharebesi ve özellikle Balkan Savaşı sıralarında Hint Müslümanlarının Türkiye'ye göndermiş oldukları yardımlar toplanmış olsa, teşekkürle şayan bir yekûn teşkil eder. Büyük Savaş'ın sona ermesinden bir müddet sonra, Hindistan Hilafet Komitesi'nin toplamış olduğu yardımdan Anadolu ihtiyaçları için gönderilen para (Eğer miktarı doğru ise yüz yirmi bin İngiliz Lirası kadar deniliyor), ayrıca büyük teşekkürle muhtaçtır. Balkan Harbi'nden bir müddet sonra Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin en eski ve önemli bir organıyla görev icabı yaptığım bir konuşmam sırasında şu sözleri işitmiştim:

"Hilal-i Ahmer Teşkilatı, kuvvetli bir esasa konulması hususunda en çok Hindistan yardımseverlerine minnettardır."

Burada zikre şayan bir nokta daha var: Hint Müslümanları oran olarak bizim halkımızdan daha fakirdir. Yine şayan-ı dikkattir ki Türkiye için toplanan yardım, çoğunlukla fakir kimselerin verdiği küçük miktarlardaki meblağlardan oluşmuştu. Yardım toplanırken komisyonlar tarafından halkı teşvik etmek için görevlendirilen hatipler, Türklerin yabancı tasallutu yüzünden düştükleri felaketleri toplu yerlerde ateşli bir şekilde anlattıklarında, konuşmaları dinleyen kadınlar arasında parası bulunmayanlar, ya bileğindeki gümüş tokayı veya çocuklarının başlarındaki pullu takkeyi ağlayarak atıyorlar ve "Alın, bunu satın da parasını yardıma ekleyin" diyorlardı. Hindistan'da bize gösterilmiş olan yüksek İslam teveccühünün bir başka örneğini daha önce gördünüz mü hiç?

Bilinmektedir ki insanlık sıfatı karşılıklı yardımlaşmayı gerektirir. İslamiyet de karşılıklı yardımlaşmayı emreder. Madem ki Hintli dindaşlarımıza karşı olan kardeşlik görevimizi bunca zorluklar yüzünden şimdiye kadar yerine getirmeye fırsat bulamadık, o halde hiç

değilse onlar hakkındaki sevgi hislerimizi en güzel şekilde gösterelim.

Hindistan ve Türkiye ilişkilerine vurulan darbe nedeniyle bazı ekonomik faydalar da engellenmiştir.

Şöyle ki, Hindistan’da, Müslüman sermayedarlar tarafından bir milyon İngiliz Lirası sermayeli bir “Yakın Doğu Ticaret Şirketi” kurulmak istenilmişti. Bu şirketin amacı Hintliler ve Türkler arasında deniz ticareti vasıtaları tedarik etmek ve Türkiye’nin ticaret merkezlerinde alım satım ve değişim için yerler tesis etmek, mümkün oldukça alt yapı işlerinde bulunmak gibi teşebbüsler idi. Meydana gelen sektenin yakın zaman içinde ortadan kalkması samimi temennimizdir.

Türkler ve Mısırlılar

Bir taraftan Osmanlı Saltanatının eski hâkimiyetine dayanan haktan dolayı Osmanlı Hükümetinin Mısır ile bağlantıyı güçlendirecek siyaset takip etmesi, diğer taraftan ataları Mehmet Ali'nin⁵⁴ yöneticilik dehasıyla elde etmiş olduğu yarı bağımsızlık nedeniyle ayrılığa meyil gösteren hidivlerin⁵⁵ siyasetleri, İngiltere'nin Mısır'da yerleşmesine başlıca amil olmuştur dersek, yanlış bir hüküm vermiş olmayız. Zaten, genellikle Şark dünyasında milletlerin haklarını ve istiklalini kaybetmesi veya İslam ümmetlerinin birlik ve dayanışmalarını yitirmeleri, sonuç olarak da Batılıların hâkimiyetlerinin tesisinin, çoğunlukla yönetimi elinde tutan kişilerin aşırı derecedeki kişisel hırs ve istekleri ile baskıcı yönetimlerinden kaynaklandığı tarihte sabittir. Yakın zamana kadar, Doğu dünyasında kamuoyu denilen şeyden eser yoktu. Burada söz konusu olan ilişkiler, eğer Türk milletiyle Mısırlıların çıkarları temelinde değerlendirilmiş olsaydı, iki ülke arasındaki ilişkilerde değil zorluk, soğukluk bile olmaz; hak yerini kolaylıkla bulurdu. Her iki ülke halkından her biri diğerinin kendi vatanında bağımsızca ve mesut bir halde yaşaması için yalnız temennide bulunmakla kalmaz, hem de kardeşlik dayanışmasını her zaman ve her durumda göstermek isterdi. Bu gün bu iki halkın ilişkilerinin şekline dikkatle baktığımız zaman, tarihsel bağların maalesef yok derecesine inmiş olduğunu görürüz.

54) Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1769-1849) 1805'te Mısır valisi oldu. Kısa zamanda Mısır'da başarılı bir yönetim ortaya koydu. Osmanlı hükümeti, 1826'daki Mora isyanında onun yardımına başvurdu. Paşa, özellikle İngiliz kontrolüne giren II. Mahmut dönemi Osmanlı yönetimiyle anlaşmazlığa düşerek iki kez isyan etti. Konya ve Kütahya yakınlarına kadar ilerleyen ordusu ancak Rus kuvvetlerinin yardımlarıyla durdurulabildi.

55) Hidiv, Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır valilerine verilen unvan.

Türklerin Mısır topraklarına ilgileri çok eskilere dayanır. Geçmiş asırlarda on binlerce Türk, Mısır'da yerleşip kalmıştı. Bir ülkedeki Müslümanların sosyal yapıları, oraya yeni yerleşen Müslümanları kendilerine benzetir, kendi özelliklerine dönüştürür. Sonuç olarak, bu şekilde değişen insanların asıl kökenleri bilinemez hale gelir. Nitekim Mısır'ın birçok yerlerinde hala Türk isimleri taşıyan "Fellahlaşmış" ailelerin torunlarına rastlanıyor. Mısır'ın tanınmış âlimlerinden merhum Müfti-i Kebir Şeyh Muhammed Abduh eski atalarının Türkmen olduğunu, ailesinin Yavuz Sultan Selim'in ordusunu takiben Mısır'a gelen ve Türkçe konuşan bir aşirete mensup bulunduğunu, ailevi geleneklerine dayanarak bana söylemişti. Hâlbuki bugün Mısır'da bizzat Türklerin bırakmış olduğu eserlerin asıl kimlikleri unutturulmaya, hatta inkâra çalışılıyor. Mısır'da Türk mührü adına ciddi ve esaslı hiçbir şey bırakılmamış gibidir. Birkaç göbek önce, Mısır'a gidip yerleşmiş Türk olan veya Türk sayılan birçok ailenin torunları bile Türkçe konuşmıyor.

Hâlâ Mısır'da bazen Arnavut olduğu ileri sürülegelen, aslen Türk bir "aile-i emiriye" (bey ailesi) vardır. "Aile-i emiriye" diyorum, çünkü ilk önce "sultan" sonra da yükseltmek görüntüsüyle "melik" unvanı, o aile reisine hem Mısırlıların hem de Türklerin bağımsızlıklarını hiç hazmedemeyen bir yabancı emperyalizmi tarafından tevcihen verildiğinden samimi bir doğulu yüreği, onu kullanmaktan hoşlanmaz.⁵⁶ Bu ailenin üyeleri kendi aralarında hâlâ Türkçe'yi ana

56) İngiltere'nin bazı Şark ülkelerini kendi imparatorluk şebekesi dâhilinde bulundurmak için başvurduğu yollardan biri de şahsi hırsları çoğunlukla normal aştıran nüfuzlu ve yönetici konumundaki kimseleri okşayan unvanlar bahşetmesidir. Böylece Mısır'ın, Hicaz'ın, Irak'ın görünüşte bağımsız olan hükümdarları ve aynı şekilde İngilizlere savaşlarında yardım için Gurha askeri veren Nepal Emirliği'nin Prensi "şevketlü, haşmetlü" gibi hükümdarlık unvanları kullanmışlardır. Londra'da Hint Müslümanlarının yardımıyla çıkan "Müslim Standart" gazetesi, 9 Şubat 1922 tarihli nüshasında ve yine Paris'te Müslümanların yardımıyla yayınlanan "Orient Occident" mecmuasının o tarihlerde ortaya çıkan cildinin 370. sayfasında yer alan ve ülkemizde Cumhuriyet'in kurulmasından önce basılan "Mısırlı ve Türk Dostluğu" adlı makalede o konuda şunları yazmıştım: "Bazı Doğulu yöneticilerin

dilleri olarak kullanmaktadırlar. Fakat sadece konuşmayı bilirler, çok azı yazıp okuyabilir. Hele orta atalarımızın kudret ve meziyetlerini layıkıyla anlamaya ve geçmişe bağlılık hislerini devam ettirmeye müstenit tarihi eserleri okuyacak derecede Türkçe'ye vakıf olanları enderdir. Bazı şerefli müstesnalar bulunmakla birlikte, bu aile üyelerinden bir haylisinin gerek mal kaygısı ve gerekse gelecek arzusu ile İngiltere'ye yaklaşp Türklükten uzaklaştıkları görülmektedir.

Mısır'da Türk ırkına mensup olan veya Türk unsurundan sayılan ikinci derecede birçok aile fertleri vardır ki bunlardan bazıları asıllarına hürmet ve sevgi göstermeyecek derecede bize yabancılaşmışlardır. Bazıları ise menfaatleri gerektirince Türk vatanperveri tavrı takınırlar. Hallerine iyi dikkat edilirse samimi olmadıkları görülür. Bunlar arasında hâlâ çifte pasaportlular bulunduğu, yani milli sınırlarımız içinde kaldıkça Türk, onun dışına çıkınca "İngilizler tarafından tasdiklenmiş Mısır Hükümeti" pasaportu taşıdıkları işitilmektedir. Bu gibiler arasında, asıl içinden çıktıkları halkı, yani bizleri beğenmeyecek derecede gururlu davrananlar bile görülmüştür. Gururları pamuk tarlalarına sahip olmaktan başka hiçbir şeye dayanmayan bu gibi kimselerin Türklükle olan ilgilerinin, ancak pamuk ipliği ile bağlı bulunduğu çoktan beri görülüyordu. Bu sınıftan bulunan kimselerin Cihan Harbi'nde İngilizlere eğilim gösterenleri bile şaşkınlıkla görülmüştür. Bu gibilerin şahsiyetleri bizlerce bilinmektedir ve fırsat doğunca her halis Türk tarafından gerçek mahiyetleriyle takdir edilmeleri gerekir.

Çevremizdeki faydalı mülahazalara göre, bu gibi durumlarda artık vaziyeti idare etmeye meydan verilmeyeceği; vatan ve millet menfaatleri açısından bakarak kötü niyetliler ile iyi niyetlilerin birbirinden dikkatle tefrik edileceği ümit edilir. İsimlerin açıklanması münasip olmayacağı gibi misalle anlatmaya da ortam müsait değil. Ancak, savaşın başlangıcında "Türkler Süveyş Kanalı'nı geçerlerse tüfeği ele alıp da onları geriye atmaya gidecek ilk Mısırlı ben olurum" diyen

Doğu ülkeleri üzerine hâkimiyet kuran Batılı devletler tarafından büyük unvanlar almak için gösterdikleri arzu, günümüzde teyakkuz halinde bulunan Doğu milletlerini kendilerinden o kadar soğutmuştur ki, bu milletler artık İslamiyet'in aslen 'demokrasi' hükümlerini içerdiği ve gerekli olan yönetim şeklinin 'cumhuriyet' olduğunu iyice anlamaya başlamışlardır."

bir eski başbakan, aslen Türkiyeli olmakla tanınan birisidir. Karısı da İstanbullu bir Türk kadını imiş...

Lloyd George tarafından “Haçlıların en şerefli” diye nitelenen Mareşal Allenby,⁵⁷ savaştan sonra Filistin’den Mısır’a döndüğü zaman, yine bu eski başbakanın karşılamaya giderek “zafer kazanmasından dolayı” onu tebrik ettiğinin “Daily Mail” adlı İngiliz gazetesinden kesilip alınan bir resmi, aslına karşı ihanetin bir delili olarak saklanmaktadır.

Tabii olarak bunlar, ibret alınacak olaylar olmak üzere kaydedildi. Mısırlılar denince biz, çoğunlukla eski Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ve Asya’daki bölgelerinden yerleşmek üzere Mısır’a giden ve Türkçe konuşan kimselerin torunlarını kastediyoruz. Mısır halkının büyük bir kesimini oluşturan ve “Fellah” denilen insanlar hakkındaki bilgimiz ise çok yüzeyseldir. Mısır Fellahlarının önde gelenleri ülkemiz insanları hakkında hep iyi niyetler beslemiş ve kardeşlik hisleri göstermiştir. Zeki, çalışkan ve zorluklara karşı dayanıklı olan Fellahların, milletlerarası arenada kazanmakta oldukları önem ve “Doğu dayanışmasına” yapacakları katkı, önceleri Türk devlet adamlarınca hakkıyla değerlendirilip takdir edilememiştir. Nitekim Sultan Abdülaziz devri devlet adamlarından bazıları rütbeler, nişanlar vermek suretiyle ayan ve Fellahların önde gelenlerinden bir kısmının kalplerini okşamaya çalıştılar. Ancak bu gibi tedbirler, kesin bir hâkimiyet için yapılmış faydalı şeylerse de bu girişimler, kendileri için bağımsızlık ve hakimiyet isteyen hidivlerin rekabetleri yüzünden etkisiz kalmıştı.

Zamanımızda gerekli olan şey, genel milli menfaatler muvazenesinde olmak üzere, Türkler ile Mısırlıların karşılıklı dayanışmalarını ve dostluklarını güçlendirmektir. Mısır ile ümit edilen gelecekteki ilişkilerde biz daima “Fellah” denilen ve sayıları gibi irfan ve medeni seviyeleri de artmakta olan çoğunluğu dikkatle değerlendirmeliyiz. Günümüzde Mısır’ın büyük serveti de bunların ellerine geçmek

57) 1917’de Mısır’daki İngiliz kuvvetlerine komuta etti, Lloyd George’un yukarıda belirtilen takdirine layık olduğunu Allenby, 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs’e girdiğinde göstermişti. Ayağının tozuyla Selahaddin Eyyubi’nin kabrine giderek ayağı ile kabri tepmiş ve “Ey Selahaddin! İşte biz tekrar döndük!” demişti ve eklemiştir: “Haçlı seferleri bu gün bitmiştir.”

üzeredir. Gelecekte Mısır ile bilimsel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerde bulunmak istersek, kendimizi Fellahlara iyi tanıtmak ve sevdirmenin yollarını bilmeli ve bulmalıyız. Bu halkın önde gelenlerini ve elitlerini ölkemize çekmeli, onlarla ilişkiler kurmaya çalışmalıyız. Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti sayılırken nüfusu birkaç milyon tahmin ediliyordu. Bugün on beş milyona doğru hızla yaklaşmaktadır. Ailelerde temizliğe, sağlığa, çocukların eğitim ve medeni hayatın gereklerine dikkat edildikçe nüfus daha da hızlı artacaktır. Aynı şekilde Fellahların arasında zenginler de artmakta olduğundan medeni hayatın gereklerine olan uyum daha da fazla olacaktır.

Eski Türk medeniyetinin eserlerinden birçoğu Mısır'a sokulmuştu. Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyet döneminde ise Türk dili ve edebiyatı ile merasim ve hayat şekillerinden birçokları çok fazla revaç bulmuştu. Kahire'deki meşhur Bulak Matbaası'nın vaktiyle basmış olduğu Türkçe ilmi ve edebi eserlerin güzelliği ve çokluğu, şaşkınlık verecek seviyeye ulaşmıştı. Hal böyleyken bundan yirmi seneye yakın bir zaman önce, Türkçe bir kitap basılması için Kahire'de bir Suriyeli Hristiyan'ın matbaasından daha uygununu bulamamıştım. Gerçekten de yarım asırlık bir zamandan beri Mısırlılar arasında var olan edebi, siyasi, ekonomik ve sosyal etkiyi ortadan kaldırmaya çalışan İngiliz memurları, Türkiye ve Mısır arasındaki bağlantıları günümüzde de yıpratmaya devam etmektedirler. Buradan Mısır'a gitmek isteyen Türkler hakkındaki bürokratik zorluklara, Mısır Hükümeti adına o memurlar tarafından devam edilmektedir. İskenderiye'ye giden Türk gemilerine zorluklar çıkarmak için İngilizler, Mısır memurları kılığında gemicilerimiz karşısında arz-ı endam etmektedirler. Diğer taraftan da yalnız Hidiviye ismini taşıyan İngiliz bandıralı gemiler değil, yeşil zeminli, bir ay ve üç yıldızlı yeni Mısır bayrağını taşıyan ve Yunan sermayesiyle çalışan İskenderiye gemileri limanlarımıza serbestçe gelip gitmektedir. Yalnız bize haksızlık olan bu gibi durumlar, Mısırlıların gerçek bağımsızlıklarını kazanacakları zamana kadar sürecek gibidir. Hâlbuki limanlarımız ile İskenderiye arasındaki nakliyatla önemli bir paya sahip olmak, Türk gemiciliğinin özel hedeflerinden birisi olmalıdır. Acaba Mısır'daki İngiliz memurlarının bu konuda akıllarını başlarına getirecek karşı atak yolları

bulunamaz mı? Mısır'dan, özellikle yaz tatili amacıyla, bu taraflara gelmek isteyen Fellahların ileri gelenleri ise, yabancı kaynaklardan beslenen ve çoğunluğu Mısır'da yaşayan Suriyeli Hristiyanlar tarafından yönetilen bazı Arapça gazetelerin, Türkiye hakkında düzenli olarak yaydıkları uydurma ve yalan haberlerin etkisiyle şüphelere düşerek bizden uzaklaşmaktadır. Biz ise Batı'da olduğu gibi Doğu'da da karşılık verme, tekzip ve propagandadan aciz kalıp gitmekteyiz.

Anadolu ürünleri için Mısır'da büyük bir tüketim pazarı mümkünken, iki ülke arasındaki sınırlı alışverişler bile en çok bize düşman olduklarını gösteren doğulu bazı gayrimüslimler aracılığıyla yapılmaktadır. Mısır'da Türklerin yapabilecekleri birçok işler, Türkler gibi Mısırlıların da kanlarını emen Rumların ellerindedir. Yabancı istilacıların tahakküm aleti kesilen ve her zaman Mısırlılar için de tehlikeli bir unsur olan birkaç yüz bin Yunanlı'dan, Mısır Fellahlarının yakayı kurtArapılmeleri Türk kardeşlerinin ferdi yardımlarıyla kolaylık kazanır. Mısır'ın hemen her köyünde bakkal dükkânı açan Yunanlılar, afyon kaçakçılığı ve alkol satışı ile zavallı Fellahların sağlığını ve ahlaklarını bozmaya çalışmaktadırlar.

Sosyal, siyasi, ekonomik bağlar oluşturulması veya yenilenmesi için Türklerin Mısır'a gitmeleri, Mısırlıların Türkiye'ye gelmelerinden çok daha fazla engellere maruz kalmaktadır. Her sene yaz mevsimi Avrupa'nın hava değişimine uygun yerlerine giden binlerce Mısırlının yönlerini, çıkartılan bütün zorluklara rağmen, Türk mesirelerine, sahillerine ve kaplıcalarına çevirebilmek için, gerek buraca ve gerekse Mısır'ca yapılması gereken birçok tedbir sayılabilir.

Bu münasebetle her değerlendirmeden önce şu önemli nokta dikkate alınmalıdır ki, biz artık ülkemize biraz çeki düzen vermeliyiz. Bu hususun geciktirilmeyeceğini ümit ederim. Turist kabulüne uygun bir ülkenin medeni hayatından kendimiz de istifade ederiz. İlgili dairelerin memurları ise gezginler ve turistler için gerekli kolaylıkları göstermelidirler.

Mısırlılar tarafından alınması gereken tedbirlere gelince: Bu maddenin özel şekilde anlatılması gerekir. O konuda ihtarlar ve değerlendirmeler yayınlanması ancak, Mısır'ı silahlı işgal altında tutmakta olanlarla, onlara aracılık eden, İngilizlerden artan mısır koçanını kemirmek üzere Mısır diyarına gidip yerleşen Rum, Ermeni ve

Suriye Hristiyanlarının karşı tedbirler almalarına meydan verir. Yaz mevsimleri Mısır'dan buraya meydana gelebilecek akın gibi, kışın da buradan iklimi müsait bulunan Mısır'a gezmek için veya bilimsel, ticari ve sanayi amaçlı seyahatler teşvik edilmek ve seyahatlerimize kolaylık temin etmek gerekir. Türk müziğine, Türk mutfağına Mısır'da duyulan sevgiden bile dostane propaganda yolu bulunabilir. Dünyanın en büyük dillerinden birisi olan, çok önemli bir edebiyata sahip olan, eski felsefe ve kanunlarımızın en önemli kısmını içeren Arapça'nın burada öğretilmesinin devam etmesi ve dilimizin Mısır'da yeniden öğrenilmesinin özendirilmesi maksadıyla, Mısır ve Türkiye yüksek okulları arasında, bazı Avrupa ve Amerika eğitim kurumlarının yaptıkları gibi, karşılıklı öğrenci gönderilmesi uygundur ve uygulaması da çok kolaydır.

İrkî ve ruhî rabitanın yenilenmesi, sosyal ve ticari bağların gelişmesine de yardım eder. Mısır zengin idi; hala da zengindir, gelecekte de zengin olacaktır. Orada ticaret kapıları açmak, ekonomik ilişkilerin yollarını aramak, ülkemizin müteşebbislerinin göz ardı edecekleri işlerden değildir. Türkler ile Mısırlıları birbirlerine yeniden yardımcı yapacak büyük etken İslam topluluklarında bulunur. Bu esası dikkatten uzak tutmamakla birlikte Mısır'daki Hristiyan "Kopt" taifesinin (Kiptiler), Mısır halkınca olan önemli mevkilerini, duygularını ve Mısır'ın, Müslüman milliyetçileri ile birlikte Mısır'ın tamamıyla kurtuluşuna çalışmalarını dahi takdir etmemiz gereklidir. Doğu Hristiyanları arasında gerçek bir vatanseverlik göstererek, yabancı emperyalizminin nifak ve bölücü faaliyetlerine kapılmayan, ona alet olmayan bir taife var ise o da "Kopt" denilen Mısır'ın yerli Hristiyanlarıdır. Mısırlılarca senelerden beri milli bir bağımsızlık düsturu olan "Mısır Mısırlılarıdır" kaidesinin gereğine, her millettten daha çok bizim riayet ettiğimizi ve Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanmak hususundaki mücadelesinde tamamen yanlarında olduğumuzu sözle, yazıyla ve mümkün olduğu takdirde fiilen de ispata çalışmalıyız.

İlk fırsatta diplomasi temsilciliği veya konsolos gibi dışişleri memurları bulundurulacağı zaman, o gibi memuriyetler için eş ve dost gözetmek yerine, gerçekten ehil ve layık olan halis Türkler aranması gerekir. Aksi takdirde bu gibi teşebbüsler sonuçsuz kalır. Eski zihniyet

ile yine “Aman İngilizler buna ne derler? İngilizler hiç bırakırlar mı? Bu gibi şeylerle İngilizleri aleyhimize çevirmeye değer mi?” yollu miskinçe değerlendirmelere meydan verilmeyeceği ümit edilir.

Türk ve Arap'ın Kader Birliği

Türkleri eskiden beridir Arap Medeniyeti'nin düşkünü şeklinde göstermeye kalkışmak, en saçma ve yanıltıcı iddialardan birisidir. Türk'ü, Arap'ın manevi esaretinden kurtularak kendine yeni gelmiş, milli kimliğini yeni kavramış ve onun irfan kudretini ancak yeni kazanmış gibi göstermek ağır bir iddiadır. Türkler ve Araplar adına yapılan savunmalarda ayırıcı sözler ve gerçek olmayan deliller yalnız bizim taraftan sarf olunmadı. Arap milleti adına söz meydanında boy gösteren nice siyasi şarlatan, daha önce benzer yaygaraları kopararak "Arapları, Türk tahakkümü altında eziliyor, Arap Medeniyeti Türk hâkimiyeti yüzünden gelişmiyor" diye dünyayı yanıltmaya koyulmuşlardı. Gerçekte ise Arapların ve Türklerin hususi medeniyetlerinin üzerinde ortak bir medeniyetleri vardır ki, o da "İslam Medeniyeti"dir.

Osmanlı Devleti, yıkılmış birçok doğu devleti gibi, temeli Türkler tarafından atılmış, manevi kimliği İslam olan bir devlet idi. Onun yönetiminde Araplar ve Türkler, ayrı ayrı dil sınırlarına sahip oldukları halde, asırlarca siyasi amaç birliğine sahip olmuşlardı. Türkler Arap irfanının devam etmesine hizmet ettikleri gibi, Arap dili de Türk manevi özelliklerinin gelişmesine aracılık etmiştir. Cahilleri aldatacak şekilde, aşırı milliyetçilik iddialarıyla, İslam Medeniyetini, özellikle Arap ve yabancı bir medeniyet diye kaldırıp atmaya çalışmak, sonuçsuz kalmaya mahkûm bir girişim olur. Bazı Batlı bilim

adamları bile onunla kendi medeniyeti arasında ilgiler bulmaya çalışıyor. O ortak medeniyet, hem Türklerin hem de Moğolların atalarına gerekli insani faziletlerden yararlanmakta yardımcı olmuştur. İslamiyet'ten önce, Moğollar ile Türklerin ne derece medeniyet seviyesinde oldukları hakkında yabancı araştırmacılar birçok eser bırakmışlardır. Bunlardan bir kaçının adını aşağıya almak makalemizin amacına ters düşmez kanaatindeyim:

Fransız müsteşriklerinden Edgar Blochet'in, Fazlullâh Reşîdü'd-Dîn'in eseri üzerine yazdığı *Moğol Tarihine Giriş (Introduction a l'Histoire des Mongols, 1910)*; yine Fransız yazarlarından Leon Cahun'un Asya Tarihi hakkındaki *Introduction a l'Histoire de l'Asie* adlı eseri; Alman yazarlarından Adolf Bastia'nın Doğu Asya kavimlerine dair olan *Die volker des Oestlichen Asien (1866-71)* adlı kitabı; Joseph de Guignes adlı Fransız yazarının *Hunlar, Moğollar, Tatarlar ve Türkler Tarihi (Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mongols et autre Tatares, 1756-58)*; Michel Baudier adlı Fransız yazarının Türk gruplarının dinleri hakkında yazdığı *Histoire Generale de la Religion des Turcs (1625)* adlı eser.

Bilinmektedir ki İslamiyet, Türk gibi Arap'a da kardeşlik duygusu aşılar. Türk ile Arap'ın bir toplum halinde kardeşçe yaşamış oldukları asırlardır bilindiği halde, ayrılığa, aradaki ihtilafa dair çok eski kayıt yoktur. Türk Milleti bunca zamandan beri İslamiyet'in nüfuzu ve kuvvetiyle başka ırklardan sayısız insanı kendi manevi şahsiyetine bağlamış ve onları Türkleştirip sayısını sürekli artırarak güçlenmiştir. İslamiyet, insanlığın maddi ve manevi yükselişine hizmet eden bir müessese olduğundan, diğer birçok kavim gibi Araplar ve Türkler de onun nüfuzu altında yüzyıllardan beri birbirlerinin kaderiyle bağlantılı olmuşlardır. İslam topluluğunun bu iki Doğu ırkından gelen nesilleri, ancak son dönemde milliyet adına birbirlerine zıt bir duruma sokuldu. Bunca farklı kavimleri bir arada toplamış olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü taahhüt etmiş olan bazı Avrupalı devletler, gerçekte onu bölüp parçalarından birçok önemli yerleri ele geçirmeyi amaçladıklarından, Osmanlı'nın çeşitli ırklardan olan uyrukları arasında mevcut olan İslam dayanışmasını sarsmak için sürekli olarak çalışmışlardır. Sonunda da amaçlarına ulaştıklarını biliyoruz. Ahlaken zayıf bazı politikacılar, bozguncuların araçlarıymış

gibi hareket ettiler. Bununla beraber, Araplar ve özellikle Arapça konuştukları için kendilerine Arap sıfatı verilen Suriyeliler arasındaki bu nitelikteki politikacıların, İslam bağımsızlığını çökmeye çalışan yabancılara alet olmaları yönünde yapmış oldukları hatalar, Türklerle bağlanabilecek bölücü hareketlerden daha vahimdir. Ya kötü idareden, ya da yabancılara aldatmalarından dolayı Türk, Arap'ın; Arap da Türk'ün kanını hayli heder etmişti. Yemen'in, Asir'in, Havar'ın binlerce Türk askerinin mezarlarını barındırdığı bilinmektedir. Hâlbuki İmam Yahya ile akdedilmiş olan dostluk misali, Arap beldelelerinin diğerlerinde de kan dökülmesine meydan verilmeyebilirdi. Yabancı tahriklerine kendilerini kaptırmış olan Arap politikacılarının Türklük aleyhindeki kindarca propagandaları sebebiyle Arap âleminin safdil olan halkı, bir aralık Türk'e milliyet ve dininin düşmanymış gibi bakmaya bile başlamıştı. Büyük Harb'in sonundaki bozgun üzerine Suriye'den Anadolu'ya doğru geri çekilmekte olan Türk askerlerine hunharca saldıran vahşiler, İngiliz askerleri değil, Şerif Hüseyin ve çocuklarının yönettiği çöl Arapları (Urban) idi. Bir Müslüman gözlemcinin söylediğine göre, Cemal Paşa'nın Suriye'de gücünü göstermek istediği sıralarda bile, hemen yanı başındaki Şerif Hüseyin'in propagandacıları, Arapları Türklere karşı kışkırtıyorlar; bol bol İngiliz parası dağıtıyorlardı. İngilizlerin Araplara bağımsızlık vaatlerine ve Türklerin imha edilecekleri yolundaki laflarına inanan Osmanlı Ordusu'ndaki Arap asıllı subayların hemen yüzde doksanı, istilacıların düşmanı değil de Türklerin düşmanı imişler gibi çalışmaya başlamışlardı. Ham hayal sahibi Arap politikacıları, İngilizlerin büyük altından alaycı tebessüm etmelerine dikkat edemeyerek, büyük bir Arap devletinin temelini atmak istiyorlardı. Bu devletin sınırları Toroslar'dan Kuzey Afrika'daki Atlas Dağları'nın sonuna kadar uzanacaktı!

Yegâne amaçları, kendi imparatorluklarının doğu hâkimiyetlerini doğrudan doğruya veya dolaylı olarak genişletmekten ibaret olan İngiliz devlet adamları ise, Şam'da derme çatma bir saltanat tahtı tedarik için gelişmelere göz yummuşlardı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda yaratılan bir saltanat postnişini, Arap âlemine hitaben Şam'da irad eylediği bir nutukla kendisinin ve bütün ailesinin manşiplarla faydalandıkları Türkiye'ye lanetler okumuş ve Arapları zalim

düşmanların (Türklerin) esaret pençesinden kurtulmuş olmakla tebrik etmişti. Fakat çok geçmeden, bu saltanat tahtını İngilizlerle yaptıkları anlaşma gereğince Fransızlar tepip devirdiler ve sahibini Suriye'den kovaladılar.

Yukarıda anlatılanlarla geçmişin üzüntülerini anmak istemedik. Çünkü o boş bir gayret olurdu. Ancak, geçmişi anarak şimdi ve gelecekteki hareket ve tedbirler için ibret alınacak misallerin araştırılması murad edilmiştir. Müslüman milletler için dini farz derecesinde olan temel vazife, her ne şekilde ve her ne vesile ile olursa olsun, şahsi çıkarları her şeyin üzerine çıkarma heves ve ihtirasını özenle kontrol altında tutma ve bu minvalde ortaya çıkan akımları hemen zamanında denetim altına almaktır. Yabancı emperyalizminin istilasına en çok fırsat veren şey, elitlerin nefsi ihtirasları yüzünden meydana gelen ayrılıklardır. Bu ihtiraslar sebebiyle Araplar, Türklerden hazin bir şekilde ayrıldılar. Bu ayrılığa bugün en çok üzülen yine Araplardır. Arap bölgelerinde, Türklerle olan siyasi birlik zamanlarını hasretle yâd edenlerin halkın yüzde doksanını oluşturduğu kesin olarak bilinmektedir.

Olacak oldu; ayrılık meydana geldi. Şimdi Türk Milleti, sırf kendi ırkî sınırlarına sahiptir ve kendi kendini idare ediyor. Tabiatıyla gelişme de millî sınırlar üzerinde devam edecektir. Ancak, Türklerce gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta vardır: Anavatanın İskenderun yakınlarından Hakkâri taraflarına kadar çekilmiş olan çizginin hemen ötesinde Arap gruplarının olduğuudur. Yani en yakın ve mühim komşularımızdan birisi de Arap kavmidir. Bu zamanda akıllı olan kavimler, komşuları ile hoş geçinmeyi tercih ederler. Ne yabancı girişimlerinin, ne de politikacı ihtiraslarının aradaki tarihsel yakınlığı sarsmasına meydan bırakmamaya çalışmalıdır. İstila arzusunda olan bazı yabancılar, sürekli olarak bu iki komşu ırk arasında ayırıcı bir set oluştursun diye Ermeniler veya Nasturiler'e ait, himayeleri altında devletçikler oluşturmaya çalıştılar. Bu yakınlık korundukça, onun denenmiş kerametiyle sosyal, ekonomik, ticari ve özellikle siyasi bağlar meydana getirildikçe, Doğu İslam hareketinin merkezi yine Türk diyarında bulunacaktır.

Son Söz

Bu küçük kitap İngiltere'nin Şark ülkeleri üzerine hâkim olmak ve özellikle Türklerin Şark dünyasındaki güçlü konumunu sarsmak için yaptıklarını tenkit etmek amacıyla Avrupa'da, vatanımda, Mısır'da yayınladığım eserlerin sonuncusudur.

Yaklaşık otuz seneden beri bu uğurda kendimi, tamamen şahsi bir kararla, bir Türk propagandacısı yerine koydum. "Kim etti sana bu işi teklif?" mısraında olduğu gibi bir soruyla karşılaşsam, yalnızca "vicdanım" cevabını veririm. O konudaki vazife duygusu, atadan, babadan beri bu vatanın çocuğu olmamdan kaynaklanmaktadır. Yoksa devlet ricalinden faaliyetlerim konusunda ne destek ve teşvik aldım; ne de böyle bir şey istedim.

Uzun seneler süren bu minvaldeki gayretim dolayısıyla uğramış olduğum saldırıları ve katlanmış olduğum sıkıntıları anlatmakta bir yarar yoksa da sadece bir noktayı ibret için anmak isterim. O da saldırıların sırf eleştirdiğim yabancı çevreler tarafından yapılmamış olduğunu göstermek içindir. Galiba her millet arasında, bilerek veya bilmeyerek, yabancılara yandaşlık yapan bir takım kimselere rastlanıyor. Yoksa bazı İngiliz memurlarının yapmış olduğu düşmanlıkları anmak istemem. Bilinir ya, atasözüdür: "Düşman düşmana rahmet okumaz".

Ortaya çıkan düşmanlıkların verdiği üzüntülere yenilmediğimden çalışmalarımı devam ettirdim. Bu inatçılığım ise kalbimdeki milliyet taassubundan doğmuş değildir. Dünyayı epeyce gezmiş, değişik milletlerden çok sayıda insanla karşılaşmış bir kimse olarak büyük

veya küçük hiçbir yabancı millet hakkında rast gele düşmanlık hissi beslemedim. Ancak, mensubu bulunduğum Türk Milleti'ne karşı düşmanlık besleyen milletlere karşı durumum farklıdır.

Vaktiyle arasında senelerce yaşamış olduğum İngiliz Milleti'ne gelince: Onun ilmi ve sosyal özelliklerinin güzellikleri hakkındaki fikrimi yayınlamış olduğum çeşitli yazılarımda ortaya koydum. Ben sadece İngiliz emperyalizminin Doğu milletleri üzerindeki zulüm ve tahakkümünün bedducası olageldim.

Her türlü manevi görevin üzerinde olmak üzere, kişisel çıkarların elde edilmesi yönünü sürekli olarak gözeten "becerikliler" kadar, Cenab-ı Hak bana da idrak vermiştir. Politikada, durumların ve zamanın değişmesine göre bukalemun gibi değişiklikler göstermek, özellik değildir. Bundan dolayı Doğudaki İngiliz planlarına karşı sadece hoş görüyle yaklaşmak değil, hatta bu konuda göz yummanın bile, hayatta bazı kolaylıklar elde etmek için yeterli olduğunu ben de biliyordum. Fakat halis Türklük sıfatının öyle zelim bir aymazlığı kabul edemeyeceğine inanageldim.

Şark'ın, gelişmiş Avrupa kıtası karşısında ve kıtaya çok yakın, çok özel bir konumunda; tarihsel, stratejik, uluslararası ticaret noktalarında fevkalade kıymete sahip bir milletler yolu üzerindeki bu büyük ülkede, Türkler gibi istiklal ve mevcudiyetini silahla koruyabilen bir milletin hakimiyetini, İngiliz yayılmacılığının kabullenemeyeceği hakkındaki eski kanaatimi bu güne kadar değiştirecek hiçbir işaret göremedim. Makam sahipleriyle yakından tanışıklığım bulunmadığından, söz konusu emperyalizmden kaynaklanan suikastlara karşı alınması gereken tedbirleri uygulayabilecek yetki ve konumda değilim. Su kadar ki cumhuriyet idaresinin gerektirdiği tam demokrasiden doğan fikir hürriyetinin hakiki anlamı bulandırılmadıkça, milletin önünde, naçizane görüşlerimi söylemeye ve yayınlamaya bir engel olamaz. Bu kitaptaki mülahazaları okumak zahmetinde bulunan vatandaşlarım inansınlar ki, çağdaş bayındırlıktan mahrum kalmakla beraber, dünyadaki kıymetinin fevkaladeliği gerçek olan elimizdeki vatan parçasını bile bize çok görenlerin feci hesaplarının işaretleri ara sıra ortaya çıkıyor. Sulh içinde maddi ve manevi terakimize mani olan bir buhranı defedebilirsek bile, çok geçmeksizin düşmanlarımız tarafından başka bir sorunun çıkartılmasına çalışıla-

cağını her zaman beklemeliyiz. Milli kaderimiz böyledir.

Burada vatan için zararlı bir şeyden bahsedeceğim: Yakın geçmişte birçok kez meydana geldiği gibi düşmanlarımız, siyaseten tükenmemizi umacaklardır. Amaçları başımızdaki belaları atmakla uğraşırken maneviyatımız felç olsun, gelişme konusundaki girişimlerimiz başarısız kalsın; vatan toprakları biraz daha küçülsün. Politikacılarımızın yozlaşmalarının başlıca etkenlerinden biri de kişisel hırslarındaki aşırılıktır. Bilinmektedir ki; Meşrutiyet'in ilanı, Türk hâkimiyetinin parçalanması planlarını bir süreliğine ertelemişti. Ne yazık ki bir müddet sonra taksimi amaçlamış olan düşmanlarımız, siyasilerimizdeki dejenerasyon belirtilerini görerek ümitlerini tazelediler. Ve içimizdeki bozgunculuk ateşini körüklediler. 31 Mart Vakası üzerine tekrar ülkemize göz diktiler. O hadise atlatıldıktan sonra biz yine ölçüsünü kaybedercesine Avrupalılaşıma telaşına daldık. Hırs, makam sahiplerinin basiretini bağladığından, çevremizi kuşatmakta olan süngü çemberini göremez olmuşlardı. Artık particilik, bölücülük haline getirilmişti. O zamanın devlet adamları hay-huy âleminde zaman geçirirlerken önce Trablusgarp, arkasından da Balkan Savaşı patlak verdi. Sonuç büyük bir facia oldu.

Daha sonra kendimizi toparlayalım derken, yine hırslarına sapanlar oldu. Cihan Harbi gibi feci bir devirde bile nefsanî hay-huy, basitlikler görüldü. Ve arası çok geçmeksizin vatanda çöküş baş gösterdi. Bundan dolayı kıymetli topraklarımız elden çıktı. Çok kıymetli Türk kanları heder oldu gitti.

Belalar, afetler mümkün olduğunca ortadan kalktıktan sonra, sınırlarımız içerisinde maddi tamiratlar, sosyal düzenlemeler yapmak ve özellikle güçlü olmanın esaslarını elde etmeye çalışmak zorundayız. Bundan dolayı bize farz olan şey, medeni insan sıfatıyla mertçe, fedakârca, vatanseverlikle ve uyum içerisinde çalışarak, duygularımızı ve şahsi heveslerimizi kontrol etmek, milli yurdumuza düzen vermek, yükselmemizin araçlarını durmadan güçlendirmeye çalışmak, bütün bunlarla birlikte dışarıda güzel akisler meydana getirerek uluslararası itibarımızı artırmaktır.

Şahsi hırslar, elbette siyasi bozulmanın başlıca nedenlerindendir. Şahsi hırsların çirkin bir yaygınlık kazanması, öteden beri Doğu Dünyası'nın sosyal hastalıklarından birisi olagelmıştır. Bununla yiğitlik ve

mertlik duyguları sarsılır. Demokrasiye hiç de yakışmayan, üstünlük ve en büyük olma garazları vatandaşları birbirinden ayırır. Muayyen yolların dışına atılanlar çoğalır. Kişisel hırsların doğurduğu siyasi ve sosyal bozulma, doğal olarak milli yozlaşmayı doğurur. Bundan dolayı, fırsat gözleyen düşmanlar, gerekçe buldukça vatana darbe vurmakta gecikmeyecektir.

Türlere iyi niyet gösteren yabancılar arasında vaktiyle “Türk halkının büyük milletlere has olan bir çok yüksek özelliklere sahip olduğu halde, yönetimini, çağdaş uygarlık ile uyumlu şekilde düzenleyemediğine” şaşırانlar görölmüştü. Şimdi sarahaten görüldüğü üzere Türk halkı, kendi istikbalini tayin etme noktasında gerekli olan denetim hakkını icra edecek derecede bir uyanma kuvveti kazanmak üzeredir. Bundan dolayı, vatanının yararlarına yapılması gereken gerçek şeyler hakkında artık bir uyum meydana getirilebiliyor. Kişilerin vatan hizmetinde, birlik duygusuyla, uyumlu bir şekilde hareket etmenin yolunu bilmesi durumunda, kurtuluşun kerametleri kendiliğinden görünmeye başlayacaktır. Mühim işlerin yürütülmesinde esas olan liyakattir; geçmişte olduğu gibi riyakarlara itibar edilmemelidir. Filan ve falan gazetelerin yanlı propagandaları sayesinde tanınmakla da yöneticiliğe layık olunamaz. Ancak çok okumak, çok deneyim kazanmak, bunun neticesi olarak işlerden, insanlardan ve şartlardan iyi anlamak; özellikle siyasi ve idari hayatının bütün alanlarında çok sağlam bir ahlak sahibi olmak da beklenir.

Yakın zamanlara kadar bu devletin idari makamları, eğitim yeri gibi kullanılmıştır. Binaenaleyh büyük bir tecrübe ile mücehhez düşmanların aleyhimizde uygulayacakları hilelerin mahiyetlerini, uzak görüşlülük ve tecrübe noksanlığımızdan dolayı çok kere pek geç fark edebilmiştik.

Türk milletinin diğer milletler arasındaki yerinin değişmesinde, nice senelerden beri büyük alaka gösteregelmiş olan İngiltere’nin Doğu’da ve Batı’da takip ettiği hareket ve yöntemleri, ciddi bir kudret ve uzmanlığa sahip liyakat ile kavrayabilen devlet adamlarımızın gelip-gittiğini tarihte pek göremiyoruz.

Ortaya çıkan uluslararası anlaşmazlıklarda ve Türkiye ile İngiltere arasında meydana gelen ilişkilerde derme-çatma bilgiler, yüzeysellik ve gazetelerden toplanma bilgiler ile Türk hakları savunulamaz;

Türk görüşleri kabul ettirilemez.

Türk ve İngiliz ilişkilerinde daima göze çarpan bir durum vardır: İngilizlerin Türk meseleleriyle meşgul olan devlet adamlarının meselelere derinlemesine hakim olması; buna karşın bizim taraftan vazifelendirilen devlet ricalinde ise çok kere “idare-i maslahat” yüzeyselliklerinin olmasıdır. Bu yüzeyselliğin varlığından dolayı idi ki geçmişte bazen avutma siyaseti takip edildi. Bazen de İngiliz hamleleri karşılığında hırçınlık ve kaygısızlık tavırları gösterildi. Hâlbuki o konudaki siyasetimiz “göz yumma veya kendi kendini aldatma” değil, aksine makul, temkinli, ihtiyatlı suretlerde zararın uzaklaştırılması prensibine dayanmak olmalıydı.

İtiraf etmek zorundayız ki, bu millet hâlâ dünyada hak ettiği de-recede etkili bir güç olamamıştır. Oysa Batı’da ve Doğu’da itibarımızı sağlamlaştırmaya acilen ihtiyaç vardır. Hele şu kendi başına bir dünya olan Amerika’da, en küçük bir Avrupa milleti kadar olsun mevkie sahip değiliz. Bu tabii olmayan halden zarar gören taraf ise sadece biziz. Orada rakiplerimiz veya bize karşı kötü niyet besleyenler, hiçbir karşılık görmeksizin aleyhimizdeki arzularını yayıyorlar. Bizi medeni olmayan milletlerdenmişiz gibi tanıtıyorlar. Makam sahibi bazı devlet adamlarının, ülkemize gelen bir takım Amerikan gazete muhabirlerine bu milletin adını ve çıkarlarını savunma yolunda güzel güzel beyanlarda bulunması amaca yeterli olmaz. Çıkarlarımızın savunulması konusunda Amerika’da da gayret gösterilmesine acil ihtiyaç vardır.

Yeni Dünya’nın halkı, eski dünyanın bu köşesindeki insanlardan hayli uzak düştüğünden aradaki ayrılık gayrılık çoktur. Bununla birlikte zengin, gelişmiş ve girişimci olan Amerikan halkı, gitgide başka ülkeler halkının geleceğiyle daha da artarak ilgilenmektedir. Hatta Amerikalıların önemli bir kısmı, Doğu’da, özellikle de Ortadoğu’da, bazı insani görevlerin yerine getirilmesinde manevi görevleri olduğu yolunda bir anlayış bile taşıyor. Cins ve mezhep ayırımı olmaksızın icra edilecek vazifelerde biz de varız. Fakat körü körüne “Türk’e karşı önyargılar beslemek”, diğer taraftan da Doğu Hristiyanlarına teveccüh ve merhamet göstermek arasında haksız bir tezat bulunduğundan, bunun insani duygularla alakası olmadığını iddia etmekte kendimizi haklı görmeliyiz. Aynı şekilde, o aleyhtarlıkla bu tarafgir-

liğin sırf propagandadan neşet ettiğini bildiğimizden, Amerikalıların insanlık görevlerinde bundan sonra daha doğru bir yol tutacaklarını temenni ederiz.

Amerika'da Türklere karşı var olan önyargıların, kötü düşüncelerin büyük bir kısmının, İngiliz emperyalizminin çalışmaları neticesinde olduğuna, otuz seneden beri bu gibi konular üzerine çalışmış bir Türk sıfatıyla kanaat getirdim.

Amerika'da birçok kilise yetkilisinin ve özellikle misyonerlerin, aleyhimizdeki yanlış düşünce ve taassuplarının arkasında da İngiliz parmağı aranmalıdır.

Geçmişte ne zaman bir siyasi emel ile İngiliz emperyalizmi milletimiz aleyhinde girişimde bulunsa, Canterbury Başpiskopusu'na o gizli girişimlerin kokusu hissettirilmişti. Adı geçen de hemen diğer etkili papazlarla birlikte "Doğu Hristiyanlarından falan millete karşı Türklerin yaptıkları vahşetten dolayı" Hristiyanlık adına savaş kapısını açmış ve bu konuda ilk iş olarak Amerika'daki kiliseleri ortak mücadeleye sevk etmek olmuştur. Gladstone'un "Bulgarlara mezalim" adı altında başlattığı mücadelesinden beri, sırasıyla Ermeniler, Makedonyalılar, Yunanlılar ve daha bilmem neler lehinde yapılan nümayişler münasebetiyle Türkler aleyhinde İngiltere ve Amerika'daki kiliselerde yapılan lanetler ve mitinglerde savrulan küfürler, gazetelerde yazılan iftira ve suçlamalar hemen birbiri arkasına ortaya çıkardı.

Şark'taki ilişkilerimize göz atılırsa burada "Şark"tan kastedilen Uzakdoğu değildir. Ülkemizin doğu tarafı Batılılar tarafından adeta kuşatılmış gibi bir halde bulunuyor. Mısır, Filistin, Arap Yarımadası ve özellikle Irak, şimdiden bize pek yabancı ülkelermiş gibi görünmektedir. Bu diyarlarda bunca maddi nüfuza ve manevi itibara sahip bulunmuş olan Türk Milleti'nin fertleri için oralar adeta "yasak topraklar" halinde tutulmak isteniyor.

Hindistan ile alakamız ise büsbütün kesilmiştir. Doğu'da zuhur eden bu ayrılık ve tecridi, kıymetinin noksanlığıyla değerlendirmek gerekir. Doğumuzdaki kuşatmayı temkinle, azimle ve maharetle söküp atmak, Türklerin üzerine düşen ilk vazifedir. İşte bu mevzunun öneminden dolayı bu kitabın son kısımları Doğu ile ilişkilerimize dairdir.

Hulasa, doğuda ve batıda faal olmayan; başka bir deyişle, dünyada başkalarıyla yarışırcasına bir çalışma ve gayretle nüfuz alanını genişletmeye uğraşıp durmayan bir milletin, kendi sınırları içindeki idaresiyle düşmanları daha yakından uğraşacaktır.

BİR TÜRK'ÜN RUZNAMESİ

KÜÇÜK ASYA'DAKİ MEMLEKETİM

Asya kökenli olmam - Büyük büyükbabamın tarikatı - Onun mucizeleri - Büyükbabam ve Padişah II. Mahmut - Şarap ile imtihan - Babamın yardımsever savurganlığı - Onun ölümü - Küçük Asya'da ilkel cerrahi - Aşının anavatanı - Annemin Avrupa'lı ataları - Kadınlar için yasak bir başarıya dair yazı

Yalnızca ipeksi tüylü kedileri ve keçileriyle değil, aynı zamanda tarihi ve arkeolojik önemi ile de anılan, Küçük Asya Angora (Ankara) antik kentinde doğdum. Bu nedenle düzensiz günlüğümün sayfaları da doğal olarak ilk günlerimin hatıralarıyla başlar. Küçük Asya'nın arkeolojisi ve İncil'in tarihi ile ilgili araştırma yapan kişiler, bu kasabanın geçmişte bir zamanlar, Küçük Asya'ya yerleşmiş olan Kelt halklarının göçebe bir dalının ana merkezi olduğu sonucuna varmışlardır. Elbette, Doğulu istilacılar tarafından daha sonraki nesiller boyunca fethedilmiş ve elde tutulmuş olsa da, ilimizin sakinleri ile diğer illerin çoğu arasında, özellikle Güney ve Doğu Küçük Asya'dakiler ile günümüzde bile hem karakter hem de fiziksel bakımdan bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Bunu işaret ederek, kökenimi bir Avrupa ırkına kadar götürmeye çalışmak istemiyorum, ancak Doğulu olmak söz konusu olduğunda, bu ülkedeki pek çok insanın anlayışsız hatta belki de önyargılı olduğunun farkındayım. Baba tarafından atalarım Orta Asya'dan gelmiş ve ilk olarak İran'da Horasan'a yerleşmişler. Ancak Arabistanlı Peygamberin Sünni inancının samimi takipçileri olduklarından, İran Müslümanlarının tahammülsüz baskısına maruz kaldılar ki Batı Asya tarihi bunlarla söz konusu Sünni inananlar arasında dogmatik düşmanlıktan kaynaklanan birçok kanlı çatışmayı kaydetmektedir. Atalarım sonuçta yaklaşık 150 yıl önce Küçük Asya'ya göç etmek zorunda kaldılar ve orada daha misafirperver bir

biçimde karşılandılar. Büyük büyükbabam, Halveti ya da kelime anlamıyla “inzivaya çekilip ibadet edenler” adı verilen bir tarikat şeyhi ya da lideriydi. Bu isim tarikatın katı kurallarının birinden kaynaklanır; öyle ki ikiyüzlülüğün önlenmesi için bir ölçü olması bakımından zikirler dışarıdaki insanlara gösterilmemelidir. Tarihsel araştırma, tarikatın kökeninin Hz. Muhammed’in damadı olan Hz. Ali’ye dayandığını tespit etmiştir. Küçük Asya’ya yerleştikten kısa bir süre sonra, büyük şeyhlerin müritlerinin sayısı yaklaşık sekiz bine ulaştı ve tüm komşu illerden dervişler onun tekkesine gelmeye başladılar. Adı sadece Anadolu’da ve Suriye’de onurlandırılmıyordu; o zamanlar Mısır’da yazılmış kitaplarda da saygıyla anılıyordu. Onun bir çeşit Mehdi olduğu düşünülmemeli ki Sudan’da hak iddia etmesi nedeniyle bu isim İngiltere’de bilindik bir isimdir. Geçtiğimiz günlerde, Batı Asya’da ve Afrika’nın kuzey bölgelerinde ortaya çıkan Mehdiler ya da “kurtarıcılar” geçici iktidarı ve dünyevi zaferi elde etme hırslarını bu ruhani ismin altına gizliyorlardı.

Çok sayıda müride sahip olmasına rağmen, büyük büyükbabam yakın dindar arkadaşları ile birlikte tam bir inziva hayatı yaşadı. Zamanın Osmanlı hükümdarı, kendisini duydu ve onun Angora ile Karadeniz kıyılarının ortasında yer alan, küçük bir kasaba olan Çerkeş’te kurduğu tekkeye bazı bağışlarda bulunmak istediğini bildiren bir elçi yolladı. Büyük büyükbabam bu tür gereksiz dünyevi yardımı almayı reddetti ve aileden gelen onun mucizevi işleriyle ilgili anlatılan rivayetlerden birine göre, hükümdarın elçisinin huzurunda asasını duvara fırlattı ve sonrasında asadan değerli bir metal akmaya başladı. Elçiye (daha sonra onun müridi oldu) o dünyevi şeylere ihtiyacı olmadığını söyledi. Gençken anlatılan başka bir anekdot daha var. Evimizde, babamın namaz sırasında üzerine secde ettiği büyük bir geyik derisi post vardı. Sık sık duydum ki bu deri büyük büyükbabam olan ulu dervişin halkımızın mübarek günü olan her Cuma günü, Hz. Peygamber’in kutsal kabrindeki Cuma selamlığına katılmak üzere Küçük Asya’daki evimizden Arabistan’daki Mekke’ye üzerinde gittiği geyiğin derisiydi. Çocukluğumda elbette bu efsanelere epey inandım. Şimdi ise onlar hakkında yorum yapamam. Sıra dışı olaylarla ilgili olarak Oryantal tarihçilerimiz tarafından sıklıkla alıntılanan eski bir Arap özdeyişi

“Gerçekleri doğrulama sorumluluğu, anlatıcıya aittir” der. Onları örnek almalıyım. Bununla birlikte, geyik derisi ile birlikte o işe yarar asanın bize miras kalmaması benim için her zaman büyük bir üzüntü kaynağı oldu.

İlk zamanlar babası ile tarikatlar hakkında aynı görüşleri paylaşmayan dedem, büyük bir şeyhin müridi olmadı, bu nedenle dedem tarikatın kurallarına göre ailesinin tarikatın tekkelerine girmesinin artık yasak olduğunu belirtmek zorunda kalmış. Bu yüzden dedem orayı terk etmiş, nihayetinde yerleşeceği Ankara kasabasına gidecek olan küçük bir kervana katılmış. Bu, deve sırtında dört günlük bir yolculuk imiş. Bu şehir o zamanın öğrenim merkezi imiş ve orada adı Hacı Bayram olan tanınmış bir evliyanın türbesi bulunmaktaymış. Halen binlerce yolcu, her yıl onun kabrini ziyaret etmekte. Dedem kasabada kimseyi tanıımıyormuş ve kendine yardımcı olacak kimsesi yokmuş. Türbeye gitmiş ve evliyanın mezarında bir cenaze namazı töreninde dua yaptıktan sonra, tefekkür etmeye başlamış ve derken uykuyakalmış. Rüyasında gördüğü evliya, Hacı Bayram Veli hazretleri, ona ismini ve okuma bilip bilmediğini sormuş. İkinci sorunun cevabı tatmin edici değilmiş ve bunun üzerine evliya ona ders vermiş. Dedem daha sonra uyanmış ve dışarı çıktığında çok sayıda öğrencinin dini okul olan medreseye girdiğini görmüş. Onları takip etmiş ve medresede yeni ders vermiş olan müderrislerden biriyle sohbet etmiş. Bu eski usul öğrenim merkezlerinde bir müderrisin saygınlığı büyük ölçüde derslerine devam eden öğrenci sayısına bağlıdır. Bu müderris, o zamanlar küçük bir çocuktan biraz büyük olan dedemi almış ve birkaç öğrenciyle birlikte bir odaya yerleştirmiş. Çok uzun yıllar bu medresede eğitim görmüş ve sonunda ilahiyat, felsefe ve zamanın Müslüman hukuku alanında profesör olmuş. Kendisi şöhretini büyük ölçüde Kur’an tefsiri konusunda farklı camilerde verdiği vaazlardan kazanmış. Türkiye genelinde benzer çalışmalar yapan birçok âlim, zor noktaların çözümü için kendisine başvururmuş. Bu şehirde hükümdarın temsilcisi ona saygı ziyaretinde bulunurmuş ama o hayatı boyunca bir devlet dairesinden içeri asla adımını atmamış.

1808’den 1839’a kadar hüküm sürmüş olan Padişah II. Mahmut döneminde, ülke çapında tüm toplum sınıflarından parmakla

gösterilen kişilerin davet edildiği bir imparatorluk düğünü yapılmıştı. Büyükbabamın öğrencisi olan Padişah'ın (bugün torunu Londra'daki Osmanlı Büyükelçiliğinde meclis üyeliği yapmaktadır) başhekimi, onun isminin listede olmadığını fark etmiş ve hükümete onu davet etmelerini şiddetle tavsiye etmiş. Derhal bir haberci Küçük Asya'ya doğru yola çıkmış ve büyükbabamı başkente getirmiş. Sarayda tüm dini liderler ve önde gelen Ulema, yani ülkenin bilinen hiyerarşisi onuruna büyük bir ziyafet verilmiş. II. Mahmut bu dindar insanların metanetini ve gücünü test etmek için ilginç bir plan tasarlamış. Ziyafet esnasında görevliler içleri kırmızı renkli sıvı dolu şişeler getirmişler. Elllerinde çekilmiş kılıçlar bulunan birkaç muhafız, katılımcıları takip etmiş ve girişte durmuşlar. Şaşkın konuklar doğal olarak ne yapacaklarını bilememişler ve endişeli bir sessizlik içinde ne olacağını beklemişler. Ardından, büyük bir ciddiyetle onların şaşkınlığı arasında şişelerdeki sıvının şarap olduğu söylenmiş. Şarap! Sadık bir mümin için sadece bir damlasına bile dokunmanın kesinlikle yasak olduğu sarhoş edici, zehirli ve iğrenç bir sıvı! Hz. Peygamberin bizzat kendisinden "kötülüklerin anası" adını alan zararlı sıvı! (Bu arada, Padişah Mahmut'un imparatorluğunu yeniden şekillendirmek istediğini açıklamalıyım. Zorlu rakibi olan Yeniçerilerden kurtulduktan sonra, yalnızca Avrupalı yönetim metotlarının bazılarını benimsemekle kalmadı, aynı zamanda Batılı bazı gelenekleri ve yaşam biçimlerini kabul etti ve diğer şeylerin yanı sıra memurlarına ve askerlerine Avrupalı tarzda üniforma giymelerini emretti. Bu politika, Asya'da sarıkların altındaki dindar kafalarda hâlihazırda rahatsızlık ve şüphe yaratmıştı.) Bu dinsel nitelikteki ciddi toplantıya şarap getirilmeden önce, şu anons yapıldı: "Padişahımız Avrupa topraklarında hüküm sürdüğü için, ülkesini Franklar (Batı Avrupalı tüm halklar böyle adlandırılırdı) ile daha uyumlu hale getirmek ister ve onun kararları karşısında her türlü isteksizlik muhtemelen imparatorluğun çöküşünü hızlandıracaktır. Üstelik hükümdarın arzusu doğrultusunda, dar görüşlü batıl inanç ve Franklardan alınmış olsa bile yeni şeylerden hoşlanmama durumu ortadan kalkmalıydı." Duyuru, şarap içmeyi reddedecek olan konukların, hükümdarın iradesine karşı isyankâr olarak kabul edileceğine dair yapılan uyarı ile sonlandırıldı. Oldukça ürkütücü bir alternatif ile karşı karşıya kalan misafirlerin yüzleri soldu ve dilleri tutuldu, çünkü bu emri vermiş

olan kişi, korku veren Yeniçerileri bile ortadan kaldırmış olan gerçek bir otokrattı. Ancak, büyükbabam oturduğu koltuğundan sıçrayıp şöyle dedi: “Hükümdarımız Franklardan taklit etmeye değeri başka bir erdem bulamadı mı?” Dahası, şarap içmeye karşı yasanın ve inancın emrinin onlara, Padişahın otoritesininkinden daha üstün bir otorite tarafından kendilerine sunulduğuna vurgu yaptı. Hizmetçilerin ve gardiyanların arasından dışarı çıkmaya çalışırken, bu komediyi tam anlamıyla perdenin arkasından izleyen Padişah Mahmut, aniden gülümsemeye başladı ve din ve dürüstlük yolunda öğrencilere rehberlik edecek olan beyaz sakallı ve yeşil sarıklı din adamlarının yaşadıkları korkuyu ortadan kaldırmak için, onların cesaretini ve karakterlerini test etmeyi amaçladığını söyledi.

Padişah daha sonra büyükbabama bir dinleyici kitlesi vermiş ve hanedan prenslerine Arapça dil dersleri vermesini istemiştir (aralarında Kırım Savaşı esnasında Padişah olan Padişah Abdülmecid de vardır) ve ileride kendisini dini hâkimlerin ve âlimler hiyerarşisinin başı olan şeyh-ül İslam yapma sözü vererek ondan İstanbul’a yerleşmesini istemiştir. Ama büyükbabam bahşettiği bu onurunu kabul etmediği için hükümdardan kendisini bağışlamasını istemiş ve ömrünün geri kalan günleri için gerçek arzusunun emekli olup inzivaya çekilmek ve okumak olduğunu ifade etmiştir. Sadece bir lütuf talep etmiş ve uzun yıllar boyunca çalıştığı medrese ya da okulun müdürlüğünün ve burası için tahsis edilen arazinin kullanım hakkının kendisine verilmesini padişahtan istemiştir.

Büyükbabam kendi kasabasına döndüğünde, onun sessiz kanaatkârlığını anlayan ve takdirle karşılayan Padişah Mahmut, Hz. Peygamberin bir hadisi şerifini kendi elleriyle yazıp ona hediye olarak göndermiştir, Hadis-i şerif şöyledir: “Allah, dindar, kanaatkâr, mütevazı ve münzevi âlimi sever.” Sonrasında da, büyükbabamın talebini kabul etmiş ve yaptığı bağışa ek bir hüküm getirmek suretiyle, büyükbabamın torunları 20 yaşına geldiklerinde -büyükbabamın oldukça bilgili olduğu konularda, yetkili otoriteler tarafından yapılacak bir sınavla kendilerini ispatladıkları takdirde- bu arazilerin bir gayrimenkul olarak kendilerine nesilden nesile miras kalacağı hükümünü eklemiştir. En kaliteli parşömen kâğıdına güzel bir şekilde yazılmış ve altında padişah tuğrası olan ferman, halen daha ailemizin

mülkiyetindedir. Bu topraklar nesilden nesile bana ve kardeşlerime kaldılar ancak tüm hükümlere rağmen, sivil hakların bastırılması ve bireyin zulüm görmesi gibi konularda oldukça kötü şöhrete sahip mevcut Padişah'ın saltanatı esnasında bunlara el konuldu. (Sultan Abdülhamid'i kastediyor)

Mülkümüzü geri almak için hükümete dava açtık ve on beş yıl süren davalar boyunca tüm paramızı farklı mahkemelerde harcadık, ancak bir Türk şairinin yazdığı gibi, başarılı olmayı beklemiyoruz:

Kadı da davacı ve muhızır dahi şahit
Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet?

Büyükbabam seksen iki yaşında öldüğünde, kendi babam bağışlanan mülkü devraldı ancak babası kadar bilgili ve yetenekli değildi. Devlet hizmetine girmiş olan tek erkek kardeşi, onun hisselerini elinden aldı. Babam yardımseverliğin fazlalığından muzdaripti ve başkalarına yardım ederken, kendi mülkünün gelirinin büyük kısmını ve annemin özel gelirinin bir kısmını harcadı. Hayırsever savurganlığı öyle bir seviyeye gelmişti ki, konumları ister mütevazı ister tam tersi olsun, her gün pek çok konuğu davet etmeden yemek bile yiyemezdi. Öldüğünde yani sarhoş bir memurun ölümcül saldırısı sonucu öldürüldüğünde, satamadığı o bahşedilen topraklar haricinde pratikte hiçbir şey bırakmadı ve daha önce belirttiğim gibi mevcut Padişah bu topraklara el koymuştu. Çok şükür babamın har vurup harman savurmasına fırsat kalmadığından, anneme ait mülk bize kalmıştı.

Sarhoş memur kendisine saldırdığında ve ölümüne neden olduğu sırada dokuz yaşındaydım ve olay şöyle yaşanmıştı: Bir akşam birkaç kadın annemi ziyarete gelmişti. Doğudaki geleneklerimize göre kadınlarımızı sıkı bir şekilde gözlerden uzak tutabilmemiz için babamın söz konusu tesettürlü misafirlerimiz gelmeden önce evden çıkması gerekiyordu. Akşamı civardaki arkadaşlarıyla geçirmek için onunla çıkmamı istedi ve orada o sarhoş adamı gördük. Babam sarhoşluktan ve ayyaşlardan çok nefret ederdi ve zil zurna sarhoş olmuş, bağırان ve şarkı söyleyen böyle biriyle aynı mekânda olmaya dayanamadı. Aralarında bir tartışma çıktı. Adam babama saldırdı ve

uzun beyaz sakalından onu yakaladı. Babam saldırganı geri itti ve bunu yaparken yanlışlıkla başparmağını sarhoş adamın ağzına soktu ve sonuç olarak adam babamın parmağını çok fena bir biçimde ısırdı. Küçük Asya bazı eski uygarlıklarının beşiği olmasına rağmen, modern keşifler tarafından insanoğluna sunulan olanaklardan yeterince yararlanmadı. Kasabamızda bilimsel eğitim almış uygun nitelikte yetkin bir cerrah yoktu ve babamın parmağına uygun tedavi uygulanamadı.

Kural olarak tek tıbbi merci, müşterileri için gerekli görüldüğünde hacamat tedavisi tatbik edebilen berberlerdi. Geçmişte Avrupa’da genel olarak revaçta olan hacamat Doğu’da hâlâ büyük ölçüde uygulanmaktadır. Memleketimde kanın periyodik olarak dışarı atılmasının sistemi arındırdığını düşünen çok sayıda insan var ve bu nedenle hacamat yaptırıyorlar. Bu işlem için taze meyve mevsimi henüz gelmeden yaz mevsiminin başlangıcı favori bir zamandır. Kanı akıtma işlemi ya bir neşterle ya da kollara ve bacaklara uygulanan sülükler vasıtasıyla gerçekleştirilir. Babamın tedavisinden sorumlu olan adamlar yaşlı bir berber ve profesyonel bir hacamatçı idi. En iyi merhemlerini kullandılar ama bu babamın parmağını her geçen gün daha da kötüleştirdi. Onlar ise bundan dolayı birbirlerini eleştiriyorlardı. Profesyonel hacamatçı geçmişte orduda cerrah olarak görev yaptığını ve Kırım Savaşı sırasında onlarca yaralı askerin kollarını ve bacaklarını kestiğini anlatarak övünüyordu. Şüphesiz ki o talihsizleri yolladığı yere babamın da gitmesini kolaylaştırdı. Bununla birlikte geçmiş deneyimlerine rağmen, babamın kolunu kesmedi, belki bu ölümcül kangrene engel olabilirdi. Annemin, kocasının katili sarhoş memuru mahkûm ettirme çabaları başarısız oldu. Sadece birkaç aylık hapis cezasına çarptırıldı ve bize yaklaşık beş yüz Sterlinlik bir tazminat ödemek zorunda kaldı.

Affınıza sığınarak burada konudan biraz sapmak durumunda kalacağım. Kasabamda cerrahlığın geri kalmış durumda olmasına biraz vurgu yaptım fakat burada Türkiye’nin tıp alanında tamamen geri kaldığını kast etmiyorum. Bazı konularda öncü bile sayılır. Mesela, çiçek hastalığına karşı savunma amaçlı aşılamanın keşfi ile ilgili olarak, Jenner’in ilk aşı denemesini yapmasından uzun yıllar önce, Lady Mary Wortley Montagu bu tedavi metodunu Türkiye’den İngil-

tere'ye getirmişti. Lady Mary'nin Türkiye'de gördüğü gibi, insanlardan alınan lenf ile aşılama gerçekleştirildi, ancak Tarih-i Cevdet (cilt. II, s. 341, press mark Turk. 9, British Museum Kütüphanesi), farklı bir hadiseden bahsetmektedir. Küçük Asya'daki göçebe boylardan bir Türkmen, İstanbul'u ziyaret ettiğinde çocukların diğer çocukların lenfleriyle aşılandığını görmüştür. Kendi memleketinde ise lenflerin inekler sağanların parmaklarından elde edildiğini söylemiştir. Dahası kitaba göre Lady Mary bu Türkmen'in ifadesini duymasına rağmen, mektubunda bundan bahsetmemektedir.

Çerkezler ve Kafkasyalı bazı kabilelerin, aşılamanın bu şekilde kullanımı hakkında eskiden beri bilgi sahibi oldukları söylenmektedir. Onlar esasen köle-satıcılarıydı ve dış görünüşleri özellikle önemli olan genç kız kölelere büyük özen göstermeleri gerekiyordu. İyi görünmelerini engelleyen biçimsel bozukluklar onların değerini düşürebilirdi. Hastalığın erken tarihinin çok azı biliniyor, ancak belirtilerinin ilk olarak, Oryantalistler ve tıp tarihi öğrencileri tarafından iyi bilinen eski Arap hekim Razi tarafından açıkça teşhis edildiği iyi bilinen bir gerçektir. Kendisinin Kitab'ül Cederi ve-l- Hasebe, yani Kızamıkçık ve Çiçek Hastalığı Üzerine İlmi Araştırma adlı bir kitabı bulunmaktadır. Bu çalışma on sekizinci yüzyılın başlarında T. Stark tarafından Latince'den İngilizceye çevrilmiştir.

Halkımız arasında Avrupa tarzı işletme yatırımcılığı pek bilinmemektedir. Biriktirdikleri paralarıyla ne yapacaklarını bilemeyen bu kimseler, çalınması ya da padişahın memurları tarafından el konulması korkusuyla bu paraları evlerinin veya tarlalarının bir köşesine gömerek saklarlar. Ama biz anneme ait olan beş yüz Sterlini saklamadık. Birisi bize, her bahar kesilen tüylerinin yıllık gelir getireceği tiftik keçileri almamızı önerdi. O zamanlar, Rus-Türk Savaşı sebebiyle buhran yaşanan yıllardaydık ve değerli, uzun tüylü Ankara keçisi bile ucuza alınabiliyordu ve biz de bu hayvanlardan üç yüz tane satın aldık. Ama talihsizlikler üst üste gelmişti. Bir yıl içinde salgın baş gösterdi, ilimizdeki hayvanların büyük bir kısmı hastalandı ve neredeyse tüm keçiler öldü. Annem buna kismet dedi ve kendini ve bizi böyle teselli etti.

Annem kibar ve zeki bir kadındı, fakat Doğudaki kadınların yetiştikleri çevreden dolayı geri kalmış olmaları nedeniyle sahip olduğu zekâsından kültürel anlamda yararlanamadı. Tabii ki, kaderciydi ve kendileri de pek bilgili olmayan hocaların söylediklerine inanırdı. Cahil değildi, tam tersine, o zaman için kasabanın en okumuş kadınıydı. Gerçekten de diğer kadınların hep bir adım önündeydi, edebiyata olan temel ilgileri menkıbeler ve ilahi kitapları olan kadınlar, annemi dinlemek için onu ziyaret ediyorlardı. Ama yazı yazmayı bilmiyordu. Bu durum belki biraz açıklama yapmamı gerektiriyor. Eskiden Türkiye’de kızların yazının gizemlerini öğrenmelerine izin verilmezdi. Geçmişte mükemmel şiirler yazan bazı kadın şairlerimiz olmuştu ama hiçbir yazı yazmayı bilmiyordu, onlara gelen ilhamı başkaları yazıya döküyordu. Bu geleneksel yasağın ortak bir açıklaması mevcuttu. Bu bir kuraldan ziyade bir gelenektir ve kızlar eğer yazı yazmayı öğrenirlerse, tılsımlı meşgalelere bulaşır ve sonunda büyücü kadınlara dönüşebilirlerdi. Aslına bakarsanız, gerçek sebep oldukça farklıydı. Belki de, hiç de dayanaktan yoksun olmayan bir korku vardı ki, eğer yazı yazmayı öğrenirlerse bunu aksi halde hiç iletişim kuramayacakları genç erkeklerle aşk mektubu yazmak için kullanabilirlerdi. Zira kızlar çocukluk çağını tamamlar tamamlamaz karşı cinsten erkeklerle tüm ilişkiyi keserek toplumdan soyutlanmak durumunda kalıyorlardı. Bu saçma ve aslında zararlı yasa, gün geçtikçe gücünü kaybetmeye devam ediyor. Ancak annemin gençliğinde sıkı bir şekilde gözlemleniyordu ve bu yüzden yazı yazmayı öğrenmesine izin verilmedi. Eğitimini tamamlamamış olmasına rağmen mutlu olmamız için çabaladı ve doğuştan gelen zarafeti ile sosyal konumumuzu muhafaza etmeye gayret etti. Annemin ailesinin tüm fertlerinde, yabancı kanı karışmamış olan Türklerde bariz şekilde eksik kaldığı görülen pratik bir iş zekâsı mevcuttu. Annemin atalarının damarlarında bir miktar Avrupalılık kanı olduğuna inanıyorum. Annem, Osmanlı padişahları tarafından Bosna Hersek şehirlerinin ve sınırlarının savunulmasıyla görevlendirilen bir asker ailesine mensuptu ve o günlerde Türkler, düşmanlarının da yaptığı gibi savaşta ele geçirdikleri bölgelerdeki düşmanlarını esir almak suretiyle kalıcı olarak köle yapıyorlardı. Köleleştirilmiş olan bu insanların izlerini Macaristan ve Avusturya’da Türk isimleriyle bulabilirsiniz. Fakat Türklerin esir aldıkları kimseler kural olarak, Türk

isimlerini benimsemek zorundaydılar ve bu nedenle Türkiye’de bu kimselerdeki Avrupa kanının varlığı yalnızca esirlerin soyunun fiziksel görünümü ve kişisel özellikleri sayesinde belirlenebilir. Annemin asker olan dedeleri şüphesiz Avrupalı esirlerle evlenmişlerdi. Ben, daha önce belirttiğim üzere, atalarımın Avrupalı bir ırka mensup olduğuna dair tüm iddiaları ve arzuları reddederek atalarımın Asya kökenli olduklarını ifade ettim. Yine de, burada kendimle çelişmiyorum; bizde bir kişinin soy ağacı ele alınırken sadece baba tarafından atalarına bakılır.

Annem kasabasında ve yazlık evinde münzevi bir hayat geçirir. Kasabada, evimizden sadece birkaç dakika uzaklıkta olan ve kendisinin hayatı boyunca hiç görmediği bir pazar yeri vardır. Ancak, beş yıl önce Mekke’ye giderek hacı oldu.

MEKTEPTE VE HAREMDE

Derslere karşı duyduğum nefret - Mektebe zorunlu devam - Mekteplerdeki falaka - Kendi tecrübelerim - Kız öğrenciler nasıl cezalandırılıyor - Dayağın eski usul tatbiki - “Dayak Cennetten çıkmadır” - Bir gelinin kaçırılmasına ettiğim yardım - Annemin davranışlarımdan dolayı duyduğu üzüntü - Velayetin amcama devredilmesi - Amcamın hanımları - Haremde görgü kuralları - İlk sigaram - Tekrar falaka - Haremden çıkarılmam - Çok eşlilik uygulaması - Yaygınlığına dair bir tahmin - Avrupa sistemi.

Hız. Muhammed, “Cennet annelerin ayakları altındadır” diye buyurmuştur. Bu hadis-i şerif, şöyle yorumlanabilir: “Eğer bir insan cenneti kazanmak istiyorsa, annesine itaat edip saygı duysun.” Bu ilke, çocukluktan itibaren bana öğretildi. Ama korkarım ki, kaderime cennet dışında bir yer yazılmıştı çünkü çocukken, anneme sık sık sıkıntı verirdim ve onun çok büyük endişelere kapılmasına neden olurdum. Çünkü babamın vefatından sonra davranışlarımı kontrol altında tutan bir eril kuvvet artık mevcut değildi ve bu fırsatı iyi ya da kötü kullanma imkânına sahip oldum. Düşüncesiz ve pervasız bir çocuk oluvermiştim. Okula gitme düşüncesi yoğun bir dehşet yaşamama neden oluyordu. Yazlığımızda bir kaz sürüm vardı ve zamanımı onlara bakarak geçirmeyi seviyordum. Bu nedenle bana, Türkçe’de ‘aptal’ ile aynı anlamda olan ‘kaz-kafalı’ lakabını takmışlardı. Kasabadaki evimizde, güvercinleri eğitip yetiştirdim ve bunun için bir bahanem vardı zira başka hiçbir yerde bu kadar güzel kuşlar görmemiştim. Çok küçüktüler ve saf beyaz renkliydiler. Olağanüstü bir irtifaya yükselip birkaç saatliğine gözden kaybolabiliyorlardı. Diğer zamanlarda kendilerini aniden yere doğru bırakıyorlar, pike yapıyorlar, havada dönüyorlar ve bir kez daha yukarı yükseliyorlardı. Bu en zeki ve eğitilebilir türde kuşları sık sık İstanbul’a götürürlerdi ancak

onlar şehrin ikliminde yaşayamıyorlardı.

Ben zamanımı bu aptal arkadaşlarımla harcarken, en büyük erkek kardeşim ve kuzenlerim benim kesinlikle anlayamadığım ve inanmadığım şeyleri okuyabiliyor ve yazabiliyorlardı. Annem, beni herhangi bir mektebe gitmeye zorlayamıyordu, sonunda büyükbabamın o zamanlar beyaz karısı ve sarımsı çocukları ile yakınımızda yaşayan eski bir zenci kölesine başvurdu. Söz konusu zenci köleyi büyükbabam köle tacirlerinden satın almış, köle azat etmenin bir Müslümanın işleyebileceği en büyük sevaplardan biri olması nedeniyle satın aldıktan kısa bir süre sonra onu azat etmiş, biraz mülk vermiş ve evlendirmişti. Bu yaşlı adam anneme karşı sergilediğim sorumsuz davranışlarımı onaylamıyordu. Anneme gönülden verdiği söz uyarınca, bir sabah evimize geldi ve benden ciddi bir biçimde onunla birlikte mektebe gitmemi istedi. Kendisine daha önce benim için satın alınan kitapların ve kâğıtların fareler tarafından yendiği şeklinde bir mazeret sundum. Okulda benim için yenilerini alacağını söyledi, ben ise tekrar satın almanın faydası olmadığını çünkü onlardan bir şey anlamadığımı söyledim. Sonra bu koca zenci adam, beyaz dişlerini öfkeyle göstererek bana doğru ilerledi, sıkıca kulağımdan tuttu ve ağabeyimin ve kuzenlerimin kötü niyetli kıkırtıları eşliğinde beni neredeyse mektebe kadar sürükledi. Ders saatlerinde aklım kazlarım ve güvercinlerimdeydi. Okula çoğu zaman isteksiz bir şekilde giderdim ve hocamın derslere az da olsa ilgi göstermem için beni ikna etmesi, attığı dayaklara rağmen aylar sürdü.

Takriben bir sene sonra yüzlerce oğlanın, birkaç öğretmenin ve acımasız bir müdürün bulunduğu daha üst seviye bir okula gitmek zorunda kaldım. O günlerde falaka, okuldaki çocukların tüm suçları için esas cezaydı. Falaka sopasını tutma işini mektep müdüründen daha bilinçli, daha kararlı ve daha büyük kişisel tatminle yerine getiren başka hiç kimseyi ne gördüm ne de duydum. Ancak ben şahsen, okuldaki iki senem boyunca sadece üç kez dövüldüğüm için ucuz atlattım. Dayak her zaman falaka biçiminde gerçekleşiyordu, üç deneyimimde ayak tabanlarıma elliser kere vurdular. Bunun 20'si hatalı davranışlarım, 15'i aptallığım ve 15'i ise aritmetik öğrenmede gösterdiğim yeteneksizlik yüzündendi. Çoğu zaman daha fazla yaramazlık yapıyordum ama bu yaramazlıklarımı okul müdürü ve diğer

hocalardan dikkatli bir şekilde gizleyebildiğim için daha az dayak yiyordum. Ama yirmi sopa yediğim zaman, namaz vakitlerinde saygısız bir şekilde muziplik yaptığım tespit edilmişti. Okul müdürü her öğleden sonra bütün erkekleri namaz için özel bir salona götürür ve namazı bizzat kendi kıldırırdı. İbadet yerlerimizde insanlar alınlarını yere değdirerek secde eder ve Allah'ın ismini defalarca tekrarlarlar; orada herkes düşüncelerini tüm dünyevi şeylerden kurtarmalı ve "cennete" odaklamalıdır. Tüm namaz on beş dakikadan fazla sürmez ve bir secde sadece bir dakika kadar sürer. Bir gün, tüm cemaat secde ettiğinde, hemen yanımda duran ve bana yakın olan çocukların feslerini toplayıp bir yığın haline getirdim ve ben de secdeye kapandım. Namaz bittiğinde, birçok çocuğun fesi başında değildi. Müdür, işlenen suç hakkında bilgilendirildi, çünkü Müslümanlar namaz kılarken başlarını örterler, nihayetinde konu araştırılmaya başlanır. Bir arkadaşım müdür tarafından sorgulanırken, olanları hatırlayıp gülmekten kendini alamamıştı. Müdür bu arkadaşımın da falakaya yatırılmasını emretti. Arkadaşımın ağladığını görünce, müdüre gittim ve arkadaşımın masum olduğuna yemin ettim, bana "Nereden biliyorsun?" diye sordu. "Namaz sırasında yanımdaydı, onu görebiliyordum" diye cevap verdim. Sonra birkaç çocuk ayağa kalktı ve namaz sırasında bu arkadaşın benim yanımda olmadığını söylediler ve beni hep bir ağızdan yalanladılar. Bunun üzerine iki görevli beni falakaya yatırmak için bacaklarımdan sıkıca tuttular. Müdür ayaklarımın kırbağa yirmi kez vurdu ve acısından birkaç gün yürüyemedim. Bu okulda yediğim son dayaktı.

Geçmişte ve halen daha bazı illerdeki okullarda bazı müdürler tarafından uygulanmakta olan bedensel cezalandırma yöntemlerinden bazı örnekler vermem dikkat çekici olabilir. Eskiden okullarda iki tür dayak vardı, biri kız çocuklar, diğeri erkek çocuklar için. Kızların avuç içlerine vurulurdu. Eskiden her okulda falaka adı verilen bir dayak aracı mevcuttu. Bu, kendisine bir ip bağlanmış olan uzun kalın bir çubuktu. Kızın bilekleri ilmek ile bağlanarak sopaya tutturulurdu ve sopanın her iki ucu bir kişi tarafından tutulurdu. Daha sonra, müdür (hiçbir okulda okul müdiresi bulunmazdı), çocuğun önünde durur ve ince bir sert çubukla cezayı tatbik ederdi. Vuruş sayısı genellikle beş ile on arasında değişiyordu. Tembellik, çok konuşmak ve

yaramazlık yapmak bu cezanın verilmesine neden olan başlıca suçlardı. Daha önce de belirttiğim gibi, erkeklerin ayaklarına, bazen çizmelerinin tabanlarında, daha da ağır suçlarda çizmeler olmadan ve hatta çorapsız bir biçimde ceza tatbik edilirdi. Erkek çocukların sırt üstü yatırılması gerekiyordu ve bu nedenle iki kişi ayaklarını kaldırır, müdür de kalın bir sopa ile ayaklarına vururdu. Vurma sayısı sadece çok kötü bir suç durumunda yirmiye aşardı ve eğer çocuğun botlarının içine darbenin etkisini azaltmak için bir şeyler koyduğu tespit edilirse genellikle çıplak ayaklara vurularak devam edilirdi. Çoğu zaman, erkek çocuklar dayak yiyeceklerini anladıklarında ayakları ile çorapları arasına pamuk mendil ve koyun derisi parçası gibi şeyler yerleştirirlerdi. İlk kez dayak yediğimde ağlamadığımı hatırlıyorum, sanırım çok sayıda çocuğun olduğu yerde ağlamak çok korkakça bir şey diye düşünmüştüm. Ama yanımda oturan bir oğlan dedi ki, “Seni aptal! Neden ağlamıyorsun ki?” Daha sonrasında, cezalandırılacağını anladığı zaman her defasında, çoraplarının içine hemen yumuşak şeyler yerleştirdiğini ve müdür döverken merhamet etsin diye olabildiğince yüksek sesle bağırdığını söyledi. Bu plan sayesinde müdürün kendisine daha az vurduğunu da söyledi.

Eski okullarda çocukları düzene sokmak için kesinlikle barbarca olduğunu düşündüğüm başka bir yöntem daha kullanılırdı. Çocuklar için olan bu okullar sadece geniş bir avlu ve içinde iki salondan ibaretti. Daha küçük olan salonda müdür olurdu ve orada çocukları tekli ya da ikili gruplar halinde bir araya getirip yaptıkları derslerini dinlerdi. Sınıflara bölünme yoktu. Daha büyük salon kızlar için kullanılıyordu, erkekler ise avlunun ortasında otururlardı. Küçük çocuklar önlerinde düşük seviyeli banklar olmasına rağmen, yerde oturmak zorundaydılar, her erkek ya da kız, üzerine oturmak için kendi minderini ya da yastığını evinden kendisi getirirdi. Hocanın oturduğu tarafta duvara asılı olan uzun bir sopa olurdu, uzunluğu her zaman salonun büyüklüğü ile orantılıydı, yani odanın bir ucundan diğerine kadar uzanıyordu. Hoca talebelerden birinin terbiyeli davranmadığını ya da ödevlerini yapmadığını gözlemlediğinde, genellikle kendisini yanına çağırarak uğraşmazdı, bunun yerine uzun ve ağır sopasını alır, sopanın ince ucuyla kurbanının ulaşabildiği herhangi bir yerine-baş, omuz veya sırt- vururdu. Bazen, bunun yerine onları

kaburgalarından dürttüğü de olurdu. Bu ceza, benim zamanımdaki ilkokullarda çok yaygındı ve bizim ilimize özgü değildi, aksine ülke çapında uygulanırdı. Çocukluğumda uzun sopanın altında acı çektiğimi hatırlamıyorum, sanırım pek çekmedim zira bu okulların hocaları, daha iyi bir ücret alma şansını kaybetmemek adına hali vakti iyi olan anne-babaların çocuklarını kayırıyorlardı.

Falaka İngiltere’de tuhaf bir barbarlık uygulaması olarak görülüyordu, ancak işe yaradığına dair inanç Türkiye’de hala büyük ölçüde yaygın. “Dayak cennetten çıkmadır” dilimizde yaygın olarak kullanılan bir atasözü. Bu, inatçı kimselerin doğru olanı yapma arzuları için falakanın bir ilham kaynağı olduğu anlamına gelir. Bu konunun yararları ya da zararlarıyla ilgili herhangi bir tartışmaya girmeyi kimseye önermiyorum. Ben şahsen, haklı ve makul bir şekilde atılan bir dayanın genellikle kontrolsüz bir karakterde olağanüstü bir iyileşme yarattığını, kabadayı tiplerin vicdanını uyandırdığını ve idare edilemez çocukları ehlileştirdiğini düşünüyorum. Bununla birlikte, okuldaki çocukların derslerini öğrenmeleri için teşvik edicilikte etkili olup olmadığı şüphelidir.

Yaz mevsiminin başlangıcında, memleketimdeki okulda yeterince okuduğuma kanaat getirildi. O zaman on dört yaşındaydım. Annem, eğitimimi tamamlamam için beni İstanbul’a gönderebileceği zamanın gelmesini iple çekiyordu. Yaz başladığında okulu bıraktım ve yazı geçirmek için kır evimize gittik.

Memleketimiz olan Ankara, çeşit çeşit ve geniş meyve bahçeleri ile Küçük Asya’da haklı bir üne sahipti. Orada ikamet eden ailelerin neredeyse tamamı, şehrin birkaç kilometre dışında kendi bahçelerine sahipti ve birçoğunun bahçesinin ortasında kendi yazlık evleri mevcuttu. Farklı yönlerden akan üç akarsu, kasabanın hemen yakınında birleşiyordu ve bu akarsuların açtığı vadiler ya meyve ağaçları veya üzüm bağları ile kaplıydı. Mayıs ayının başına doğru insanlar, erzaklarını, mobilyalarını ve ihtiyaç duydukları diğer ev gereçlerini vagonlarla kasabadaki evlerinden bahçedeki evlerine taşımaya başlıyorlardı. Sonbahar meyvelerinin nihai hasadının yapıldığı zamana bağlı olarak, kırdaki evlerinde beş ya da altı ay kalırlardı. Kadınlar ve çocuklar kırdaki evde kalırlarken, erkeklerin çoğu işlerini halletmek

için her gün güneş ortalığı ısıtmadan önce şehre gider ve akşam serinliğinde geri dönerlerdi. Gözü pek köylüler haricinde gün ortasında hiç kimse seyahat edemezdi, çünkü iklimimizde yazın sıcaklığı kadar kışın soğuğu da şiddetliydi. Seyahatler at, katır ve eşek sırtında yapılırdı.

Çoğu çocuk gibi ben de yaz mevsiminin başında şehirden uzaklaşmak için büyük bir zevk duyuyordum, ama bu, şehir hayatından hoşlanmadığım için değil, kalem, kâğıt ve endişe verici hocaların dehşetinden kurtulmanın verdiği zevkten dolayıldı. Binicilik, nehirde yüzmek, avlanmak ve balık tutmak gibi tüm olağan kır eğlencelerine ek olarak (esas olarak İngiltere’de buna ‘balığı gıdıklama’ deniyor) üzerinde söğüt dalları olan suyun altına ellerimizi koyuyorduk ve bu bir ağ görevi görüyordu ve kavrayıp yakaladığımız balıkları hızla dere kenarına fırlatıyorduk. İngiliz çocuklarının aşına olmadığı ve pek de meşru olmayan bir eğlenme yöntemim vardı. Bu, meyve toplamak için komşularımızın bahçelerine cesurca izinsiz girmekti, maalesef zavallı annemi korkuyla şok eden bir eğlence biçimiydi. Tüm bunları meyve yemek uğruna değil macera uğruna yapardım çünkü meyvelerin en iyisi zaten bizim bahçemizdeydi ve komşularımız bizim meyvelerimizi kıskanırdı.

O yaz boyunca hak ettiğim cezalardan uzak kalmak için kır evinde aylar geçirdim, ama sonunda insanlar tarafından göz ardı edilemeyecek bir suç işledim. Aşkından ölen ama reddedilen bir köylüye kız kaçırmasında yardım etmiştim. Olayı anlatmaya başlamadan önce, kız kaçırıp evlenme alışkanlığının aslında Türklere özgü olmadığına dikkat çekmek istiyorum. Küçük Asya’ya Kafkasyalı göçmenler tarafından getirilen bu adet, Çerkez kökenli insanlar tarafından sık sık uygulanırdı. Neredeyse tüm Çerkez evlilikleri kız kaçırma yoluyla gerçekleşmektedir. Her iki tarafın ailesi de söz konusu evliliği ister uygun bulsun ister bulmasın, Çerkezlerde gelini kaçırmak bir adettir. Damadın bu adımı atarak cesaretini kanıtlaması beklenir ve eğer kızın ailesi tarafından uygun bir kişi olarak kabul edilirse, işler daha sonra dostane bir şekilde halledilebilir; eğer öyle değilse, düşmanlıkla sona eren ve genellikle kan dökülmesine neden olan bir onur meselesi haline gelir. İnsanımız bu uygulamayı dehşetle karşılamak-tadır ve bu sebeple bahsettiğim ilişkideki suçum, herkes tarafından

çok ağır bir kabahat olarak kabul edildi.

Müdahil olduğum bu kız kaçırma hadisesinden sonra, kız tarafındaki erkek sayısının erkek tarafından çok daha az olması nedeniyle kız tarafı kızı geri almak için mücadele etmeye girişmedi. Mahkemeye başvursalar bu durum onlar için sonsuz masraf ve baş ağrısına yol açabilirdi. Kaçırılan gelinin ailesi damadın ailesinden sosyal bakımdan hiçbir şekilde üstün değildi ancak damadın ailesinin usulüne uygun talebini reddetmişlerdi. Kızın annesi Çerkez idi ve inanıyorum ki ırkının içgüdüsunü miras almıştı. Sevgilisi ile evlenmek istiyordu, bu nedenle daha önce kararlaştırdıkları saatte evin bitişiğindeki bahçeye çıkacağına dair söz verip haber göndermişti. Keşif ekibi, ben, damat ve en iyi ata sahip ve kızı taşıyacak olan iri yarı bir Çerkez'den oluşuyordu. Karanlıkta mahallemizden yola çıktık ve ana yolda bir buçuk saat süren bir yolculuğun ardından, kızın ailesinin ikamet ettiği kır evine yaklaştık. Atlarımızı ağaçlara bağladık ve sıkça dikilmiş meyve ağaçları boyunca olabildiğince sessiz bir şekilde sürünürken, uzun beyaz bir pelerine sarılı birinin hareket ettiğini gördük. Bu o kızdı ve o sıcak yaz akşamında bile titriyordu ve ona yaklaştık ve iri arkadaşımız onu omuzlarına aldı. Sevgilisi ise o anda mutluluk ve endişe duygularının karışımını yaşadığı için o anda gözüme umutsuzca aptal görünüyordu. Atlarımızın olduğu yere geri döndük. Kaçırduğımız gelini iri yarı Çerkez arkadaşın atına yerleştirdik ve o da adamın omuzlarından sıkıca tuttu. Kız, atın dörtte biri koşuşuna dayanamayacağından, ana yola girinceye kadar makul bir hızda ilerlememiz gerektiğine karar verdik. Damat ve ben, kızı geri almak için arkamızdan gelen var mı diye sürekli arkamıza bakıyorduk. Yanımda silah olarak, çakmaktaşı tabanca ve kalın ucu bir çivi kümesi ile süslenmiş bir sopa vardı. Kızı damadın yaşadığı eve götürdük. Orada damadın ailesi tarafından mümkün olan en kibar şekilde ağırlandı ve ertesi gün usulüne uygun şekilde evlendirildiler.

Annem bu maceradaki payımı duyduğunda üzüntü ve öfkeye boğulmuştu. Ancak, aşkından ölen bir akramanın, daha sonra hayranlık uyandıran bir birlikteliğe dönüşen evliliğine yardım ettiğim için oldukça doğru davrandığımı ve iyi bir iş çıkardığımı düşündüm.

Bu yılın sonbaharının sonuna yaklaşıyorduk ve kır evinden kasabadaki evimize taşınmak için hazırlık yapmaya başladık. İstanbul'daki

kısa ömürlü Osmanlı Parlamentosu'nda kasabamızı temsil eden amcam, aynı tarihlerde İstanbul'dan dönmüştü, zira söz konusu Parlamento iktidardaki padişah tarafından süresiz olarak feshedilmişti ve amcam bir süreliğine Ankara'da ikamet etmeye karar verdi. Yaptıklarını duyduğunda, annemden bavulumu kendi evine göndermesini istedi, böylece onun çocukları ile birlikte yaşayabilir ve onun kişisel gözetimi altında çalışmalarımı sürdürebilirdim. Sayısız hatam nedeniyle narin ruhu çok fazla incinmiş olan annem, benim gittiğimi gördüğünde biraz huzur bulabileceği için mutlu olmak yerine, valizimi evden çıkarırken beni gördüğünde hıçkırarak ağladı. Daha önce anlattığım üzere, amcam ailemizde devlet hizmetine giren ilk kişiydi. Halep, Şam, Kahire, Medine ve Mekke ve Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer merkezlerindeki yarı-dini mahkemelerde yaklaşık kırk yıl Kadılık yaptıktan sonra, geçici olarak devlet hizmetinden emekli oldu. Son derece dürüst, ağırbaşlı ve dindar olmasına rağmen, çok eşlilik gibi İstanbul memurların eski hatalarına ve alışkanlıklarına o da düşmüştü. Evine gittiğimde evde üç karısı vardı, haremde yani evin kadınlar bölümünde, hepsi çok sayıda çocuk ve bir çok kadın hizmetçi ile birlikte yaşıyorlardı. Eşlerinin hepsi Çerkez'di. Onları farklı zamanlarda satın almış, kölelikten kurtarmış ve onlarla evlenmişti. Diğer çok eşlilerin aksine, onları aynı evde tutuyordu. Onların hepsinin amcama nasıl itaat ettiklerini görmek sıra dışı olduğu kadar da harika bir şeydi. Her ne kadar sert eğilimi olan bir adam olsa da, onların hepsine nazik ve mükemmel bir adaletle davrandı. Kalpleri birbirlerinden nefret ediyor olsa da, birbirlerine görgü kuralları çerçevesinde, öncelik hukukuna sıkı sıkıya riayet ederek davranıyorlardı. Farklı eşlerin çocukları, annelerinden daha belirgin bir şekilde birbirlerini kıskanıyorlardı. Amcam bu üç Çerkez kadın ile evlenmeden önce, yaşamı boyunca çok eşlilik sisteminin meyvelerinden yararlanamayacağı, sosyal ayrıcalıklara sahip bir aileden gelen bir hanımla evlenmişti.

Çok eşli amcamın haremde yaklaşık iki yıl yaşadım. Kendi ev hayatımız ile amcamın fırtınalı ev hayatı arasında dikkat çekici bir fark mevcuttu. Eşlerinin çocukları birbirleriyle kavga ederken, hizmetçiler de birbirleriyle kavga ediyorlardı. Her eş, kendi odasının ve kendi çocuklarının rahatlığını önemsiyordu. Bunlardan herhangi

birine bağılı değildim ve kendimi çok mutsuz hissettim. Erkek çocuklar arasındaki her türlü anlaşmazlıkta çocuklar bir araya gelir ve bana karşı tavır alırdı, ben ise onlara anneleri tarafından gösterilen sevgiyi doğal olarak kıskanıyordum. Amcam, beni kendi oğullarından ayırmayarak mükemmel bir şekilde adaletli davranırdı ama çok katı bir insandı. Dinlenmemize hiç izin vermezdi. Tüm eski eğlencelerimi orada kaybettim. Büyük bir salonda kendimizi ya derslerle ya da günde beş kez kıldırıldığı namazla sürekli meşgul etmek zorundaydık. Güneşin doğuşundan bir saat önce kılınması gereken sabah namazı, beni diğer namazlardan daha fazla kızdırırdı. Zira amcam her gün erkenden kalkar, hem harem hem de erkekler tarafındaki tüm yatak odalarının kapılarını tıklayarak herkesi sabah namazına kalkmaya zorlardı. Soğuk kış sabahlarında erken kalkıp abdest almak zorunda kaldığım için sıklıkla pek hoş olmayan ifadeler kullanarak durumdan şikâyet ederdim. Ciddi bir hastalık ya da mazeret öne sürmeden namaza yetişemeyen çok sayıda erkek, kız ve hizmetçi, sert mizaçlı amcamın falakasından ya da kırbacından nasibini almayı hak ediyordu. Birkaç kez, kendi oğulları gibi, beni de cezalandırdı. Evde kendimi depresif hissettiğim için, ülkemde erkek çocuklar için kesinlikle yasak olan sigaraya gizlice başladım. Beni çok sevmeyen oğullarından biri, bir gün beni gizlice gözetleyip babasına ispiyonladı ve benim ahırda seyis ile birlikte sigara tüttürdüğümü, sigaraları seyisin benim için satın aldığını, sakladığını ve benimle paylaştığını amcama anlattı. Amcam beni yakalaması için iki güçlü hizmetçi yolladı. Beni amcamın huzuruna getirdiler, o ise bacaklarımı yukarı kaldırmamı, ayakkabılarımı ve çoraplarımı çıkarmamı ve bacaklarımı yukarıda tutmamı emretti. Çıplak ayaklarıma yirmi kere vurdu ve bu benim canımı öyle yaktı ki çok uzun bir süre ıstırap çektim. Bununla birlikte, ceza etkisini gösterdi çünkü orada kaldığım iki yıl içinde bir daha hiç sigara içmedim.

Amcamın en sıkı kurallarından biri, benim ve oğullarının her akşam derslerimizi okuyup yazmamız için evin erkeklere ayrılan tarafında kalmamız ve yaklaşık saat 10'da kılınan yatsı namazına kadar harem tarafındaki odalarımıza çekilmememiz gerektiğiydi. Birkaç ay harem tarafında yaşadıktan sonra, bir gece, hepimiz yatağa gitmeye hazır olduğumuz bir anda, amcam durmamı istedi be kendine

has ciddi tavrıyla ergenlik aşamasına girmekte olduğumu ve artık tecrit kuralına saygı duymam gerektiğini ifade etti. Bu kurala göre, bir erkek haremde kendisiyle evlenmesinin yasal olacağı kadınlar arasında artık yaşayamazdı. Böylece amcamın oğulları hareme geri dönerken beni evin erkek tarafında bıraktılar. Bana tahsis edilen odaya gittim ve tüm eşyalarımın oraya getirilmiş olduğunu gördüm. O gece hissettiğim depresyon ve üzüntüyü canlı bir şekilde hatırlıyorum. O zamanlar henüz on beş yaşında bile değildim. Kendi evimize kaçmak ve kendimi annemin kollarına atmak istedim, ama yasal olarak amcamın vesayeti altında olduğumdan durumun çok umutsuz olduğunun farkındaydım. Dahası amcam, kendisine direnilemeyecek kadar güçlü bir adamdı ve söyledikleri, aile çevremizle bağlantılı her durumda en üst seviye karar merciiydi. Durumumun ne kadar ümitsiz olduğunu görünce, yalnız kaldığım o gece boyunca ağladım. Amcamın hareminden çıkarılmamı gerektiren sebep, benim yaşlarımda iki kızının olmasıydı. Kendi annem de dâhil olmak üzere bazı insanlar, bu kızlardan birinin gelecekteki eşim olmasını istemişler. Ancak ben bırakın evliliğin kutsiyetini takdir etmeyi, kızın benden hoşlanmış olabileceğini dahi anlamadım. Gelecekte iki gencin evlenmesine dair böyle bir plan yapıldığında ve hatta bu gençler nişanlandıklarında dahi, bu gençlerin serbest bırakılmasından ziyade daha sıkı bir şekilde ayrı tutulması yönünde bir uygulamanın var olması ilginç bir gerçektir.

Amcamın haremiyle ilgili olarak, çok eşlilik uygulaması hakkında genel olarak bir şeyler söylemem muhtemelen yanlış olmaz. İslam'da çokeşlilik hakkında İngilizce çok şey yazılmıştır, fakat bunların çok azı doğru ve güvenilir, çünkü Muhammedî olmayanların çoğu buna akıl almaz bir şekilde önyargılı yaklaşırlar. Bir erkeğin birden fazla karısının olması Türk değil, Müslüman âdetidir. İslam inancına mensup ırklar arasında çok eşliliği en az hoş gören ırk Türklerdir. İstanbul'daki kural tanımayan çok eşli memurları dikkate almayın, çünkü onlar Osmanlı kanından daha çok yabancı kana sahiptirler. İslami kitaplarda, çok eşliliğin meşruluğunu haklı çıkarmak için çok sayıda neden mevcuttur. Bu nedenlerden, tarihsel olan birini vereceğim. Hz. Muhammed'den önce bazı Arap kabileleri, kadınların sayısının artışıını kontrol altında tutmak için bazı kızları, yani 'fazlalık

olanları' diri diri toprağa gömüyorlardı. İslâm'ın ortaya çıkışı ile bu vahşi gelenek ortadan kaldırıldı. İslamiyet'in temellerinin atılması-
nın ardından Arabistan'da Müslüman olanlar ile olmayanlar arasın-
da pek çok kanlı din savaşı gerçekleşti ve bu savaşlarda çok sayıda
erkek öldü. Bu nedenle birçok kadın, ya dul ya da bekâr kaldı. O
günlerde bu durum, fuhşun endişe verici derecede artmasına ne-
den oldu ve bu fiil, İslam yasalarına göre çok büyük bir "suç" oldu.
Adil ve tarafsız her Hristiyan, Hz. Muhammed'in takipçileri için pek
çok insani ve adaletli ilkeler ortaya koyduğunu kabul edecektir ve
böyle akıllı bir adamın çok eşliliğe yaptırım uygulanmasına izin ver-
meyeceğini tahmin edecektir. Ancak, kadınların toplum için kamu
yararına hiçbir şey yapmadıkları durumda belirli bir yaşa gelen bu
'fazlalık kadınlar' ne yapabilirler? Ahlaksızlık "suçu" nasıl kontrol
edilebilir? Hz. Muhammed, diğer Sami halkları arasında olağan bir
uygulama olan çok eşlilik uygulamasına izin vermek zorundaydı ve
sağlık, zenginlik ve kadınlara karşı adaletli tutum sergileme kapas-
telerine göre erkeklerin iki, üç, hatta dört eşle evlenmelerine onay
verdi. İslam hukukunun genel bir kuralı, "Zamanın değişmesiyle
birlikte yasalar değişmelidir" diyor. Ancak çok eşlilik yasası de-
ğişmedi. Bazı varlıklı ve nüfuzlu yöneticiler ve kişiler, bunu her zaman
kendi avantajlarına kullandılar. Bu konuda beni en çok şaşırtan şey,
bazı Avrupalılar tarafından çok eşliliğin mantıksızca eleştirilmesidir.
Avrupa'da yasal karısının yanı sıra başka yerlerde metresleri olan
birçok erkek yok mudur? Bu durum Müslüman toplumundaki çok
eşlilikten daha beterdir, çünkü bir tarafta çok eşliliğin yasal bir yönü
vardır ve birleşme kanunlarca meşru sayılmaktadır. Diğer tarafta
birlikteliğin talihsiz yavruları mirastan mahrumdurlar ve bu çocuk-
ların anneleri her an fuhuş bataklığına düşme tehlikesi ile karşı kar-
şıya kalmaktadır.

DOĞU'DA HAREM VE KADIN

Harem kelimesinin gerçek anlamı - Doğu'da evler iki bölüme ayrılmıştır - Ailenin erkek üyeleri evin sadece erkeklere mahsus kısmına girebilir - Varlıklı ailelerde kadınların daha fazla tecrit edilmesi - Tecritin tamamen İslam dininden kaynaklanmaması - Haremde hayat - Haremdekilerin meşguliyetleri - İngiltere'de bu sistemin yanlış anlatılması - Saltanat haremeleri - Kaybolmaya yüz tutan gelenekler - Çerkez kadınlar - Eş olarak popüler olmalarının nedenleri - Bir kadın nasıl nişanlanır - Bazı evlilik adetleri - Evlilik dini olmaktan ziyade medeni bir prosedürdür - Damat - Onun yakın dostları - Haremlerde alışverişi - Kadın seyyar satıcılar - Bazıları Avrupalı - Kayda değer bir ticaret.

İngiltere'de harem konusuyla ilgili fikri olanlar, Doğu'daki çok eşlilik ile ilgili duymuş oldukları şeylere dayanarak kafa karışıklığı ve yanlış kanı içerisinde. Bu bölümde, Türkiye'de genel anlamda kadının konumunun yanı sıra harem ve onun sakinleriyle ilgili daha kesin bilgiler vererek bu yanlış anlaşılmış kavramları düzeltebileceğime inanıyorum.

Harem kelimesi Batı Avrupa halkı tarafından biliniyor ve kullanılıyor olsa da, bu kelimenin gerçek anlamı, bu ülkede az sayıda kişi tarafından anlaşılmış durumda. Nitekim Şark ile ilgili birçok konu Batı'da çok yanlış anlaşılmaktadır, tıpkı Batı Avrupa'nın bazı örf ve adetlerinin Doğulu zihinlerde önyargıya neden olması gibi. Bir İngiliz, harem sözcüğünü kullandığında, Doğu'nun bize ait bölgesinde bir adamın çok sayıda kadın ile evlenip onları eve kapatmasını kast etmektedir. Ayrıca, söz konusu kişi İslam dinine inanan Doğu'daki her erkeğin, istediği kadar çok kadınla evlenebileceğine inanmaktadır. Bu fikir sadece yanlış değil, aynı zamanda gülünçtür. Bir yanda tek bir kadınla bile evlenebilse kendisini şanslı hissedecek binlerce

erkek varken; diğerk yanda sahip olduğu tek eşten kurtulsa mutlu olacak binlerce erkek bulunmaktadır. Değil daha fazlasını, iki kadını barış içinde idare etmeyi ve her birinin ihtiyaçları ile başa çıkmayı başarabilecek herhangi bir erkek, muhtemelen son derece cesur biri olmalıdır. Doğuda tüm erkeklerin tiran olmadığı gibi, tüm kadınlar da dinsel olarak itaatkâr değildir. Din, yasalar ve gelenekler, erkeklere, eşlerine karşı yerine getirmesi gereken birçok vazife yükler. Dürüst bir erkek bu görevleri yerine getirmelidir ve aslında koca olarak birden fazla eşe karşı yükümlölüklerini yerine getirebilecek çok sayıda erkek bulmak çok zordur. Osmanlı İmparatorluğunun pek çok bölgesinde kadınların sayısının erkeklerin sayısını geçmediğı kanıtlanmıştır; Osmanlı'daki çok eşlilik hakkında İngiltere'de hâlihazırda yayılmış olan kanının saçmalığını göstermek için tek başına bu gerçek bile yeterlidir. Nitekim çok eşlilik uygulamasına karşı bir yasa yoktur, fakat iyi insanlar bunu kınarlar. Bir beyefendinin kızıyla evlenen bir adamın, eve başka bir kadın daha eklemesi zor bir mesele olup, ihtimal dâhilinde değildir. Günümüzde, Batlı eğitim almış olup bir hayat arkadaşı bulmak için evlenen birçok erkek vardır ve bu erkekler başka bir kadınla daha evlenmek gibi düşüncesiz bir davranışın, mesut hayatlarını büyük olasılıkla tersine döndüreceğinin farkındadırlar.

Haremin bir erkeğın eşleri topluluğı anlamına geldiğini iddia eden kavramın saçmalığına işaret ettikten sonra bunun gerçekte ne olduğunu açıklayacağım.

Kadınların tecrit edilmesinin köklü ve dinsel bir gelenek olduğunun gözlemlendiğı Muhammedi ölkelerde, her ev iki ayrı bölüme ayrılmıştır. Türkiye'de hanenin hanımların oturdukları bölümü harem olarak adlandırılmakta ve erkeklerin bölümü selamlık, yani bir nevi resepsiyon ya da kabul alanı olarak adlandırılmaktadır. Bir evin kadın sakinleri toplu olarak harem olarak adlandırılıyor olsa da, bu onların hepsinin ev sahibinin eşleri oldukları anlamına gelmez. Bir erkeğın karısı, annesi, kız kardeşı, kızı ve dini hükümler gereğı onun yanında başını örtmek zorunda olmayan diğerk tüm kadınlar, o erkeğın haremine aittir.

Bir ailenin hareme girmesine izin verilen erkek üyeleri, evin efendisi, oğulları, babası, kayınpederi ve eşinin erkek kardeşidir. İstanbul,

İzmir, Edirne gibi büyük şehirlerde, üst düzeydeki insanlar daha uzak akrabalarının bile girmesine izin verebilir. Avrupa geleneklerini benimseyenler, samimi arkadaşlarını bile kabul edebilirler. Ama nüfusun büyük bölümünü oluşturan eski kafalı ailelerde, erkeğin 13-14 yaşına erişmiş hiçbir akrabasının, eğer bu akraba ile evin erkeğinin kızının ya da evin diğer genç kadın sakinlerinden birinin evlenmesi mümkün ise, evin harem kısmına girmesine izin verilmez.

Varlıklı ailelerin evlerinde kısıtlamalar daha fazladır. Bu evlerde, harem sakinleri ile evin erkek üyeleri arasındaki tüm iletişim, paketler ve yemeklerin gönderilmesi ve alınması, bir tür döner dolap aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu düzenek, harem dairelerini evin erkek bölümünden ayıran duvardaki bir deliğe sabitlenmiştir. Kadınların tecrit edilmesini sağlamak için alınan bir başka önlem, tüm harem pencerelerinin kafes şeklinde olmasıdır; böylece harem sakinleri bu bariyerin ardından dışarıdaki her şeyi görebiliyorken, komşu sokaklarda, bahçelerde ve evlerdeki hiçbir erkek onları görememektedir. On üç veya on dört yaşın üzerindeki erkeklerin, daha önce saydığım çok yakın akrabaları haricinde herhangi bir kadını görmelerine izin verilmezken, aynı yaştaki kızlar da çok yakın akrabaları dışında, erkeklerin huzuruna başı açık olarak çıkamazlar ve eğer karma okullara gidiyorlarsa, daha sonra okuldan alınırlar; eğer kız çocuklarının okudukları okullara giderlerse, dikkatli bir şekilde örtünerek oraya gitmek zorundadırlar ve onların kullandıkları bu örtülerin, İngiltere'deki hanımların kullandığı ince örtülere benzediği varsayılmamalıdır. Bir kadın, bir çarşafa benzeyen baştan ayağa kadar uzun bir pelerinin içine sarılmış olarak dışarı çıkmalıdır.

Kadınların tecrit edilmesi, tamamen İslam dininin emirlerine atfedilemez. Hz. Muhammed zamanında ve daha sonraki nesiller boyunca, kadınlar savaş meydanında orduya eşlik eder, savaşanları cesaretlendirmek için ilahiler söyler ve yaralananlara bakarlardı. Günümüzde, göçebe Araplar ve Çerkezler gibi kabile halinde yaşayan halklar arasında bile, harem sisteminin teşvik ettiği haliyle kadınlar saçma bir biçimde katı tecride maruz kalmamaktadır ki bu ilkel insanlar, gelişmiş düzeydeki Osmanlı ailelerine kıyasla bu dine çok daha ciddiyetle bağlıdırlar. Bu meselelerde daha iyi hüküm veren bazı arkadaşlarıma göre, kadınların yüzlerini bu kadar kalın bir

şekilde örtmesi geleneğini Osmanlılar Bizanslı Rumlardan almışlardı ve kanımca o zamanki erkeklerin despotik kıskançlığı, kadınları dışarı çıkarken tepeden tırnağa örtünmesini ve aynı zamanda evlerde de sıkı bir şekilde tecrit edilmesi pratiğini beraberinde getirdi.

Çoğu Türk haremde yaşam çok basittir ve hala mevcut olan az sayıdaki çok eşlileri bir kenara bırakırsak, çok huzurlu ve mutludur. Kocanın mutlak otoritesi, kadına tanınan ayrıcalıklara müdahale etmez. Batı Avrupa'nın daha ileri gelen kadınları tarafından bu tür hor görülme olarak kabul edilen kadının kocasına olan itaati, çoğu durumda kocasının ona olan sevgisini ve saygısını güçlendirir. Bu ülkedeki bazı insanların hoşlanacağı gibi, kadınlar kocalarının köleleri değildirler. Harem sakinleri çoğunlukla evde yaşarlar ama tamamen eve kapatılmış değildirler. Diğer haremlere ziyaretler yapmak için iki, üç ve daha fazla gruplar halinde dışarı çıkarlar, arkadaşlarının ve akrabalarının haremlerinden ziyaretçi alırlar. Elbette onların bu toplantıları neredeyse her zaman kadın kadınadır, diğer ülkelerin kadınları gibi bazıları diğerlerini eğlendirmek için şarkı söyler ve oynarlar. Dans son zamanlarda ortaya çıkmış olup, sadece çok üst düzey özel aileler ile sınırlıdır. Geleneksel fikirlere sahip insanlar arasında, genç kadınların başkalarının önünde dans etmeleri şok edici kabul edilir. Düğünlerde ve diğer benzer festivallerde, sadece profesyonel kadınlar dans ederek misafirleri eğlendirir ve bu profesyonel dansçılar saygın kimseler olarak addedilmez. Benim zamanımda, yüksek sesle okuma yapmak birçok haremde favori bir eğlenceydi. Eğitimli kadınların sayısı şu an olduğundan daha azdı. Aralarındaki en eğitimli kadınlar, diğer kadınlara menkıbeler ya da dini risaleler okurlar veya ilahiler söylerdi, onlar da bunu dikkatli bir şekilde saatlerce dinlerdi. Bu sosyal eğlencenin diğer illerde hala revaçta olduğuna inanıyorum.

Türk kadınlarının sosyal konumlarına göre yerine getirmeleri gereken çeşitli görevleri vardır. Evlenilebilecek ortalama bir kadında çok fazla nitelik aranmaz. İllerde köylü kadınlar, basit ev işlerini görmenin yanı sıra, özellikle kardeşleri ve kocaları zorunlu askerlik hizmetlerini yerine getirirken tarlalarda çalışmak zorundadırlar. Varlıklı ailelerin kızları, hane sahiplerinin yürüttükleri işlere katılmanın yanı sıra, iğneleri ile yorulmak bilmeden dikiş nakış işleri ile meşgul

olurlarken, yüksek mevkililerin kızları ise diğer görevlerinin yanında, eğitimcilerinin veya dadılarının öğrettiklerini öğrenmelidirler.

Bir Piknik Yeri

İngiltere’de hareme ve harem hayatına dair yaygın olan kanının çok yanlış olduğu verdiğim detaylardan anlaşılabacaktır. Türk haremlerinde kadınlar, kanepeler ya da sedirler üzerinde uzanarak, şekerlemeler yiyerek ve nargile fukurdatarak günlerini geçirmiyorlar. Tabii ki bu ülkenin hanımları gibi onlar da tatlı şeylere düşkündür. Ancak başkalarının yanında bir koltuğa boylu boyunca uzanmak, Türk kadınları tarafından en utanç verici türden bir kabadayılık olarak değerlendirilmektedir.

Kitaplarda, sahnede ya da sergilerde sergilenen harem hayatı temsilleri, ya Türkiye’yi küçük düşürmeye çalışanların, ya da onun hakkında hiçbir şey bilmeyen ve amacı İngilizlerin merakını cezbetmek ve bu acayip manzaraları sergileyerek para kazanmak olan kimselerin eseridir.

Bununla birlikte, tecrit geleneğini suçlayan İngiliz eleştirmenleri ile aynı fikirdeyim. Romantik kötülükleri kontrol altına almaya çalışan ancak başarılı olamayan bu tecrit geleneği, ulusun kadın olan yarısını kültürsüz bırakarak tefekkür hayatına çok büyük zarar vermektedir. Her ne kadar birçok genç hanım haremelerde özel eğitim alıyor olsa da ve birçoğu eğitilmiş olsa da, bu sınırlı eğitim türü Türkiye’nin ulusal gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır. Benim düşünceme göre, kadınların tecrit edilmesi çoğu Şark ırkının geri kalmış olmasının büyük ölçüde sebebidir: Çünkü eğer anneler kendi doğuştan gelen zekâlarını geliştirme konusunda kısıtlanırlarsa, çocuklarının eğitimine çok az katkı sağlayabilirler. Bu annelerin oğulları ilerleme yolunda Avrupa halkına ayak uyduramaz. Türkiye’de bütün bunları bilen ve kadınlar için en azından kısmi bir özgürlük isteyen çok fazla erkek var. Bununla birlikte, bu özgürlük yavaş yavaş gerçekleşmelidir, çünkü insanların mevcut sosyal gereksinimlerine bakılmaksızın haremdeki kadınlara erkeklere verilen özgürlüklerin verilmiş olması halinde, kadınlar bunu tam anlamıyla idrak edemeyecek, birçoğu kendi imtiyazlarını kötüye kullanabilecek, ayrıca çok sayıda erkek bu yeni ve ani sosyal değişimin talihsiz avantajını kul-

lanmak isteyecektir.

Ülkemde kamuoyu bu değişim fikrine sıcak bakarken kadınların en azından kısmen özgürleştirilmesi fikri neden tatbik edilmemektedir diye sormak istiyorum? Nedeni, Türkiye'nin siyasi durumuna kafa yorulduğunda kolayca bulunabilir. Bu mutsuz ülke, insanlık tarihinde neredeyse hiç eşi benzeri olmayan bir tiranlık altında yirmi altı yıldır acı çekmektedir. Padişah, kadınların yükselen yeni nesli eğitmek ve aydınlatmak için sahip olabileceği etkiyi çok iyi bilmektedir. Bu nedenle kadınlarla ilgili hareketlere daha fazla kısıtlama getirmektedir.

Prenslerin yaşadığı sarayların harem bölümleri hakkında çok fazla şey söyleyemem. Ancak, özel kişilerin haremlerinde geçirilen mutlu aile hayatının bir sarayın aşırı kalabalık haremindedir bulunamayacağı iyi bilinmektedir. Fakat sayısız harem sakininin tümünün, sarayın efendisinin eşleri olmadıklarını tekrar vurgulayabilirim. Bu tür bir kurumdaki iç düzenlemelerin çokluğu, birçok kadının maiyet olarak istihdam edilmesini gerektirmektedir. Padişah ya da prens, çok eşliliğin eski kurallarına başvurursa, iki, üç ve belki de dört eşle evlenebilir, ama dört, izin verilen en yüksek sayıdır.

Pek çok varlıklı Osmanlı'nın ve Türkiye'nin saltanat saraylarının maiyeti Çerkez kökenlidir. Çerkez kadınların neden bu kadar rağbet gördüğü ve Kafkasyalı kızların Türkiye'deki aile hayatına nasıl renk kattığı sorulabilir? Bu noktaları aydınlayabilecek kısa bir açıklama yapacağım.

Kafkasya'nın en resmedilmeye değer bölgelerinde yaşayan Çerkezler, güzel, atik ve güçlü yapılı dağcı kimseler olup kişisel güzel görünüşleri, özellikle de kadınsı güzellik bakımından dünya çapında bir üne sahiptirler. Ancak, bu ünlü ırkla ilgili kayda değer ölçüde bir deneyime sahip olanlar, bu ırkın kadınlarının, insan ırkının diğer dallarına kıyasla çok ağır basan bir güzelliğe sahip olduklarını söylemekte tereddüt edebilirler. Çerkez kadınların, Doğu Avrupa ve Batı Asya'daki diğer ırklardan farklı olarak sahip oldukları şey, yüzlerindeki canlılık ve ona eklenebilecek olan muntazam bir güzellik ve cesur bir tavidir. Çoğu zaman ince narin bir yapıya sahiptirler; saf kana sahip olan Çerkezler arasında şişman bir kadın oldukça nadirdir. Genellikle açık tenlidirler ve Çerkez kadınlarının diğer fiziksel

niteliklerinden daha ziyade açık tenli oluşları, Batı Asya ve Mısır gibi nispeten esmer tenli insanlar tarafından çok fazla takdir edilir. Çok kolay öğrenirler ve kendilerini yeni çevrelerine çabuk adapte ederler; böylece, başlangıçtaki kaba saba tavırları son derece kısa bir sürede ince ve zarif hale gelir. Bir zamanlar akrabalarından genç bir Çerkez kızını yanına alan zengin ve nazik bir kadın tanıyorum. O zamanlar gördüğüm bu kız, sempatik görünüşüne rağmen sefil, pejmürde yerel kıyafetleri içinde henüz evcilleşmemiş bir yaratığa benziyordu. Birkaç yıl aradan sonra onu başka bir vesileyle tekrar gördüğümde, o kaba elmasın büyüleyici bir şekilde cilalandığını ve incelikli güzelliklerle parladığını gördüm.

Çerkezler çoğunlukla Müslümandır. Çok azı Rusların dinini kabul etmiş olup bu din değiştiren kimselerin Arap Peygamberin inancına karşı her zaman güçlü bir eğilimi mevcuttur ve topraklarını işgal eden Ruslara karşı duydukları korku onların Kutsal Ruh doktrinini kınamalarını engellemektedir. Bu eğilim, Rusların fetihlerine karşı gösterdikleri kanlı ve şiddetli direnişin ardından ulusal bağımsızlıklarının tahrip edilmesi ve temel mutluluklarının ellerinden alınması nedeniyle yüreklerinde Ruslara duydukları nefrete ya da İslam'ın emirlerinin kendi doğal sadeliklerine muhtemelen daha uygun olmasına atfedilebilir.

Müslüman Şark âleminde mevcut hanedanlarının hemen hemen bütün üyelerinin damarlarında Çerkez kanı vardır. Nesillerdir Osmanlı padişahlarının anneleri Çerkezler olmuştur. Benzer şekilde, Doğu Avrupa'da Türkiye'nin gücü ve nüfuzunun çok büyük olduğu geçtiğimiz yüzyıllarda Valide Sultanlar, daha çok Osmanlı İmparatorluğu'na tabi olan Hristiyan devletlerden birine veya bir başkasına mensup kadınlardı. Mısır'ın Memlûklü yöneticilerinin çoğu ve onların eşleri, Çerkezler'di. Hidiv haremının kadın üyeleri her zaman Çerkez kökenli olmuşlardır ve hala Fars hükümdarının evinde Çerkez hanımların olduğu söylenmektedir.

Bir defasında, Haydarabat Nizamı, Çerkez bir kadınla evlenmek için istek duyuyordu. Bunu, Hindistan genelinde yaygın olarak tanınan bir adamdan duymuştum ve sanıyorum meşhur bir romanda 'Bay Isaacs' adlı hayali karakter vasıtasıyla bunu İngiliz okuyucularına aktarmıştı. Bu beyefendi, Türkiye'nin Asya topraklarındaki Di-

yarbakır şehrinin yerlisidir. İngiliz Hindistanı'nda otuz yıl yaşadktan sonra, dokuz yıl önce İstanbul'u ziyaret etti. Oradayken bir gün, Çerkez köle kızlarını nasıl temin edebileceğine dair benden tavsiye istedi ve bir ya da ikisini Nizam Majesteleri tarafından kabul edilmek üzere satın almak istediğini söyledi. Bu İngilizleşmiş beyefendi, halen daha pek çok İngiliz'in yaptığı gibi, köle trafiğı için İstanbul'da bir pazar olduğunu ve herkesin istediğı kadar çok köle-kadın satın alabileceğini hayal ediyordu.

Kafkasya'dan gelen muhacirler arasında bazı yoksul ailelerin, genç kızlarının kendilerini satın alanlar tarafından evlatlık alınacağına dair önceden yeterli bir güvence elde ettikleri takdirde (kızları olmayan varlıklı aileler genellikle yetim çocukları ve diğer yoksul kız çocuklarını evlatlık kabul ederler) ya da bu şekilde satılan kızların ya kendilerini satın alanlarla ya da onların akrabalarıyla evlenmeleri koşuluyla, makul bir miktar para karşılığında kızlarından ayrılmaya istekli oldukları doğrudur.

Ülkelerinin Rusya tarafından son kez fethedilmesinden bugüne kadar geçen sürede, Kafkasya'nın bu yerlilerinden binlercesi, Padişah'ın egemenliğı altındaki topraklara göç etti. Kısa bir süre önce, Kafkasya'dan topluca ayrılmak isteyen yaklaşık altmış bin Çerkez vatandaşının Türkiye'ye yerleştirilmesi için Rus ve Osmanlı makamları arasında bir anlaşma yapıldığını belirten bir haber gazetelerde yer aldı. Rusya, bu topraklara Rus ırkından köylüleri yerleştirip kolonileştirmek istediğı için bugün yaşanan göçlere itiraz etmiyor. Öte yandan, Küçük Asya'nın küçük yerleşim yerlerine yerleşmeleri için Türk Hükümeti onlara imkânlar sunmaktadır. Çerkezler sağlıklı ve cesur insanlardır ve aralarında karıştıkları ırkların fiziksel yapısını iyileştirirler.

Bir İngiliz okuyucusu doğal olarak, erkek ve kız çocuklarının on üçüncü yaşlarından itibaren hiç karşılaşmadıkları bir durumda, evlilik meselesinin nasıl halledildiğini bilmek ister; bu nedenle evlilik sistemini açıklayacağım.

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Türk şehirlerinde de evlilikten önce nişanlanma gelir, ancak ülkede 'kur yapmak' mümkün değildir. Genç kızlar ve erkeklerin birbiriyle tanışmalarına izin verilmez ve sonuç olarak flört etme gibi bir şey söz konusu değildir. Bazı

istisnai durumlarda, muhtemelen komşu evlerin pencerelerinden belirli bir mesafeden birbirlerini görmeleri ve usulca selamlaşmaları ya da karşılıklı hayranlık belirtileri yapmaları mümkündür ancak flört yolunda yapabileceklerinin tamamı budur. Tabii ki kızlar, kendileri ile konuşmamalarına rağmen, günün birinde eşlerinden biri olacak erkekleri görebilirler, ancak erkeklerin karşı cinsten tecrit edilmiş olan evlenebilecekleri aile üyelerini görmeleri kesinlikle yasaktır. Bir erkeğin, bir kadının iyi görüldüğü ve iyi niteliklere sahip olduğu hakkında başkalarının şahitlik etmesi haricinde bir kadına hayranlık duyması ve onu sevmesi neredeyse imkânsızdır. Aynı şekilde, nişanlanma prosedürü erkeğin kadın akrabaları veya çöpçatanlar aracılığıyla yapılmalıdır. Çöpçatan adı verilen ve çoğunlukla yaşlı kadınlar olan bu kimseler sadece iyi niyetle ya da kendilerini eğlendirmek amacıyla değil, bunu bir iş olarak benimsedikleri için genç çiftlerin evlendirilmesi yönünde çaba sarf ederler. Bir damat için uygun kızların bulunduğu evleri ziyaret ederler; damat adına tekliflerini en çok onayladıkları genç kızın ailesine, en dolambaçlı bir şekilde ve büyük bir incelikte yaparlar. Cevap ise kesinlikle müstakbel gelinden gelmez; bu son derece uygunsuz kabul edilir. Karar genç kızın ebeveyni ya da vasilerinin elindedir. Şüphesiz ki genç kıza da danışılır ama onun bu konudaki düşüncesi ikincil öneme sahiptir. Muhtemelen kendisi de ne karar vereceğini bilemez, zira ileri memleketlerdeki kızlar da benzer şekilde davranırlar. Çöpçatan konunun daha çok konuşulması, kızın ailesinin görüşlerini yansıtmaması ve erkek hakkında araştırma yapabilmesi için çoğu zaman üç ya da dört kez ziyaretlerini tekrarlar. Cevap olumsuz ise, çok ince ve kibar bir şekilde olmalıdır. Türkiye'nin bazı bölgelerinde, teklif sahiplerinin tekliflerinin reddedildiğini bilmelerine izin vermenin ilginç bir yolu vardır. İnsanlar bir eve girerken ayakkabılarını çıkarır ve giriş holünde bırakırlar. Evin hizmetçileri misafirler geldikten sonra bu ayakkabıları, topukları ev tarafına bakacak şekilde düzeltir ki ziyaretçi dışarı çıkarken zorlanmadan onları giyebilsinler. Ancak çöpçatan ziyaret ettiği evden ayrılırken ayakkabısını belirtilen şekilde düzeltilmemiş olarak bulursa, teklifinin reddedildiğini anlar.

Böylece bir erkek, evlilik formaliteleri bitene ve evlilik törenleri tamamlanana kadar nişanlısını görmesine izin verilmeden bir kadınla

nişanlanmış olur. Bir kocanın karısını ilk kez gördüğünde bazen neler yaşandığına dair şaşırtıcı hikâyeler anlatılabilir. Bir kasabada, duyduğu haberlere dayanarak sevdalanıp nişanlanan bir adamın, evlendiği gün eşinin yüzündeki uzun ve güzel işlemeli örtüyü kaldırdığında, hayal gücünün resmedebileceği en çirkin insan olduğunu gördüğü ve evi derhal terk ettiği söylenir. Profesyonel çöpçatanların gösterişli tarifleri nedeniyle, son ana kadar karısının melek gibi görüldüğüne inanan bir adamın böyle bir durumdaki hislerini kavramak kolaydır. Evlendiği gün hayalini kurduğu “güzelliği” açığa çıkardığında gördükleri karşısında yaşadığı hayal kırıklığının ne kadar korkunç olabileceğini bir hayal edin. Ancak, böyle bir hayal kırıklığına uğramış kocanın yaşadığı mutsuzluk abartılmamalıdır. Neyse ki, diğer kadınların yüzlerini sık sık görmediği için gerçek güzelliğin ne olduğu konusundaki düşünceleri, tecrübesiyle sınırlıdır. Doğal olarak kanaatkâr bir eğilimi vardır, diğer şeylerde olduğu gibi bunun da kısmet olduğuna inanır ve söz konusu fiziksel kusurlar onun iç huzurunu büyük ölçüde olumsuz etkilemez ve çok nadiren karısından uzaklaşır.

Kızlar ve oğlanların tarlalarda, bahçelerde ve meralarda birlikte çalıştıkları ve böylece birbirlerinin çevrelerinde ilk yıllarını geçirdikleri tarım ve kabile toplumları arasında kur yapma ve nişanlanma gibi konular oldukça farklıdır. Daha sonraki yıllarda yaptıkları evlilikler, genellikle bu arkadaşlık sonucunda uyanmış olan doğal sevginin bir sonucudur. Ancak şehirlerde bile, bir erkeğin evlenmeden önce bir kadınla tanışması mümkün olabilir. Çiftin arasındaki bu gizli görüşme genellikle eski ve güvenilir hizmetkârların nazik yardımlarıyla gerçekleştirilir. İlginç bir şekilde, profesyonel çöpçatanların bazen bu özel görüşmeyi ayarlayan kişi oldukları bildirilmektedir; ama kesin olan şu ki kız eğer o kadar çekici değilse eski iyi geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalması kendisi için daha avantajlı olur.

Genç bir çiftin düğünü, tıpkı nişanları gibi, dolaylı olarak gerçekleşir. Onlar bir evde özel bir şekilde, kendilerinin yakın akrabaları olan kişilerin huzurunda evlenirler. Herhangi bir ibadet yerine gitmezler. Daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye’deki evler, biri erkeğe, diğeri hanenin kadın üyelerine ayrılan iki bölüme ayrılır ve ikisi arasında uzun bir geçit bulunur. Düğün gününde kadınlar önlerinde

gelin olduğu halde geçidi doldurur, beyefendiler ise kapısı söz konusu geçide açılan erkek tarafındaki odaya geçerler ve aralarında günün önemli figürü olan damat yer alır. Geçit ile oda arasındaki kapı kapalıdır ve hem geçit hem de bitişindeki odada en derin sessizlik hâkim olmalıdır. Erkekler arasında, gelinin babası, ya da o yoksa gelinin vasisi veya koruyucusu olan herhangi bir yaşlı adam, ayağa kalkar, kapıyı tıklar ve ciddi ve etkileyici bir ifadeyle şu soruyu sorar, “Kızım! Yüce Allah’ın emri ve Peygamber’in kavline uygun olarak seni sayın falanca ile evlendirmek üzereyiz. Onunla evlenir misin?” Kız cevap vermez. Yaşlı adam soruyu tekrarlar; kız hala tek bir şey söylemez. Adam tekrardan bıkmış bir şekilde sorar ve bu kez soruya hüzünlü bir sesle yanıt gelir. Bu ağlamanın sebebi, o etkileyici anda utangaç ve toy kıza uygulanan baskı da olabilir, konuşması için çöpçatan veya yaramaz kız kardeşlerinin attıkları imdikler de olabilir, bunu bilemeyeceğim.

Bu arada damat sabırsızlanır; davetli olan herkes yüzündeki öfke ve endişe belirtilerini fark edebilir. Yaşlı adam sorusunu dördüncü kez tekrarlar ve sonunda kızın razı olduğu, kapının arkasından gelen çok düşük bir sesle dile getirilir. Aynı anda damat, memnuniyetini ifade eden bazı hareketlerle rahatladığını gösterir. Yaşlı adam ona döner ve sayın filanca ile evlenip evlenmeyeceğini ona da resmi bir biçimde sorar. Damat en ufak bir tereddüt göstermez, zira bu noktada tereddüt etmenin gereksiz olduğunu düşünür ki aslında bu noktada tereddüt toplumun organize ikiyüzlülüğünün tatsız bir sonucudur. Bu yüzden, yaşlı beyefendinin sorusunu bir kerede, cinsiyetine özgü arsız bir cesaret ile yanıtlar. Bundan sonra tüm davetliler, olayın meşruluğuna şahadet ederler. Daha sonra kısa bir dua okunur ve tüm davetliler damada tebriklerini sunarlar. Düğün sözleşmesini derhal yazar ve imzalarlar ve bu sayede evrak Kadı adı verilen yarı dinsel hâkim tarafından onaylanabilir. Ancak genç çiftin, tüm evlilik törenleri tamamlanana kadar birbirlerini görmelerine izin verilmez ve düğünün birkaç gün sürdüğü de olur.

Bir Köy Düğünü

Evlilikle ilgili bir başka ilginç gelenek de damadın arkadaşlarının onun sırtını yumruklamasıdır. Bu Türkiye’de yaygın bir durumdur.

Düğünün tüm formaliteleri bitip, damat karısının yüzünü ilk kez göreceği zaman, damadın yakın dostları ve akrabaları evin kadınlara ayrılan bölümünün kapısının hemen dışında toplanırlar. Damada mutlu bir evlilik diledikten sonra, damat kadınlar tarafına geçmek için acele edip adımlarını hızlandırdığında arkasından onu pataklarlar. Cezanın nazik bir şekilde uygulanması gerekirken, muhtemelen bazı genç bekârlar kıskançlık duygularını atmak için, geleneksel darbeleri olması gerekenden daha sert vuruyor olabilirler.

Tecrit edilmiş ilişki konusunu kapatmadan önce, tecrit edilen sakinlerin alışverişlerini yapmalarını sağlayan ve ellerindeki malları sergilemek için haremi ziyaret eden kadın işportacılara dair bazı tasvirler sunmalıyım. İngiltere’de muhtemelen, dünya ticaretiyle ilgilenenler arasında bile Doğu’nun kadın tüccarları hakkında çok şey bilen az sayıda insan vardır. Yine de, kadınların sıkı bir tecrit altında hayatlarını geçirdikleri Doğu’nun o geniş kesimlerinde, ilkel türden önemli bir perakende satış işi, mallarını yanlarında taşıyan ve onları varlıklı evlerde sergileyen kadın-işportacılar tarafından gerçekleştirilir. Aslında bu ticaret tamamen yerli kadınlar tarafından gerçekleştirilir; ancak belirli sayıda Avrupalı kadın ya kendi hesaplarına ya da küçük Avrupalı evlerin temsilcileri olarak bu işe adım attılar. İngiliz ticari çıkarlarının yurt dışına yayılması meselesinin bu kadar çok ilgi çektiği bir dönemde, kadınların yeteneklerine dünyada diğerlerinden daha fazla bağlı olan ve kadınların iştigal edebileceği bu ticaret yöntemini araştırmak yanlış olmayabilir. Elbette iş neredeyse tamamen Muhammedi aileler arasında gerçekleşmekte olup; Büyük Britanya’nın sömürgelerinde bunlardan yüz milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca gelecekte bu sayının büyük oranda arttığını görmek de muhtemeldir. Dahası, nüfusun büyük ölçüde Muhammedi olduğu diğer güçlerin topraklarında, bu ülkenin hayati ticari çıkarları vardır. İngiliz ticaretini Doğu’ya yaymak için misyonerlerden alınacak dersler vardır. Şark ülkelerinde misyonerler tarafından elde edilen başarının çok büyük bir kısmı, onlara yardım eden hanımlardan kaynaklanmaktadır, çünkü onlar doğal olarak, Şarklı kadınlara tek başlarına ulaşabilirler. Dinin yayılması için geçerli olan şeyler, ticaretin yayılması için de uygulanır ve Zenana Misyonerleri

tarafından ortaya koyulan iş, aynı bölgedeki bir ticaret birliğinin ne gibi etkilerinin olabileceğine dair yeterli bir gösterge olmalıdır. Aynı şekilde, kadın temsilcilerin mallarını sergilediği ve sattığı Şark ile önemli bağlantılara sahip olan İngiliz ticaret evlerinin kendilerine ne denli büyük bir yardım sağlayacağını göstermelidir. Pazara ve dükkânlara gidemeyen çok sayıda Müslüman kadın vardır ve kadın temsilciler vasıtasıyla onların evlerine mallar, özellikle de hane halkının kullanımı için gerekli olan mallar gönderen şirketler bu adetten pratikte faydalanmış olur.

Türkiye’de, Roma Katolik rahibeleri bu iş yöntemini çoktan benimsemişlerdir ve onlar kendilerine ait manastırlarda yaptıkları eşyalar, kumaşlar, çoraplar, şallar ve benzer şeyler ile Muhammedi kadınlar arasında çok sayıda müşteriye sahiptirler. Muhammedi aileler tarafından bu tür alışverişler yapmaya duyulan ihtiyaç çok büyüktür ve Avrupa’nın etkisi ve inceliğinin yaygınlaşmasıyla evsel ihtiyaçlar ve kişisel lüksler doğal olarak hızla artmaktadır. Bu Batı rahatlığının ve yaşam tarzının benimsenmesi, Şark kadınının tecridine beklenen ölçüde etki etmiyor gibi görünmektedir. Ve her durumda Doğulu kadınlar, kendileri ve hane halkları için ihtiyaç duydukları her şeyi temin etmek için büyük ölçüde başkalarına bağımlıdır.

Tabii ki, kocalar, erkek kardeşler ve oğulların, İngiltere’de olduğu gibi, bu tür şeyleri almak için gönderilebilecekleri doğrudur, ama aynı zamanda, İngiltere’deki gibi, kocalar, erkek kardeşler ve oğulların da her zaman doğru eşyaları alabileceklerine ve hatta bunları tam olarak hatırlayabileceklerine güvenilmemelidir. Her durumda, bu yöntemin birçok dezavantajı vardır.

Köylüler ve en yoksul sınıflar haricinde, sadece ileri düzey fikirlere sahip kadınlar pazarlara ya da büyük şehirlerdeki mağazalara giderler ve hatta onlar bile alışverişin sevincini bile bilmezler. Öncelikle örtülüdürler ve yabancılarla konuşmaya alışmamışlardır ve yaptıkları alışverişin uygunluğu konusunda kendilerini rahat ya da tatmin olmuş hissetmezler. Yok, hayır; Şark kadını kendi evinde bir kadın-işportacıdan alışveriş yapmayı tercih eder ve bunu yaparken Batılı akranları ile aynı hazzı aldığı söylenir.

‘Değişmeyen Şark’, kullanılan bir ifadedir ve çoğunlukla kullanıcının cehaletini gösterir, zira Şark sürekli değişmektedir. Batılı yön-

temler ve fikirler ve onlarla birlikte onlara eşlik eden günlük ihtiyaçlar ve gereksinimler giderek daha fazla kabul ediliyor. Ev üretimi bu ihtiyaçları karşılayamıyor ve Avrupa ürünleri için sürekli ve artan bir talep var. Bizler Fransa ve İngiltere'den Türkiye, Kıbrıs ve Suriye'deki arkadaşlarımıza, sık sık cep-bıçakları, makaslar, dikiş kutuları ve çalışma sepetleri, eğitim için gerekli makaleler, çizim kutuları ve çocuk oyuncakları gibi ama bunlarla sınırlı olmayan şeyleri göndermek zorunda kaldık. Fakat bu yeterli değildi; arkadaşlarımız, kendi arkadaşları için bu şeylerden biraz daha almak için genellikle bize tekrar yazıyorlardı.

Şüphesiz ki, nerede bulacağınızı biliyorsanız, Şark ülkelerinde bu tür malzemeleri elde edebilirsiniz ama onlar bilmiyorlardı ve bu malzemeler kadın işportacıların stoklarında bulunmazdı. İşte size kadın işportacılar için yeni bir fırsat daha.

İSTANBUL'A GİDİŞİM VE EĞİTİMİME DEVAM ETMEM

Seyahat etmenin verdiği sıkıntılar - Eşkılara karşı önlemler - Köy konukseverliği - Hanların ve otellerin kötü durumu - Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa - İstanbul - Fatih ve ahalisi - Avrupa Mahallesinden ilk izlenimler - Tahsil sorunu - Eski ve yeni eğitim kürsüleri - Eskiye seçmeye mecbur kalışım - Bir tür keşiş haline gelmem - Farklı bir kıyafet - Eski moda medreseler hakkında bilgi - Ulema - Onların konumları ve etkileri.

Amcamın Küçük Asya'daki evinde ikametim, haremden çıkarılmamdan sonra çok uzun sürmedi, çünkü tekrar orada yaşamak için İstanbul'a gitmeye karar verdi. Tabii ki ben de ailesiyle birlikte gidecektim, böylece eğitime devam edebilirdim. Amcamın evindeki herkes toplanmaya başladı ve annem benim için yeni kıyafetler ve yedi gün sürecek yolculuk için yenebilecek çeşit çeşit şeyler hazırladı. Amcam annemin evine gitmeme ve kalan günlerimi onunla geçirmeme izin vermedi. Onu sadece gündüz saatlerinde görmeye gittim ve her gittiğimde onu daima yaklaşan ayrılığımızın düşüncesiyle derin sıkıntılar içinde buluyordum. Yanında sadece iki yaşındaki kardeşim kalacaktı, ağabeyim iki yıl önce benim şimdi aynı amaçla gittiğim yere gönderilmişti. O günlerde, benim memleketim olan kasaba ile Marmara Denizi'nin Asya sahili arasında bir demiryolu hattı yoktu, bu nedenle yolculuğumuz, göçmen Kırım Tatarları tarafından Türkiye'ye getirilen ve Londra'da kolileri taşımak için kullanılmakta olan büyük kamyonetlere benzeyen dört tekerlekli bir vagon ile yapılacaktı. Bu araçlarla seyahat etmek son derece rahatsız edici bir işti. Yeterli yay eksikliğinden kaynaklanan sarsıntıya karşı korunmak için aracın tabanı minderlerle kaplanmıştı, ancak bu haliyle bile sarsıntılara dayanmak imkânsızdı. O günlerde, yolların

ilkel koşulları durumu daha da kötü hale getiriyordu ki şu anda gerçekten biraz daha iyi durumdalar. On beş yıl önce hükümet ülke genelinde her erkeğın şehirlerarası yollarda yılda dört gün çalışmasını ya da bunun yerine yılda dört gün boyunca bir işçi ücretini ödemesini emreden bir yasayı yürürlüğe koydu. İyi niyetli bazı valiler yollarını iyileştirmek için ellerinden geleni yaptılar, ancak bürokrasinin çoğunluğunu oluşturan sarayın görevlendirdiğı memurlar bu yasayı suiistimal ettiler ve ortaya çıkan fonları cebe indirdiler ve böylece umumi yollarının büyük bir kısmı nihayetinde tamamlanamadan kaldı ve tamamlanan kısımların bile onarımının muhafaza edilmesi için gereken özen gösterilmedi. İyi durumdaki yollar, diğerkolay ulaşım araçları gibi, ziyaretçilerin ve turistlerin Türkiye'nin Asya'daki topraklarını keşfetmelerini kolaylaştıracaktı ve hiçbir şey Padişah'ı bunu görmekten daha fazla rahatsız edemezdi ve yine Padişah ve onun maiyeti için hiçbir şey, İngilizlerin ve Amerikalıların, ülkenin açılmamış, gelişmemiş noktalarında gezinmeleri, onun tebaası ile doğrudan temas kurmaları ve kendi yaşadıkları toprakların doğal güzellikleri ve zenginlikleri ile buraların yoksulluk ve sıkıntı içindeki durumunu kıyaslamalarından daha fazla nahoş olmayacaktı.

Belirlenen gün gelip çattı ve biz yedisi kadınlar ve onların valizlerine, beşi erkeklere tahsis edilen toplam on iki tane karavan tipi faytonlarımız içinde İstanbul'a doğru yola çıktık. Değerli eşyalarını yanlarında taşıyabilecek konumdaki yolcular için gerekli olduğı üzere, yerel yetkililer tarafından emrimize verilen üç jandarma da bizimle beraberdi. Türkiye'nin Asya topraklarında seyrek yerleşimli ve dağlık bölgelerde bugün ve yarın karşılaşılabilecek olan eşkıyalara karşı bir önlemdi bu. Bu çok nadir gerçekleşse de ne var ki, bu eşkıyalar da Türklerdir. Haçlı seferlerinden bu yana, Avrupa kamuoyunun yanlış bilgilendirilmiş olan kısmı, Türklere karşı bir önyargı göstermiş ve bu önyargının bir sonucu olarak, Türkiye'de meydana gelen eşkıyalık vakalarına dair haberler Avrupa'da duyulduğunda, tereddüt etmeksizin bu eşkıyaların kesinlikle Türklerr olduğı sonucuna varılırdı. Doğrusu, taşralı Türklerr genellikle dürüst kimselerdir. Korktuğumuz Türk köylüleri değildi; Küçük Asya'nın Doğı bölümünde en çok yoğunlaşmış olan Kürtlerden de korkmuyorduk; ya da geçmek zorunda olduğumuz illerin oldukça yakınında yerleşik olan

Rumlardan da. Önlemlerimizi çoğunluğu Çerkez olan muhtemel bir muhacir yerleşimci saldırısına karşı yöneltmiştik.

Günlük seyahat planımıza göre ilk geceyi, on üç saatlik yolculuktan sonra ulaşacağımız küçük bir kasabada geçirmemiz gerekiyordu. Ancak, yolu daha henüz yarılamamışken, sürücülerimiz atlarını aşırı yormak istemediklerini ve hanımefendiler de gece vakti yolculuk yapmak istemediklerini söylediklerinden, küçük bir köyde durduk. Orada yeterli sayıda oda bulmanın zor olduğunu anladık ve köylüler her ne kadar her durumda misafirperver olsalar da sayıca bu kadar büyük bir kitleyi ağırlamak için yeterince varlıklı kimseler değillerdi.

Misafirperverlik, Türk köylülerinin çoğunda doğuştan gelen bir erdemdir. Köylerinden geçen yabancıları ağırlamayı severler ve yabancı için katlandıkları karşılığında hiçbir şey beklemmezler. Bu gerçek, Küçük Asya'ya seyahat eden Avrupalılar tarafından sık sık dile getirilmiştir. Ancak ilk gecemizi geçirdiğimiz köy sakinleri bize çok fazla sempati göstermediler. Bununla birlikte, bu bölgelerdeki insanların çok misafirperver olmamak için iyi bir nedeni vardır. Padişah tarafından bu vilayete atanan tüm memurların genellikle geniş aileleri vardır ve İstanbul'a gidip geldikleri için hem kendileri hem de aileleri için misafirperverlik talep ediyorlar ve böyle yaparak Sultan'ın "sadık köle kullarını" görevlerini yapmaya zorladıklarını hayal ediyorlar. Amcam bir memur olmasına rağmen, fakir köylülere karşı herhangi bir yükümlülük yüklemeyi hayal etmemiştii, çünkü kendisi de Küçük Asyalıydı ve doğal olarak vatandaşlarına rahatsızlık vermek istemiyordu. Bununla birlikte, bazı köylülerin çamurdan yapılma kulübelerinde birkaç oda boşaltmalarına neden olduk. Ben ve üç erkek, birkaç öküz, buzağı ve eşeğin olduğu bir ahırın üstünde loş ışıklı bir çatı katında uyumak zorunda kalmıştık. Bazı İngiliz gezginlerin daha önce Küçük Asya'da benzer deneyimler yaşadıklarını düşünüyorum ve bu kimseler genellikle bu çatı katlarının tatsızlığından ve hayvanların gürültüsünden ve kötü kokusundan rahatsızlık duyduklarını ifade ediyorlar. Ben çiftlik hayatına alışkın olduğumdan bu şeylere çok itiraz etmediğim gibi; ahırlarda uyumanın sağlığa yararlı olduğunu duydum ve hatta buna inandım. Sarsılan bir karavanda seyahat etmekten yorulduğumdan derhal uyuyakalmaya hazırdım, ama tozlu zeminden veya çatıdan gelen ya da yukarıdaki saman-

lardan düşen yüzlerce pire bana saldırıyor gibiydi ve uyumamı imkânsız hale getirdi. Dışarı çıkıp karavana geçmek istedim, yanıma üzerime örtmek için bir halı aldım, ama dışarı çıktığımda üç büyük çoban köpeğinin minibüse yakın bir yerde olduklarını gördüm, bu yüzden ahır kapısından çıkmaya cesaret edemedim.

Bu azılı köpekler, özellikle koyunları ve tiftik keçilerini hırsızlara ve kurtlara karşı korumak amacıyla vahşi olmaları için eğitilmişlerdir. Geceleri köyden geçebilecek herhangi bir yabancıyı parçalara ayırabilirler. Bunlar uzun, yumuşak ve çoğunlukla açık sarı ve gri renkli kürkleriyle, güçlü hayvanlardır. Tiftik keçisi yetiştiricileri her zaman bu köpeklerin boyunlarını keskin çivilerle donatılmış yuvarlak bir tasmayla tuttururlar, çünkü kurtlar onlara saldırdığında, köpekleri boyunlarından veya boğazlarından yakalamaya çalışırlar ve çivili tasmalar saldırganın dişlerine karşı koruyucu zırh görevi görürler.

Rahatsız edici köyde geceyi geçirdikten sonra, bir sonraki kasabaya doğru yola çıktık. Yolcuların geleneğine uyarak, köydeki en muteber kimselerden birinin evinde kalmış ve bahsettiğim ulusal misafirperverliğin tadını çıkarmıştık. Kasabalarda yolculara karşı bu tür bir misafirperverlik sadece konuk ev sahibini şahsen tanıyorsa veya ortak bir arkadaşının ev sahibine önceden haber vermesiyle mümkün olabilir.

Yolculuğumuzun üçüncü gecesini bir Türkmen köyünde kalacak şekilde ayarlamıştık, fakat köy halkının kulübelerini kapattığını ve tüm eşyalarıyla birlikte çok sayıda güzel kaynak sularının olduğu civardaki bazı yüksek mera arazilerine yerleştiklerini gördük. Oraya gittik ve geceyi bu yarı göçebe insanlar tarafından bize ödünç verilen karakeçi kılırdan yapılmış üç çadırın altında geçirdik. Bunun karşılığında onlara para vermek istediyseniz de bunu kabul etmediler, biz de onlara 'şehirden bazı hediyeler' verdik.

Dördüncü geceyi büyük bir handa geçirdik, han diye adlandırıyorum zira otel adı verebileceğimiz özelliklere sahip değildi. Gerçek şu ki, kıyılarda ve mevcut demiryolu hatları üzerindeki birkaç büyük şehir dışında, rahatça kullanılabilen bir otel mevcut değildi. Pek çokları kalabalık merkezlerde inşa edilen ve yerli Hristiyan halktan kimseler tarafından yönetilen bu evler kendilerini otel olarak adlandırmakta olup gerçekte tavernadan başka bir şey değildirler

ve buralarda sarhoşların mevcut olması, seyahat ederken konaklamak zorunda kalabilecek muhafazakâr Osmanlı ailelerinin sürekli şok yaşamasına neden olmaktadır. Gece kalmak için şehrin önde gelenlerinden birine bir referans mektubu sunamazlarsa, bu modern tavernalardan birinde kalmak yerine eski moda bir hana ya da konağa gitmeyi tercih ederler. Bu hanlardaki odalar mobilyasızdır ve genellikle açıklanamayacak şekilde pistirler. Her türlü haşaratın, hatta arada sırada bir akrebin dahi ziyaret etmesi beklenebilir.

Yolculuğumuzda iki gece daha geçtikten sonra altıncı akşamda Asya'daki Olympos dağının eteklerinde yer alan Bursa şehrine vardık. Güzel camiler, türbeler, mezarlar ve kaplıcalar üzerine inşa edilmiş büyük termal banyolar gibi görülmeye değer güzelliklere sahip Bursa'da birkaç gün konakladık. Bursa, Türk imparatorluğunun en büyük şehirlerinden biridir. İlk üç Osmanlı padişahına başkentlik yapmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde, yeni başkente yerleştirilmek üzere Bursa'dan yaklaşık 50.000 Türk ailesini getirttiği söylenir. Bursa'dan Marmara denizi kıyısına gittik ve İstanbul'a giden bir tekneye bindik.

İstanbul'un amcamın ikamet ettiği bölümü Fatih Sultan Mehmet'in camisinin yer aldığı mahallede idi. Burası, sadece eski moda Türk ailelerinin yaşadığı semtin merkezinde yer almaktadır. Amcam, kuzenlerim ve bana, şehri keşfetmemiz ve gezilecek yerlerini görmemiz için iki haftalık tatil verdi. Bir gün, başkentin Avrupa mahallesi olan ve nüfusun refahı ve zenginliğinin apaçık belirtilerine hayran kaldığımız Pera'yı ziyaret etmek için Haliç'i geçmemize izin verildi. Bu insanların ne kadar mutlu olduklarına dair kıskanç bir şekilde düşüncelere dalmışken, küçük ekibimize rehberlik eden yaşlı bir adam bizi, bu türden dünyevi ilerleme yönünde hırslı olmanın müminlerin kanaatkârlık ideallerine uygun olmadığını anlatarak bizi uyardı ve «Bu dünya, kâfirlerin cennetidir.» sözünü hatırlattı. Hz. Peygamber'e yanlış bir şekilde atfedilen bu ifade, mevcut kaderciliğin temel ilkelerinden biridir ve Şark'taki durağanlığın ve ilerleme eksikliğinin temel nedenlerinden biri olup Şarklıların çoğunu ayırt etmeyi sağlar. Ancak Pera'dan geri dönerken bambaşka bir izlenim edindik, çünkü Avrupalı yaşamın çirkin tarafına tanık olduk. Avrupa mahallesinin büyük kısmında

Rumlar, Polonyalılar, Levantenler, İtalyanlar ve Maltalılar ikamet etmekteydi. Burada, yüzlerinde işledikleri suçların izleri olan cani tipli kimseler, ahlaksız ve zevk düşkünü hayatları suratlarından okunan sürekli ayyaş gezen kimseler mevcuttu. Burada ayrıca, balkonlarında oturan ya da kapılarının eşliğinde duran yarı çıplak ve boyalı yaratıkların, geçip gidenleri davet ettikleri kötü üne sahip evler gördük. Dahası hepsi kaba denizciler, Rum hırsızlar, kavgacı Maltalılar ve Avrupa toplumunun posaları ile dolu sayısız bar ve içkili mekâna rastladık. Hepsi az ya da çok sarhoştı, çoğunda açık bir şekilde kama ve tabanca vardı. Bu kabadayılardan hiçbiri ülkenin kanunlarına ve onun polisine uymayı hayal etmiyordu, çünkü her biri kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanıyor ve bu sebeple her ne olursa olsun ülkesinin Büyükelçiliği ve Konsolosluğu'nun koruması altında yaşıyordu. Çoğu Müslümanın «Hristiyan hayatı» olduğuna inandığı bu manzara karşısında tiksindik. Ne yazık ki, Avrupa uygarlığının tüm kötü noktaları Şark ülkelerinde kolay ve hızlı bir şekilde yayılmaktaydı, iyi ve yararlı noktalarının ise bu ülkelerde yaşamı etkilemesi nadiren görülen bir gerçektir.

Bir Türk Mezarlığı

Bu geziden sonra kayda değer bir süre zarfında başkentin Avrupa mahallesini tekrar ziyaret etmeme izin verilmedi. Eğitim hayatıma devam etmek zorundaydım.

Kuzenlerim ve benim, İstanbul'da ne tarz bir eğitim almamız gerektiği, amcam tarafından dikkate alınması gereken bir soruydu. Türkiye'de iki tür yükseköğretim vardı. Bunlardan biri medrese adı verilen ve daha önce bahsettiğim eski moda kolejlerde eğitim almaktı, bu bölümde biraz daha açıklama yapacağım. Diğer eğitim biçimi ise şimdi modern okullarda ve kolejlerde devam etmekteydi. Bunlardan İstanbul'da çok sayıda mevcuttu. Bazı Avrupa ülkelerinin eğitim kurumlarının sistemini kendilerine model almışlardı. Eski moda medreselerden farklı olarak bu öğrenme yerlerinde, modern ihtiyaçların gerektirdiği faydalı konular diyebileceğim her türlü şey öğretilmekteydi. Bunlara örnek olarak Erkânı Harbiye Mektebi ve askeri idadiler, bahriye mektepleri, sivil ve askeri tıbbiye kurumları ve bazıları elli veya altmış yaşında olan sultaniler, mülkiye, hukuk

ve mühendislik mektepleri ve yeni açılan vakıflara ait küçük kolejler sayılabilir. İki yıl önce, İstanbul'da normal bir Üniversite kurmaya yönelik resmi bir proje vardı. Ancak mevcut padişahın, Avrupa kültürünün popülaritesini artmasına yol açacak böyle bir planı ciddi bir biçimde desteklemesi mümkün değildi. Daha önceleri modern tarzda yaratılan bu mektepler, ülkede var olan tüm edebiyat ve bilim dallarında belirgin yeteneklere sahip erkekler yetiştirdi. Fakat ne yazık ki, Abdülhamit'in 'genç-Türk fikirleri' ya da liberalizm olarak adlandırılan şeyleri her ne pahasına olursa olsun bastırmak için gösterdiği esnek olmayan kararlılık, bu eğitim ve kültür yuvalarının ilerlemesine ciddi biçimde müdahale etti ve onları felce uğrattı.

Ben de bu kolejlerden birine girmek istiyordum ve zorunlu giriş sınavını geçmek için özel ders alarak hazırlanmak istedim. Fakat ağabeyim modern kolejlerden birine girmiş olduğundan dolayı, amcam beni eski moda medreselerden birine kaydolma yönünde teşvik ediyordu. El konulan mülkleri geri alma umudumuz olduğundan ve büyükbabamın yarı-teolojik mesleğini devam ettiren varislere kalan mülkleri elinde tutma hakkı verildiğinden, amcam bu yarı-ilahiyatçı medreselerden birine devam etmem için ısrar etti. İsteksiz olmama rağmen, onun dileklerini yerine getirmek zorunda kaldım, bu sebeple, Küçük Ayasofya camiine bitişik olan medresede bir odaya sahip olan bir müderrisin yanına gidip orada yaşamak için hazırlandım. Ayasofya Avrupalı turistler tarafından Büyük Ayasofya adıyla çokça ziyaret edilen bir Bizans binasıydı. Kişi, bu eski moda öğrenim kurumlarının bir üyesi haline geldiğinde, profesyonel bir sarık ve uzun bir cübbe giymek ve sakal bırakmak zorundadır. Kişi sakal bırakmak için yeterince yaşlıysa, kafasını kazıtır. Benim için bir sarık ve cübbe satın aldılar ve amcam kafamı tıraş etmesi için, bir erkek hizmetçi ile birlikte beni bir berber dükkânına gönderdi. Kafadaki kalın bir saç kütesinin tıraş edilmesi en acı verici şeydir ve kısmen tıraş makinesinin buna alışık olmayan başımda yol açtığı acı nedeniyle, kısmen de medresede çok yakında korkunç bir keşiş gibi görüneceğimi öngörmem nedeniyle gözlerim yaşla doldu. Ertesi gün valizlerimle okula gittim, tıraş nedeniyle üşüttüğüm ve sonuç olarak baş ağrısı ve göz iltihabına yakalandığım için ancak birkaç ay sonra çalışmalara başladım. O okulda geçirdiğim mutsuz hayatı asla

unutmayacağım. Medrese, oradaki yaşam tarzı ve orada okuma konularında bir açıklama yaparsam belki de biraz ilgi görecektir.

İstanbul'da bu teolojik kolejlerin ya da medreselerin sayısı yüzden fazladır. Vilayetlerdeki önemli şehirlerin her birinde birkaç tane bulunmaktadır. Eski Müslüman kültürünün bu okulları, Türkiye'ye özgü değildir. Mısır, İran ve diğer bazı Şark ülkelerinde de vardır ve bu ülkelerdeki tek eğitim yerleri buralardır. Buralar esasen, geçmişte ilk kuruldukları zamanlar, sadece dini konuların değil, Şark'ta bilinen beşeri ilimlerin tüm dallarının öğretildiği yerlerdi. İstanbul'da bir kısmı halen eski orijinal isimlerini korumaktadır, Medrese-i Tıbbiye, Medrese-i Tarihiyye vb. gibi. Müslümanlar eskiden iki sınıfa ayrılırdı, büyük bölümü oluşturan cahil avam ve Ulema adı verilen ilmiye sınıfı. Her ne kadar medresede verilen tüm eğitim İslam'ın kader inancı üzerine kurulu olsa da, Ulema kesinlikle tümüyle ilahiyatçılardan oluşmamaktadır. İslam, hiçbir ruhani otoriteyi kabul etmediği için kesinlikle rahip değildir. Hz. Muhammed, "İslam'da ruhbanlık yoktur" diyerek bunu açıkça beyan etmiştir. Zamanın insan bilgisinin ilerlemesi ile birlikte, Müslümanlar arasında Ortaçağ'da mevcut olan yüksek kültür çökmüş ancak Ulema, Arap dilini ve onun edebiyatını, hukukunu, laik ve manevi yönlerini öğretmeye yine de devam etmiştir. Nihayetinde Türkiye ve Mısır gibi ülkeler, Avrupa'nın ilerici milletlerinden bir şey öğrenme gerekliliğini hissettiler ve oraların eğitim kurumlarını taklit ederek, modern eğitim ve bilim için okullar ve kolejler kurmaya başladılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda, profesörlük ve hâkimlik gibi mesleklerini neredeyse kaybetmeye başlamış olan Ulema, şimdi bir tür rahipliğe benzeyen tuhaf bir pozisyona gelmiştir. Tabii ki, bu sınıf hala eski mesleki unvanlarını koruyor, emekli maaşı alıyor ve hayırsever bağışlardan elde ettikleri gelirlerle geçimlerini sağlıyorlar. Üstelik bu grubun üyeleri hâlâ cahil kitleler üzerinde modern eğitime mensup kişilere kıyasla daha büyük bir etkiye sahipler, ancak şu anda devlete fazla hizmet etmiyorlar. Medreseler yine de, bu grubun üyesi olmak isteyen öğrencilerle doludur, fakat daha zeki olanlar, camilerdeki bu eski derslere katılmak yerine, onlara pratikte faydalı olacak meslekler kazanmak için daha modern kolejlere gitmektedirler. Onların birçoğu zamanlarını medreselerde tembel tembel harcarlar ya

da askeri hizmetten muaf tutulmaları için gerekli sınavı geçinceye kadar orada yatılı kalırlar ve daha sonra köylerine ve kasabalarına geri dönerler. Yine gerçekten çalışkan olan bazı öğrenciler, modern kolejlerden birine gitmek yerine, Kadılık ya da yarı dinsel hâkimlik eğitimi için kurulmuş olan kurumlara gitmektedirler. Bu öğrencilerin hepsine Softa adı verilir. Medreselerin tüm meseleleri halen ayrı bir bakanlık olan Şeyh-ul-İslâm'ın kontrolünün altındadır; Babıali kabinesinin bir üyesi olmasına rağmen, Şeyh-ül İslam bir zamanlar sahip olduğu önemli resmi görevlerin çoğunu kaybetmiştir. Şeyh-ül-İslam, Ulema'nın başı konumunda olup, günümüzdeki konumu bir Hristiyan ülkenin dini liderininkine benzemektedir, ancak daha önce de belirttiğim gibi, İslam böyle bir dini inancı kabul etmez. İstanbul'da medreselerdeki öğrenci sayısının beş ile yedi bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Başlangıçta medreseler İngiliz Üniversitelerinin kolejlerine benzeyen bir sistem üzerine kurulmuştur. Medreseler, sultanların ve özel şahısların cömertliği ile inşa edilmişler ve bunların çoğu camilere yakın konumlandırılmış olup camilerin kendisi gibi bağışlarla desteklenmektedirler. Medreselerin hayırsever kurucuları cemaatle kılınan namazlara katılan halkın bağışları sayesinde bu kurumlara gelir elde etmeyi ve öğrencilerin camileri dersane olarak kullanabileceklerini düşünmüştür. Günümüzde bile çoğu ders camilerde verilmektedir. Her bir medrese kendi kendini yönetmektedir ve yöneticileri ya da hocaları medresenin çıkarlarını gözetir ve kurallarını kendileri belirlerdi. Bütün öğrencilere, bu amaç için kullanılan bir tür mutfaktan düzenli olarak çorba, ekmek ve belirli günlerde, pişmiş pirinç ve bir çeşit safrandan yapılmış tatlı ve aynı zamanda lambaları için zeytinyağı tedarik ediliyordu. Öğrencilere verilen bu tür "ücretsiz" yiyecekler, günümüzde nadiren ve seyrek şekilde tedarik edilmektedir, çünkü vakfedilen mülklerin ve arazilerin gelirleri uzun zamandır memuriyetin kontrolü altına alınmıştır ve hayır kurumlarından elde edilen gelir günümüzde rüşvetçi ve dini değerlere saygısız kimseler tarafından kötüye kullanılmakta ve yasa dışı olarak iç edilmektedir. Sonuç olarak, medrese üyeleri binalarını tamamen yıkılmaktan kurtarmak için bile para biriktirememektedir. Bu binalar, ortasında bir avlu olan, bazen tek, bazen ise iki katlı olan ve

çoğunlukla kare şeklinde yapılarıdır. Sağlıksızdırlar ve uygun şekilde havalandırılmazlar. Öğrenciler banyolarını odalarının kapısının arkasına yaparlar, yemeklerini ocakta pişirirler ve kural olarak bir odada iki veya üç kişi şeklinde yer yatağında uyurlar. Odaların çoğundaki nem ve koku korkunçtur. Benim zorlu kaderim böyle bir yerde beş yıl yaşamama neden olmuş ve o yıllar bir kişinin gençliğinin en güzel yıllarıdır.

Bu medreselerdeki öğrencilerin yaşamı, Doğu Kilisesinin manastırlarındaki keşişlerinkini andırmaktadır. Onlar, kendi mütevazı yiyeceklerini hazırlarlar, kendi odalarını temizlerler, kendi yataklarını yaparlar ve kendi kıyafetlerini yıkarlar. Yeni bir öğrenci, tüm bunları sadece kendisi için değil, aynı zamanda medresede odasında kaldığı hocası veya arkadaşı için de yapar. Öğrencilerin çoğu çok fakirdir. Her yıl oruç tutulan Ramazan ayında, farklı vilayetlerin kasabalarına ve köylerine okuma yazma bilmeyen köylülere ve taşralı halka vaaz vermek, bir şeyler öğretmek ve bazı yazılar yazmak için giderler ve sadaka, zekât ve diğer yardımları topladıktan sonra, çalışmalarını sürdürebilmek için medreselerine geri dönerler.

Softalar bazı devrimlerde göze çarpan bir rol oynamıştı, çünkü bir kez siyasetçiler tarafından kışkırtılmış ve tahrik edilmişlerse, büyük camilerin avlularında toplanırlar, uzun cübbeleri altında uzun bıçaklar taşıyarak sayısız insanı peşlerine takarlar. Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren vezirler Softaların desteğini almak zorunda kaldılar. Mithat Paşa, şimdiki Padişah'a yeni anayasa planını onaylaması çağrısı yaparken, yine onların desteğini sağlamak zorunda kalmıştır. Jön-Türk hareketinin kurucularından biri olan Suavi Efendi'nin kendisi de Softa olup, yirmi beş yıl önce Sultan'ın sarayına silahlı saldırı düzenlemiş, onunla birlikte çok sayıda Softa arkadaşı dövülmüş ve ölmüştür. Despotik kişisel iktidarını tehlikeye atabilecek her şeyi ezmede olağanüstü gücü ve başarısı inkâr edilemez olan Padişah, Softaların kolektif etkisini felce uğratmıştır, böylece Softalar artık ona karşı çıkmak için ortaya çıkabilecek herhangi bir gücün politik aracı olarak kullanılamazlar.

Medresedeki ikametim esnasında amcam bana aylık 20 kuruş cep harçlığı verirdi. Odasında kaldığım medrese hocama ise yaptığı masraflara mukabil aylık sekiz kuruş verirdi. Bu tutar aşırıya kaç-

madan bir keşiş hayatı yaşayan birisi için oldukça yeterliydi. Dahası, İstanbul'da yiyecek içecek çok ucuzdur ama bu gerçek Avrupalı ziyaretçiler tarafından pek bilinmez zira onlar Levanten ve Rum otel sahipleri ve esnaf tarafından sürekli olarak aldatılırlar. Buna ilaveten sevgili annem Ankara'dan gelen bir Ermeni tüccarı aracılığıyla beni maddi olarak destekliyordu.

YENİ BİR MESLEK VE ZORUNLU ASKERLİK MESELESİ

Avrupalılara karşı duyduğum önyargılarımın daha ılımlı hale gelmesi - Levanten rehber - Gerçek onda değil - İngiltere'yi ziyaret etme isteğim - Küçük Asya'ya yaz gezisi - İngiliz konsolosu - Doğu Akdeniz'e yaptığım gezi - Daha kârlı bir kariyer düşüncesi - Bir hukuk kolejine yazılmam - Türk hukuku - İngilizce referans kitaplarının güvenilmez olması - Türk hukuk mahkemeleri - Yarı dini hâkimlik - Sarayın adalet üzerindeki etkisi - Askerlik hizmeti için çağrılmam - Çok zorlukla muafiyet elde edişim - Askerlik yöntemleri - Yerli Hristiyanların askerlik yapmalarına izin verilmez - Bu politikanın bilgeliliği.

Üç yıllık zorlu MEDRESE hayatının ardından, amcam tatilde memleketi ziyaret etmeme izin vermişti. İlk defa o zaman Avrupalı kâfirlere karşı ön yargım yumuşamaya başladı ve bugünkü halini aldı. Bir yaz günü öğleden sonra medresenin bahçesinde yürürken, genç bir Avrupalı, güzel bir kız eşliğinde Ayasofya camisinden çıkıyordu. Merakımı celbettiler, çünkü bu eski yapıları ziyaret etmek için gelen tüm Avrupalıların görünümü, civarda yaşayan insanların merakını her zaman cezbetmiştir. İkisi de meyve yüklü bir dut ağacına baktılar ve erkek az önce düşen dutu yerden aldı ve kıza verdi. Haşin bir edayla onlara doğru yürüdüm. Biraz utanmış görünüyorlardı. Onlara durmalarını işaret ettim, ayakkabımı çıkardım, ağaca tırmandım ve olgun meyveden bir avuç topladım. Meyveleri ağacın iki büyük yaprağına koydum ve kadına ikram ettim. Yaptıklarım onları memnun etti. Yanlarında kılavuzları yoktu ve bu beni çok memnun etti zira bu tercüman bozuntuları Levant bölgesinin Müslüman olmayan yerlilerinin en kötü örnekleridir. Buraları ziyaret eden birçok Avrupalı bu tercüman ve rehberlerden

aldıkları bilgilerden türettikleri tecrübeler ile oturup hızlıca kitap yazmaya kalkar. Muhtemelen bundan dolayı, benim gibi bir taşralı, “Bu kitapları, özellikle İngilizce yazılmış olanları okuduğumuzda, kendimiz hakkında her zaman, daha önce hiç bilmediğimiz ya da duymadığımız bir şeyler öğreniriz” ifadelerini kullanır. Osmanlı İmparatorluğu’nda o günlerde İngilizler, diğer tüm Avrupa milletlerinden daha fazla saygı gördüğünden ve herkes bütün Avrupalı ziyaretçilerin İngiliz olması gerektiğini düşündüğünden, çiftin İngiliz olduğunu düşündüm. Gerçekten İngiliz olup olmadıkları açık bir soruydu. Karşılıklı selamlaştık ama kendi dilimden başka bir dil konuşmadığımdan onlarla konuşmak için çaba gösteremedim ve bundan büyük bir üzüntü duydum. Bundan kimseye bahsedemesem de o andan itibaren, içimde İngiltere’yi görme arzusu doğdu. Medresede bu konuyu açsam insanlar büyük bir şaşkınlık yaşar ve belki de beni Hristiyan olmak istemekle suçlayabilirlerdi.

Bundan sonra eve gitmek için yola koyuldum. Birlikte seyahat ettiğim grup, üç yıl önce İstanbul’a gelirken kullandığımız rotadan farklı bir rota izledi. Bu nedenle, Küçük Asya’nın diğer kasabalarını ziyaret etme fırsatım oldu. Kendi kasabamıza ulaştığımda, annemin hâlihazırda kır evine taşınmış olduğunu fark ettim. Tuhaf bir tesadüf eseri, İngiliz Konsolosu ve ailesi, bizim eve yakın tuttukları yazlık bir evde kalıyorlardı. Kasabadaki tek İngiliz, hatta aynı zamanda tek Avrupalı onlardı zira Anadolu demiryolu henüz projelendirilmemişti ve muhtemelen hiç bir Avrupalı burada herhangi bir iş bulamazdı. Bir gün komşu gölün kıyısında yaban ördeği avlarken Konsolos ile tanıştım. İngiliz Konsolosu kendisini Türkçe ifade edebiliyordu ve kısa bir süre sonra kendisiyle dostluk kurduk. Birbirimize tekrar görüşme sözü verdik, böylece tekrar avlanmaya gidebilecektik. Onunla daha samimi olduğumda, şehirdeki kadınlarla henüz hiçbir ilişki kurmamış olan eşi ile tanışma fırsatı yakaladım. Bir süre sonra annem ve onun tanışması gerektiğine dair bir istek aklımdan geçti. En hassas mesele buydu, çünkü ben hanımefendinin çok alımlı olduğunu düşünürken, annemin bakış açısından yaklaştığımızda o bir ‘kâfir’ idi. Buna karşın kendisinin rızasını aldım ve İngiliz Hanımefendi ile dikkate değer bir utangaçlık göstererek tanıştı. İngiliz kadının Türkçe’yi yeterince konuşamaması nedeniyle çok az konuştular. Buna

rağmen, annem ziyaretçisini çok sevdi ve daha sonra böyle güzel bir kadının “Allah’ın gerçek dini”, yani İslam’ın takipçisi olmamasından duyduğu üzüntüyü tekrar tekrar ifade etti. Konsolos’a ülkesiyle ilgili birçok soru soruyordum ve merak ettiğim şeyler öyle saçma sapan olmalıydı ki bana nazik bir şekilde cevap verirken, Konsolos ve eşi kendi aralarında İngilizce bir şeyler konuşup gülümsüyorlardı. Halkın önyargılarından öylesine korkmuştum ki, gerçekleşmesi zor olan İngiltere’yi ziyaret etme arzumu Konsolos’a açmaya cesaret edeme-miştim.

O yıl bana verilen üç aylık tatil sona erdiğinde İstanbul’a geri döndüm. Medresede yeterince kıdem kazanmış olduğumdan artık herhangi bir hocaya hizmet etmiyordum. Arnavut bir öğrenci ile paylaştığım bir odam vardı. O yıl, her zaman Arapça öğretilen İslam hukuku dersinde ilerleme kaydettim. İki yıl daha geçti. Bir sonraki yaz tatilinde yeni bir ülke görmek istediğimden, akrabalarımın yaşadığı Beyrut’a gitmek için bir Fransız gemisine bindim. Yolda İzmir’de durdum ve Sakız ve Midilli adalarını gezdim. Seyahatlerim sırasında, modern kolejlerde eğitimlerini tamamlamış ve Hükümet tarafından o zaman için genç bir adamın almasını beklediğim maaştan daha yüksek maaşlarla vilayetlerde çeşitli görevlere atanmış olan birçok genç adam gördüm. O anda, zamanımı boşa harcadığım, modası geçmiş çalışmaları terk edebileceğim fikri aklımdan geçti. Kendimi adayabileceğim ve sonrasında gelecekte bir kariyer yapıp yetkinlik kazanabileceğim rasyonel bir eğitim sistemi hakkında araştırma yaparken, yeni kurulan bir hukuk koleji için üç ay içinde bir giriş sınavı yapılacağını öğrendim. Hükümet, yeni mahkemeler için eğitilmiş memurlar, baro için nitelikli avukatlar bulmayı hedefliyordu. Şansımı denemeye karar verdim; medreseye yakın ikamet eden askeri akademiden genç bir subay, bana bir iyilik yaparak en geri olduğum iki konu olan coğrafya ve aritmetik konularında sınav için bana koçluk yaptı. Sınavı oldukça iyi bir puanla geçtim ve hukuk mektebine katıldım.

Daha önce de söylediğim gibi, modern yapının eğitim kurumlarının tüm ilerleyişi, temel arzusu büyüyen liberalizmi ezmek olan Pa-dişah’ın Saray Hükümeti’nin müdahalesi ile sert bir biçimde engellenmişti. Bununla birlikte, burada Babıali’nin lehine ifade etmeliyim ki,

bu kurumlar masrafı devlete ait olmak üzere orijinal bir şekilde kurulmuş ve her zaman muhafaza edilmiştir. Dahası bunlar çoğunlukla ücretsiz olup ırk ve din ayrımı yapmaksızın her sınıftan öğrenciye açıktır. Hukuk mektebindeki ilk yılımızda kırk beş kişiydik ve sadece Ermenilerin sayısı on üçe ulaşıyordu.

İstanbul'daki hukuk mektebinde bize öğretilen konuların bir kısmınısize kısacaşöyle ifade edebilirim: Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasası ve yasaları ve onun yargı kurumları.

Eğitilmiş tüm avukatların ve hukuk görevlilerinin genel ilgisini çeken birkaç konunun yanı sıra, medeni kanun ve usulleri, ceza hukuku ve usulleri, arazi hukuku, ticaret ve ticaret hukuku, idari düzenlemelerin özeti, uluslararası hukuk, kapitülasyon sözleşmeleri ve benzeri konularda çeşitli dersler verilmektedir. Medeni Kanun, Emevi ve Abbâsî Halifelikleri döneminden Osmanlıların ilk günlerine kadar geçen yüzyıllar içerisinde oluşturulan ve ilk dönem Müslüman hukukçular tarafından derlenmiş ve yorumlanmış olan eski Arapça kitaplarda belirlenen çeşitli kurallara dayanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin medeni kanunu, tamamen Müslüman hukukunun hükümlerine dayanmaktadır. Müslüman Şark'ta edebiyat ve hukuk alanlarında ustalaşmış bir kurul tarafından çerçevelenmiştir. Bu kurul eski Padişah'ın hükümdarlığı sırasında oluşturulmuş olup, gerekli araştırmaları yürütmek ve şu andaki kanunu çerçevelemek yaklaşık on beş yıl sürmüştür. Yetkili otoriteler tarafından işaret edildiği üzere, bu kanunla, kaynağını Roma hukukundan alan bazı Avrupa ülkelerinin kendi medeni kanunları arasında benzerlik gösteren birçok önemli nokta olması dikkat çekicidir. Türk medeni kanununun usulü kısmen Fransız sistemine ve kısmen de Türkiye'nin eski mahkemelerinde var olan kullanımlara dayanmaktadır. Ayrıca arazi hukuku, arazi ve mülkler ile ilgili İslam hukuku ilkelerine ve imparatorlukta var olan yerleşik emsallere dayanmaktadır. Bu kanun, Türkiye'de ikamet eden Avrupalıların ilgisini çekmektedir, zira ceza davaları ve hukuki davalar söz konusu olduğunda Avrupalılar kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanırlarken, konu arazi hukuku olduğunda, Osmanlı Hükümeti'nin tam yargı yetkisine tabi olurlar. Bunun nedeni, Büyük Güçlerin temsilcileri tebaalarına Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda mülk edinme hakkının verilmesini Babıali'den

talep ettiklerinde, Babialı bir karşı-ımtiyaz olarak, Büyük Güçlerin kapitülasyon ayrıcalıklarından vazgeçmesi gerektiği hususunda ısrar etti ve böylece toprak edinme ve bundan kaynaklanan davalar söz konusu olduğunda Büyük Güçler tebaalarını Türkiye'nin yargı yetkisine terk ettiler. Ceza hukuku ve usulü, mahkemelerin kurulmasına ilişkin prosedür ve ticaret hukuku neredeyse tamamen Fransız yargı sisteminden kopyalanırken, deniz ticareti hukuku kısmen Fransa'dan ve kısmen Hollanda'dan kopyalanmıştır. Paris Antlaşması'ndan bu yana yürürlüğe giren çeşitli türlerdeki çoğu düzenleme, özellikle Fransa başta olmak üzere, bazı Kıtasal Güçlerin Devlet düzenlemelerinden uyarlanmıştır. Birçok durumda, Levant'ın yerel gereksinimleri dikkate alınmadan benimsenmişlerdir. Büyük Güçler tarafından reformların uygulanması konusunda farklı dönemlerde Babialı'ye uygulanan baskı, bu yasal düzenlemelerin ve idare hukukunun uygun olmayan bir şekilde alelacele benimsenmesine yol açmıştır.

Yukarıda verdiğim detaylar, Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcut yasaları ve anayasası hakkında bir fikir verecektir. Türkiye'nin yasalarının neler olduğunu görmek için en iyi referans kitaplarını açtığınızda, bu kitaplardan birinde aşağıdaki yararlı bilgileri bulacaksınız: "Kur'an, İmparatorluğun temel yasalarının dayandığı yasal ve teolojik koddur." Diğerinde ise aşağıdaki aydınlatıcı ifadeleri göreceksiniz: "... İmparatorluğun temel yasaları, Kuran'ın emirlerine dayanmaktadır. Kuran'dan sonra Multeka kanunları geçerlidir"(!) Hiç şüphem yok ki, bu son bilgi, Canon McColl'un Türk meseleleri hakkındaki anlamsız yazılarından alınmıştır. Çoğu zaman, yakın Doğu ile ilgili yaygın yanlış kanıların çoğunu tanıdığım birçok İngiliz'e işaret ettim. Bana verilen cevaplar ve nedenler her zaman aynıydı yani İngilizler günümüzde Türk meseleleriyle pek fazla ilgilenmiyorlar. İngilizlerin bu ilgisizliği, Büyük Britanya'nın saygınlığının, Levant'ta ortadan kaybolmaya mahkûm olmasının temel sebebidir. Fikirlerini alıntı yaptığım bu tür eserlerin editörleri veya yazarları olan İngilizler, Türk imparatorluğuna ilgi göstermedikleri sürece, sayfalarını saçma sapan yanlışlarla doldurmak yerine, Türkiye hakkında hiçbir şey yazmamalarının onlar için daha iyi olacağını düşünüyorum.

Türkiye'deki hukuk mahkemeleri iki ana sınıfa ayrılabilirler, eski mahkemeler ve reform yapılmış yeni mahkemeler. Eski mahkemeler

Şeyh-ül-İslam'ın makamının bir parçasını oluşturuyorlar ve yarı dini bir görünüme sahipler. Onların görevleri günümüzde, miras paylaşımı, boşanma davalarına karar verilmesi, evliliklerin onaylanması ve Müslüman topluluğunun üyeleri arasında ortaya çıkabilecek diğer durumlara bakmak gibi birkaç meseleye indirgenmiştir. Yerli Hristiyan topluluklar arasında bu tür sorunlar her toplumun kendi Patrikhanesi tarafından yönetilmektedir.

Sadece idari görevleri ile bağlantılı olan ve Danıştay Başkanlığı ile ilgili suçlarla itham edilebilecek tüm memurların yargılanmasıyla sorumlu mahkemeler hariç olmak üzere, tüm reform yapılmış yeni mahkemeler Adalet Bakanlığına bağlıdır. Bu Bakanlığın tüm birimleri gibi, merkezi mahkemeler de Ayasofya'nın karşısındaki büyük binalarda ve eski harem kapısının hemen dışında yer almaktadır. Hem cezai hem de adli sivil mahkemeler, bidayet, temyiz ve istinaf mahkemeleri olmak üzere üç dereceye ayrılır. Burada iki tane ticari mahkeme bulunmaktadır, bunlardan biri deniz ticareti ile diğeri ise tüm ticari konulardan doğan eylemlerle bağlantılıdır. İkinci zikredilen mahkemenin bir bölümü karışık veya uluslararası bir karaktere sahiptir. Yani, üyeleri arasında Osmanlı Hükümeti tarafından değil de yabancılar tarafından atanan yabancılar bulunmaktadır. Bu bölüm, Osmanlı ve yabancı tebaalar arasındaki ticari anlaşmazlıkları ele almaktadır.

Eski yarı dini mahkemeler, bugüne kadar her türlü dava ile uğraşmak zorunda idiler. "Tek yargıç sistemi" diye adlandırabileceğim bu mahkemelerde İngiliz hukuk mahkemelerindeki gibi tek bir kadı bulunur ve önüne gelen davalar ile tek başına bizzat kendi ilgilenir. Ancak, yeni yani reform mahkemelerinin her birinde, başyargıcın yanı sıra, birkaç tane yargıç yardımcısı; yani başka bir ifadeyle, bir başkan ve üyeler mevcuttur. Fransa'nın yasal düzenlemelerinin taklidi olan bu sistemin, eski basit yöntemin neden olduğu düşünülen adalet sorunlarını beklediği gibi kontrol edebilmeyi başardığı henüz ispat edilemedi. Tecrübeler göstermiştir ki, Türkiye nüfusu o kadar heterojendir ki mahkemede farklı milletlere ve dinlere mensup bir birkaç yargıcın olması, sadece bir tane olduğu zamanlardakinden bile daha fazla yolsuzluğa ve taraf tutmaya yol açar.

Mevcut Hamidiye tiranlığının kötülükleri, halkın yeni mahkeme-

lere olan tüm güvenini yok etti. Yetenekli ve dürüst hukuk görevlileri ya sürgün edilir ya da imparatorluğun karanlık köşelerindeki mahkemelere atanır ve merkezi mahkemeler Saray kliğinin favorisi kimselerle doldurulur ve bu yaratıklar Sarayın iradesine göre ‘adalet’ dağıtırlar. Sultan geçtiğimiz günlerde kötü yönetimine muhalif kimselerin mahkûm edilmesi yönünde emir verdi. Son zamanlarda yüzlerce masum insan ya ölüme ya da ağır hapis cezasına mahkûm edildiler ve mülklerine ‘vatana ihanet’ suçlamasıyla merkezi ceza mahkemeleri tarafından el konuldu.

Son sınavım için hazırlandığım zamanlarda, kolej müdürüm bana, Savunma Bakanlığı’ndan gelen yazıya göre o yıl zorunlu askere alınacak erkekler listesinde yer aldığımı söyledi. Bu benim için çok rahatsız edici bir haberd, çünkü medreseyi bırakmış ve yeni bir mesleği benimsemeye daha yeni karar vermişim. Arapça ve bu dilde öğretilen diğer derslerden yapılan bir sınavı geçmiş olan medrese öğrencileri orduda görev yapmaktan muaf tutulmaktadırlar. Üniversitemiz devletin eğitim kurumlarından biri olmasına rağmen, öğrencileri askeri hizmetten belirli koşullar altında muaf tutulmuş olsa da, bu muafiyet sadece kısa süre önce verilmişti ve askeri yetkililer bu konuda fazla bir şey bilmiyorlardı. Bunu bilenler ise herkesi katı bir zorlamaya tabi tutmaya çok hevesli olduklarından, muafiyet konusuna olumlu yaklaşmıyorlardı. Bu noktada tartışmadılar ve tüm argümanlarımı askeri kabalık ile bertaraf ettiler. Askerlik hizmetinden muaf olmam için İstanbul’da Savunma Bakanlığı’ndaki askeri yetkililere ve Anadolu’daki doğum yerimin memurlarına ulaşmam birkaç ay sürdü ve onlarla olan anlaşmazlığım neticesinde okuldaki son derece zor ve ciddi sınavlarım tehlikeye girdi. Sonuç olarak sadece ikinci sınıf bir diploma ile yetinmek zorunda kaldım. Askerlikten muaf olmak isteyişim askerlikten korktuğum için değildi, zira korkaklık bir Osmanlı’nın duygularından biri değildir. Aslında, İstanbul’a ilk geldiğimde, bir subay olarak eğitilmek üzere askeri bir okula gitmek arzusundaydım, ama amcam bunu görmezden geldi ve beni teolojik eğitim almam için medreseye gönderdi. Şimdi, birkaç yıl sonra, orduya zorunlu hizmet için er olarak gönderilmek, kendim için çizdiğim yeni kariyerdeki tüm şansımı mahvedebilirdi, terfi etme şansım da çok azdı.

Süvari Askerler

Türkiye’de zorunlu askerlik yöntemleri diğer ülkelerinkilerden farklıdır. Türk imparatorluğunda askerlik hizmeti zorunlu olmasına rağmen, zorunlu askerlik geniş kapsamlı değildir; yani, Arnavutlar ve Kürt aşiretleri ve Arap kabileleri gibi tüm sınır bölgelerinin sakinleri ve İstanbul’un ayrıcalıklı yerlileri orduda hizmet etmek zorunda değildir. Dahası, Ermeniler, Rumlar ve ülkenin Müslüman olmayan yerlileri askerlik hizmetinden tamamen muaftırlar ve asker olarak hizmet etmek yerine, bu halkların her erkek üyesi yanlış hatırlamıyorsam yıllık beş ya da altı şilin muafiyet vergisi öder. Bu yerli Hristiyanların çoğu vergiyi ödemekten kaçınmak için inanılmaz miktarda yaratıcılık sergilerler ve hepsi onun muazzam derecede ağır olduğu hakkında şikâyet ederler. Bu konuda her zaman Avrupalı sempatanlarına şikâyetle bulunurlar ve aslında İngiliz siyasetçiler, her gün elleri altındaki bu mazlum Hristiyanların şikâyetlerini ele alırlar ve Türklerin işledikleri sayısız haksızlıklardan biri olarak şekillendirirler ve bunları basında veya diğer platformlarda insanlık ve Hristiyanlık adına şiddetle savunurlar. Bazen Türkiye’nin yerli Hristiyanları, eşit muamele görmedikleri için şikâyet ederler çünkü orduya kabul edilmemektedirler. Ancak bu gönülsüz şikâyetin sadece şikâyetçi olmak adına yapıldığını görmek kolaydır, çünkü muafiyetlerinden ötürü çok minnettardılar, yıllarca evden uzakta aktif hizmette olmanın hangi zorluklara, sefalet ve maddi kayıplara neden olduğunu bilirler ve sıkı bir askerlik hizmetinden sorumlu bir topluluğun sayılarının azalmasına neden olacağını farkındadırlar. Şark Hristiyanlarının Türk ordusuna kabul edilmesini savunan sözde aydın Türklerden biri değilim. Bana fanatik diyebilirler; ama milletimin çıkarları söz konusu olduğunda, böyle adlandırılmaktan çekinmem. Şark Hristiyanları orduya kabul edildiğinde, ordumuzu diğer ordulardan farklı kılan sadakat, emre itaat, özverili fedakârlık ve cesur muharebe kapasitesi gibi özellikleri ne olacak? Türk ordusu, topraklarımızın hırslı ve hevesli düşmanlarına her zaman korku uyandırmıştır ve eğer Türk ordusu olmasaydı, imparatorluğun geri kalanı uzun zaman önce bölünmüş olurdu. Sahada seksen bin eğitilmiş erkeği olan bir ülkeyi yendi ve bir ay içinde Avrupa’nın her yerinden ahlaki ve maddi

destek aldı. Sahadaki kahramanca başarısı, şaşkın bir Alman emekli askerinin zıplayıp coşkuyla haykırmasına neden oldu: “Ne harika bir ordu!” İyi bilinen bir İngiliz savaş muhabiri şöyle der: “İskender mezarından kalksa dünyayı Türk ordusuyla fethedecektir.” Bu ordu, hiçbir müttefiki olmadan başarılı bir şekilde Plevne’yi savundu, neredeyse bir yıl boyunca zamanımızın en büyük saldırgan ülkesi ile savaştı ve eğer mevcut Padişah’ın yanlış idaresi olmasaydı, Rus işgalcilerini yirmi beş yıl önce Tuna boyunca geri püskürtebilirdi. Yunanlılar, Ermeniler ve Müslüman olmayan Suriyeliler orduya kabul edildiklerinde ne olacağına dair endişeler, Rusya ile büyük bir mücadelenin gerçekleşmesi durumunda bunlara güvenilemeyeceği gerçeğini haklı çıkarmaktadır. Tabii ki Rus ordusunda çok sayıda Müslüman asker vardır ve bu adamlar son Rus-Türk Savaşı sırasında bize karşı çaresizce savaştılar. Fakat Rusya, onlar tarafından işlenen herhangi bir ihaneti ciddi bir şekilde cezalandıracak olsa da, Türkiye bu Şark Hristiyanlarını aynı şekilde cezalandıramazdı. Avrupa bu cezalandırmaya zulüm diyebilir ve bu sefer de onların adına müdahale edebilirdi. Bu insanların gerçek duygularını iyi biliyoruz ve onlara verilen imtiyazlar ne olursa olsun, onlara genel olarak Osmanlı İmparatorluğu için herhangi bir vatanseverlik duygusu ilham etmek imkânsızdır. Dahası orduya dâhil olmalarını savunanlar, bunun ordumuzun sayısal gücünü artıracaklarını söylüyorlar. Ancak Osmanlı ordusu günümüzde bir zorunluluk durumunda bir milyonu geçebilecek durumdadır ve savunma amaçları için bu, herhangi bir düşman için yeterli bir sayı olacaktır. Türkiye’nin Hristiyan tebaasının orduya kabul edilmesine yönelik bir başka savunma ise, bu kimseler askere alınmadıklarından, erkeklerin evde kaldığını, engelle karşılaşmadan çalışabildiklerini, ailelerinin refah ve zenginliği ile kesintisiz ilgilenebildiklerini ve sonuç olarak sayılarının arttığını ifade etmektedir. Zorunlu askerlik hizmetinin Türk milletini telaşlandırdığı doğrudur. Bir erkek yirmi yaşından kırk yaşına kadar her an askere alınıp savaşmakla yükümlüdür ve şüphesiz ki savaşırken hayatını kaybetmesi ihtimal dâhilindedir. Askere çağrıldığında işleri felç olur ve yoksul ailesi maddi destekten yoksun kalır. Ancak, genel kötü yönetim iyileştirilirse bu zorluklar telafi edilebilir ve umarım mevcut rejim değiştiğinde bunlar da yakında iyileştirilecektir.

TÜRKİYE’DE İÇ TEHDİTLER

Türkiye’de yabancıların anormal konumu - Kapitülasyon imtiyazları - Babiali’nin yabancı suçluları yargı yetkisi yok - Anormalliği değiştirme teşebbüsleri - Padişahın kötü yönetimindeki başarısızlığın nedeni - Türkiye’nin bağımsızlığının sadece kurgu olması - Yerli Hristiyanlar - Onların ayrılıkçı özlemleri - Onların ihanetle hareketleri - Onların İngiliz savunucuları - Türklerin hoşgörülü politikası - Bu hoşgörünün tehlikeleri - Ermeniler - Onların eski ayrıcalıkları - Katliamlar - Onların şimdiki durumu.

Bir önceki bölümde, Türkiye’nin yargı yetkisinin bir özetini verdim ve aynı zamanda Ermenilerin ve diğer gayrimüslim yerlilerinin yargı kurumlarına kabul edilmesine de bir itirazda bulundum. Burada, yabancıların ülke hukuku ile ilgili olarak tuttukları pozisyonun yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğuna karşı gayrimüslim nüfusun tutumuna da değineceğim.

Nitekim yabancılar Türkiye’de çok ayrıcalıklı bir konuma sahiptir ve ayrıcalıkları ‘kapitülasyon’ olarak bilinir.

İstanbul’da, Osmanlı İmparatorluğunun diğer herhangi bir şehrinde olduğundan daha belirgin bir şekilde, her yabancı koloni hükümeti içinde ayrı bir güç oluşturur. Her yabancı, diğer ülkelerde ancak yabancı güçlerin diplomatik temsilcilerine verilebilecek türden dokunulmazlıklara sahiptir. Bir yabancı hangi suçu işlerse işlesin, Osmanlı Devleti’nin otoritesine tabi değildir. Osmanlı yöneticileri tarafından geçmiş yüzyıllarda sayısı çok da fazla olmayan Avrupalı ziyaretçilere tanınan kapitülasyon imtiyazları gerçekte bir misafirperverlik göstergesiydi. Ancak, daha sonraları lehine verdikleri kişiler tarafından kötüye kullanılmışlardır. Burada, yasaların tam olarak uygulanması için aşılmasız zorluklar yaratan, ilerlemelerin ve reformların kabul edilmesini ciddi biçimde engelleyen, Osmanlı devlet adamlarının ellerini kollarını

bağlayan kapitülasyon ayrıcalıklarının ayrıntılarına giremiyorum. Babiali'nin, uluslararası hukuk açısından gerçekten haklı olmayan bu kapitülasyon ayrıcalıklarından en azından kısmen de olsa kurtulması için gerçek bir olasılık bir zamanlar mevcuttu ve özellikle de Büyük Britanya gibi bazı dost güçler, bunlarda yapılabilecek bazı değişikliklerin uygunluğunu tartışmaya niyetli görünüyordardı. Aslında, Babiali yabancı suçluların cezalandırılmasını mümkün kılacak bazı imtiyazlar elde etmişti. Eğer Türkiye ülke yönetimini yeniden düzenlemek için ciddiyetle çalışmaya başlayabilse ve mevcut durumun gerektirdiği türden pratik reformları hayata geçirebilse idi bu değişiklikler başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilecekti ve sonrasında adil ve eşit davranması beklenen Büyük Güçler kendi tebaaları için kapitülasyon imtiyazlarının tam olarak uygulanması yönünde ısrarcı olmayacaktı. Babiali'deki devlet adamlarının ciddiyetle yerine getirmeye çalıştığı bu büyük iş bundan 30 yıl önceydi. Fakat Abdülhamid'in feci saltanatının başlangıcıyla birlikte, Babiali'nin tüm eski planları mahvoldu. Bu kaprisli Sultan, en hassas şekilde idare edilmesi gereken bu önemli imparatorluğa herhangi bir medeni ya da yarı-uygar devletin tarihinde görülmemiş şekilde ve hatta sadece bazı vahşi kabile reislerinin yönetim biçimi ile paralellik gösterebilecek şekilde hâkim olmaya başladı. Bir tiran edasıyla, Osmanlı devlet adamlarının yeteneklerinin ve dürüstlüğünün etkisini ezmeye ve devletin en önemli makamlarını cahil fanatiklere ve ahlaksızlıktan başka öne çıkan hiçbir özelliği olmayan kozmopolit sonradan görmelere teslim etmeye çalıştı. Mevcut yönetimin sonuçlarından biri, Türkiye'deki yabancıların kendi dokunulmaz ayrıcalıklarına doğal olarak daha sıkı bir şekilde sarılmaları ve eski kapitülasyon ayrıcalıklarının, eski anlaşmalardaki hükümlere hiçbir şekilde dayanmayan yeni ayrıcalıklara yol açması olmuştur. Şimdi İstanbul'da, birbirinden farklı çok sayıda hükümet merkezinin en şaşırtıcı şekilde kuralsızlığını görebiliyorsunuz ve bunların hepsi, Babiali'nin egemenliğinden tümüyle bağımsız durumdalar. Bu nedenle, Türkiye'nin bağımsızlığı günümüzde oldukça hayalidir ve Abdülhamid, tebaasının dışarıdan korunma ya da destek alamayan kısmı üzerinde baskı kurarak tiranlık arzusunu tatmin edebilir.

Bu sayfalar boyunca, bu padişahın kötü yönetimini sürekli olarak kınayacağım. Onun yönetimine karşı hislerim oldukça güçlü çünkü Türkiye’de yabancıların elde ettikleri itibara rağmen, memleketi baskı altına alan bu sefil tiranlık yerine, dürüst ve sağlam bir idarenin ortaya konması ve sürdürülmesi mümkün olabilir. Fakat yaşadığı üzere, yabancı güçler mevcut kötü yönetimden yararlanarak, tebaaları için dokunulmazlık sağlayan ayrıcalıklar talep etmek suretiyle Türk devlet adamlarının ellerini kollarını bağlamakla kalmıyorlar, ‘insanlık’ adına hareket ettiklerini iddia edip Osmanlı yönetimi altında yaşayan Şark Hristiyanlarının davalarını da güdüyorlar.

Ancak, onların asıl amacı, siyasi planları ve tasarıları için bunları bir dayanak noktası olarak kullanmaktır. Böylece, gerçek ırksal nitelikleri Levant bölgesine seyahat eden İngilizler tarafından ortaya konulan Türkiye’nin söz konusu tebaa nüfusu, Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğüne karşı büyük bir iç tehdit oluşturmaktadır. Türkiye’nin bu tebaa nüfusu elbette ki Yunanlılar, Ermeniler, Bulgarlar, Müslüman olmayan Suriyeliler ve benzerleri gibi çeşitli farklı milletlerden oluşmaktadır. Bu büyük toplulukların her birinin kendi mahalleleri, kiliseleri ve mezhepsel okulları, ulusal özelemleri ve ayrılıkçı fikirleri vardır. Her topluluk kendi dilini konuşur, her yerli Hristiyan topluluğu gizleme ihtiyacı duymadan günümüzde Osmanlılara karşı az ya da çok düşmanlık besler, uluslararası sorun ya da savaş zamanında Türk imparatorluğunun düşmanlarına sempati duyar. Şark Hristiyanlarının söz konusu görüşleri, bu ülkedeki pek çok politikacı tarafından biliniyor ve bunların uzun yıllardır süren baskı ve zulmün doğal sonucu olduklarını ileri sürerek, ‘Hristiyan kardeşlerinin’ bu ihanet niteliğindeki görüşlerini affediyorlar. Bu özür niteliğindeki sav, ne yakın Doğu’da yaşananlara dair samimi bir bilgiye dayanıyor, ne de tümüyle mazur görülebilir. Elbette, Osmanlı İmparatorluğu uzun süredir dayanılmaz zulümden dolayı acı çekmektedir, ancak acı çeken sadece onun Hristiyan sakinleri değildir; öte yandan, birçoğu kendilerinin baskının sebebi olmalarına izin verdiler ve hatta zalimlerin sağ kolu olarak davrandılar. Özellikle yerli Hristiyanlara yöneltilmiş ciddi bir zulüm yaşanmış olsaydı, Türkiye’de günümüzde pek çok Ermeni ya da Yunanlı hayatta olmayacaktı. Geçtiğimiz çağlarda, onlar tamamen Osmanlı’nın merhametli kanatlarının altında

idi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan nüfusunun dönüştürülmesini veya yok edilmesini engelleyecek kadar güçlü bir Avrupa Gücü ve Güçlü Devletler İttifakı yoktu. Osmanlının kendi tebaası olan nüfuslara karşı hoşgörölü politikası için günümüzdeki tüm mezheplerden milyonlarca yerli Hristiyanın mevcut olmasından daha iyi bir kanıt olamaz. Üstelik yerli Hristiyanların sadece varlıklarının değil, aynı zamanda dini kurumlarının, dillerinin ve milli geleneklerinin de Türkler tarafından saygı görmesi gerçeği onların vicdan hürriyetlerinin de güvence altına alındığını fazlasıyla ispat etmektedir. Ancak bu liberal muamele, Türkiye'nin tebaa nüfusları tarafından kötüye kullanılmıştır. Şükranlarını gösterecek hiçbir şey yapmadılar ve Osmanlı İmparatorluğu'na asla vatanseverlik duygusu beslemediler. Eğer böyle yapsalardı, belki de Türkiye'yi iç anlaşmazlıklardan ve sonuç olarak ortaya çıkan çekişme, anarşi ve yüz yüze kaldığı yıkımdan kurtarabilirdi. Ruslar Türkiye'nin tarihinden ders almış olmalı zira fethettikleri tebaa popölasyonunun Ruslaştırılmasında ısrar etme konusunda istekli davranmaktadırlar ve hiçbir zaman doldurdıkları bu silahın kendilerine dönmesi riskini almıyorlar. Gerçek şu ki, Müslümanların başka bir ırk ve inançtan tebaaya karşı gösterdikleri tolerans, mükemmel olduğu kadar insani duygulara hitap etmektedir ve bir ulusun gelecekteki bağımsızlığını engellemenin kesin bir yoludur.

Türkiye'nin Müslüman olmayan tüm tebaaları arasında Ermeniler ve onların ayrılıkçı hareketleri endişe duymalarının en büyük nedenidir. Ermeni kışkırtıcılarının tutkusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun omurgası olan Küçük Asya'nın önemli bir kısmında bağımsız bir devlet kurmaktır. Bu nedenle, Ermeni meselesinde birkaç noktaya dikkat çekmek istiyorum. Şu anda Ermeni meselesi arka planda gibi görünse de, politik entrikacılar bu konuyu er ya da geç tekrar ele alacaklardır.

Önceki kısımda belirttiğim gibi, hukuk faköltesindeki kırk beş öğrenciden on üçü Ermeni'ydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun diğeri milletlerine nispeten Ermeni sayısının az olduğu göz önüne alındığında, kırk beşte on üç orantısal olarak büyük bir rakamdır. Ermeniler kuşkusuz çok çalışkan insanlardır. Giriş sınavında iyi notlar aldılar ve Eğitim Bakanlığı yetkilileri bir sayı sınırı belirtmediler ve ne kadar çok kişi olursa olsun sınavı başarıyla geçen herkesi kabul

ettiler. Ancak, bu ajitasyonlardan sonra, tüm Osmanlı kurumlarında bu ırkın mensuplarına karşı tarafsızlık gösterilip gösterilmeyeceğinden şüphe duymaktayım. Ermenilerin bir süredir İmparatorluğa ve Müslüman vatandaşlara karşı nasıl bir tutum izledikleri göz önünde bulundurulduğunda, böyle olması sürpriz olmayacaktır.

Evet, bu ülkedeki insanlar katliamlar hakkında çok şey duydu. Şüphesiz ki onlar iğrençti ve birçok masum insan katledildi. Ama önce adaletin yerini bulması için Ermenilere karşı yapılan saldırıların nedenlerinin bulunması ve bunu yapanların yargı önüne çıkarılıp cezalandırılması gerekiyor. Aslında Ermenilere karşı daha önce hiç böyle bir düşmanlık patlaması yaşanmamıştı ve eğer olmuş olsaydı, şimdi Osmanlı İmparatorluğu'nda iki milyondan fazla Ermeni yaşıyor olmazdı. Ermeniler maceracı bir ırktır; herhangi bir yere gidebilir, herhangi bir yere yerleşebilir ve herhangi bir devlete tabi olabilirler. Sorunlar yaşanmadan bir kaç yıl önce, Fransız, İngiliz ve Amerikalı tarzda yabancı tebaadan çok sayıda Ermeni bazen misyoner, bazen öğretmen kılığında Türkiye'ye geldiler. Bu macerape-restler, çoğunlukla Kafkasya'dan gelen Rus tebaası devrimci Ermenilerle birlikte, Anadolu genelinde kendi ırklarından olan halkı ulusal bağımsızlık fikriyle kışkırtmaya başladılar. Ermeni halkının genç kuşakları, kendi ulusal krallıkları fikri ve hayalleriyle sarhoş olmuş, Osmanlı egemenliği altındaki herhangi bir bölgede böyle bir şeyin kurulmasının imkânsızlığını göz ardı etmiş ve halklarının her yerde sefil bir azınlık oluşturduğunu fark etmemişlerdir. Bu fikriyat İngiltere'deki politik sempatizanları tarafından sürdürülmüş, yapılan ajitasyonların daha iyi yönetilmek arzusuyla olduğu ve hiçbir şekilde ayrılıkçı bir hareketin mevcut olmadığı vurgusu yapılmıştı; ama bu açıklamalar saçma ve sadece sonradan uydurulmuş düşüncelerdi. Nitekim Ermeniler, Küçük Doğu Asya'da bağımsız bir krallığa sahip olma konusundaki yeni isteklerini yüksek sesle ifade ettiler. Hristiyan Güçlerin, en başta Büyük Britanya'nın, Şark'ın diğer Hristiyan ırklarına teslim ettikleri gibi, zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının bu kısmını da kendilerine teslim edeceğini her yerde dile getirdiler. Türkiye'nin parçalanmış topraklarının kendi paylarına düşen kısmında bağımsızlıklarını tesis etmek için Türkiye'nin parçalanması kehanetinin gerçek olacağı anı beklemektedirler. Ermenilerin,

geleceğin yöneticileri arasında kendi halkları arasından kimselerin olacağını konuştuklarını duydum. Türkler kendilerine şu soruyu sormaya başladılar: “Bu insanlar, kendilerinden çok daha fazla acı çektiğimiz halde neden bize karşı isyan ediyorlar ve dahası, Ermeni dalkavukların yaşadığımız kötülüklerde hiç mi suçu yok?” Ermeniler arasında yapılan ajitasyonlar geçen gün daha da kötüleşti; Tahrikçiler aynı eski yöntemle başvurular, yani Türk halkını suçlulardan intikam almaları için kışkırtmaya çalıştılar ve böylelikle bunun Avrupa’ya Müslüman fanatizminin bir patlaması olarak yansıyacağını, Büyük Güçlerin müdahalede bulunma arzusunu teşvik edeceğini ve bölünmeyi hızlandıracağını umdular. Türkler, ya da, daha genel konuşursak, Anadolu’daki Müslüman nüfusu bu zorba ve küstah davranışları kontrol altına almak için ne yapılabileceğini tartışıyorlardı. Küçük Asya’da Türk kadınları ve çocukları kötü muameleye maruz kaldılar ve onurları kırıldı. Türklerin sabrı neredeyse tükenmez, ama kadınlarına ve çocuklarına saldırıldığı zaman öfkesi artar ve yer-yüzünde hiçbir şey onu kontrol edemez ve bu insanlar Padişah’ın Hükümetinin, Ermeni kışkırtıcılarını ve yabancı uyruklu devrimcileri cezalandırabilme hususunda tamamen güçsüz olduğunu gördüler. Peki, insancıl İngiliz halkı tüm bunları biliyor muydu? Hayır; Türkler lehine olabilecek hiçbir şeyi bilmek umurlarında değildi. Bu ülkenin yani İngiltere’nin politik dergileri benim bahsettiğim gerçeklerden bahsetmiş miydi ? Tabii ki hayır, çünkü -açıkça konuşmak gerekirse- Ermeni pastasında kendi politikacılarının bazılarının parmakları olduğunu biliyorlardı. Katliamlardan kısa bir süre önce, yüzyıllardır Ermenilerle yan yana yaşayan birçok Türk insanının, Doğu Küçük Asya’daki Ermenilere karşı yaptıkları muamelelerden dolayı Kürtlere kızmanın bir hata olduğunu, bu insanları ezmenin yapılacak en doğru şey olduğunu söylediklerini duydum. Sonra o korkunç katliamların yaşandığı karanlık günler gelip çattı. Nihayetinde sağ salım yurt dışına kaçmayı başaran Ermeni devrimciler, birçok yerde dinamit patlatarak, Müslüman nüfustan kadın ve çocukları öldürerek büyük bir provokasyon gerçekleştirdiler. Bu insanlar Padişah Hükümeti’nin ajitasyonu durdurmak ve daha fazla felaketi önlemek için artık herhangi bir şey yapmasını bekleyemezdi ve sonunda dizginleri ellerine aldılar ve hepimizin bildiği şekilde Ermeni hareketini bastırdılar. Bu yabancı kaynaklı devrimci Ermenileri cezalandırmakta başarısız

olan ve bu nedenle içi içini yiyen Padişah, öfkeli halkın yaptıklarına sessiz kalmayı uygun gördü. Fakat maalesef suç ortağı olmasa da göz yumduğu olaylar neticesinde çok sayıda masum Ermeni, canilerin elinde öldü ve bu canilerin çok azı yaptıklarının cezasını çekti.

Ermeniler çalışkan ve enerjik kimseler olmalarına rağmen, eski refah seviyelerine asla tekrar ulaşamayacaklar.

Her zaman zenginleşme fırsatına sahiplerdi. Saltanat kurumlarında sağlam ve etkili konumlara sahiplerdi ve bu onların pratikte imparatorluk gelirlerinin emanetçisi ve mutemedi olmalarını sağladı. Küçük Asya'da Osmanlı iktidarının egemen olmasıyla fırsatı elde etmişlerdi. Osmanlılar geldiğinde bir ırkın dağınık kalıntıları halindeydiler, varlıkları diğer fatihler tarafından hâlihazırda şekillendirilmiş durumdaydı ve Osmanlı onların politik özgürlüğünü geri vermedi ama en azından onların bireysel refah, koruma ve hoşgörü avantajlarını güvence altına aldı. Türklerin Ermeniler için yapmak istediklerine dair bir örnek vermek istersek, size geçen yüzyılın başlarında yaşadıkları dini zorlukları aktarabilirim. Avrupa'daki misyoner hareketin başlangıcıydı ve hem Protestan hem de Katolik misyonerler Türkiye'ye akın ettiler ve Ermenileri kendi mezheplerine çekmek için büyük bir hevesle çabalamaya başladılar. Ermeni Patriği, Türk Hükümetine başvurarak toplumunda sıkıntı yaratan bu yabancı misyonerleri sınır dışı etmeye çağırdı ve onun bu başvurusuna yanıt olarak Hükümet misyonerlere büyük bir kısıtlama getirdi ve böyle yaparak Avrupa'nın düşmanlığını kazanma riskini üstlendi. Buna değinirken misyoner faaliyetleri aleyhinde bir şey söylemiyorum; Ben sadece Türklerin Ermenilere ve onların dinlerine her zaman hoşgörümlü davrandıklarını ve onlara karşı sistematik dini zulüm uygulandığı suçlamasının ne kadar yanlış olduğunu göstermek istedim.

Ancak, Müslüman nüfusunun Ermenilere aynı güveni tekrar duyacağından şüpheliyim. Geçmişte olduğu gibi, Ermeni Paşaların Hükümet makamlarında önemli yerlere geldiklerini şimdi artık göremiyoruz ama öte yandan Ermeni Paşalar, Hükümet çevrelerinde sahip oldukları eski makamların bazılarını tekrar geri kazanıyorlar. Artık gözde olmamanın doğal bir sonucu olarak, bu ırk muhtemelen devletin eğitim kurumlarına kabul edilmeyi çok kolay bir mesele olarak görmeyecektir.

YENİ BİR KOSTÜM VE YENİ BİR KARİYER

Avrupalı kıyafetleri benimsiyorum - Medeniyet standardı - Avusturya'da üretilen İngiliz kıyafetleri - Avrupalı kıyafetler ilk olarak Sultan Mahmut döneminde benimsendi - Randevu almak için nafile girişimlerin - Devlette çalışma, rüşvet ve casusluk için gerekli nitelikler - Eğitimli bir adam için tek muhtemel geçim kaynağı - Avukat olmak - Yüksek resmi dairelere nüfuz edişim.

Hukuk mektebindeki son sınavı geçtiğimde, formların ve prosedürlerin asıl çalışma sistemini görmek ve öğrenmek için mahkemelere katılmaya başladım. Şimdi ise hala giymekte olduğum Ulema kıyafetiyle mahkemelere ve devlet dairelerine gitmekten hoşlanmıyorum. Aslında, hukuk mektebindeki sınıfımda bile medreseden gelen sadece birkaç kişi vardı ve onlar yarı-dini elbiseler içine girmişlerdi ve bizim görünümümüz ile olağan sivil kıyafetler giymiş olan sınıfın geri kalanı arasındaki zıtlık bizim eski moda görünmemize yol açmış gibi görünüyor. Bu yüzden, çoğu taşralı vatandaş gibi, güncel görünme ve daha modern bir tarzda yani kısacası fes hariç Avrupalı kostümü giyinme arzusuna kapıldım. Ancak bunu yapabilmekten önce, yani ulema sınıfından olmayan biri olabilmek için medrese hayatını tamamen terk etmem gerekiyordu. Bu eski kurumlardaki insanlar açısından, akademik sarık ve uzun cübbenin atılması ve Avrupalı kıyafetlerin benimsenmesi meslekten vazgeçilmesi olarak kabul edilir. Bunu yapmak için girişimde bulunan herkes, medresedeki odasını kaybetmek durumunda kalırdı. Ancak medreseden ayrıldıktan sonra nereye gideceğimi bilmiyordum, çünkü Türk aileler yatılı öğrenci olarak evlerine hiç yabancı alamazlardı, öte yandan, bir Yunan ya da Ermeni ailesine gitmek genç bir Müslüman için pek çok nedenden ötürü uygun değildi. Bu yüzden, bildiğimiz hanlar gibi her zaman pislik içinde olan bir handa iki oda tuttum. İstanbul'un Avrupa mahallesine gittim ve çoğu Avusturyalı Yahudi olan, Avusturya'dan hazır dikili kıyafetler getiren çok sayıdaki elbise satıcısının birinden kıyafet aldım. Malları gülünç derecede ucuzdu,

ama terzilik ve malzeme çok kötüydü. İstanbul'da bir atasözü der ki bu Avusturyalı dükkânlardan bir kıyafet aldığınızda ve giydiğinizde, İstanbul'a doğru geri dönerken Haliç Köprüsü'nü geçmeden önce yıpranacaktır. İlginç bir şekilde, bu Avusturyalıların bir kısmı, Türkiye'de İngiliz yapımı malların Avusturya mallarından daha iyi bir itibara sahip olması nedeniyle, sahip oldukları malları İngiliz malıymış gibi göstermeye çalışırlar.

Ancak kötü olsalar da, yeni kıyafetlerimden çok memnun kaldım, çünkü bu, Avrupalıların giyindiği gibi giyinme çılgınlığımı tatmin edecek bir adımdı. Yakın Doğu'da bu tarz bir elbiseyi benimseyen çoğu insan, benimsemeyenlere ya da benimsemek istemeyenlere "uygarlık" alışkanlıkları kazanmaktan aciz oldukları düşüncesiyle tepeden bakar. Şüphesiz ki bu fikir züppelik olduğu kadar mantıksızdır. Birkaç yıl önce, İngiltere'de Türkiye karşıtı ajitasyonlar yapıldığı zaman, bazı radikal bildiriler, Türk boyunduruğundan kurtulmuş olan Şark Hristiyanlarının uygar yöntemleri benimsemiş olduklarına, öte yandan Türklerin ise kendilerinin ilerleme veya uygarlıktan aciz göründüklerine dikkat çekmekteydi. Gerçekte, bu "Avrupalı" Şark Hristiyanları, Küçük Asya'nın sarıklı köylülerinden daha medeni değildir; medeni yöntem ve alışkanlıkları taklit etmeleri sadece yüzeyseldir; ama kendilerini Avrupalılar gibi göstermeyi başardılar ve dünya, çoğu konu hakkındaki yüzeysel kanıtlar üzerinden hüküm vermektedir. Uzun zaman önce Spectator adlı gazetede, karanlık ırkların medeni tavırları benimseme yeteneğinden mahrum olduğunu anlatan bir yazı gördüm ve verilen örneklerden birinde, Mithat Paşa'nın Avrupalı kıyafetlerin bazı yönlerinden, özellikle de gece elbisesinden nefret ettiği anlatılmaktaydı. Mithat ve onun mensubu olduğu milletin karanlık ırklar kategorisinde yer alması bana bir ilham kaynağı oldu ve aynı zamanda, Spectator adlı gazetenin mükemmel uygar alışkanlıklara ve yüksek kültüre sahip birçok İngiliz'in Avrupalı gülünç kostüm biçimlerinden nefret ettiğini hatırlamaması ise benim için bir sürpriz oldu. Ancak, bizde onları en azından görünüşte taklit etme arzusu uyandıran bu türden bir his, Avrupalıların çoğunda vardı ki bu sayede uygarlık yolları için uygun olmamakla suçlanmayabiliriz. Türk Hükümeti, harem kadınlarının "barbar" örtülerini çıkarırsa ve onlar Avrupalı kadınlar gibi dolaşırlarsa ve bütün

tebaalarını Avrupalı kostümleri giymeye ve aynı zamanda fes ya da sarık yerine şapkalar giymeye teşvik ederse, bu hareketi ile şüphesiz ki, Türkiye'nin medenileşmesinin gerçek başlangıcı olarak çok sayıda çevrede saygı ile selamlanacaktır.

Yeniçeri Ocağı'nı kaldıran II. Mahmut, yaklaşık seksen yıl önce Avrupa'nın bu önyargılı duygularını algılayan ilk kişiydi. Türkiye bir Hristiyan devlet olmadığı için Batı Avrupa ülkelerinin kendi imparatorluğuna karşı düşmanca davrandığını biliyordu. Hristiyanlığın herhangi bir türünü kabul edemediği için eğer Türkiye Avrupa'da varlığını sürdürmek istiyorsa, en azından görünüşte Avrupa'nın diğer halklarını taklit etmek suretiyle, Avrupa'nın eski düşmanlığını azaltabileceğine inanıyordu. Böylelikle, tüm devlet görevlilerinin Avrupa tarzı kıyafeti benimsemelerini emretti ve kendisi eski sarığını ve kaftanını terk eden ilk kişiydi, onların yerine üzerinde değişiklik yapılmış bir Avrupa üniforması giydi. Türklerin en muhafazakâr ve dini kesimi, bu yeni kurallara karşı bir protesto gösterisi başlattı ancak durumlarını herhangi bir geçerli kanonik yasa ile destekleyemediler. Hz. Peygamber'e atfedilen "Kâfir gibi görünen kimseler, kâfirlerden biridir" sözünün sahte olduğu kanıtlanmıştır. Ancak, getirdiği tüm yeniliklerine rağmen, Sultan II. Mahmut Avrupalı şapkasını benimsettiemedi. Çünkü fanatik muhalifleri, Hz. Peygamberin takipçilerine kâfirlerin başlıklarını takmayı açıkça yasakladığını keşfetmişlerdi, zira o zamanlar şapka üç köşeliydi ve köşeler onlara göre "Teslis" inancını simgeliyordu ve Müslümanlar bu inancı şiddetle reddetmekteydi. Şapkaya itiraz edenler ayrıca, bir adamın ibadet esnasında herhangi bir Avrupalı şapkasıyla alnını yere koyamayacağını iddia etmiştir. Bu yüzden Padişah, Avrupalı baş örtüsünü almak yerine çoğunlukla Ege Denizi Yunanlıları tarafından giyilen fesi benimsedi.

Sultan II. Mahmut, atalarının sarıklı tacını ve uzun kürklü kaftanını terk etmekle yanlış yaptı demiyorum. Ancak, eski çağa özgü kıyafetleri, yalnızca eski dönemler ile ilgili özel törenler için saklamaması çok üzücü. O eski günleri gösteren resimlere ve çizimlere bakıldığında, o muhteşem eski Türk kıyafetlerine hayran olmamak elde değildir. Her sınıfın ve mesleğin bireyleri, belli bir şekle sahip olan büyük sarıklara, uzun kaftanlara, geniş şalvarlara ve benzerlerine sahipti ve bu kostümlerde sadece resmedilmeye değer değil

aynı zamanda heybetli ve onurlu görünüyorlardı. İlk değişimden bu yana, Türkiye'deki insanlar Avrupalı kıyafet tarzını benimsiyorlar ve şimdi eski kıyafetleri koruyanlar arasında sadece taşradaki mütevazı insanlar, tüccarlar, köylüler ve Ulema sınıfı kalmıştır.

Hukuk mektebi öğrencileri arasında medreseden gelen dört öğrenci benim izimden giderek kostümlerini değiştirdiler. Tabii ki, onlar da bu davranışları sebebiyle medreseyi bırakmak zorunda kaldılar.

Askerlikten muaf olmayı garanti altına aldıktan ve hukuk mektebindeki uzun süreli final sınavını geçtikten sonra, hayattaki asıl sorunlarımın daha yeni başlıyor olduğunu gördüm çünkü önümde kendime uygun bir mevki edinme sorunu vardı. Şimdi ekmeğimi kazanmak için tümüyle kendi emeğime bağımlıydım. Kitabın başında belirttiğim gibi, el konulan topraklarımızı geri alma umudumuz kalmamıştı ve yetkililerle on beş yıldır süren davalarımız sırasında bu toprakların gelirinden periyodik olarak bana ödenen küçük taksitler vardı ama şimdi çok düzensiz bir şekilde ödenmekteydi. Aslında, bize borçlu oldukları küçük tutarları ödemeye ikna etmek için Sultan'ın kibirli memurlarına yapmak zorunda kaldığımız ricalardan bütünüyle tiksineye başlamıştım. Mahkemelerde ya da Adalet Bakanlığı'nda bir randevu almak istedim, ancak bunu yapma şansım çok azdı. Bu fasıllar boyunca göstermeye çalıştığım üzere, Abdülhamid saltanatı dönemindeki yönetim talihsiz ülkemizin şimdiye kadar gördüğü en yozlaşmış yönetimdi. Bir kimse, ne kadar yüksek niteliklere sahip olursa olsun, Padişah'ın yüksek mevkideki adamları ile teması geçmemiş, üst düzey yetkililere rüşvet vermemiş, başkalarına siyasi iftiralar atıp onları Yıldız Sarayı'na jurnallememiş ise herhangi bir devlet dairesinde bir iş bulması imkânsızdır. Bu son saydığım hizmeti yapanlara 'Saray casusları' deniyor. Sultanın sarayında benim için Hükümet'ten randevu alabilecek bir tanıdığım yoktu ve tabii ki, rüşvet verebileceğim bir param yoktu ve bir randevu satın alabilmek için casusluk yapmak ise hislerime tamamen aykırıydı. Resmî bir dairede istihdam edilmek için uğraşmak yerine, neden başka bir iş bulmaya çalışmadığımı sorabilirsiniz. Gerçek şu ki, resmi istihdam bugün Türkiye'de herhangi bir eğitilmiş kişinin geçimini sağlayabildiği tek yoldur. Bunu açıklamak için, Sultan'ın bürokrasisi altındaki

resmi yapının mahiyetini açıklamam gerekir.

Padişah, varlıklı ailelerin gücünü ve etkisini ezme konusundaki kararlılığını asla gevşetmediği için, bağımsız olarak var olabilmek artık onlar için imkânsız bir şey olmuştur. Bu nedenle, doğan ve eğitim alan herkes bakımları için devletten alacağı maaşa bağlı olmak zordur ve bu nedenle, Türkiye'nin tüm mali kaynaklarının kontrolünü yavaş yavaş ve sistematik olarak ele geçiren Sultan'ın insafına bağlı olmalıdır. Kesin olarak ifade etmek gerekirse, Türkiye'de ayrı bir aristokrasi yoktur. Devletin üst düzey yetkilileri yabancı gözlemcilerle karşı kendilerini aristokrasinin bir üyesi olarak tanıtabilir, ancak gerçekte bu yetkililer en düşük toplumsal konumlardan bile yetiştirilebilir. Yine de, taşradaki kitlelerin takdir ve saygısını kazanmış olan iyi eski aileler mevcut olsalar da, onların kendilerine tabi olan kimseler üzerinde herhangi bir üstünlük iddiası bulunmamaktadır. Merkezi hükümet tarafından atanan ve desteklenen yönetim grupları, çoğu Türk vilayetinin zengin veya fakir nüfuslarından oldukça farklıydı. Bu toplum hali, mevcut padişahın iktidarının başlangıcına kadar var olmuştur. Abdülhamid kendi kişisel egemenliğini tesis etmeye başladığında ve şimdiki bürokrasiyi kurduğunda, eski ailelerin bağımsız yaşam tarzını ve onların yoksul sınıflar ile demokratik ve dostane ilişkilerini bir tehlike gördü.

İlk başta o eski ailelere resmi unvanlar ve nişanlar vermek suretiyle onların moralini bozmaya çalışmış, rütbe fikriyle onları etkilemeyi umarak aralarında kıskançlık ve rekabet oluşturmaya çalışmış ve onları rakiplerinden daha yüksek rütbe ve nişan elde etmek için çaba sarf etmeye sevk etmiştir. Bunun yanı sıra, Padişah imparatorluk genelinde verimli bölgelerdeki büyük toprakları satın almış ve toptan satın alma politikasının bir adımı olarak, hazine yetkilileri tarafından yerel ileri gelenlerin toprakları ve mülkleri yavaş yavaş bazı bahane ya da başka şekillerde ellerinden alınmıştır. Böylece bir zamanlar bağımsız toprak sahipleri olanlar resmi unvanlar almış ve Saray'ın resmi dünyasının bir parçası haline gelmiştir. Hayatları artık neredeyse tamamen, çoğunluğu yoksullar, daha fakir taşralılar ve köylü mülk sahiplerinden alınan vergilerle oluşturulan hazineden ödenen maaşlara bağlıydı.

Şu anda Türk tebaasının geçim sağlayabilmesinin sadece iki yolu

vardır. Ya gururlarını muhafaza ederek, işçi, küçük tüccar, sıradan zanaatkâr, tarım işçisi ve benzeri işler ile yetinecekler ya da bir şekilde bir konuma devlet tarafından atanacaklar. Eğitimli bir adam devletten alacağı maaşı hayatının tutkusu haline getirmeli ve tüm enerjisini onu artırmaya yöneltmelidir. Bu nedenle, Türkiye'deki gereksiz memurların sayısı çok fazladır ve dolayısıyla maaşları azdır ve bunlar sürekli borç içerisinde. Bir memurun maaşının ödenmesi bile padişahın hayırseverliğine başvurulması meselesidir; herhangi bir maaş artışı da doğal olarak böyledir. Sadece Padişah'ın kendisine sadakatini gösterebilen kimseler maaşlarının artırılmasını sağlarlar ve borçlarını öderler. Bir memur için gerekli sadakati göstermenin en iyi şekli, daha önce de belirtildiği gibi, padişahın hükümranlılığına karşı bir komplo içinde oldukları yönünde başkaları aleyhine casusluk yapmaktır. Sadakatlerini bu şekilde gösteremeyen ya da göstermeyenler, sürgün edilmemiş, hapsedilmemiş ya da ölüme mahkûm edilmemişlerse kısa bir süre içinde açlık noktasına gelirler. Bugün eğitimli bir Türk'ün kendi ülkesinde başka şekilde para kazanması mümkün değildir. Hiç kimse, herhangi bir ticaret ya da başka bir meşru para kazanma girişimini bağımsız olarak yürütme teşebbüsünde bulunamaz ve dış dünya ile herhangi bir ticari ilişki kuramaz. Yalancı ve sinsi Saray casusları tarafından derhal taciz edilir ve ticaret kisvesi altında ihanet niteliğinde bazı görüşmeler yürüttüğü iddiasıyla Padişah'a ihbar edilir. Her türlü endüstriyel, ticari ve finansal girişim Türklere en katı şekilde yasaklanmıştır. İki adam, herhangi bir masum ve makul iş amacı için bir ortaklık bile kuramazlar, zira böyle bir hareket bir komponun teşviki olarak kuşkusuz raporlanacaktır. Bir erkek böyle bir şey yapmakla suçlanıyorsa, onun masumiyetini kanıtlama şansı yoktur. Casuslar tam yetkiye sahiptir ve ne kadar korkunç ya da sıra dışı olursa olsun rapor edebilecekleri hiçbir şey sansürülenmez. Aslında, getirdikleri haber ne kadar korkunç ya da sıra dışı olursa, onu getiren casus da gayretinden dolayı o kadar ödüllendirilir.

Bu nedenle, resmi bir yerde istihdam edilmemin hiçbir yolu yoktu. Ama hukuk mektebi diplomam, bir avukat olarak çalışmamı sağladı. Bürokrasinin tam kontrolü altında olması sebebiyle bu liberal meslekte bile hiçbir şekilde bağımsız olmam mümkün olmasa bile,

enerjimi bu mesleğe adamaya kararlıyım.

Benimle beraber diplomalarını alan hukuk öğrencisi arkadaşlarım arasında sadece birkaç kişi mahkemelerde çalışmayı düşünürken, geri kalanlar devlette istihdam edilmeyi istiyorlardı. Avukat olarak hayatını kazanmak isteyenlerin bu mesleğe başlamak için gerekli özel araçlara ihtiyaçları yoktu. Bununla birlikte, çoğundan daha şanslıyım. Hayatımdan çok keyif aldığım kariyerimin bu döneminde, şu anda Anadolu'nun Konya iline sürgün edilmiş olan meşhur Türk yayıncı ve edibi Ebuzziya Mehmet Tevfik Bey'in 'Imprimérie Ebuzzia' adı verilen ofisine gidip geliyordum. Orada metinleri okuyor ve düzeltiyor ve de dergisine katkıda bulunuyordum. Bu elbette ki, Padişah'ın edebiyat dünyasında başlattığı ve çok sayıda matbaanın kapatılması, birçok derginin baskısının durdurulması, çok sayıda kitabın yakılması ve edebiyat dünyasıyla bağlantılı pek çok kişinin sürgün edilmesiyle sonuçlanan büyük zulmünden önceydi. Bu ofiste, İstanbul'un eski bir sakini olan ve Times gazetesinin muhabiri olarak çalışan bir Avrupalı ile tanıştım. Bu beyefendi ve onun Türk Hükümeti ile uzlaşmaya varmak için bazı tavizler alan Avrupalı dostları, kendi Türkçe belgelerinin hazırlanması ve kendileri adına yetkililerle görüşülmesi için zaman zaman beni görevlendirdiler. Onlardan aldığım evrak çalışmaları, sadece Saray tarafından atanmış olan çok sayıda üst düzey yetkililere değil, aynı zamanda İmparatorluk Sarayına da ulaşabilmemi sağladı. Bu sayede İstanbul'daki yönetici kliğin görevlerini yerine getirme yöntemini yakından gözlemleme fırsatı edindim. Şimdi biraz da ezeli Şark Meselesi ile ilgilenen İngiliz politikacılar tarafından dahi asla tam anlamıyla anlaşılmamış olan Türk imparatorluğundaki gerçek otoriteyi tanımlamaya çalışacağım.

BABIALİ VE YILDIZ KÖŞKÜ

Babialı, otoritenin eski merkezi - Bakanların şu an bozulan konumu - Bir açılış konuşması - “Yıldız Köşkü”nün anlamı – Padişah’ın Ermenilere benzer görünüşü - Yıldız’da yaşamasının nedenleri - Müstahkem bir saray - Bahçeleri ve ormanı - ‘Hayırsever Otelci’ - Sarayın daireleri - İçindeki yönetim organları - Kozmopolit bir ekip - Hane halkının harcamaları - Ermeniler tarafından yönetilen Padişah’ın Bütçesi.

Mevcut Padişah’ın hükümdarlığından önce, Türkiye’de iktidarın merkezi ‘Babialı’ idi ama onun tahta çıkışının ardından Yıldız Köşkü (sarayı) ülkedeki otoritenin tüm parçalarını kendi bünyesinde topladı. Diplomasi ve gazetecilik dilinde, ‘Hükümet’ ya da ‘Babialı’, hala Türkiye Hükümeti’nin adı olarak kullanılsa da bu artık doğru olan isimlendirme sayılmaz. Yıldız Köşkü’nü tasvir etmeden önce, ‘Babialı’nın ne anlama geldiğini ve neyi temsil ettiğini ifade etmeliyim. ‘Babialı’ sözcüğünü yabancılar Fransızca çevirisi olan ‘Sublime Porte’ şeklinde kullanırlar. Bab ‘kapı’, ali ise ‘üstün’ anlamına gelir. Her devlet makamına Türkiye’de “kapı” denir, çünkü devletin her ofisinin kapısının adalet ve çözüm talep etmek isteyen herkese her zaman açık olması gerekir. En önemli Devlet daireleri (Sadrazam ve üç temel Nazırlık olan Danıştay Başkanlığı, Hariciye Nazırlığı ve Dâhiliye Nazırlığı ve onların kendi ilgili memurlukları) ‘Babialı’ olarak bilinirken; ayrı yerlerde bulunan, nispeten daha az önemli sayılan Adalet, Maliye, Bayındırlık, Eğitim, Savaş vb. diğer Nazırlıkların dairelerine sadece ‘Kapı’ denir.

Kabine toplantılarını “Babialı” de Sadrazam’ın başkanlığında yürütür. Teorik olarak, Devletin işleri hala Nazırlar tarafından denetlenmektedir, ancak gerçekte günümüzde bu türden devlet işlerine ancak Saray tarafından onlara görev verildiğinde nezaret ederler. Türkiye’nin şu anki Kabinesi, Saray’ın isteklerini soru sormaksızın yerine getirmek üzere atanmış olan, prensipleri ve yetenekleri

bakımından saygı uyandırmayan kişilerden ve bir takım zayıf kişilerden oluşmaktadır. Hepsi Padişah'ın bazı etkili saray mensupları tarafından atanır ve korunur. Şurası herkes tarafından bilinen ama konuşulmayan bir gerçektir ki, Kabine'deki Nazırlar Saray tarafından kendilerine gönderilen evrakı bırakın okuyup konuşmayı, ülkenin çıkarlarını etkileyen herhangi bir mesele hakkında kendi görüşlerini dile getirmeye veya bunu çözüme kavuşturmaya cesaret edemezler. Aynı zamanda Nazırların Kabine'de yaptıkları konuşmalar esasen havadan sudan şeyler ve diğer tehlikeli olmayan meselelerdir. Merhum Şeyh-ül İslam'ın Kabine'de yapmayı sevdiği açılış konuşması, İstanbul'da herkesin malumudur: "Efendimizin kıymetli himayesi altında, bugün hava gayet güzeldir." Nazırların hiçbirisi herhangi bir siyasi durum hakkında açıklama yapmaya ya da görüş bildirmeye çalışmaz. Onların astları gibi, Nazırlar da birbirleri aleyhine hafiyelik yapmaktan onur duyarlar. Kısaca, Kabine artık mahkeme kâtipliği gibidir.

"Babıali"nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktidar merkezi olarak kabul edilmesi, Reşit Paşa (Kırım Savaşı sırasında Sadrazam), Ali Paşa, Fuat Paşa (Sultan Abdülaziz İngiltere'yi ziyaret ettiğinde ona eşlik etmişti) ve Sultan Abdülhamit'i Meclis-i Mebusan'ı açmaya mecbur eden ve daha sonra sürgüne gönderildiği Mekke yakınlarındaki Taif'te öldürülen Mithat Paşa gibi devlet adamları iktidar dayken olmuştur. Abdülhamid, her türlü otorite emaresini elinden almasına rağmen, 'Babıali'nin varlığını muhafaza etmesinin nedeni, önemli siyasi krizler ile karşı karşıya kaldığında günah keçisi olarak kullanışlı olabileceğini düşünmesidir. Sultan, uluslararası anlaşmazlıkları çözme yetkisinin "Babıali"de olduğunu inanmalarını sağlayarak yakın zamana kadar Avrupalı güçlerin temsilcilerinin bile gözlerini boyamada başarılı oldu. Böylelikle, kötü yönetimi nedeniyle kişisel sorumluluk altına girme olasılığından ve diplomatik baskıların doğrudan kendisine yönelmesinden kaçınmıştır. "Babıali"nin ofislerini içeren binalar İstanbul'un Suriçi kısmında Ayasofya'ya yakın yerlerde konumlanmıştır.

Babıali'nin geçmişteki ve şimdiki konumunu açıkladıktan ve Osmanlı Hükümeti'ni mecazi anlamda dahi temsil etmediğini ifade ettikten sonra şimdi size Yıldız Köşkü'nü anlatacağım. Yıldız, İngilizce'de

‘star’ sözcüğüne karşılık gelir. Boğaz’ın Avrupa yakasında ve Marmara’ya yakın ucunda yer alan görkemli tepeye Yıldız denir. ‘Köşk’ kelimesi ise hem kale hem de yazlık anlamındadır. Tepenin zirvesine kaleyi kuran ve ‘Yıldız Köşkü’ diye adlandıran kişinin Sultan Abdülmecit olduğuna inanıyorum. Hikâye odur ki, Padişah bu kaleyi, saray haremindedir bulunan ve çok sevdiği ancak eşi ve annesinin varlığını istemediği gözdesi için bir ev olarak inşa ettirmiş. Hatta dedikoduya göre bu gözde bir Ermeni’ymiş ve şimdiki Padişah’ın annesiymiş. Abdülhamid’in yüz çehresi, tipik bir Ermeni’ye çok benzese de ve kişisel özellikleri Türk’ten çok Ermeni’yi andırırsa da, bu hikâye sağlam bir temele dayanmamaktadır.

Yirmi altı yıl önce şimdiki Padişah, tahtı o zamanlar sadece bir kır evi olan Yıldız’daki bu eve taşdı. Tahta çıkmasından kısa bir süre sonra ikametgâhını değiştirmesiyle ilgili pek çok neden öne sürülmüştür. Görünürdeki neden, yüksek Yıldız tepesindeki havanın, Boğaz’ın nemli kıyılarında yer alan eski saraydan çok daha hoş olmasıydı. Ancak asıl sebep, Yıldız’ın zapt edilemez olmasıydı ve orada kendisini devirmek için yapılacak her türlü girişime karşı güvenli bir şekilde korunabilecekti. Son yirmi altı yıl boyunca, Yıldız’daki evini daha da güvenli hale getirme yönündeki çabalarını hiçbir zaman gevşetmedi. Yıldız tepesinin zirvesinden Boğaz’ın kıyılarına kadar uzanan orman, yüksek ve kalın surlarla çevrilidir. Ormanın içine hiç girme fırsatım olmadı ancak buranın duvarların etrafındaki çok sayıda nöbetçi tarafından sürekli korunduğu söylenir. Birkaç yıl önce bir tabur istihkâm eri, Yıldız Sarayı ormanında aylarca çalıştı. Askerlerin raporlarından derlediğim şeylere göre, ormana birkaç yönden mayın döşenmiş ve hangi amaç için olduğunun tahmin edilmesi zor olmayan tam kapsamlı işleyebilen bir yeraltı geçit sistemi kurulmuş. Bu duvarların dışını, yabancıların Yıldız Sarayı’nın çevresinde yürümesinin bazen mümkün olduğu bir zamanda ziyaret ettim. Duvar boyunca yaklaşık 30-40 metre aralıklarla barakalardan nöbetçi kulübeleri mevcut olup bu kulübelerde çeşitli milletlerden (Arap, Arnavut ve Türk) askerler bulunmakta. Bu farklı taburlardan adamlar arasında çok az dostluk ya da ilişki bulunmaktadır; fakat bu saf muhafızlar, “baba”ya (kendi ifadeleriyle), padişaha karşı dikkatli ve sistemli bir şekilde tereddütsüz bir sadak göstermektedir ve bu sebeple

onun değerli hayatının savunulmasında kanlarının son damlasına kadar kendilerini canı gönülden feda etmekte oldukça isteklidirler. Bu barakaların ötesinde, aynı şekilde beton sığınaklar ve nöbetçiler tarafından sıkı şekilde korunan tepeler ve vadiler vardır. Birkaç yıl önce, Türk muhaliflerin huzursuzlanmaya başladığı bir dönemde, Padişah'ın korumalarından olan genç bir asker, savunmasız noktalarını işaret ettiği sarayın titiz bir planını çizmişti. Bu plan, birkaç yıl önce Cenevre'deki Türk eylemciler tarafından "Yıldız Sarayı'na yapılacak olan saldırıda yerine getirilmesi gereken talimatlar" başlığıyla yayınlandı. Söylentiye göre bu planın yayınlanması, Sultan'ın Yıldız'ın bütün savunmasını değiştirmesine neden oldu.

Harem daireleri ve çeşitli küçük ama lüks köşkların, ormanın içinde güzel çiçek bahçeleri, yollar, göller ve kanallar arasında yer aldığı söylenir. Sarayın bahçelerinde birkaç müstakil köşk bulunmaktadır; Bunlardan en görkemli olanlarından birinde, Sultan'ın kendi soylu yabancı misafirlerini ağırladığı söylenir. Alman İmparatoru, İstanbul'a yaptığı iki ziyaret sırasında burada misafir oldu. Sultan, kendi seçkin ziyaretçilerini Yıldız'da ağırlama konusunda her zaman istekliydi, böylece onları ziyaret etmek için sarayı terk etmek zorunda kalmayacaktı. Onları rahat ettirmek ve iyi eğlendirmek için azami özen gösterdiği iyi biliniyordu. Bu nedenle bazı çevreler tarafından 'Hayırsever Otelci' lakabıyla anılmaktaydı. Sultan her zaman spor yapmaktan hoşlanırdı ve saray ormanında egzersiz yapardı. Eğlence araçlarından biri, çocuklarıyla ya da yabancı misafirleriyle birlikte, hamisi olduğu dramalara katıldığı ve pek yakın alaka gösterdiği Yıldız Opera-Tiyatro Ev'i'dir. Şunu belirtmek gerekir ki, sıkı bir şekilde uygulanan sansür ve polisiye tedbirler ülkede drama sanatının ilerlemesini neredeyse imkânsız kılarken, Sultan'ın kendi tiyatrosunun en son gelişmelere uyum sağladığını belirtmek gerekir.

Saray memurları, zabiteleri ve muhafızlarının yaşadığı binalar Yıldız ormanının en yüksek kısmında konumlanmıştır. Diğer tarafta yani ormanın eteklerinde, neredeyse sahilde, Abdülhamit'in gizemli ve sıkı korunan esiri sabık padişah, Sultan Murat'ın bulunduğu Çırağan Sarayı bulunmaktadır. Murat'ın muhafız birliğinden olmayan hiçbir insan, ikinci saraya yaklaşamaz. Tepenin zirvesindeki yetkililerin ve memurların ofisleri, duvarlı bahçenin hemen dışında inşa edilmiştir.

Resmi konutlar ve ofisler ile iç kısımdaki sultanın kendi ofisleri arasındaki geçiş, iki nesne arasındaki boşluk anlamına gelen 'Mabeyn' adlı Arapça bir kelime ile adlandırılır. Bu nedenle, padişahın sarayı mecazi olarak Mabeyn olarak adlandırılır, böylece diğer saraylardan ayırt edilebilir. Bu resmi dairelerin önünde, daha önce Türk ve Ermeni ailelerinin yaşadığı başka bir vadi vardır. Yıldız Sarayı ile halkın yaşadığı yerler arasında mesafeyi olabildiğince geniş kılmak için bu insanların evleri Hazine-i Hassa tarafından istimlak edilmişti. Bu vadinin ötesinde, saray erkânının özel evlerinin olduğu başka bir tepe vardır. Padişah'ın kendisi adına bu evleri yaptırmasının amacı, Pera'da yaşayan Avrupalıların Yıldız yönünde toprak sahibi olmalarını engellemek ve bu sayede onların yaşadıkları yerleri Saray'ın civarından olabildiğince uzak tutmaktır.

Birkaç istisna dışında, her türden devlet meselesi saray memurları ve yaverler tarafından ele alınır ve Padişah'a sunulurdu. Örneğin, sarayda tüm önemli askeri meselelere karar veren, yüksek rütbeli kurmay memurlardan oluşan bir askeri konsey vardır; diğer tarafta ise hâlihazırda imparatorluğun yerleşik yasalarına göre kurulmuş ve gereğinden fazla memur istihdam etmekte olan Harbiye Nezareti, ordunun işlerine nezaret etmekten başka bir şey yapmamaktadır. Sarayda çok önemli bir hafiyelik ve polis dairesi mevcuttur, öte yandan eski Zaptiye Nezareti, sayısız memurları ile birlikte hala varlığını sürdürmektedir. Saray'da, Müslümanlarla ilişkiler konusundaki meseleleri dinlemek olan Padişaha bağlı danışmanlar yer almakta ve bu kişiler Padişahın Müslüman dünyada Halife olarak konumunu muhafaza etmesini sağlamaktadır. Ancak teorik olarak, bu tür dini meselelerin yürütülmesi gereken yer olan Şeyh-ül İslam'ın eski ofisi, birçok memurla birlikte hala varlığını sürdürmektedir. Yıldız'da ayrıca, Avrupa basınında Türkiye ile ilgili meselelerle ilgilenen siyasi neşriyat ve literatürün incelenmesi ve diplomatik konularla ilgili tavsiyelerde bulunulması hususlarında görevlendirilmiş olan siyaset ve tercüme dairesi de yer almaktadır. Öte yandan bu işler sözde Babıali ve Hariciye Nezareti tarafından yerine getirilmektedir. Yıldız Sarayı'nın posta ve telgraf ofisi, Türkiye'nin en büyük ve en işlek postanesidir. Tüm valiler, komutanlar, temsilciler, elçiler ve temsilciler Saray'la bu postane aracılığıyla iletişim kurarlardı.

Padişah'ın yakın çevresini oluşturan ve hâlihazırda ülkeyi yöneten adamlar bazıları Avrupalı olmak üzere birçok milletten gelmektedir. Bu insanların kökenlerini bilen herkes, Türkiye'de iktidarın ve egemenliğin gerçek Türklerin elinde olmadığı hususunda benimle aynı fikirde olmakta tereddüt etmeyeceklerdir.

Yüzlerce memur, görevli ve hizmetli, fiilen sarayın binalarında yaşamaktadır. Bir keresinde, saray sakinlerine servis edilen akşam yemeğini gördüm. Çok sayıda hizmetçi her yöne doğru koşuyor, başlarının üstünde büyük tahta tepsilerde tabaklar taşıyorlardı. Aşçı ve aşçı yardımcılarının sayısının iki yüzün üzerinde olduğu biliniyor. Sarayın günlük çalışma masrafının kabaca 5000 £ (Pound) civarında olduğu tahmin ediliyor. Bu muazzam tutar elbette ki Padişah'ın Hazine-i Hassasından ödeniyordu. Hazine-i Hassanın gelirleri çok büyüktür ve birçok kaynaktan elde edilmektedir. Anadolu'da ve Suriye'de, özellikle de Bağdat vilayetinde ve Basra Körfezi'nde bulunan yüksek değere sahip mülklerin ve çiftliklerin çoğunun ve bereketli bölgelerin neredeyse tamamı, şimdi tamamen Padişah'ın kullanımındadır ve kendi özel gelirinin kaynağını teşkil etmektedir. Dahası, her türlü güç onun elinde olduğundan, Maliye Nezaretindeki Hazine-i Vezne'den dilediği miktarda para çekebilir.

Padişah'ın aylık sabit gelirinin 50.000 £ olduğu tahmin edilmektedir. Babıali bir keresinde bunu 30.000 £'a indirme cesaretini gösterdi ancak daha önce de açıkladığım gibi, Babıali artık sadece kâğıt üzerinde mevcuttur. Son yirmi yıl veya daha fazla süredir, Hazine-i Hassa gelirlerinin ciddi şekilde arttığı, bu makamın başındaki görevlilerin istisnasız olarak Ermeniler'den olduğu bir gerçektir. Bu Ermeni yetkililerin ilki olan Agop Paşa, Padişah'a taşradaki önde gelen Müslümanların mülklerini istimlak etme fikrini öneren adamdı. Hazine-i Hassa gibi Hazine-i Vezne de hiçbir zaman para ihtiyacına düşmez ve yalnızca saraya hizmet eden ve halkın refahı için neredeyse hiçbir şey yapmayan birçok memur, maaşlarını buradan alır. Hazine-i Vezne'nin sadece Padişah'ın hafiyelik sistemi fonuna katkıda bulunması gereken tutarın yılda 90.000 £ olduğu tahmin edilmektedir. Hanedan üyelerinin masraflarının yanı sıra, Padişah'ın yaverlerinin maaşları ve Padişah'ın hediyeleri ve bağışları Hazine-i Hassa'dan karşılanır. Hatta şehzadelerin ve hanım sultanların öde-

nekleri Hazine-i Vezne'den ödenir ve bu nedenle Hanedan üyelerinin (bu arada, bu kimseler ayrı küçük saraylarda yaşarlar, zorunlu olarak inzivaya çekilirler ve Sultan'ın kıskançlığı ve şüphesiyle millet ile olan ilişkileri kesilir), diğer devlet memurları gibi maaşları gecikir ve her zaman borçlu olarak yaşarlar.

SELAMLIK TÖRENİ

Padişah’a arzuhalde bulunmak kadim bir haktır - Sarayın-
dan haftada sadece bir kez çıkar - Selamlık - Dini törenler ve
kutsal kervan - Mekke’ye hareket - Askeri bir geçit - Abdül-
hamid’in camisi - Saraya yakınlığı - Tedbir alma çalışması –
Saray’daki cüceler.

Padişah tüm yönetim gücünü kendi bünyesinde topladığından, Saray’ın, adalet arayanların ve haksızlıklara çözüm talep edenlerin geldiği yer olduğu düşünülebilir. Durum böyle olmaktan çok uzaktır. Hafiyeler haricinde, kendisinin ve işinin doğasını iyi bir şekilde anlatamayan hiç kimse sarayın herhangi bir bölümüne giremez. Saray görevlileriyle bir şekilde bağlantılı olmayan talihsiz tebaa, bugün sadece kâğıt üzerinde var olan eski nezaret binalarına adalet ve sorunlarına çözüm aramak için sık sık giderek zaman ve para kaybetmektedir. Bu milyonlarca mutsuz tebaanın yaptıkları başvurulardan bir sonuç elde etme umudu yoktur. Yaklaşık on yıl öncesine kadar, kendisine yapılan haksızlık ve adaletsizlik için çözüm bekleyen herkesin, Sultan’a şahsen hitap etme şansı vardı. Ve bu kişi, Abdülhamid tahkim edilmiş sarayından çıktığı tek zaman olan selamlık vesilesiyle camiye gittiğinde, kalabalığın içinden geçmeye çalışarak ve kendisine bir dilekçe sunarak bunu yapmaya çalışırdı. Ancak selamlık töreni artık farklı şekilde yürütüldüğünden, Sultan’a bir dilekçe sunma ihtimali artık mevcut değil.

Zaman zaman, Türkçe ‘selamlık’ terimi İngiliz gazetelerinde görülebilir, ancak sadece yabancı ülkelere seyahat edecek kadar şanslı olanlar ya da konumları gereği başka ülkelerin toprakları ile ilgili konularda bilgi edinme konusunda olağanüstü fırsatlara sahip olanlar, bu terimin neye işaret ettiğini bilirler. Selamlık, Osmanlı İmparatorluğu’nun başındaki Sultan’ın, her Cuma öğleden sonra saraydan camiye, resmi tören ile gidişi esnasında gerçekleşen büyük bir askeri törendir. “Selamlık” askeri şeref bu vesile ile hükümdara sunulmasına verilen isimdir.

Her zamanki selamlığın yanı sıra, aynı geçit alayı her yıl beş farklı vesile ile tekrarlanır; ancak bu seremoni daha büyük bir ölçekte gerçekleşir, hükümdar o zaman başkentte ikamet eden devletin tüm sivil, askeri, dini ve hukuki görevlilerini kabul eder. Bu selamlıklardan ikisi, yılın iki büyük bayramında, üçüncüsü Ramazan ayının 15. gününde gerçekleşir. Tüm devlet erkânı, -Padişah'tan başlayarak Hükümete kadar herkes- Hz. Peygamber'in mukaddes emanetlerini ziyaret eder. Dördüncüsü Hz. Peygamber'in doğum gününde düzenlenir, üst düzey devlet adamları Mevlid-i Nebevî'yi dinlemek için büyük camilerden birinde toplanırlar. Beşincisi, "Sürre Alayı" gününde yapılır ve bunun başlamasını kutlamak için büyük bir geçit töreni düzenlenir. Sultan dışarı çıkmasa da, bu ilginç alayı sarayın penceresinden selamlar ve diğer resmi geçit törenlerinden daha fazla dini renge sahip olduğu için halk onu izlemekten ve takip etmekten büyük keyif duyar. Bu Sürre Alayı, her sene Ramazan ayının ortalarında Sultan'ın başkentinden yola çıkar. Kutsal şehirler Mekke ve Medine için hediyelerin bulunduğu kutular, şatafatlı bir şekilde süslenmiş eyerlere sahip develerle İstanbul sokaklarında taşınırken, kervanla birlikte Mekke'ye gitmesi beklenen yaklaşık bir düzine Arap, her kalabalık merkezde, davulcular hızlı ve şiddetli bir şekilde davul çalarken kılıç kullanmadaki ustalıklarını sergilerler. Binlerce seyirci bu geçit törenini izler. Sürre Alayı başlamadan önce varlıklı insanlar, sadakalarını, hediyelerini ve bahşişlerini hazırlarlar ve kervanın mihmandarına teslim ederler. Aynı şekilde kutsal topraklardaki şehirlerde yaşayan ve buraların dini anlamda koruyucusu olan ailelere armağanlar gönderirler. Bu alayın en göz alıcı özellikleri arasında, insanları güneşin sıcaklığından koruması için güzel işlemeli ipek malzeme ile yapılmış ve develerin eyerlerine sabitlenmiş olan sandalye benzeri oturaklardır.

Süvari alayına atlı askerler eşlik eder ve bunları muazzam bir kalabalık takip eder. Bu uzun insan seli Yıldız tepelerine ulaştığında manzara gerçekten resmedilmeye değerdir. Saraya giden yol görkemli İmparatorluk Muhafızları tarafından kaplanmıştır ve yolun her iki tarafındaki ormanlık tepeler, hayal edilebilecek her renkte pelerinleri, şemsiyeler ve örtüler ile kaplı çok sayıda kadın izleyici ile doludur. Bu tümüyle Müslümanların oluşturduğu bir topluluktur ve

aynı zamanda çok düzenlidir; bireyler arasında tartışma veya kavgaya neredeyse hiç yaşanmaz; kalabalık arasında derin bir sessizlik hâkimdir. Burada sadece bu yılın hac kafilesinin selamet içinde oraya varması için edilen duaların mırıltısı duyulmaktadır. Hilafet Sarayı'nın önünde cemaatle namaz kılındıktan sonra, alay kıyıya doğru ilerler ve özel bir tekne ile Boğaz'ın Asya yakasına geçerler.

Geçtiğimiz asırda bu süvariler, Üsküdar'dan Hicaz'a kadar karayolu ile ilerlerdi, ama şimdi, buharlı gemi ile önce Beyrut'a gidilmekte ve armağanlar Şam'a ulaştığında gerçek Sürre Alayı orada teşkil eder. Orada kervan Sürre Emmini adı verilen yetkilinin gözetimine teslim edilir. Binlerce hacı, kervanın Şam'dan başlamasını ve onunla birlikte Hicaz'a gitmeyi bekler; çünkü kervana askerler refakat ettiğinden, masum ve Allah'tan korkan hacıların tek düşmanı olan Bedevi eşkıyaların saldırılarından güvenli bir şekilde korunurlar. Yine de bu korumaya rağmen, yetenekli ve çevik Bedevi hırsızların, gece sessizce yaklaşmak ve develerin uzun bacaklarının arkasına saklanmak suretiyle fakir hacıları soyup öldürmeyi başardığı ve sonra kum dalgalarının ortasında kaybolduğu vakidir. Çöl rotasını Cidde üzerinden deniz yolculuğuna tercih eden pek çok hacı vardır ve bunlar yolculuğu ucuza getirmeyi amaçlamazlar sadece daha fazla zorluk çektiklerinde Allah tarafından daha fazla ödüllendirileceklerine ve alacakları ödülün dini vecibelerini yerine getirirken katlandıkları acı ile orantılı olacağına inanırlar. Birçok Rus dindarın Yafa'dan trene binmek yerine omuzlarında çuvalar ve ellerinde çantalar ile Kudüs'e yürümelerine neden olan şey de aynı inançtır. Bu, yıllık geçit törenlerinin ve Sürre Alayı'nın geçişinin yanı sıra, daha önce de söylediğim üzere, her cuma günü gerçekleşen olağan seremoni mevcuttur. Bu seremoni Avrupalılar tarafından daha iyi bilinmektedir. Padişah genellikle bu Cuma selamlığından sonra Büyük Güçlerin diplomatik temsilcilerini ve İstanbul'a ziyarette bulunan yüksek mevkili yabancıları kabul eder.

Hükümdarın her cuma öğleden sonra, heybetli bir askeri geçit töreni ile saraydan çıkıp büyük camilerden birine gitmesi sıkı bir şekilde uygulanan eski bir adettir. Padişah, elinde olmayan acil nedenler zuhur etmediği sürece halka açık camiye gitmelidir. Hanedan açısından, bu acil nedenler eğer mümkünse bertaraf edilmelidir

zira bu durum Sultan'ın artık hayatta olmadığına dair bazı şüphelere doğurabilir. Bu durum, halk arasında bir huzursuzluk meydana getirebilir ve muhtemelen ihtilalci karışıklıklara neden olabilir. Mevcut Padişah cuma günlerinde camiye gitme yükümlülüğünü yerine getirmede seleflerinden çok daha dikkatli davranmaktadır. Ne zaman, "devrildiğine" dair bir söylenti ortaya çıksa, haber Türkiye'de tebaası arasında ivedilikle yayılmasını diye yabancı ülkelerdeki temsilcilerine derhal bu haberi yalanlamalarını emreder. Her zaman sağlığının çok iyi olduğuna dair haberler yaptırır. Fakat kuşkusuz ki, tüm insanlığı az ya da çok kuşatan rahatsızlıklara maruz kalmaktadır ve muhtemelen bu durum onun Cuma selamlığı sırasında bazen korkunç bir şekilde solgun ve bitkin görünmesine yol açar. Yine de, bu törenlere düzenli olarak katılmaktadır.

Eski padişahlar, sadece korumaların değil halkın sevgi gösterileri arasında başkentin farklı büyük camilerine at sırtında giderlerdi. Ancak Sultan Abdülhamit, müstahkem sarayının büyük surlarının hemen yanı başında kendisi için inşa edilmiş bir camiye sahiptir. Selamlık zamanından kısa bir süre önce, başkent kolordusunun birinci ve ikinci fırkalarından birlikler camiye çevreler. Önceleri Arnavut taburları, şimdi ise Arap taburları, bahriyeliler ve Anadolu piyade taburları bu işi yapmaktadır. O kısa yol boyunca birkaç sıra halinde dizilirler. Süvari birlikleri piyadelerin hemen arkasına iki sıra halinde pozisyon alırlar. Jandarmalar, atlıların arkasında başka bir hat oluştururlar ve arkalarında zabıtlar, birkaç adımda bir iki kişilik gruplar halinde dururlar. Hain ve şüpheli görünüşleriyle tanınan hafiyeler, yakın çevrede dolaşırlar. Sefil halk bugünlerde birliklerin gelişi ve dönüşünden başka hiçbir şey göremez. Bu hatlara yaklaşılmaya teşebbüs etmekten dolayı söz konusu casusların şüphesini çeken eğitilmiş görünümlü 'Jön Türklerin' vay haline! Askeri okul öğrencilerine, o gün sarayın çevresine gitmemeleri emredilir. Bu taburlara komuta eden tüm subaylar erat arasından yetiştirilir, zira bu gibi cahil subaylar, Allah'tan sonra en kutsal kişi olarak Halife'yi kabul ederler, oysa eğitilmiş ve zeki bir subay en iyi ihtimalle bir 'Jön Türk' olabilir.

Hamidiye Camii

Binlerce silahlı adamın gövdelerinden oluşan duvarın ardında neler yaşanmaktadır? Padişahın arabasının, Yıldız Sarayı kapısından kalkış zamanı yaklaştığında trompet çalınır ve tüm birlikler eş zamanlı olarak üç kez yüksek sesle tezahürat ederler. Hep bir ağızdan şu ifade söylenir: “Padişahım çok yaşa”. Ardından, farklı alayların bandoları, Sultan’ın yürüyüşünü müteakiben birbiri ardına marşlar çalmaya başlar. Sultan, dört at tarafından çekilen hafif bir arabada ilerler; zaman zaman sarayın müşiri ona bakan ön koltukta oturur ve bazen ona en küçük oğlu eşlik eder. Arabasını takip eden yüzlerce saray memuru ve yaver bulunmaktadır. Birlikleri sakın bir şekilde selamlar, ama diğer taraftan halkın içine çıktığı her zaman hissettiği sinirliliği, mezar taşına benzeyen yüzü ele verir. Askerlerin oluşturduğu hatlar arasından geçerken derin bir sessizlik hüküm sürer ve herhangi bir asker tarafından Padişah’a dilekçe sunma girişimi gibi düzensiz bir hareket olursa, bir anda ortaya çıkan çok sayıda hafiye bunu derhal bertaraf eder ve mükemmel düzen devam eder. Padişah, caminin kapısına üç veya dört dakika içinde ulaşır ve tam bu anda eski sarayların birinden bu tören için getirilen yaklaşık yarım düzine cüce “Gururlanma Padişahım! Senden büyük Allah var” diye koro halinde bağırır. Bu, günümüze kadar korunmuş olan birkaç eski gelenekten biridir. Padişah namazı kendisi için ayrılmış özel bölmede kılar ve pencereden birliklerin geçişini izler ve yirmi dakika kadar sonra daha az ihtişamlı bir törenle sarayına geri döner. Kuşkusuz, isteksiz bir şekilde çıkmak zorunda kalacağı, bir sonraki korkunç Cuma günü gelene değin kalacağı sarayına güvenli bir şekilde geri döndüğü için kendisini çok mutlu hissetmektedir.

SULTAN'IN POLİTİKASI

Padişah'ın kişisel gücü - Toprakların önemsizliği - Benden sonrası tufan - İlgili Avrupa – Yoksul, yerli Hristiyanlar - Padişahın 'Yolunabilirliği' - Herkesin bir fiyatı vardır - Bahşişler ve nişanlar - Padişahın engin yeteneği - En sevdiği edebi eserler.

Padişah'ın çok fazla para bağışlıyor olması ve tüm iktidar gücünü kendi ellerinde yoğunlaştırmak için böylesine yorucu çaba sarf etmesi, sıra dışı ve doyumsuz tiranlık arzusunu tatmin etmek içindir. Mutlakiyetçiliğe olan tutkusu önünde engel teşkil etmesi muhtemel görünen herhangi bir kişiyi amacına ulaşabilmek için, aldatır, rüşvet verir ve arkasından entrika çevirir ve bu amaçla sürgüne gönderir, hapseder ve hatta ortadan kaldırır. Zalimce kötü yönetimini sürdürme hususundaki ısrarı neticesinde imparatorluğunun önemli eyaletlerini kaybetti ve benimsediği "Benden sonrası tufan" mantığı neticesinde yaşamı boyunca kendisini iktidarda tutmaya yetecek kadar bölgeye sahip olduğu sürece, daha fazlasını kaybetmekten sakınmayacaktır. Ülkede kişisel hürriyete dair her şeyi yok etti. Yıllar geçtikçe Padişah'ın daha şiddetli hale gelen baskıcı yönetimini kontrol etme umudu kalmayabilir; zira Türkiye gibi arzuları, fikirleri ve ırksal eğilimleri çok geniş ölçüde farklı çok sayıda cemaatin bulunduğu bir ülkede muhalefetin birlikte hareket etmesi mümkün değildir. Öte yandan, Büyük Güçler, gerekçesi veya sebebi ne olursa olsun, İstanbul'da açık bir devrimin patlak vermesine tahammül etmeyecektir. Bazıları, Padişah'ın yönetiminin varlığını güvence altına almakla çok ilgileniyorlar ve muhtemelen böyle bir hareketi başarısız kılmak için aktif şekilde müdahale edeceklerdir. Mevcut Padişah, Türkiye'nin harap edilmesi konusunda Rusya'nın Kazaklardan oluşan o büyük ordusundan çok daha yararlı olmuştur.

Şimdi ise kadim Şark Meselesinde, siyasi sıkıntı zamanlarında Padişah'ın çıkarlarına hizmet eden yeni faktörler ortaya çıkmıştır. Yani, Padişah'ın kişisel yönetiminin devam etmesine büyük ilgi gösteren belirli Güçler mevcuttur ve Türk tebaa için işler ne denli kötüye giderse gitsin mevcut hükümdarın söz konusu dostları için bu bir kazançtır. Almanya İmparatoru, Sultan'a gönderdiği sayısız dostça telgrafların birinde, Yüce Allah'ın «kıymetli kulunu» koruması için duacı olduğunu söylemiştir. Şüphesiz ki, Türkiye'deki Cermen imtiyaz ve servet avcıları bu sayede, padişahın hayatının kendilerine bahşedeceği semereyi biçmeye devam edecektir. Eğer öteki dünyada gerçekten adalet varsa Kayser, Abdülhamit'i desteklemek suretiyle Türk halkının acılarını artırmanın hesabını orada verecektir. Onun telgrafları ve İstanbul'a yaptığı ziyaretler, baskıcı politikasını sürdürmede Abdülhamit'i cesaretlendiren ana etken olmuştur. Bu ziyaretler ve telgraflar, Padişah'ın gerçek konumunu öğrenmesi hiçbir şekilde mümkün olmayan Türkiye'nin cahil halkına, güya Padişahlarının büyüklüğüne duyulan saygı nişanesi olarak sunulmuştur. Eğer büyük bir Avrupa milletinin lideri, Abdülhamit'e saygı gösteriyorsa, onun saf tebaası da doğal olarak onun bu güçlü tesirinden etkilenecek ve sonuç olarak otokratik iradesine kendisini teslim edecektir.

Padişah'ın tiranlığına göz yumduğu için kınanması gereken başka Güçler de vardır. Zaman zaman, Türkiye'deki herhangi bir Hıristiyan toplumun davasını kendi siyasi amaçları için ikiyüzlü bir şekilde ele alıyorlar ve bir Londra gazetesinin tabiriyle Padişah'ın baskıya uğradığında “yolunabildiğini” bildikleri için ona baskı uyguluyorlar. Bireyler böyle bir davranışı şantaj olarak nitelendiriliyorsa da, uygar devletlerin siyasi ahlaklarına uygun düşmektedir. Fransa'nın Midilli'yi geçici işgali ve İtalya'nın Trablusgarp açıklarında tehlikeli manevralar yapması, Kızıldeniz'deki bir Osmanlı kasabasını bombalaması ve Arnavutluk'taki İtalyan postanelerini zorla açtırması bu uluslararası ahlaki gözler önüne seren en güncel örneklerdir. Ancak, Abdülhamit kendisine ve kişisel yönetimine dokunulmadığı sürece, Türkiye'nin bu kadar uzun zamandır bu kadar gurur kırıcı hakarete boyun eğmek zorunda kalmasından pek etkilenmeyecektir. Kendine azıcık saygı duyan bir insan asla böyle bencil olamaz!

Padişah'ın sorumluluk ve suçlamalar karşısında kendisini güven-
ce altına almak için birçok yöntemi vardır. Diğer şeylerin yanı sıra,
onun hakkında sürekli güzel şeyler söyleyip yazan Avrupa'da muh-
telif milletlerden istihdam ettiği hafiyelerden burada bahsedebili-
rim. Diğer Şarklı liderlere ve Avrupalılara sunduğu sayısız hediyeleri
aynı hesapçı dürtü ile sunduğundan; böylesi çıkarıcı ve bencil bir
adamdan duygusal bir cömertliğin sadır olması beklenemez. Padi-
şah'ın bu yöntemi ne ölçüde kullandığı hakkında bir fikir vermesi
için hediyelerin doğası hakkında bir şeyler söyleyeceğim. Sultan Ab-
dülhamit tahta çıkışından bugüne kadar geçen süre zarfında, bazı
alçakların kıymetli reylerini ve iletişime geçtiği siyasi çevrelerin üst
düzey üyelerini, onlara çeşitli bağışlar ya da hediyeler takdim etmek
suretiyle kazanacağına sürekli olarak inandı. Aslında, herkesin bir
fiyatının olduğuna ve her zaman için altın teklif ederek olmasa da
onur ve hediyelerle dolaylı olarak satın alınabileceğine kanaat getir-
miştir. Memurlarını itaatkâr hale getirmek için bazılarını gerçekten
hak ettiklerinden daha yüksek dereceli makamlara atar; onlara bah-
şış keseleri verir ve onları cömertçe nişanlarla donatır. Hükümdar'ın
çevresindeki mahlûkları itaatkâr kılmak için ne kadar para harcadığı
hakkında bir fikir edinebilmek için, Yıldız Sarayı'nın Ceyb-i Hümayun
Dairesi'ne teftiş nazarıyla bakılırsa, orada aç gözlü ama minnettar
bir şekilde bakan insanların içinde kıymetli mücevherler olan beyaz
keten keseler taşıdıkları görülebilir. Ardından, İstanbul gazetelerinin
sayfalarına bir göz atılırsa, onlarca tanınmamış ve muhtemelen hak
etmeyen mahlûkun, nişanlarla taltif edildiği, terfi ettirildiği veya
yeni oluşturulan makamlara atandığı görülebilir. Bir Fransız dergi-
sinin Türk başkentindeki bir muhabiri, ister Osmanlı ister yabancı
olsun, mümtaz hanımefendilere verilen ve diğer tüm nişanlar gibi
mevcut Padişah tarafından icat edilmiş olan Şefkat Nişanı adlı nişanın
kaç kişiye verildiğini saymıştır. Fransız gazetecinin hesabına göre bu
nişan şimdiye kadar yirmi beş bin kişiye hediye edilmiştir. Eski Türk
nişanlarından olan Mecidiye ve Hamidiye ise günümüzde öyle bol
keseden dağıtılmaktadır ki biri ya da diğeri en sıradan devlet me-
murlarının bile göğsünü süslemektedir.

Padişah'ın bürokrasisinde nişanla taltif edilmiş insan sayısı o
kadar fazladır ki, bir ya da daha fazla nişanla taltif edilmemiş bir

memura rastlamak mümkün değildir. Öyleyse, Saray'ın gözdesi olmayan, dürüst, eğitilmiş, ahlaklı ve seciyeli yani kelimenin tam anlamıyla "nişanlarla taltif edilme şerefine nail olamamış" bir sınıfın varlığı şaşırtıcı olmayacaktır.

Padişah'ın kendisine bağlılık sağladığına inandığı yöntemler nişan ve terfi ile sınırlı değildi. Yabancıların sempatisini kazanmak istediğinde farklı bir yöntem benimsemekteydi. Padişah'ın, yabancı muhabirleri ve bazı kıta gazetelerinin editörlerini, bahşış kesesi veya mükâfatlar sunmak ya da Türkiye'de ticari, sınai veya diğer başka imtiyazlar vermek suretiyle kendisi hakkında güzel şeyler yazmaya ikna etmesi mümkündü. Fakat Şark Meselesi ile ilgilenen yabancı yöneticilerin ve devlet adamlarının olumlu görüşlerini nasıl kazanacaktı? Parlak mücevherlerden oluşan bir nişan sunarak ya da sessizce büyük bir bahşış vererek rüşvet almayan bir İngiliz Bakanın, Padişah'ın yönetimi hakkında olumlu konuşmasını sağlamak mümkün müdür? Şüphesiz ki hayır ama Padişah "İnsan ihsanın kölesidir" diyen Arap atasözünün bilgeliğine sarsılmaz bir şekilde inanmaktadır ve bu nedenle para ya da nişan takdim edemese bile, kendisine özgü ikiyüzlü bir nezaket ile bir tür hatıra kabul etmesini isteyecektir.

Padişah'ın hediyeleri, elbette hem nitelik hem de nicelik bakımından farklılık gösterir. Mücevherlerle süslü nişanlar, altın enfiye kutuları, sigara kutuları ve tutucular, kıymetli taşlarla süslenmiş saatler, muhteşem Arap atları, önceki padişahlar tarafından Hazine-i Hassa'da muhafaza edilmiş olan Şark işi zengin işlemeli kılıçlar, hançerler ve tabancalar Avrupalı hükümdarlara ve nüfuzlu kimselere gönderilir. Tüm bu yukarıda saydıklarım gönderilen hediyelerin büyük bir kısmını oluşturur. Diğerleri Fabrika-yı Hümayun'da üretilir.

Sultan'dan hediyeler alan büyük şahsiyetler arasında, Alman İmparatoru en çok tercih edilenler arasındadır. Osmanlı başkentine yaptığı iki ziyaret esnasında almış olduğu çok sayıda ve değerli hediyein yanı sıra Arap atları ile Şark hüner ve sanatının nadir eserleri kendisine takdim olunmuştur. Rus Çarı da Padişah'tan her zaman hediyeler alır. Dahası Rus Çarı aldığı hediyelere mukabil hediyeler gönderme hususunda oldukça cömerttir. On yıl kadar önce Karadağ Prensi'ne Boğaz'da bir yaz köşkü hediye edilmiş ve Haliç'teki devlet tersanelerinde inşa edilen bir buharlı yat, kısa süre önce bu küçük

hükümdarın emrine Adriyatik'e gönderilmiştir. Lord Salisbury, iki yıl önce çok büyük ve ihtişamlı bir vazo almıştır ki bu vazo Padişah'ın hususi bir yaveri tarafından İngiltere'ye götürülmüş ve Türk Sefir tarafından Başbakan'ın kendisine sunulmuştur.

Eski Bir Saray

Bahsettiğim çeşitli yöntemlerin gerçek bir etkisi olsun ya da olmasın, Padişah arzu ettiği neticeyi elde etmeyi kesinlikle başardı; hala tahtta ve gücü mutlak. Mevcut Padişah'ın saltanatının tarihi düşünüldüğünde, bu bile tek başına onun geniş yeteneklere sahip bir adam olduğunu tartışmasız kabul etmemizi sağlar. Ancak bu yeteneği, kesinlikle sadece kötülükten kaynaklanmaktadır. Kabiliyetli olduğu kadar iyi bir adam olsaydı, ülkesi güçlü ve refah içinde olurdu. Hakaret ve nefrete olan kayıtsızlığı, en karmaşık türden güçlüklerle uğraşma konusundaki sakinliği ve maksadına ulaşmada gösterdiği azmi dikkat çekicidir. Seleflerinin çoğundan farklı olarak, kadınların etkisi altında değildi ve hatta onları umursamıyordu. Her ne kadar sayısız cariye ve köle ile eski harem sistemini devam ettirmiş olsa da, muhtemelen tebaasından bazı kültürsüz kimseler üzerinde barbar bir azamet tesis edip onları etkilemeyi amaçlamaktadır. Halifeliği altındaki Türkiye'nin yaşadığı talihsizliklerin, Avrupa'nın Türkiye ile münasebetlerinde takip ettiği düşmanca tavırdan kaynaklandığını Müslümanlara inandırması, onun dillere destan ferasetini gösterir. Öte yandan Avrupalılara üstü kapalı bir şekilde der ki, "Onların adına kendisini idare ettiğim bu tebaa, ilerici ve anayasal bir hükümetin değerini takdir edebilme kabiliyetinden uzaktır." Bu iddiasını meşru kılmak için sanayide, fende ve edebiyatta onların ilerleme kaydetmesine mani olacak her türlü engeli çıkarır. Sultan Abdülhamit her ne kadar kendi kişisel egemenliğini muhafaza etmede çok başarı göstermiş olsa da, eğitim seviyesi açısından gayet zayıf bir kimsedir. Kendisini iyi tanıyanlar tarafından, tahta çıkmadan önce eğitim ve kültür bakımından hanedandaki emsali diğer veliahtlara kıyasla pek aşağı düzeyde olduğu söylenir. Bu dezavantaja rağmen, yirmi altı yıldan fazla bir süredir tüm muhalefete, rekabete ve saldırılara karşı üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

Hiç şüphesiz kendisi Türkiye’de herhangi bir insandan çok daha çalışkandır. Çok okur ve kâtiplerinin de kendisi için okumasını sağlar ama okuduğu şeyler esas olarak her gün yüzlercesi önüne gelen hafiye ve ajanların raporlarından ibarettir. Bunların yanı sıra, birçok dilden çevrilen ve ona yüksek sesle okunan en sevdiği edebi eser türleri, dünyanın despotik hükümdarlarının biyografileri ve icraatlarından oluşmaktadır. Bu minvalde gizli hafiye teşkilatları ve komplo- larla da pek ilgilidir. Ayrıca her türlü dedektif hikâyesine tutkulu bir şekilde düşkündür.

GENÇ TÜRKİYE İLE MÜCADELE

Padişahın muhalifleri - Padişahın muhaliflerle mücadele yöntemleri- Avrupa'nın 'insanlığı' - Padişaha düzenlenen su-ikast girişimleri - Genç-Türkiye'de örgütlenme eksikliği - Islahatçıların sığınağı İngiltere - Padişah tarafından lağvedilen kısa ömürlü Parlamento - İngiliz Rusofililerinden Türk ıslahat planlarına muhalefet- Genç Türkiye'nin istediği - Jön Türkler'e yapılan zulüm - Kurbanların uzun hikâyesi - Diriliş olasılığı.

Egemenliğini korumak için aldığı tüm önlemlere rağmen Padişah, Türkiye'deki gidişatı açıkça gören ve ülkelerinin çöküş emarelerini okuyabilen tek grup olan Türk tebaasının bir kısmından zaman zaman ciddi bir muhalefet görmüştü. Onlar, güya Türklerin adına olup kozmopolit Saray hizbinde sürdürülen kötü yönetimden, Osmanlı İmparatorluğu'nun halkları arasında, mevcut tiranlık nedeniyle en çok zarar görenin Türk ırkı olduğunu anlamışlardır. Avrupa'da "Jön Türk Partisi" olarak bilinen yapıyı işte bu kişiler kurmuştur. Jön Türkler, Abdülhamid'i tahttan indirmek için zaman zaman girişimlerde bulunmuşlar ve bu nedenle Padişah ile aralarında sürekli bir mücadele yaşanmıştır. Padişah, Türklerin, -Müslüman olmayan tebaasından farklı olarak- herhangi bir Avrupa Gücünden yardım alma olasılıkları olmadığını farkındadır. Dolayısıyla, Müslüman olmayan tebaaya davrandığından daha katı ve çok daha mutlakiyetle ilgilenme konusunda kendisini özgür hisseder. Ve böylece, acımasız bir kararlılıkla, kendisini kontrol etmeye çalışan Türkleri ezmek için elinden geleni yapar. Ellerinden kaçır ve başka ülkelere uçarlarsa, onları tekrar yakalamak için hemen her yolu dener. Mithat Paşa'yı iltica ettiği İzmir'deki Fransız konsolosluğundan almak için, Fransızların Tunus'taki planlarını görmezden geldiği söylenmektedir. Pek yakın

zamanda, İsviçre'deki bir İtalyan konsolosu, padişahın kayınbiraderi ve düşmanı Mahmut Paşa'ya çağrıda bulunmuştu. Lucerne'de yaşayan Paşa'dan, İtalyan Hükümeti'nin Padişah ile iyi ilişkiler içinde olmak istemesi sebebiyle İtalya'ya gitmemesi rica edildi ve bu olay İtalya, Arnavutluk ve Trablusgarp sularında caydırıcı manevralar yaptığı esnada gerçekleşti. Padişah'ın temsilcilerinin, bölgelerindeki Türk mültecilerin Padişah'a teslim edilmeleri veya en azından sınır dışı edilmeleri şartıyla, imtiyazlar vaat ederek sık sık bazı Avrupalı hariciyecilere başvurdukları bilinen bir sırdır.

Yine de Padişah, Türk tebaası ile mücadelede elde ettiği yeknesak başarılarla rağmen, bu zümrenin çabaları nedeniyle birden fazla kez mutlak tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu girişimlerin en cüretkârı, daha önce ismini zikrettiğim, Ulema sınıfının çok kültürlü ve aynı zamanda cesur bir üyesi olan ve Jön Türkler hareketinin en güçlü olduğu zamanlardaki örgütleyicilerinden Suavi Efendi tarafından gerçekleştirildi. Hareketin siyasal yayınlarını Londra'da basarak Türkiye'ye gizlice sokulmasını sağlamayı daha güvenli bulan Suavi Efendi, yaklaşık otuz beş yıl evvel Londra'daydı ancak önceki padişahın düşüşünden önce İstanbul'a geri döndü ve eğitim ile gazetecilik alanlarında çalıştı. Abdülhamid'in tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Suavi, Rus-Türk Savaşı'nın sonucunda kaybedilen illerden başkente akın etmiş yüzlerce çaresiz mülteci den oluşan bir grubu topladı ve onlarla birlikte Padişah'ın sarayına saldırdı. Eski Padişah Murad'ı tekrar tahta çıkarmak amacıyla esaretten kurtaracaklar iken sarayın bahçesindeki muhafızlar tarafından yakalandılar ve dehşetengiz bir mücadeleden sonra Suavi ve destekçilerinin çoğu can verdi. Suavi Efendi'yi öldüren kişi olarak itibar edilen asker, sıradan bir köylü olmakla birlikte, şimdilerde başkentin Yıldız Köşkü ile sınırı olan semtlerini koruyan polis kuvvetinin başındaki, pek kudretli Hasan Paşa'dır. Paşa, güçlü kuvvetli ve gaddar bir adamdır. Jön-Türk taraftarı olmakla suçlanan çoğu kişinin, sürgüne gönderilmeden önce kendisine teslim edildiğine ve mahkûmların onun tarafından dövüldüğüne dair korkunç hikâyeler anlatılmaktadır. Kısa bir süre önce Padişah, sadık hizmetlerinden ötürü kendisine Mareşal rütbesi verdi, ne var ki Hasan o kadar cahildir ki kendi ismini bile yazamaz.

Padişah'ı tahttan indirmeye yönelik bir başka girişime ise, yaklaşık

yirmi yıl önce, Yıldız Köşkü yakınlarında mevzilenmiş bir Çerkez süvari alayı kalkışmıştı. Sarayın haremde kadın arkadaşlar elde etmiş olan bu Çerkezler, Abdülhamid'e karşı bir komplo kurdular. Onlar da son anda başarısız oldular ve alay hızla ve gizemli bir şekilde ortadan kayboldu. Son ciddi girişim, Ermeni olayları sırasında tasarlanmıştı. O vakitler Padişah'ın odasının kapısı iki Kürt asker tarafından korunuyordu. İşte bu askerler, destekçilerine, şeyhlerinin veya üstlerinin emirlerine harfiyen uymalarını emreden bir tarikatın müridiymiş. İslahatçıların yandaşları tarafından kazanılan bu tarikatın şeyhi, iki Kürt müridine, hilafet makamını işgal eden adamın gerçek karakterini açıklamış ve her ikisi de makamı koruma sırası geldiği vakit ondan kurtulmak için ant içmiş. Ancak talih yine Abdülhamid'in tarafındaydı ve bu teşebbüs dahi başarısız oldu.

Padişah'a karşı bu derece inatçı bir muhalefete ilham veren ve muhalefeti sürdüren ilericiler, İngiltere'de kendilerinden çokça bahsettirseler de, gerçekte haklarında bilinen çok azdır. Bu yüzden ben de ilericilerin tarihine, amaçlarına ve mevcut duruma değineceğim.

"Jön Türk Partisi" ismi, bu hareketi adlandırmak için yaygın şekilde kullanılsa da yanlışdır ve ilerici hareketin savunucuları ile bağlantılı olarak ben bu ismi kullanmayı önermem. İslahatlar için her ne kadar çeşitli vesilelerle asıl hedef ve amaçları aynı olan (Padişah'ın mülkiyetçiliğini kontrol altına almak, temsili bir hükümetin göreve gelmesini temin etmek ve gerekli ıslahatları yapmak) farklı cemiyetler kurulmuş olsa da, 'parti' olarak adlandırılabilir örgütlü bir kurum mevcut değildir. Türkiye'de devrimci unsurun gelişimi, Fransız Devrimi'nin etkisine dayandırılmaz; bahse konu gelişim ilk kez, İngilizlerin özgürlük fikirlerinin ülkeye girmesi ve İngiliz anayasal hükümet sistemi hakkındaki bilginin yayılmasından kaynaklanmaktadır İlk Osmanlı ıslahatçısının, St. James Sarayı'na giden ilk Osmanlı diplomatik misyonunun üyelerinden birisi olduğu belki de çok az kişi tarafından bilinir. Yüz yıl kadar önce İngiltere'ye akredite ilk Türk Büyükelçisi olan Agâh Efendi'ye hususi kâatibi olarak görev yapan Raif Mahmut Efendi adında genç bir adam eşlik ediyordu. Bu genç kâatip, uzun yıllar İngiltere'de kalarak kendini coğrafya başta olmak üzere, bilimsel konular üzerinde çalışmaya adanmış, sonraları ise İngilizce bir atlasın Türkçe'ye çevirisini yayınladı ki bu Türkçe hazırlanan

ilk Atlas'tır. Mahmut Efendi İngiltere'de bulunduğu süre zarfında, bu ülkedeki yönetim biçimleri ve sistemi konusunda Babiali'ye raporlar gönderdi. Padişah II. Mahmut tahta çıkınca, genç diplomat, idari Tanzimat çalışmalarına yardımcı olmak için İstanbul'a davet edildi; ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önce meydana gelen taşkınlıklardan birisinde, Türkiye'nin ilk modern devlet adamı, "mezhebi geniş" bir adam olmakla suçlandı ve arbeye esnasında öldürüldü. Ancak ektiği reform tohumları tamamen yok olmadı ve esas olarak daha sonra görev yapan ve ülkenin sistemini yeniden düzenleme örneğini izleyen Türk devlet adamlarının çalışmaları sayesinde, meşhur Hatt-ı Şerif ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk reform tüzüğü düzenlendi ve dost güçlerin yardımı ile ilan edildi.

Daha önce de söylendiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nu "değişmez Şark"ın bir parçası olarak nitelendirmek doğru değildir; Türkiye, hepsi daha iyiye doğru olmasa dahi, son yüzyılda pek çok önemli değişikliğe şahitlik etmiştir. Tahta çıkmasından kısa süre sonra, Abdülaziz, imparatorluğun yeni kanunlarını göz ardı etmeye ve devleti anayasaya aykırı biçimde yönetmeye teşebbüs etti. Daha önce imparatorluğun tahkimine katkıda bulunan anayasal yöntemleri takip etmek yerine, Rus otokrasisinin mutlakiyetçiliğini benimsedi ve o zamanlar gelişmekte olan milliyetçi liberalizmle mücadele etmek için bir Saray hizbi kuruldu. Dönemin genç islahatçıları, Padişah ve danışmanlarının keyfi davranışlarını kıyasıya eleştirmeye cüret ettiler. Fakat ülke, onları destekleyecek eğitim seviyesine ulaşmadığından, itirazları Hükümet tarafından şiddetle cezalandırıldı. Hareketin liderlerinden bazıları, imparatorluğun farklı noktalarındaki kalelerde hapsedildi, bir kısmı ise Avrupa'ya kaçmayı başaramadı. Bu kaçakların bazıları Londra'ya yerleşti. Islahat için, 'Jön-Türkler' ismiyle aktif bir hareket başlatılmasından bu yana otuz yıldan fazla bir süre geçti. Reformcular İngiltere'de broşür ve gazeteler yayınladılar ve Sultan Aziz'in memurlarına fark ettirmeden bunları Türkiye'ye göndermeyi başardılar. Muteber kabiliyetleri olan edebiyatçılar, ülke-lerinde kamuoyunun aydınlanmasında yazılarıyla önemli katkıda bulundular ve vatandaşları arasında eğitimin yayılması için çaba sarf ettiler. Çalışmalarının etkileri, Saray hizbi ile Babiali'nin eski kafalı ve yozlaşmış memurları tarafından hissedilmeye başlandı.

Mevcut Padişah'ın talihsiz saltanatının başlangıcında, ıslahatçılar ordunun yanı sıra, halkın eğitimli sınıfları arasından da o kadar çok taraftar buldular ki, Abdülhamid, tahta çıkmasının hemen ardından Kanuni Esasi'yi ilan edeceği ve imparatorluğun çeşitli topluluklarının temsilcilerinden oluşan bir meclis kurulmasına müsaade edeceği hususlarında ıslahatçıların başı olan Mithat Paşa'ya söz verdi. Dedliğini de yaptı, ancak anayasal hareketin liderlerini ortadan kaldırmak ve hükümdarın kişisel saltanatını yeniden tesis etmek için fırsat bekliyordu. 1877'de Rusya ile yapılan savaş ona bu fırsatı verdi. Türk halkı, savaşın korkunç sonuçlarından mustarip haldeyken, Yıldız Köşkü'nün şeytani planlarını önleyebilecek ve Türkiye'nin Batı Avrupa'daki dostlarının imparatorluğun bütünlüğünü korumanın tek yolunun, sorumlu bir anayasal hükümetin kurulmasından geçtiğini anlamalarını sağlayacak durumda değildi. Abdülhamid'in ortadan kaldırdığı kısa ömürlü Osmanlı anayasası, Mr. Gladstone'dan alıntıyla, "mantiki bir temsili Hükümet" kurarak ülkelerinin yenilenmesini amaçlayan Jön-Türk Partisi'nin eseri idi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun uzlaşmaz düşmanlarının yorumladığı gibi "Batılı güçlerin gözünü boyamak amacıyla" Padişah'ın düzenlediği bir tezgâh değildi. Zaten Mr. Gladstone ve siyaset arkadaşları, Türkiye'de böyle bir hükümet kurma teşebbüslerine hiçbir zaman gerçekten sıcak bakmamışlardı. Önceki Argyll Dükü, kitaplarından birinde Şark meseleleri hakkında "Anayasalarına İngiltere'de gülüyoruz" demiştir. Nitekim İngiliz siyasetçiler, ıslahatları sadece İmparatorluğun Hristiyan ahalisi için istiyordu.

Rus-Türk savaşından sonra ülke ıslahatçı harekete maddi destek veremediği gibi, hareket İngiltere'de Osmanlı İmparatorluğunun iyiliğini isteyenlerden dahi etkin bir destek alamadı. Yıldız cuntası bu durumdan tam anlamıyla yararlanarak anayasayı hükümsüzleştirdi; ıslahatçılar arasından en güçlü ve dürüst olanları, uzak vilayetlere vali tayin ederek onları sürgüne gönderdi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda telafisi mümkün olmayan zararlara neden olan, tahammül edilemez derecede baskıcı bir bürokratik otorite kurdu. Abdülhamid, muhalif bir partinin kurulmasını engellemek amacıyla, imparatorluğun çeşitli milletleri arasında neredeyse bitmiş olan eski dini ve ırksal nefretleri kışkırtmaya ve halkın her tür sınıai faaliyet ve

ortak teşebbüsünü ezmeye başladı. Bilhassa İslahat taraftarlarının mülklerini, en ufak gerekçelerle müsadere ederek özel mülkiyeti tehdit etti. Ne var ki, ıslahatçılara ve taraftarlarına yapılan şeytani ve sistematik zulme rağmen, Padişah ıslahat hareketini tamamen bastırmada hiçbir zaman başarılı olamadı. Eğitimi baskı altına alma girişiminde çok geç kalmıştı ve Batı tarzı eğitimin Türkler arasında benimsenmesi, halkın meşru özgürlükleri ve hükümetin sorumlulukları konusunda Batı Avrupa’da ortaya çıkan fikirlerin yayılmasına neden oldu ve bunun sonucunda ise düşünen insanların hissettiği hoşnutsuzluk artmaya devam etti.

Ermeni ayaklanmasının başlangıcında, ıslahat hareketinde müt-hiş bir canlanma söz konusuydu. İslahatçılar, Abdülhamid’in kötü idaresini mağlup etme azmindeydiler. Cesur bir halkı cesur bir Pa-dişah’ın yönetmesini istiyorlardı; dürüst bir hükümdar istiyorlardı, bir entrikacı değil, kendi güvenliğini sağlayacak zeki biri, kendini yirmi altı sene müstahkem sarayına kapatan bir çılgın değil; Türki-ye’nin medeni Avrupa güçleri arasında bir İslam gücü olarak saygın bir yeri olduğu gerçeğiyle İslam dünyasını etkileyecek, saygın bir Halife istiyorlardı; kötü idaresi ile Türk’ün ismini ayaklar altına alan kozmopolit ve maceracı bir hizip değil, sorumlu bir Türk hükümeti istiyorlardı. Yirmi beş bin Jön-Türk taraftarına yapılan zulüm, bu ha-reketi bastırmak için yeterli olmadı. Padişah, hareketi başarısız hale getirmek için daha zekice yöntemler geliştirmeliydi. Casuslarından bir çoğu, Jön-Türkler’denmiş gibi Avrupa’ya gönderildi ve farklı Jön-Türk komitelerine katılmayı başardı; onlar hakkında öğrendikleri her şeyi gizlice Padişah’a ilettiler ve Jön-Türkler arasında anlaşmazlık to-humları ekmeye çalıştılar. Kaçakların çoğunun geçimi Türkiye’deki kaynaklarına bağlı olduğundan, Padişah bu kaynakları keserek on-ları fakirliğin kucağına itmeyi başardı. Bu arada Padişah’ın casusları mültecileri Türkiye’ye dönmeye ikna etmek için büyük miktarlarda para ve devlet makamlarına tayinler taahhüt ediyorlardı. Bazıları cö-mert Majestelerinin maddi yardımlarını kabul etti ve Türk halkının nezdindeki itibarlarını kaybetti. Bir kısmı Türk bile olmayan ancak İslahatçı geçinen bazı makam ve imtiyaz avcıları, sadece Padişah’a şantaj yapmak için Londra’da ve başka yerlerde kışkırtıcı yazılar ya-yınladılar ve Jön-Türkler’in şerefine bile leke düşürdüler.

Denilebilir ki, Jön-Türk hareketi düzensizdir, ancak hala tamamen bastırılabilmiş değildir. Gücünü yeniden toplayabilir ve Yıldız canavarlarına karşı mücadelesini ancak barışçıl bir şekilde olmak kaydıyla sürdürebilir. Çünkü Abdülhamid'in tiranlığına karşı tek başına Türkler tarafından gerçekleştirilen silahlı bir ayaklanma, Avrupa'da "Hristiyanların katledilmesine" hazırlık olarak görülecektir. Üstelik böyle bir devrim, kan dökülmesine sebep olacaktır, çünkü Yıldız Köşkü, birbirine düşman muhtelif milletlerden silahlı askerlerce korunmaktadır. Bunun yanı sıra, kendisine karşı büyük bir tehlike oluştuğunu hisseden padişah, birden fazla kez ima ettiği üzere, başkent'in kapılarını Türkiye'nin geleneksel düşmanına açacaktır.

İNGİLTERE VE HİLAFET

Abdülhamid'in Halife olarak nüfuzu - Abdülhamid hakkında Müslümanların kanaati- İngiliz tebaası Müslümanlar - Osmanlı'nın hilafetinin meşrutiyeti- İngiliz Devlet Adamlarının bu konuda takip ettiği yanlış siyaset - İslam dünyasını yabancılaştırmanın tehlikeleri- İngiliz yazarların hataları.

Ulusların tarihinde, Yıldız Köşkü otokratından daha şanslı bir tiran çok az bulunur. Belirttiğim tüm hususların yanı sıra, Abdülhamid, istediği zaman kendi amaçları doğrultusunda ustalıkla kullanabileceği Hilafet otoritesine de sahiptir. Türkiye'deki Müslümanlarının ve başka ülkelerdeki Sünni Müslümanların Halife'ye saygısı çok büyük ve bu saygı her geçen gün artmaya devam ediyor. Aslında, Müslümanlar kişiden ziyade, Hilafet makamının kendisine bağlıdır ve bu makama sahip olacak kişide olması gereken nitelikler göz önüne alındığında, gerçek bir Halife'nin ancak insanlığın mükemmel bir örneği olması gerekir. Şeriatta belirtilen şartları karşılayamazsa, şeriat, onun görevden azledilmesini ve yerine uygun bir Halifenin seçilmesini meşru kılar. Halifenin sadece bahsedilen dini gerekçelere dayandırılarak tahttan indirilmesinin İslam tarihinde örnekleri yok değildir. Ancak, hâlihazırda Padişah'ın bu iyi niteliklerin hiçbirine sahip olmadığını ve bu yüzden makamını hak etmediğini halkın anlamasının neredeyse imkânı yoktur. Padişah, Müslümanların karşısında gerçek Halife ve İslam davasının müdafi pozları takınarak, zekice usuller kullanmakta ve aynı amaç için muazzam miktarda para harcamaktadır. Oysa gerçekte, bizzat İslam'ın en kötü düşmanı olarak bilinmelidir, çünkü hiçbir Müslüman yönetici, kendi fenalıkları yüzünden itikadını bu kadar kirletmemiştir. Makamda yaptıkları

yakından gözlemleyen herkes, eylemlerinin İslam hukuku ve öğretisine taban tabana zıt olduğunu bilir. Ne var ki, Müslümanları bu duruma ikna etmek oldukça zordur. Türkiye'deki Müslümanlar, onun ne olduğunu anlamaya başladılarsa da, Türkiye'nin dışında bütün Müslümanlar kendisine hala körü körüne saygı ile bağlılar. Şark meseleleri hususunda büyük deneyimi olan ve Galler Prensi'nin kolonilere gerçekleştirdiği ziyarette ona eşlik eden bir İngiliz bana, Türkiye'den uzaklaştıkça Müslümanlar arasında Padişah'ın nüfuzunun arttığını söylemişti.

Padişahın şahsi amaçları için Hilafet nüfuzunu kullanmasına ilişkin sözlerime binaen, Hilafet ve Halife'nin dünyadaki Müslümanlar üzerindeki nüfuzu hususunda genel bir açıklama yapmak ilgi çekici olabilir. Büyük Britanya'nın koruması altındaki kolonilerinde çok sayıda Müslümanın yaşadığını unutmamak gerekir. Büyük Britanya'nın Müslüman nüfusunun, Türkiye'nin Müslüman tebaasının beş katı olduğu ifade edilmektedir. Bu da, Doğu'daki sömürgelerindeki bu muazzam Müslüman nüfusun, bir gün Büyük Britanya'nın Doğu politikalarının yönünü belirleme konusunda yüksek öneme haiz olacağını göstermektedir. Şu halde, Padişah ile görevleri Müslüman dünyasında ülkelerinin prestij ve nüfuzunu korumak olan İngiliz yetkilileri arasında rekabet belirtileri görülmektedir. Bazı İngiliz yazar ve politikacıların, Padişah'ın dini nüfuzunu olduğundan az göstermeye, diğerlerinin ise Osmanlı Hilafetinin geçerliliğini reddetmeye çalışması işte bu rekabetten dolayıdır. Mevcut Padişah'ın bu unvanı hak etmiyor olduğu sorgulanamaz dahi olsa, Padişah'ın karakterinden ayrı olarak, Osmanlı tahtının Hilafet makamındaki iddiasının geçerliliği inkâr edilemez. Bu iddiayı reddedenler ya da Osmanlı Saltanatının Sünni Müslümanlar üzerindeki nüfuzunu küçümsemeye çalışanlar, aynı Ermeni kışkırtmalarında olduğu gibi, belki de İngiliz topraklarındaki Müslüman ahali ile Türkiye arasında bir kopukluk yaratma düşüncesiyle, düzenli olarak Türkiye'ye sövüp saymaktadır. Fakat ben bu politikanın tam tersi bir etki yarattığını düşünmekten kendimi alamıyorum. Büyük Britanya tebaası Müslüman ahali arasında İngilizce bilenlerin sayısı düzenli şekilde artıyor; Müslümanlar Osmanlı Hilafeti aleyhinde İngiltere'de yayımlanan pek çok düşmanca fikri okuyor ve şüphelenerek durumdan rahatsız oluyorlar.

Aslında, bu düşmanlık ne kadar çok gösterilirse, İngiltere tebaası Müslümanlar Osmanlı Hilafetine o kadar da yakınlaşacaktır. Şu anda gizli olan hissiyatın bu derece yabancılaşması, Şark'ın bir noktasında uluslararası bir ihtilaf söz konusu olduğu vakit İngiltere'nin lehine olmayacaktır. Bundan fayda sağlayabilecek ve durumu Britanya Hükümeti'nin çıkarlarına karşı kullanacak Avrupalı güçler mevcuttur. Kayser'in Şam'da yaptığı konuşma, pek çok kişinin hafızasında hala tazeliğini muhafaza ediyor olmalı. Kayser, ülkesinin Şark üzerindeki nüfuzunu artırma amacı ile yapıldığı bariz olan konuşmasında, üç yüz milyon Müslümanın lideri ile omuz omuza olduğunu söylemişti. Rusların ileri gelenlerinden birisi bana, Kraliçe Victoria'nın saltanatı döneminde Büyük Britanya'nın küçüklü büyüklü elli harbe katıldığını ve bu harplerin çoğunun, Asya ve Afrika'nın farklı bölgelerinde, Müslümanları ezmek ve bağımsızlıklarını ortadan kaldırarak ülkelerini ellerinden almak için yapıldığını söylemişti. Büyük olasılıkla, tanıştığı diğer Osmanlılara veya Müslümanlara da, Büyük Britanya'nın İslam'ın en büyük düşmanı olduğu inancını aşıl原因an bu fikri nakletmiştir. "Farz edelim ki Türkiye, bizim yönetimimiz altındaki Müslümanları kışkırtıyor, ne yapabilirler?" Lord Salisbury'den, İngiliz askerlerini, Anadolu dağlarına göndererek, Ermenilere yapılanların intikamının alınması istendiği bir zamanda, kibirli bir milliyetçi bana bunu sordu. "Onları yenebiliriz," diye de ekledi, gururla, "Her zaman ve her yerde." Evet, Şark'ta İngiltere'nin kudretinden haberdarız ve hepimiz İngilizlerin ülkelerinin çıkarlarını savunma azmine hayranlık duyuyoruz. Ancak tarih, güçlü devletler üzerinde onarılamaz tahribata sebep olan küçük ve geri kalmış ulusları da yazmıştır ve Müslümanlar -eğer iş savaşımaya gelirse- sonsuza kadar mızrak ve ortaçağdan kalma silahlar kullanacak değildir. Müslümanlar, kolayca yok edilemeyecek veya boyun eğmeyeceklerdir; Misyonerlerin, dinlerini değiştirerek onları kazanmak iddiaları ise gerçekçi değildir. Milyonlarca Müslüman yeryüzünde var olmaya devam edecek ve bir gün, aralarında modern yöntemlerin ve savaş araçlarının benimsenmesini sağlayacak genel bir uyanış gerçekleşecektir. Ben şahsen Türkiye'nin, İngiltere tebaası Müslümanları tahrik etmeye teşebbüste bulunarak İngiltere'den yabancılaştırmasının Türkiye'nin çıkarına olduğunu düşünüyorum ve eminim ki mevcut rejim bittiğinde, Türkiye'deki herkes, İngiltere'nin prestijini yeniden

kazanmasını yürekten takdir edecektir. Bu nedenle, bazı İngilizlerin Osmanlı Hilafeti'ne karşı benimsemeyi seçtikleri kıskanç tutumun mantıklı bir zemini yoktur. Bana öyle geliyor ki, geçmiş kuşakların İngiliz devlet adamları, Hilafetin nüfuzundan faydalanarak ülkelerine katkı sağlamaları hasebiyle, devlet adamlığı hususunda şu anki nesillerden daha nitelikliydi. Mesela, Hindistan'ın fethedildiği ilk dönemlerde, Türkiye'deki İngiliz sefiri, Babıali'den, Hindistan'daki Müslüman idarecilerin divanlarında İngiltere lehine arabuluculuk yapmasını rica etmiştir.

İşin siyasi kısmını bir tarafa bırakalım, Türkiye'nin hilafet iddiasının geçerliliği konusunda bir kaç kelam etmek istiyorum. Bu konu tartışılırken, bazı İngiliz yazarlar, «Osmanlı sultanlarının Müslümanların başı olma iddiası» gibi ifadeler kullanıyorlar. İslam dini mensuplarının büyük bir çoğunluğu, bu makamı tanıdığı sürece, önyargılı yabancıların bu makamı sorgulama teşebbüslerine ne gibi bir kıymet verilebilir? Şiiilerin ya da Ehl-i Sünnet olmayan diğer mezheplerin hilafeti tanımadığı iddia ediliyor. Ancak, İslam'ın bağımsızlığının son zerrelerini dahi tehdit eden tehlike, Ehli Sünnet olana da olmayana da aynı büyüklüktedir ve bu sebeple, dini nedenlerle olmasa dahi siyasal nedenlerle er ya da geç Hilafeti kabul edeceklerinin güçlü belirtileri vardır. Osmanlı Hilafeti'ne karşı ileri sürülen iddialardan birisi de, Halife'nin, Peygamber'in kendi halkı olan Kureyşliler arasından seçilmesi ve onun soyundan olması gerekliliğidir. Böyle adil bir kanun koyucu, halife olma ayrıcalığını sadece kendi ailesine ve halkına sınırlayarak tarafgirlik göstermeyeceğine göre, bu iddia ile ilgili geleneğin, Hz. Muhammed'den sonra uydurulan pek çok hadisten biri olması muhtemeldir. Onun inancına göre, dindarlık, ırkdaşlığa eşdeğerdir ve ırkları ya da renkleri ne olursa olsun, kendine inananlar arasında mükemmel bir demokratik eşitlik kurarak hepsini 'ümme'ti', yani 'milletim' olarak adlandırmıştır. Bu nedenle Halife'nin mutlaka Hz. Peygamberin soyundan gelmesi gerekmez. Üstelik Peygamber'in erkek evladından gelen soyu yoktur ve İslam'a göre, halifeliğin anneden gelerek devam etmesi mümkün değildir, çünkü Halifelik ruhani değil dünyevi bir liderliktir.

Bir başka güçlü iddia ise Osmanlı sultanlarının Halife unvanını elinde tuttuğu müddetin uzunluğudur. İlk olarak 1517'de Yavuz

Sultan Selim'in Mısır'ı fethini müteakiben, kutsal şehirler Mekke ve Medine'nin anahtarlarının kendisini meşru Halife olarak kabul etmek için Hicaz'dan gelen bir heyet tarafından Kahire'de sultana teslim edilmesinden sonra, Halifelik unvanı Osmanlılar tarafından kullanılmıştır. O tarihten bu yana Osmanlı hükümdarları, bu unvanı aralıksız taşımış ve Hz. Muhammed'in sancağının koruyucusu olmuştur. Mekke ve Medine şehirleri, o zamandan beri Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştır. Halife'nin bağımsız bir hükümdar olması ve özellikle mukaddes şehirlerin hâkimi olması gerekir. Bir Arap'ın, yabancı bir güç tarafından, İslam'ın ruhani lideri olarak atanmasının kesinlikle manası olamaz. Bu tür sinsi öneriler, sadece İngiltere'deki bazı kişilerin Osmanlı Hilafetine gösterdiği siyasi düşmanlığın bir ifadesidir. Bir zamanlar aşırı vatansever bir akşam gazetesi, İngiliz Racasından daha iyi bir Halife olmayacağını yazmıştı. Müslümanların İngiliz Racasını ümmetin dini lideri olarak tanınması, bu ülkenin dinini İslam'a dönüştürme girişimi kadar imkânsız ve saçmadır. İngilizler, ülkelerinin İslam dünyasındaki çıkarlarını korumakta ve itibarını desteklemekte gerçekten samimi iseler, Osmanlı Hilafetine saldırmamalı, ancak Hilafetin etkilerini iyi kullanmalıdır. Benim teklifim Müslümanların zihninde dostça bir öneri olarak görünmeyebilir, çünkü Müslümanlar arasındaki genel eğilim, mevcut Hilafetin konumunu güçlendirmek şeklindedir. Bu eğilim o derece aşikâr hale gelmiştir ki, gerçekte böyle bir örgütlenme olmamasına rağmen, Kıta Avrupası'ndaki bazı gazeteler Pan-İslamî bir örgütlenmeden dahi bahsetmektedir.

KÜÇÜK ASYA'YA SON ZİYARET

Saray casuslarının ilgisini çekişim - Bu nedenle İstanbul'dan bir süre için ayrılışım - İngiltere ve Anadolu Demiryolu - Usta-
ca yapılan badana ve hileci bir vali - Anadolu'daki bürokratik
değişim - Halkın toplanmasını kısıtlamak için alınan tedbirler-
Düğün eğlenceleri azalıyor - "Cirit" savaş oyunu - Annemin
İngiltere seyahatime itirazları - Gerçeği saptırmak

Bahsettiğim Avrupalı imtiyaz sahiplerinin işinde çalışarak fena sayılmayacak bir gelir elde ettiğim o günlerde, ikametimi başken-
tin Avrupa tarafındaki Beyoğlu semtine almanın uygun olacağını
düşündüm. Ancak, Beyoğlu'nda yabancılarla ikamet etmem beni
Saray ile bağlantılı olan bazı kişiler için göz kulak olunması gereken
bir hedef haline getirmiş olmalı. Tam olarak emin olamasam da, ha-
reketlerimin bazı gizemli kişilerce takip edildiğinden şüphelenmeye
başladım. Times muhabiri olan İngiliz dostuma, casusların beni ta-
kip ettiğinden şüphelenmek için sebeplerim olduğunu ve eskiden
niyetimde olan İngiltere'ye gitme fikrini gerçekleştirme zamanının
geldiğini söyledim. Arkadaşım, Türkiye'den ayrılmamın tavsiye edi-
lebilirliği konusunda benimle hemfikir, ancak geçimimi sağlamak
için gerekli vasıtaları önceden ayarlamadan işimi, umutlarımı ve
ülkemdeki bazı muhtemel imkânları bırakıp benim için tamamen
yabancı bir ülkeye gitmenin oldukça riskli olduğu hususunda beni
uyardı. Ancak içimde, eninde sonunda zalim idarenin kurbanları lis-
tesine ekleneceğim hissi vardı. Yaz tatilinin gelmesini fırsat bilip, en
azından İstanbul'dan uzakta biraz zaman geçirmenin daha iyi olaca-
ğını düşündüm. İngiliz arkadaşımın tavsiyesiyle, yeni açılan Anado-
lu demiryolunun müdürü bana birkaç yıldır görmediğim Ankara'ya
birinci sınıftan ücretsiz bir bilet temin etti. Birkaç gün sonra, İstan-
bul'un Anadolu yakasındaki Haydarpaşa tren garına geçtim ve beni
Küçük Asya'nın kalbine götürecek trene bindim. Haydarpaşa-Anka-
ra arasındaki mesafe, Londra-Glasgow arasındaki mesafeden daha

kısa diyebilirim ancak yolculuk ekspres trenle iki gün sürüyor. Alman Demiryolu Şirketi, ülke ahalisine çeşitli imkânlar sağlama konusunda pek cömert görünmüyordu. Bunun yanı sıra, gümrük memurları ve memleketteki yabancı şirketlerden Tobacco Régie Company'nin istihdam ettiği görevliler, yolculuğun farklı noktalarında eşya ve çantaları kontrol etmek suretiyle yolculara tahammülü zor sıkıntılar verdi. Tren, gece yola devam etmesine izin verilmediğinden, ilk akşam olunca yarı yolda durdu. Yolcuların yurt içi pasaportu tekrar kontrol edildi. Yolcular önce başkentte, sonra ilk gece ve son olarak da ikinci gece vardıkları şehirde sorgulamaya tabi tutuldu.

Anadolu hattı ilk kez Ankara'ya kadar döşendiğinde, ülkede kabul gören genel kanı, Osmanlı'nın başkentinden Basra Körfezi'ne kadar uzanması planlanan ana hattın Ankara'dan geçeceği şeklindeydi. Fakat olaylar bu minvalde gelişmedi ve ana hat, Başkent ile Ankara arasında yarı yolda bulunan Eskişehir'den güneye, Konya'ya (antik Iconium) kaydırıldı. Pek çok insanın hatırlayacağı üzere, Türkiye'nin Anadolu'da kalan toprakları üzerinde uzun bir demiryolu hattı inşa ederek, Avrupa ile Yakın Doğu ve Hindistan arasındaki iletişimi kolaylaştırma ve kısaltma planının, ilk olarak İngiliz Hükümeti tarafından desteklenen İngiliz mühendisleri tarafından projelendirildiğine şüphe yoktur. Ancak bu girişim gerçekleştirilemedi. Yakın Doğu'da İngilizlerin kaybettiği tüm ticari ve politik zemini ele geçirmeye dünden hazır olan Almanlar, meseleye el attılar ve Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurarak, aslında İngilizleri Hindistan'a ulaştırıran rota olması gereken hattın kontrolünü ellerinde tutacaklar. Bu hattın Almanların eline geçmesinin İngiltere için bir kayıp olup olmadığını bilemiyorum. Fakat benim vatandaşlarım için, hattın bir İngiliz firmasının elinde olmaması gerçekten büyük bir kayıptır, zira İngilizlerle iş yaparken karşılıklı fayda elde edilmesi olasılığı vardır; ancak Avrupa'nın en ağgözlü milleti olan Almanlarla pazarlık yapmak, Türkiye'yi vermesi gerekenlerin karşılığında çok az şey beklemek zorunda bırakmıştır.

İstanbul'dan ayrılışımın ikinci akşamında gün batımında tren Ankara'ya vardı. Vagonun camından, şehrin kerpiç evlerinin ve eski kalenin surları pırıl pırıl parlıyordu. İlk başta, demiryolunun inşası ile gelen refahın bir işareti olarak yapılan yeni binalar olduklarını

düşündüm. Ama hemen yanlış bir fikre kapıldığımı fark ettim. Belli ki, şehre ilk defa gelen Avrupalı ziyaretçilerin ve yetkililerin nazarında şehrin daha müreffeh ve güzel görünmesi için, Vali, demiryolunun resmi açılışından önce belediye görevlilerinin kaleyi ve dahi bazı vatandaşın evlerini beyaza boyaması talimatını vermişti. Vali, bu aldatma metodunu, Alman İmparatoru'nun İstanbul'u ilk ziyaretinden önce şehirdeki yıkık mahallelerin bazılarını beyaza boyatan, bazılarını ise yüksek tahta perdelerle çevirttiren Yıldız makamlarından öğrenmiş olmalıydı. Özellikle de, antik kalenin zamana dayanan pek muhteşem taşlarının, kabaca beyaza boyanmak suretiyle biçimlerinin bozulmasına şaşırdım. Zamanın Ankara Valisi, Abidin Paşa şimdilerde Adalar valisidir. Arnavut kökenli olan Paşa, ilk olarak Atina'da tahsil görmüştür. Eski Yunanca şiir yazar, dilbilimci ve âlim olarak bilinir. Uzun yıllar Ankara valiliği yapmıştır ancak vilayetin şartlarını düzeltmek için neredeyse hiçbir şey yapmamıştır. Başka ülkelerde olsa böyle bir zata, eğitim kurumlarından birinde makam verilirdi ancak pratik idari yetenek gerektiren sorumlu bir hükümet görevine kolay kolay getirilmezdi. Türkiye, böyle bilgili teorisyenlerden, Saray tarafından kendilerine önemli illerin çoğunun yönetimi emanet edilen bilgisiz ve aciz memurlardan beklediğinden daha faydalı ıslahatlar bekleyemez.

Anadolu'ya son gelişimden bu yana hayli zaman geçmiş, geçen zaman içinde ciddi değişiklikler olduğunu fark ettim. Diğer değişikliklerin yanı sıra, merkezi idare tarafından taşraya gönderilen faydasız memurların sayısının vilayetlerin sakinlerini rahatsız edecek kadar arttığını gördüm. Mesela, Ankara'da orman denebilecek bir arazi olmadığı halde, Orman Müdürlüğü kurulmuş; Müdürler, Müdür Yardımcıları ve pek çok memur merkezi idare tarafından atanmış, yine bu makam münasebetiyle, vatandaşlara yeni vergiler yüklenerek alışkın olmadıkları yasalar çıkarılmıştır. Gerçek şu ki, Avrupalı Güçlere ıslahatların yapılmaya başlandığını göstermek için, Sultanın Hükümeti, diğer yasalarla birlikte ormanların yönetimi ile ilgili Fransız yönetmeliklerini de çıkarmış ve İstanbul'da yeni bir daire kurulmuştur. Bu merkezi daire, tüm vilayet veya ilçelerde şubeler açmış ve Saray tarafından sevilen pek çok kişi, bazı vilayetlerde orman arazisi olarak kabul edilecek bir dönüm alan bile olmadığı halde, orman

memuru olarak tayin edilmiştir. Vilayetlerin idaresinde ise yerel nüfuzu kırmak için, Müslüman veya Gayrimüslim eşraf ve dini liderler, re'sen merkezi idare yetkilileriyle birlikte katıldıkları şehir istişare meclislerine çağrılmaz olmuştur.

Eski Günlerde Bir Güreş Müsabakası

Büyük kalabalıkların toplanmasına vesile olacak bu tür olaylar, başkentteki uygulamanın bir benzeri olarak, ya yasaklanıyor ya da kısıtlanıyor. “Hain, korkak olur” demiş Hz. Muhammed; Türkiye’ye onarılmayacak zararlar veren Abdülhamid de bu tür kalabalıkların genel bir ayaklanmanın başlangıcı olabileceğinden korkuyor. Büyük kitlelerin toplanmasına neden olan iki olaydan bahsedeceğim. İlki düğün eğlenceleri, ikincisi ise Cirit denilen bir tür savaş oyunu. Birincinin “basitleştirilmesi”, güya padişahın “babacan” olarak gösterilen tedbirlerinden birisiydi. Güya halk, bu tarz etkinliklerde gereğinden fazla harcama yapıyor ve sonunda Ermenilerin ve diğer tefecilerin eline düşüp onların suiistimallerinin kurbanı oluyordu. Aslına bakılırsa, bir zevce ile evlenmek Küçük Asya’da pahalı bir lüks değil, ancak insanlar şaşalı düğün eğlenceleri yapmaya çok meraklı. Düğünden birkaç gün önce, evlerde müzikli eğlenceler düzenlenir, zengin fakir herkese ziyafetler verilir. Gelin alayı, katır veya atlarla çekilen sıkı sıkıya kapatılmış bir tahttrevan ile gelin ve nedimeler, şehrin ana caddelerinden geçer. Geceleri havai fişek gösterileri ve ateş oyunları yapılır, mahalli güreşçilerin katıldığı güreş etkinlikleri tertip edilir. (Güreş, Türkiye’nin en eski ve en gözde uğraşlarından biri olup, taşrada tüm çocuklar ve hatta yetişkinler idmanlıdır. Taşrada yaşayan Türklerinin fiziksel gücünü geliştirmede güreşin önemli yeri vardır.) Hem gelin alayında hem de bu açık hava eğlencelerinde davullar, tefler, hatta bazen tulumlar çalar ki bu da halkın mütevazı kesiminin ve köylülerin en çok sevdiği, hatta sevdiği tek müzik çeşididir. Çok kalabalık seyirci kitleleri çeken, Türklerin milli oyunlarından ciritin dahi Ankara’da yasaklandığını bu ziyaretimde öğrendim. Bu oyun Anadolu’nun her şehrinde çok sevilirdi. Cuma öğleden sonraları, camideki hutbe ve namaz bitince, insanlar uzun ve ağır çubuklarla eğitilmiş atlarına biner ve aceleyle şehrin dışına çıkarlar. Cirit sadece fiziken güçlü kişilerin oynayabileceği bir oyundur. Oyun-

cular için esasen iki şey gereklidir, iyi bir binici olmak ve dörtnala at sürerken ciritleri sert ve düzgün bir biçimde atabilme konusunda yetenekli olmak. Her takımda yaklaşık yirmi kişi olur ve takımlar birbirlerinden elli metre açılarak pozisyonlarını alırlar. Seyirciler ise mücadele eden atlılar tarafından ezilme tehlikesinin olmadığı yüksek bir yerden oyunu izler. Oyun, oyuncuların birinin atını dörtnala sürerek rakiplerinden birine cirit atmasıyla başlar; ardından karşı takım onu kovalar. Takip eden takım sıra kendilerine geldiğinde aynı şeyi yapar ve böylece oyun devam eder. Oyunda alavere ya da adaletsizlik olmamalı ve herkes ‘mertçe’ oynamalıdır. Ciritler kasti olarak rakiplerin kafası hedef alınarak atılmamalıdır. Oyuncular, ciritlerden kaçmak için istediklerini yapmak konusunda serbesttir. Bu yüzden dörtnala giden atın boynuna ve karnına eğilerek türlü numaralar yaparlar. Bütün ciritlerini fırlatmış olan oyuncular, yerde duran ciritlerini ucunda bir kanca olan bir sırıkla ya da dörtnala giden at üzerindeyken aşağıya eğilerek elleriyle alabilir. Tabi bazen iki rakibin atlarının çarpıştığı da olur ve ihtimaldir ki her iki binici de atlarından düşer ve atların altında kalırlar. En heyecanlısı ise fevkalade hızlı atları izlemesidir. Bazı biniciler, rakiplerine ciritlerini attıktan sonra kendi taraflarına doğru değil, olabildiğince hızlı bir şekilde açık araziye atlarını sürerler. Bazı oyuncular, elinden kaçırana veya esir edene kadar vadi boyunca rakiplerini kovalar.

Ciddi kazalar yaşandığı ve insanlar hayatını kaybettiği için, çok düşünceli Hükümet cirit oyununu yasaklamış; dolayısıyla bu son ziyaretimde artık bu oyun oynanmıyordu. Bütün bu yasakları görerek hükümeti açıktan eleştirmek belki de çok da akıl karı değildi. Hatta bir yakınım, “İnsanın emniyeti dilinden geçer” minvalinde eski bir atasözünü bana hatırlatmıştı. Dahası, artık zamanın değiştiği hususunda beni uyardı ve “Dikkatli olmazsan, buralardan gitmek zorunda kalırsın...” diye ekledi. Ne ima ettiğini anlıyordum. Elbette mevcut yönetimi eleştirmeye devam edersem, ya sürgüne gönderilecek ya da hapse atılacaktım. Küçük Asya’ya yaptığım bu kısa ziyaretim uzun sürmedi ve işlerimi hallettikten sonra eşyayı toplayıp, Türkiye’den ayrılmanın görece daha kolay olduğu İstanbul’a döndüm. Bizim gibi sağduyulu insanlar için bir evlatlık vazifesi vardır. Herhangi bir riskli işe gireceğin zaman ne kadar yaşlı olursa olsun,

ailenin rızasını almak. Ben de ihtiyatla ve güven telkin eder vaziyette, İngiltere'ye gitme niyetimi anneme açtım. Zavallı Müslüman kadın bu fikrimden dolayı dehşete düştü ve bana sorular sormaya başladı: Orada bana kim bakacaktı? O uzak ülkede hasta düşersem kim benimle ilgilenecekti? Ve eğer orada ölürsem, kâfirler gibi mi gömülecektim? Ne var ki beni bekleyen belki de asıl tehlikeden hiç bahsetmiyordu. Yaban ellerde yoksulluğun pençesine düşmek. Benim en çok korktuğum ihtimal buydu. Çünkü biliyordum ki, Sultan'ın ülkesini onun yüce muvafakati olmadan terk eden kimse, artık vatanında sahip olabileceği herhangi bir kaynağa güvenerek geçimini sağlayamaz. Bu yüzden, İstanbul'a dönmeye hazırlanırken, annem beni İngiltere'ye gitme fikrinden vazgeçirmeye çalıştı ve ben ise onu sakinleştirmek adına benim için hiçbir şey ifade etmeyen bazı yalan vaatlerde bulundum.

HAMAMDAKİ CASUS

Türk Hamamı - Hamamların bazı özellikleri - İstanbul'da çokça bulunan hamamlar - Kadınlar hamamı ve bir atasözü - Hamamda akşam partileri - Hamamda bir casusla karşılaşmam - Hakkımda malumat sahibiydi - Telaşa kapılışım - Kaçmak için bir İngiliz'e müracaat ediyorum- "Lanetli ülke."

İstanbul'a dönünce, Saray'ın casuslarına yakalanmaktan kurtulma umuduyla, gözlerden uzak bir hayat sürmeye karar verdim. Bir sene sakince geçti ancak bu esnada ülkeyi terketmek için bir fırsat ortaya çıkmadı. Artık ben de, ihtiyatım sayesinde, hayatımda can sıkıcı bir değişiklik yapmaya gerek kalmadığını düşünmeye başlamıştım ki, bir gece bir casusun beni mahvetmek üzere olduğunu keşfettim. Bu keşif bir Türk hamamında oldu. Ancak beni telaşa sürükleyen bu olayı anlatmazdan evvel, hamamlardan bahsedeceğim. Türk hamamları İngiltere'de çokça seviliyor ve belki de okuyucularım arasında da Türk hamamları hakkında bir şeyler bilmek isteyenler olabilir. «Türk hamamı Türkiye'de bilinir mi?» İngilizler, bu garip soruyu Şark'tan gelenlere sıklıkla sorar. Gerek dışarıdan görünüşleri, gerekse idare biçimleri bakımından, İngiltere'deki adına Türk hamamı denilen yerler ile Türkiye'deki hamamlar arasında pek de benzerlik olmadığı doğrudur. Hamamlar genellikle dışarıdan kubbeli türbelerle benzer. Çatısında yükselen küçük kubbelerin en yükseği ortada olur ve bu kubbeye, hamamı aydınlatmak amacıyla birçok küçük pencere konulmuştur. Hamamın kenarlarındaki devasa duvarların penceresi yoktur, çünkü duvarlara pencere açılması durumunda dışarıdaki havanın içeriye nüfuz edeceği ve bina içinde muhafaza edilmesi arzu edilen sıcaklıkta değişikliklere neden olacağı düşünülür. Bu nedenle, hamamın içi kapalı, hava hareketi çok yavaştır; sadece iki kapıyla ayrılan ve daha serin olan dış avluya giriş ve çıkışta hava gelir. Hamamdaki tellaklar havayı temizlemek için ara sıra tütsü yakar. Merkez kubbenin altındaki büyük ve sıcak avlu, genellikle her iki yanda ikişer, önde ise bir tane olmak üzere üç büyük hücre ve iki tane küçük odacığa bağlıdır. Bu hücrelerin ve odacıkların üzerinde,

küçük cam açıklıkları olan ve merkez kubbenin çatısına kadar uzanan yarım küre şeklinde bir çatı vardır. Bütün hücre ve odacıklarda, hamamın büyüklüğüne göre, duvarın alt kısmına sabitlenmiş bir, iki veya üç mermer kurna; kurnalarda ise sıcak ve soğuk su muslukları bulunur. Bu kurnaların etrafındaki insanlar, mermere veya yerden on ila on beş santimetre yükseklikteki ahşap taburelere oturarak yıkanır. Küçük odalar, talep üzerine özel kullanım için ayrılabilir. Bunlardan sıcak su deposunun yanında olan çok sıcaktır. Bazı insanlar bu en sıcak odayı sadece serbestçe terlemek için değil, aynı zamanda hamamdaki en sıcak suyla yıkanmak için kullanır. Ortadaki çatının hemen altındaki sıcak avluda, zeminden yaklaşık elli atmış santimetre yükseklikte geniş dairesele bir mermer oturak bulunur. Hamama gelen herkes, kurnalardan birine gidip yıkanmadan önce, burada oturur ya da uzanır ve yeterince terleyene kadar bekler. İşte bu sırada, bir tellak çıkagelir ve istirahat eden bu kişiyi at kılından yapılmış sert bir kese ile keseler, talep edilmesi halinde masaj da yapar. Bu işlemden sonra, istirahatini tamamlayan kişi sabit kurnalardan birine gider; tellak da elinde büyük bir bakır tas ve bir parça Girit sabunu olduğu halde onu takip eder. Tellak, sıcak ve soğuk su musluklarını açarak, mermer kurnaya lüzum görüldüğü kadar suyu doldurur; daha sonra elindeki lifle sabunlayarak ve bakır tasta üzerine su dökerek müşteriyi yıkar. Müslümanların çoğu, hamamda yıkandıktan sonra, akan suyla şeriatın belirttiği şekilde abdest alır. Bu da bittikten sonra, tellak dışarıdan duyulacak kadar yüksek sesle ellerini çırpır ve başka bir görevli içeri girerek Bursa mamülü peştemallarla müşteriyi kurular; sonrasında ise başka peştemallerle sararak, kolundan tutup müşteriyi dışarı çıkarır. Hamamda herkes altı yüksek tahta takunyalar ile dolaşır, çünkü abdest aldıktan sonra kullanılmış suyun aktığı zemine dokunmamak icap eder; üstelik kaygan olduğu için, mermer döşeli hamam zemininde çıplak ayakla yürümek tehlikelidir. Sıcak avlu ve giriş holü arasında, içinde daire şeklinde bir kaç peyke bulunan kare şeklinde geniş bir oda olur. İnsanlar bazen, özellikle de kışın, bu odada giyinip soyunurlar, çünkü bu kısım cereyan yapmaz ve giriş holüne nazaran daha sıcaktır. Giriş holü serindir ve buradaki hava, orta odadaki kadar basık ve buharlı değildir.

Giriş holü de kare şeklindedir ve her iki tarafında, içlerinde çokça yatak bulunan bölümler bulunur. Hamamcı her daim kapının yakınındaki yerinde nargile içer ve gelen giden müşterileri selamlar. Giriş holünün ortasında, saf ve soğuk suları durmadan mermer hazneye dökülen bir fıskiye bulunur. Yazları müşteriler için hazırlanan taze meyve ve limonata şişeleri bu soğuk suda bekletilir. Yakınındaki mangalda bir adam her zaman kahve yapmakla meşguldür; zira günün hemen her saatinde küçük bir fincan kahve içmek isteyecek birileri vardır. Hamamda uzun süre kalan kişiler için, görevlilerin yemek saatlerinde sık sık komşu lokantalardan üstü kapalı tepsiyle yemek getirdiği görülebilir.

Yıl boyunca gece gündüz ateşi canlı tutulan fırın, hamam binasının arka tarafında yer almaktadır. Fırın yerin altındadır ve zemininin büyük kısmı, hamamdaki suyu ısıtmak için yakılan odunlar ile kaplıdır. Fırın, üzerine büyük bir kazan yerleştirilmiş bir ocak gibidir. Soğuk su bu kazana bir taraftan girer, ısıtıldıktan sonra diğer taraftan su deposuna iletilir. Pek çok evsiz serseri, kış geceleri bu yeraltı sığınağına girer ve odunla birlikte yakıt olarak kullanılan, ocağın karşısına istiflenmiş kuru at pisliği yığınlarının arasında uyur. Gariban gençlerin bu pis yerlerde yatmalarını görmek ne üzücüdür. Fırıncı onları işinin en zor bölümünde, herhangi bir ücret ödemedenden kullandığından, fırında barınmalarına izin verir.

Türk hamamlarının çoğu, bir tarafı hanımların kullanımı için olmak üzere, ikiz olarak inşa edilir. Bazı yerlerde ise hanımlar, sadece haftanın kendilerine ayrılan belirli günlerinde hamama giderler. Bazı hamamlar, her gün akşam yediye kadar hanımlarca kullanılır, bu saatten sonra erkeklere hizmet vermeye devam ederler. Hamam ücretleri de oldukça makuldür. Erkekler az bir miktar ödeme yaparak esaslı bir şekilde yıkanabilir ve istedikleri müddetçe hamamın tesislerinde kalabilir. Ve ödeme yaptıktan sonra dışarı çıkarken, hamamcı ve tellaklar tarafından saygıyla uğurlanır. Hanımlar daha da az öderler; kendi sabun, havlu ve takunyalarını getirdiklerinden onların hamam ücreti altı peniden fazla olmaz. Ödedikleri sadece kullandıkları suyun bedeli ve görevliler için de bir kaç penidir.

Kadınlar, erkeklerden daha sık hamama giderler ve üç, dört kişilik ya da daha kalabalık gruplar halinde gittikleri hamama her zaman

çocuklarını da götürürler. Sekiz ya da dokuz yaşından büyük erkek çocukların ve bazen yaşları bundan küçük olsa bile uzun boylu oğlanların kadınlar hamamına girmesine izin verilmez; müsamahasız ve oldukça katı bir kadın hamamcı tarafından kapıdan geri çevrilirler. Genelde böyle uzun boylu çocuklar geldiği zaman, “Üstüme iyilik sağlık! Babanı da getirseydin?” diye söylenir ve oğlanın annesinin, çocuğun gerçek yaşına dair açıklamasını dinlemez bile. Kadınlar hamamı her zaman kalabalıktır ve kurnalar arasında yaşanan kavgalar görülmeyecek şey değildir. Boğucu havadan kurtulup kendini dışarı atmak için uğraşan çocukların çığlıkları ve ağlamaları ile karışan kulak tırmalayıcı sesler bazen dışarıdan bile duyulur. İşte bu yüzden, Türkiye’de çok sayıda kişinin aynı anda konuşmaya çalıştığı gürültülü bir ortamı tanımlamak için kullanılan bir söz vardır: “Burası kadınlar hamamına dönmüş.” Kadınlar hamama gittiklerinde tüm günü hamamda geçirirler ve bu durumda zavallı kocaların akşamları evde aç kalması kaçınılmazdır.

Erkekler en az iki haftada bir tepeden tırnağa yıkanmak için hamama gider; ancak özellikle kış aylarında, İslam’ın emrettiği abdestlerini alabilmek için, hamama daha sık uğrarlar. Derler ki Ermeni’nin biri, Müslüman komşularının her gün vakit namazlarından evvel beş defa el, yüz ve ayakları yıkadıkları yetmezmiş gibi bir de sıklıkla hamamda yıkandığını görünce kızarmış. Bunu dini bir fanatiklik olarak addedermiş. Ancak bir gün Mısır’a gidip de fellah ve Arapların temizlikten pek de nasibini almadığını müşahade edince, Peygamberin katı abdest sistemini kurmakta ne kadar haklı olduğunu kabul etmek zorunda kalmış.

Türkiye’de nüfus nesillerdir artmadığından, hamamlar çoğunlukla çok eski yapılardır ve çok az yeni hamam yapılmıştır. Ancak maddi durumu iyi olan ailelerin yeni yapılan evlerinde iki veya üç odalı minyatür Türk hamamları bulunur. Yine de, havasız atmosferine ve hamamları istila eden “hamam böceği” denilen fena görünüşlü haşerelere rağmen, zenginler bile büyük hamamlara gitmeyi tercih ediyor. Zira evlerdeki hamamlar sadece zaman zaman ısıtılır ve bu nedenle sıcaklık sabit kalmaz. Genellikle ya çok ısınırlar, ya da bazı kısımlar o kadar aşırı sıcak olurlar ki, duvar ya da zemine dokunmak neredeyse imkânsız hale gelirken, diğer kısımlarda mermer oldukça

soğuk olabilir. Kışın bu özel hamamlarda yıkananların üşütme riski vardır. Eski Türk hamamlarına getirilen yeni özelliklerden birisi de, insanların sıcak banyodan sonra almayı alışkanlık haline getirmeye başladığı soğuk duş. Her ne kadar Türk hamamları aslında Romalılar tarafından kullanılan sisteme göre modellenmiş ve Türkiye'deki bazı hamamlar Bizanslılar tarafından inşa edilmiş olsa da, büyük Türk şehirlerindeki tüm iyi hamamların yüzyıllar önce Osmanlılar tarafından yapıldığı ve işletildiği kesindir. Bu hamamların çoğu artık özel şahıslara ait bile olsa, gelirlerinin belirli bir kısmı camilere, okullara ve diğer dini kurumlara veya hayır kurumlarına bağışlanmak zorundadır. İstanbul'da yaklaşık yetmiş beş hamam vardır.

Saray istihbaratı tehlikesini ilk kez hamamda fark ettim. Bir gece, bir kaç arkadaşım ile Beyoğlu'nda bir hamamdaydım. Türk hamamlarının bir kısmının geceleri açıldığını söyleyeyim; gündüzleri çalışan genç erkekler bazı geceler buralara gelerek partiler düzenler. Hamamda yerler, içerler ve eğlenirler; yıkandıktan sonra ise hamamın serin kısmında her zaman hazır olan koltuklarda dinlenirler. O gece bilhassa neşeliydim. Cemiyetimize gelenlerin haricinde hamamda bir kaç kişi daha vardı. Sıcak odada yakınımda, yüksek mermer üzerinde oturan, kısa boylu ve çelimsiz görünümlü bir adam benimle sohbet etmeye başladı. Türk hamamlarında adet olduğu üzere bana limonata takdim etti. Çok eğlenceli biriydi ve ilk başta önemsiz konulardan bahsetmiştik; ama sonra lafı kesinlikle içinde bulunduğumuz mekânla uygunluk arz etmeyen konulara getirdi. İç siyasete dair ağzımdan laf alamayınca, kendisi ülkenin gidişatı hakkında, mevcut idare altında yaşayan bir Türk için alışılmadık biçimde açık bir şekilde yorum yapmaya başladı. Tabii ki, memleketteki gençlerin çoğu gibi ben de casusların olası tehditlerinden haberdardım, bu yüzden hiç bir şey bilmiyormuş gibi davranarak benimle konuşmak istediği siyasi mevzulara çok az ilgi gösterdim. Sessizliğimi muhafaza etmeme rağmen, bu zat sinir bozucu bir şekilde ısrarcı idi ve sonunda birçok Avrupalı ile tanışıklığım olduğunu, dolayısıyla bu mevzularda gayet bilgili olmam gerektiğini söyledi. Bu son söyledikleri beni ziyadesiyle rahatsız etmişti. Demek ki bu adamın benim hakkımda malumatı vardı. Adamın saldırgan tavrı kıskırtıcı da olsa; fiziken benimle kıyas edilmeyecek kadar ufak tefek de olsa, adamı hamam-

dan yaka paça atmaktan veya takunyalarımı kafasına çalmaktan kaçındım. Saray casuslarını hak ettikleri gibi pataklamak, çok riskli bir iştir, çünkü onlar Majesteleri Sultanın en güvenilir hizmetkârlarıdır. Eğer hislerime yenik düşseydim ve bu saldırganı güzelce dövseydim, kesinlikle 'siyasi suçlu' olarak sürgüne gönderilecektim ve bu adam da Sultan efendisi tarafından bir güzel ödüllendirilecekti. Çok uykulu gibi sürekli esnedim ve sonunda adamı vazgeçirerek beni yalnız bırakmasına ikna ettim. Aslında uykum yoktu; o gece hiç uyumadım bile. Hamamdaki arkadaşlarıma başıma gelen hadise hakkında bir şey söylemedim. Ertesi sabah hamamdan ayrılır ayrılmaz ilk iş İngiliz arkadaşımı görmeye gittim. Arkadaşım oldukça asabi olduğunu görünce, bana meselenin ne olduğunu sordu.

Bu meş'um ülkeden kaçmam için bana yardım etmesini istedim. Tam bir beyefendi olan yaşlı dostum, sakın ve merhametli bir tavırla, kendi ülkeme 'meş'um' dersem hain durumuna düşeceğimi söyledi. Aslında hain olmadığımı ve evlatlarının geçmişte Türkiye'nin savunması için çok kanlar döktüğü bir aileden geldiğimi iyi biliyordu. Bu ülkeden gitmekten mutlu olacak tek kişi ben değildim. Sadece sürgünde ve hapistede olan binlerce Jön-Türk değil, aynı zamanda hâlihazırda Devlet'in hizmetinde çalışmakta olan binlerce kişi de bir şans bulsalar yurt dışına kaçmaktan memnuniyet duyardı. Zira hiç kimse, hiç bir zaman casusların asılsız ama ölümcül suçlamalarına karşı kendini güvende hissetmiyor. Bu insanlar hain değil, hatta devrimci bile değil; bilakis kanunlara uyan, eğitilmiş ve vatansever insanlar; ülkelerinin yerleşik kanunlarında radikal değişiklikler bile yapmak istemezler. Zaten bu kanunlar bile adil ve dürüst bir şekilde uygulansa tatminkâr sonuçlar verebilir. Ancak bu adamlar, ülkelerini kendileri için mutlak bir cehennem haline getiren tek bir adamın acımasız despotizminden mustariptir.

İNGİLTERE'YE KAÇIŞ

Ticari bir gemiyle yolculuğum - Kırk poundluk talih - Gemideki insanlar - Sohbet etmenin zorluğu - İngiliz mutfağı - Kahve ve domuz eti Cebelitarık, İngiliz askerleri hakkında ilk izlenimim - Hull'dan Londra'ya geçiş - Bir hanımefendinin nezaketi - Metroda kayboluşum - Olympia - Türk Büyükelçi ile mülakat - Türkiye'ye dönmem şartı ile verilen adalet vaadi.

Önceki gece başımdan geçen hadiseyi anlatınca, İngiliz arkadaşım, ülkeden kaçmama yardımcı olacağı ve bana da bu mesele ile ilgili pek yakında haber vereceği hususunda söz verdi. Bundan birkaç gün sonra da, gelip onu görmemi isteyen bir mesaj iletti. Bunun üzerine ben de yanına gittim ve bana, İstanbul'da mukim olduğu halde Karadeniz limanları ve İngiltere arasında kargo gemileri işleten başka bir İngiliz dostundan bahsetti. Çalıştığı kaptanlardan birisi benimle ilgilenecek ve beni gemiye alacaktı. Bir kaç gün sonra gerçekten söylediği gibi oldu. Kendisi, ismini kimse ile paylaşmamı istemediğinden, halen İstanbul'da yaşayan bu beyefendinin adını belirtemiyorum.

Elimde avucumdaki her şey 40 pound kadar ediyordu. Müsadere edilmiş olan topraklarımızdan kazanmak artık benim için mümkün değildi, üstelik bahanem ne olursa olsun, anneme yardım etmem ve rahat ettirmem gereken bu yaşta ondan daha da yardım istemekten utanmıştım. Bana öyle geliyor ki, benim Büyük Britanya İmparatorluğu'nun başkentine cebimde kırk poundla gelmem, İngiltere'nin taşrasından kalkıp beş parasız olarak başkente gelen birinin yaptığından daha cüretkârdır. Zira ben bu memlekete bir Şark ülkesinden, İngiltere'de kimseyi tanımadan ve İngilizce bilmeden gelirken; bunlar en azından İngiltere'de doğmuş büyümüş ve İngilizce bilen kişilerdir. Ancak başıma neler gelebileceği konusunda pek düşünmedim. Başkentten ayrılışımı da elimden geldiğince hızlandırdım. Çünkü her ne olursa olsun, orada yasalara uyanların

kişisel özgürlüğünün garanti altında olduğunu biliyordum. Aslında aklımda, Türkiye’de işler düzelene ve ben tekrar İstanbul’a dönene kadar İngiltere’de kalmak vardı; eğer İngiltere’de kalmam mümkün olmayacaksa bile, biraz İngilizce öğrenirim ve kendimi memlekete daha yakın hissedeceğim Şark’taki İngiliz sömürgelerinden birine giderim diye düşünüyordum.

22 Nisan 1894 sabahı, Karadeniz’deki bir Rus limanından kalkan bir İngiliz gemisinin İstanbul’a ulaştığı ve aynı gün öğleden sonra şehirden ayrılacağı bilgisi tarafıma iletilmişti. İngiliz beyefendi, geminin kaptanı ile durumumu konuşmuş ve yolculuk için beş pound vermem şartıyla, kaptan beni gemiye alacağına söz vermiş. Zaten bir kaç gündür beni götürecek bir İngiliz gemisinin İstanbul’a varmasını beklediğimden kabul ettim. Yanıma almak istediğim tüm kıyafet ve belgelerimi bir bavula koydum. Bu İngiliz beyefendi, bir nezaket daha gösterdi ve bavulumu gemiye kendisinin getirmesini önerdi, böylece eşyalarım limandaki gümrük görevlileri ve polisin kontrolünden geçmeyecekti. Bavulumu ona gönderdikten sonra, beni İngiliz gemisine götürecek sandalı ayarladığım İstanbul’un Anadolu yakasına geçtim. Geminin demir atacağı yeri evvelden bana göstermişti. Anadolu kıyısına geçip sonra gemiye tekrar dönmekteki amacım, casusların şüphelenmesinden ve takibinden kurtulmaktı, zira yanımda pasaportum olmadığı gibi çıkarttıramıyordum da. Gerçekten de, çok az sayıda Osmanlı tebaasına, bazı özel şartlar altında ve sarayın izni ile pasaport verilir. Tüm yolcu gemileri demir almadan evvel polis tarafından ciddi bir şekilde kontrol edilse de, şansına o zamanlar Avrupa limanlarına gidecek kargo gemileri pek takip edilmezdi. Böylelikle, herhangi bir sıkıntı yaşamadan ancak oldukça kaygılı bir şekilde, gemiye binmeyi başardım ve İngiliz beyefendinin de gemide olduğunu fark ettim. Bavulumu verip kaptanla beni tanıştırdıktan sonra vedalaştık ve gemiden ayrıldı. Zaten çok geçmeden de gemi yola çıktı.

Benden başka yolcusu olmayan gemi, Hull’a buğday taşıyordu. Orta yaşlı, biraz sert görümlü bir adam olan kaptanın karısı ve onun kız kardeşi de gemide onunla seyahat ediyorlardı. Hepsisi de bana gayet kibar davranıyordu. Hele İrlandalı İkinci Kaptan çok eğlenceli birisiydi. Özellikle bana şaka olduğunu sandığımı komiklikler

yapar ve hepimizi güldürürdü. Ne var ki dediklerinin bir kelimesini bile anlamıyordum. İngilizcem hala çok zayıftı; bana bir şey söylemek istedikleri zaman, bir kâğıt parçasına yazıp verirler ve ben de kelime kelime cep sözlüğümden bakarak bunu çevirmeye uğraşırdım. Anadolu'da geçen okul günlerimde herhangi bir Avrupa dilini öğrenmem mümkün olmasa da, Beyoğlu'nda ikamet ederken bir Fransızca gramer kitabını Türkçe okuyarak biraz Fransızca öğrenmiştim. Çok iyi olmasa da Fransızcamın gemidekilerle anlaşmama yardım edeceğini düşünüyordum, ancak gemide kimse Fransızca biliyor gibi görünmüyordu. Gemide başlıca eğlencem, kaptanın iki küçük kızı ile oynamaktı. Kızlar, İngiltere'de sıklıkla görebileceğiniz türden temiz, sağlıklı ve sevimli çocukların tipik bir örneği gibiydi. Her gün saatlerce bu iki güzel bebekle ilgilenirdim ve gönüllü yardımım, bebeklerin sarışın ve güzel hemşiresi için pek büyük bir rahatlatma olmalıydı ki, ben çocuklarla oynarken o ya kitap okur ya da gemideki görevlilerle sohbet ederek eğlenirdi. Ne konuştuklarını anlayamıyordum ancak görevlilerin, onun hoşuna giden konulardan bahsettikleri aşikârdı. Geminin yarı sahibi olduğunu sonradan öğrendiğim kaptan, iyi yaşamaya özen gösteren biriydi ve bize güzel yemekler verdiriyordu. İlk kez bu gemide denediğim İngiliz yemekleri, bana İstanbul'da yeni yeni açılan Avrupai restoran ve meyhanelerde tattığım yemeklerden oldukça farklı geldi. İngiliz yemekleri, Türk yemeklerinden de oldukça farklıydı ki ben yabancı ülkelerde yaşadığım ve yemeklerine alışkın olduğum halde, hala Türk yemeklerinin mükemmel olduğunu düşünürüm. Her ne kadar müşkülpeşent davranmam ve gemideki yiyecekler hakkında söylenmem için bir neden olmasa da ki İngiltere'de yaşayıp da durumu olmayan ailelerin yemeklerinden ve pansiyonlarda çıkan yemeklerden daha iyiydi, yemeklerle ilgili sevmediğim iki şey vardı. Bunlardan ilki, hem kahvaltıda hem de saat altı gibi çıkan akşam yemeğinde verilen İngiliz kahvesiydi. Ülkemin kahvesini çok özlüyordum.

İkincisi ise domuz eti ydi. O yağlı eti masada görmek bile iştahımı kaçırmaya yeterdi. Domuz etini masada görmekten nefret edişim sadece mensubu olduğum dinin yasaklamasından değildi. İslam'da şarap içmek de aynı şekilde yasaklanmıştı ama ben zaten bu yasağı çiğnemiştim bile. Domuz etine karşı çıkışım, daha önce edindiğim

izlenimlerden kaynaklanıyordu. Bana domuzun en kirli mahlûkat olduğu öğretilmişti ve yıllardır domuz eti yiyen Avrupalılar arasında yaşıyor olmama rağmen, hala bu nahoş fikrin üstesinden gelmiş değilim.

Boğazdan ayrılışımızın on birinci gününde geminin birkaç saatliğine durduğu Cebelitarık'a vardık ve ben de fırsattan istifade İspanyol bir kayıkçıyla kıyıya çıkarak şehre gittim. Şehirde, beyaz sarıklı yaşlı bir Arap'ın baktığı bir Mağribi dükkânı keşfettim. İngilizce bilmediğimden ötürü, yola çıktığımızdan beri kimseyle konuşma imkânım olmamıştı. Ben de oturup sohbet edebilecek birini arıyordum. Adama selam verip konuşmaya başladım. İlk başta benimle konuşmaya pek istekli görünmüyordu. Sanırım onu kandırmak veya dolandırmak için kendini aynı Peygamberin ümmeti gibi gösteren bir sahtekâr olduğumdan şüpheleniyordu. Ancak dostane bir şekilde ayrıldık. İspanyollar hakkında pekiyi fikirleri olmasa dahi İngilizleri seviyordu. Hayatımda ilk kez bu şehirde İngiliz askerine tesadüf ettim. Geçit töreni yapıyorlardı. Üniformalarının düzgünlüğüne ve yeniliğine hayran kaldım; şüphesiz bizim askerlerimizin üniformalarından çok daha iyi görünüyordu; ama öte yandan, İngilizlerle karşılaştırdığımda, Türklere askerliğin daha çok yakıştığını düşünmekten kendimi alamadım. Ama yine de dayanıklı, görmüş geçirmiş ve kararlı duruşlarıyla mavi ceketlilerin görünüşünden etkilenmedim değil. Belki de Büyük Britanya'nın deniz gücünü oluşturan askerlerle ilgili daha önceden duyduklarım, bu cesur denizcilere daha fazla hayran olmama neden oldu. Cebelitarık'ta bir kaç yeri daha gezip, bir saat sonra İngiltere'ye doğru hareket eden gemimize yetiştim. Bu yük gemileri de ne kadar yavaş gidiyor! Cebelitarık'tan Hull'a gitmek yedi günümüzü aldı.

Gemimiz, 8 Mayıs günü alacakaranlıkta Hull'a vardı, ne var ki rıhtıma ancak ertesi sabah yanaşabildik. Ertesi gün sabah erkenden gemiden ayrıldım; kaptanın baldızı pek nazik bir davranışta bulunarak beni gara götürdü ve Londra trenine binmemi sağladı. Londra'ya seyahatim esnasında gördüklerim çok hoşuma gitmişti. Manzaranın ve ekili alanların güzelliği, kanallar, sürekli bir aşağı bir yukarı giden trenlerin geçtiği demiryolları, kalabalık garlardaki hareketlilik, gözünü çevirdiğiniz her yerde zenginlik ve refahın alametleri; bunların

hepsi bana o zaman çok değişik geliyordu. K       ve m         İngiltere ile b       ama yoksulluğ n pençesindeki Anadolu'nun arasındaki devasa farkı görebiliyordum. On sekizinci yüzyılda yaşıamış bir İngiliz mezarından kalkıp gelse ve o gün gördüklerimi görebilseydi, ülkesinin ilerleyişi karşısında göstereceği şaşkınlığın benimkinden daha b       olabileceğini sanmıyorum. Her b       gara girdiğimizde, Londra'ya varıp varmadığımızı anlamaya çalıştım. Bir defasında, bildiğim birkaç İngilizce kelimeyi bir araya getirerek vagonda karşı tarafımda oturan orta yaşlı iyi giyimli bir hanımefendiye bir soru sormayı denedim. Londra'ya uzak olup olmadığımızı sormak istemiştim. Hanımefendi, ne demek istediğimi anlayamadı ve yüzünü, vagondaki diğer yolculara çevirerek, soğuk mu soğuk bir hava ile "Yabancı!" dedi. Bu kelimeyi hala unutamam. Bu hanımın kabalığından çok etkilenmiştim. Yabancı olduğumu söylemekte haklıydı, ancak ben, bir kaç kişinin çirkin muamelesine maruz kalınca onların içinde bulunduğu toplumun tamamını kötüleyen dar fikirli kişilerden değildim. Allah'tan Türk olduğumu bilmiyordu. Zira bu hanımefendi, onun sınıfında bulunanların çoğu için Türk, kısa boylu, esmer, üstü başı perişan, fes veya sarık takan, şark'ın bir köşesinden ülkesine gelmiş kişi demekti. Bilseydi ki ben gerçek bir Türküm, arkasından iftiralar atılan bir ulusun üyesiyim, hanımefendinin Hristiyan yüreği ortaçağdan kalma önyargılarla daha da dolacak ve bana karşı kabalığı bir nebze daha artacaktı.

Tren, b       bir garda tekrar durdu ve vagondaki herkes çıktı; ben de kendime, Londra'ya gelmiş olmalıyız diye düşündüm. Vagona bir kapıcı girdi, vagonun için ve bana baktı. Bozuk bir telaffuzla "Londra?" diye sordum. "Evet, Londra" dedi. Ben de çantamı aldım ve çıktım. şimdi nereye gidecektim? Gideceğim yer hakkında, not defterime karalanan Olympia kelimesinden başka bir şey bilmiyordum. O sene İsraili bazı müteşebbisler, İstanbul'daki bazı şirketlerin Londra temsilciliğini üstlenmiş ve Londra'da yanlarına alarak sandalcı olarak ve diğer bazı hizmetlerde çalıştırmak istedikleri bir ka   Türk bulması için bir adamlarını İstanbul'a göndermişlerdi. Ancak, Osmanlı başkentinde tanıştığım bu zat, tek bir Türk bile getirmeyi başaramamıştı. Zira polis, padişahın emriyle, hiç bir T  rk  n ülkeden ayrılmasına müsaade etmiyordu. Bu zat da, sandalcı olarak

bir kaç Rum; Olympia'daki dikiş-nakiş tezgâhlarına ve başka işlere bakmaları için de bir kaç Yahudi bulmuştu. Ben de kalacak bir yer bulmakta bu kişilerin bana yardımcı olacağını umuyordum. King's Cross istasyonunda görevli bir hamala "Olympia?" diye sordum. Adam başını salladı ve "Evet, Kensington" diyerek metroya doğru onu takip etmemi işaret etti. Beni doğrudan Olympia'ya gittiğini düşünmediğim bir trene bindirdi. Metroda kayboldum, birçok istasyonda indim, defalarca tren değiştim ve haliyle bir sürü ücret ödedim. Hava kararmak üzereydi ve trenlerin hepsi doluydu. Yetmedi bir de Hamalın bana söylediği "Kensington" ile "Kennington'u" birbiriyile karıştırdım. Elimde ağır çantamla her istasyona girip çıkmaya çalışıyorum. İnsanlar telaşlı halime gülüyor, diğerlerinden daha iyi ahlak sahibi olan bazıları bana yardım etmeye uğraşıyordu. Ne var ki çabaları, neredeyse dilsiz bir insana fazla fayda sağlamıyordu. Bir istasyonda, Fransızca kelime dağarcığım işime yaradı; benimle gelmesi için bir çocuğa para verdim ve sonunda Addison Road istasyonuna gelmeyi başardım. Olympia'nın dışında, kafasında kırmızı fes bulunan bir adam gördüm, Türkiye'de hiç görmediğim Şarka mahsus tuhaf bir elbise giyiyordu. Adamla Türkçe konuşmaya başladım ve aksanından Türk Yahudi'si olduğunu anladım. Bu adam sayesinde, yakınlarda bir pansiyonda bir oda tuttum.

Londra'ya varışımın ertesi günü, Sultan'a bir mektup gönderdim. Sultan'a, şahsımın ve ailemin yıllardır süren davalar ile mahkemelerde nasıl mağdur edildiğimizi açıklayarak, mülkümüzü geri alabilmek için gösterdiğimiz çabadan bahsettim ve kaybettiğimiz tüm hakları olmasa bile, en azından davalarımız esnasında birikmiş olan topraklarımızdan elde ettiğimiz gelirler ile bazı memurların yanlış uygulamalarından dolayı kaybettiğimiz geliri alabilmemiz için bir ferman çıkarmasını Sultan'dan rica ettim. Müracaatıma, davayla alakalı ferman-ı hümayunu ve hukuki vesikaları da ekledim. İki hafta kadar sonra, Osmanlı Sefaretine davet edildim ve talebimin sonucunu öğrendim. Zamanın Sefiri Rüstem Paşa, benim gibi resmi bir sıfatı olmayan bir şahsa göre fazla olduğunu düşündüğüm, pek neşeli bir teveccühle beni karşıladı. Sultan o dönemde, kendi tebaasından hoşnutsuz bazı kişilerin, Avrupa'da devrimci komiteler oluşturarak, hâkimiyeti altındaki alanlarda bir genel reform hareketi başlatma-

larından son derece endişeliydi. Özellikle de, Sultan ile aralarındaki ilişkilerin o zamanlar hiç de dostça olmadığı Büyük Britanya'nın pek serbest başkentindeki tebaasından şüphe duyuyordu. Sefir, İngiltere'ye gelme maksadımı sordu; ben ise ona sadece İngilizce öğrenmek ve yurtdışında yaşama deneyimi kazanmak istediğimi söyledim. Bu yeteneklerin sonradan ülkemde faydası dokunabileceğini düşünüyordum. Tek isteğimin, kendimi ilmi çalışmalara adanabilmek için paramın bana geri verilmesi olduğunu ekledim. Yaşlı sefir, devam ile çok yakından ilgileneceğini ifade etti ve İstanbul'a dönersem, masrafımın karşılanacağını ve devlet kademesinde münasip bir vazifeye tayin edilebileceğimi söyledi. Ancak ben, sefirin bu teklifini reddettim.

ÜLKEME GERİ DÖNÜŞÜM VE TEKRAR KAÇIŞIM

Padişah İngiltere'ye Hristiyan sefirleri gönderiyor - Geri dönmem için yapılan baskılar - Para ve sağlık meselesi- İstanbul'a geri dönmeyi kabul ediyorum- Yıldız Sarayı'nda - "Hususi maaş" ve tayinim- Casusluk önerisi - İhtar - Tutulmayan vaatler beni tekrar kaçmaya yönlendiriyor - Planım - İngiliz Konso losluğu'na giderek adımı gemi tayfasına yazdırıyorum - Bavulumu bile almadan parafin gemisine biniyorum - Liverpool'a sağ salim varışım.

Yaklaşık yirmi gün sonra tekrar Sefirliğe davet edildim. Rüstem Paşa bana, geri dönmem ve Sultan'ın şahsına karşı herhangi bir teşebbüse karışmadığımı ispat etmem halinde, Padişah hazretlerinin beni mükâfatlandırmak arzusunda olduğunu söyledi. Dahası, her ne zaman Avrupa'ya geri dönmek istersem izin verileceğine dair bana güvence verdi. Aslında bu teklif, mütevazı kişiliğime rağmen benim bile gururumu okşamıştı; kendimi olduğumdan daha önemli biri addetmeye başlamıştım. Kurt diplomat, teklifi kabul etmem hususunda oldukça ısrarcıydı. Türkiye'ye girerken ve ülkeden ayrılıp Avrupa'ya dönmek istediğimde engellenmeyeceğimin garantisini verebilecek misiniz, diye sordum. Bu hususta açıkça bana söz verdi. Paşa, Türkleşmiş Avrupalılardan biriydi. Mezhebi itibarıyla Katolik'ti; bir beyefendi olarak biliniyordu. Zaten Levant'ın yerli Hristiyanlarından olsaydı, sözlerine tereddütsüz itimat etmezdim.

Bu noktada, uzun yıllar boyunca İngiliz sarayına Osmanlı sefiri olarak atanan kişilerin, Türkiye'nin Hristiyan ahalisinden seçildiğini belirtmek isterim. Sultanın yakın çevresine göre, bunun nedeni İngiliz Hükümetinin Müslüman sefirlerin atanmasına karşı olmasıdır. Bu iddianın, İngilizleri Müslümanlara İslam düşmanı olarak göstermek için bilerek yayılmış olduğunu düşünüyorum. Kanaatimce asıl

gerekçe, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm işlerin başına Hristiyan yetkililerin atanması için feryat figan eden İngiltere'deki bazı bağnaz siyasetçiler ve gazetecilerdir. Sultan, önemli diplomatik görevlerde dahi Hristiyanları görevlendirdiğini onlara göstermek istemektedir. Ancak, bir zamanlar St James Sarayı'na Müslüman sefirler gönderilmiş olduğu da gerçektir.

Rüstem Paşa ile ikinci görüşmemizden beri iki hafta geçmişti. Geçen süre zarfında, ülkeme geri dönersem başıma neler geleceği ve Londra'da kalırsam neler yapabileceğim hususunda endişe içinde düşünüyordum. Kendimi pek de iyi hissetmediğim gibi, param hızla azalıyordu ve münasip bir iş bulacağımın emaresi bile görünmüyordu. Memleketteki ailem ile haberleşip destek isteme imkânım da olmadığından, bu teklifi bir şans olarak görüp geri dönmeye karar verdim. Sultan beni tanıyordu, dolayısıyla devletten paramı alabilir ve İngiltere'ye geri dönebilirdim. Ne var ki çok yanılmışım. Hayatını sürdürmek için bu tarz bir rolü oynamaya yarayacak kurnazlık gibi maharetler doğasında olmayan herhangi biri için bu mümkün değildir. İstanbul'a geldiğimde üzüntüyle yaptığım hatanın farkına vardım. Abdülhamid, öteden beridir aldatma sanatının ustası olan biri, akıl oyunları ile kolay kolay yenilecek gibi değildi. Üçüncü kez Sefirliğe gittiğimde, geri dönmeyi kabul ettiğimi söyledim, İstanbul'a telgrafname çekildi ve üç gün sonra havalename geldi. Miktar 75 Pound kadardı ve en kısa süre içerisinde Şark Ekspresi ile gelmem emrediliyordu.

1894 Ağustosunun başlarında İngiltere'den ayrıldım. Seyahat esnasında Paris'te iki hafta, Budapeşte'de ise birkaç gün kaldım. Budapeşte'de yaşayan halkla Türklerin arasında menşe olarak ortaklıklar mevcuttur. Bu insanlarla nesillerce savaşıp onları boyunduruğumuz altına almıştık. İstanbul'a varınca polis, ismimi, nereden geldiğimi ve nerede kalacağımı sorguladı. Onlara doğrudan Padişah'ın sarayına gideceğimi söyledim, bunun üzerine beni hürmetle selamladılar ve bir miktar rahatlayarak istasyondan çıktım. Oynamaya çalıştığım, cahil cesareti isteyen bir oyundu. Artık işim, Türk tebaasına karşı herkesin bildiği bir muamele şekli takip eden bir müstebidin insafına kalmıştı. Oysa ben, onun gerçek karakterini görebilen ve onun idaresine kalpten nefret besleyen az sayıdaki aydından biriydim.

Yıldız Sarayı'na vardığımda, binlerce insanın "Jön-Türk" oldukları iddiasıyla işte bu sarayda hapsedildiğini, sorgulandığını, işkence gördüğünü ve sürgün edildiğini bilerek endişeden titriyordum. Sarayda akıbetimi beklerken, Sultan'ın güvendiği yaverlerinden biri olan Faik Bey ki kendisi insanların pek de iyi andığı biri sayılmazdı, bana Sultan hazretlerinden çok kibar bir mesajla geldi. Mesajda Sultan, kendisine itaat ettiğime ve "Türkiye'ye düşmanlık tohumları eken ve hilafete karşı komplo kurmaya çalışan" o ülkeden geri döndüğüne sevindiğini belirtiyordu. Bunlar Sultan'ın sözleri midir yoksa yaverin uydurması mıdır, bu hususta emin değilim. Keza Sultan bana cep harçlığı olarak yirmi Pound göndermiş ve eve dönüp dinlenmemi istemiş. Bu tarz nazik bir yaklaşım rahatlatıcıydı; ancak, her ne kadar cahil cesaretiyle hareket ediyorsa da bunun gelecek için hayra alamet olmadığını anlamıştım. Saray'dan ayrılacağı vakit, yaver bana, insan arasına pek çıkmamamı ve mümkün olduğunca ses soluk çıkarmadan yaşamamı emretti. Ayrıca iki gün sonra benimle tekrar görüşmek istediğini söyledi. Saraydan Beyoğlu'na geçtim ve kalacak bir yer ayarladım. Artık ailem ve arkadaşlarımla bile görüşmekten korkar olmuştum. Kimisiyle sonraları İstanbul'da gezerken karşılaştıysam da, birbirimizi sadece selamlayıp geçtik, çünkü İngiltere'ye kaçmış olduğumu biliyorlar ve benimle konuştukları için casusların raporlarında yer almaktan korkuyorlardı. Bir tiranın uyarısı hasebiyle, insanın arkadaşlarından ve akrabalarından uzak durmak zorunda kalması ne iç karartıcı ve ıssız bir vaziyettir.

Bana verilen emir mucibince, yine saraya gittim ve aynı yaveri gördüm. Bana Sultanımızın ihsanı olarak yirmi Pound daha uzattı ve "hususî maaşım" olarak her ay aynı miktarda ödeme yapılacağını söyledi. Akabinde, yanıma yaklaştı ve sesini alçaltarak "Sultan hazretleri, yardımsever efendimiz, siyasi vaziyet hakkında önemli bir şey duyarsanız bir rapor yazmanızı emretti." Bu rezil teklif kanımı dondurmuştu. Aylık yirmi Poundluk bir maaş ile Sultan, beni sarayın casuslarından biri yapmak istiyordu! Teklifi doğrudan reddetmek benim için felakete sebep olacaktı, bu yüzden yavere, insanlarla temasa geçmemem emredildiği için önemli bir şey duymamın pek mümkün olmayacağını söyledim. Bana cevaben, Avrupalılarla görüşmemde mahzur olmadığını söyledi. O anda bu son sözün öne-

mini fark edememiştim. Yaver devamla, hukuk fakültesi mezunu olduğum için, Adliye Nazırlığına emir verileceğini ve İstanbul Merkez Ceza Mahkemeleri’nde savcı vekili olarak grevlendirileceğimi söyledi. Ben ise bunun zerine, Sultan’ın Londra’daki temsilcisi tarafından bana verilen, mlkmn gelirinin bana iade edilmesi ve Avrupa’ya gitmeme müsaade edilmesi sözüne dair en ufak bir imada bile bulunmaktan kaçındım. Avrupa’ya tekrar gitme isteğimden tekrar bahsetmedim. Birkaç gün içinde, çıkarılan özel bir ferman ile savcı vekili olmuştum. Hâlbuki İngiltere’ye gitmeden önce, aylarca defaatle başvurduğum bundan çok daha düşük seviyedeki memuriyetlere bile beni kabul etmemişlerdi. Merkez mahkemelerde benim gibi bir düzine savcı vekili ve yardımcısı bulunur ve yıllık 180 Pounda yakın maaş alırlar. Denilebilir ki, işleri çok yoğun değildir. Amirlerim, sarayın gözdelerinden olduğumu düşünerek, beni daireye gitmeye zorlamadığı için, ben de insanı tembelleştiren bu mahkemeye gitmeyi çok umursamıyordum. Zira başka bir işle uğraşıyordum, Sultanın elinden bir kez daha kaçmak için yeni bir plan yapmak.

Sultanın, bana devlet katında bir makam verdiği ve casusluk eylemlerine teşvik etmek için o cazip ‘hususı maaş’ ile beni onurlandırdığı o zamanlar, casusları ise sürekli beni izliyordu. Bu yaratıklardan iki yahut  her gün beni takip ediyor, benimle konuşuyor ve hatta beni eğlendiriyorlardı. Yaşadıklarımın hepsini, eski İngiliz arkadaşıma anlattım. İngiltere’den ayrılmak zorunda kaldığım zaman, Mısır’a gitmek yerine Türkiye’ye dönmek ihtiyaızlığını yaptığım iin o da bana serzenişte bulunuyordu. Lakin olan olmuş biten bitmiş, son pişmanlığın faydası yoktu. Tek istediğim fırsatını bulur bulmaz ülkeden tekrar ayrılmaktı. İngiliz dostum, haklı olarak, hareketlerimin artık evvelkinden çok daha sıkı şekilde takip edildiğini düşünüyordu ve ikinci kez kaçarsam başarılı olma şansım konusunda da şüpheliydi.

Keyfiyet bu şekildeyken bir sabah atlı bir ulak tarafından alelacele saraya ağırıldım. Tabii ki hemen saraya gittim ve geçtiğimiz iki sefer Sultan’ın ihsanını bana ulaştıran aynı yaveri gördüm. Ne var ki bu sefer tavırları ciddi ve sertti; ben oturur oturmaz, Padişah hazretlerinin cömertliğini istismar etmeme fevkalade şaşırdığını söyledi. Endişeyle kusurumun ne olduğunu sormam zerine,

Devlet sırlarını Avrupalılara ifşa ettiğimi ifade eden bir rapor (tabii ki bir casusluk raporu) aldığını söyledi. Baş parmağıyla altındaki imzayı dikkatle gizleyerek raporu bana gösterdi. Bu alçak vesikayı yazanın kim olduğunu el yazısından hemen anlamıştım. Raporun yazarı, muhtemel ki raporun bana gösterileceği hiç aklına gelmezdi, iki gün önce beni akşam yemeğine davet etmişti. Yaver, Devlet sırlarını yabancılara ifşa etmemem hususunda beni çok keskin bir dille uyardı. Bu sefer emniyetim ciddi bir tehdit altına girdiği halde, kendimi topladım ve cesurca taarruza geçtim. Kendisinin, Saray’da görme şerefine nail olduğum tek yetkili olduğunu söyleyerek, bana verdiği ve Avrupalılara ifşa etmekle suçlandığım sırların ne olabileceğini sordum. Sözlerim üzerine mahcup oldu; bariz şaşkınlığı içimi rahatlatmıştı. Dostça bir havada ayrıldık ve çıkarken bana “Hususi maaşını on gün içinde almayı unutma.” dedi. Bu kirli casusluk işini yaparak şerefimi lekelersem bana özel olarak ödeyeceği aylık yirmi Pounddan bahsediyordu.

Büyük bir endişe içinde eve dönerken, sıkıntılı zamanlarda içimi biraz rahatlatması için yaptığım gibi küçük bir fincan Türk kahvesi içtim. Cebimde kalan parayı saydım, elli Pounddan az ediyordu. Ancak bu miktar, İngiltere’ye gitmem için yeter de artardı bile. Önümdeki ilk güçlük, beni alacak başka bir İngiliz kaptan bulmak ve gemiye binmeyi başarabilmektir. Limandaki tüm sandalcılar, polisin izlediği yolcu gemileri haricinde herhangi bir yabancı gemiye şüpheli birini taşımaları halinde cezalandırılmakla tehdit ediliyordu. Kaçma planımın bir başlangıcı olarak, bir sandala atlayıp her gün denize açılmanın akıllıca olacağını düşündüm. Sürekli beni takip eden Saray casusları dâhil olmak üzere herkese, doktorumun olabildiğince fazla deniz havası almamı tavsiye ettiğini söyledim, bu sebeple her gün tekneyle açılıyordum. Denize açılma kararını aldıktan bir gün sonra, sandalcıların sürekli müşteri beklediği Haliç’teki iskelelerden birine gittim. Bu sandalcılardan birine seslendim ve Boğaz’a doğru açılmasını söyledim. Bir süre sonra sandalcı tam olarak nereye gitmek istediğini sordu. Onu tersleyerek dümdüz gitmesini söyledim, o da denileni yaptı. Sigarasını yakmak için kürek çekmeye ara verdiğinde, fırsattan istifade ederek, bir günde ne kadar kazandığını sordum. Sandalcı günlük karının yedi ile on kuruş arasında değişti-

ğini söyledi. Sandalcı günde on kuruş kazanırsa kendisini şanslı adedecekti. Doktorumun deniz havası almam gerektiğini söylemesi ile ilgili hikâyeyi ona da anlattım ve eğer başka müşteriyi almazsa ve her gün sadece benim için çalışırsa kendisine günde on beş kuruş ödeyebileceğimi söyledim. Beklendiği üzere, teklifimi hemen kabul etti. Tekne gezilerim bir hafta sürdü. Bazı günler sabahları, bazen ise öğleden sonra açılıyorduk. Bazen balık tutuyor, bazen de sandalda bir şeyler okuyordum; ara sıra ise limandaki gemilere çıkıyor ve yük alıp boşaltmalarını izliyordum. Sandalcıya ücretinin yanında tütün de verirdim. Bu onu fazlasıyla memnun ederdi. Yapmasını istediğim her şeyi yapardı, gitmek istediğim her yere beni götürürdü. Casuslar tarafından denizde takip edilmiş olup olmadığımı bilmiyorum; her neyse, şüphelenmeme neden olacak bir şey yaşanmadı.

Böylelikle kaçış planımın ilk bölümünü, bilinçli ya da bilinçsiz olarak beni yasaklı yabancı gemilere götürecek bir sandalcı bulma işini, ayarladıktan sonra; planın daha önemli kısmı olan bir an evvel İngiltere'ye gidecek bir gemi bulma işi kalmıştı. Kendi başıma bu işi başaramazdım, bu yüzden gemi taşımacılığı ile uğraşan ve İngiltere'ye ilk yolculuğumda bana yardım eden İngiliz arkadaşşıma tekrar gittim. Bu mükemmel insan, Karadeniz'deki Batum limanından bir geminin gelmekte olduğunu söyledi, ama bu gemi aynı gün öğleden sonra İstanbul'dan ayrılacaktı. Ben ise yola çıkmak için çoktan hazır olduğumu söyledim; ancak bu sefer beni gemiye alabilmek için iki şartı vardı. Birincisi, bu sefer bavullarımı kendim tekneye götürmek zorundaydım; çünkü İngiliz gemilerinin hareketleri üzerindeki denetim daha da katılaşmıştı ve bu sebeple arkadaşşım kendini riske atamazdı. Bu ilk şartı pek umursamamıştım; ama ikinci koşul benim için endişe vericiydi. Kaptanın gemiye yolcu almasına izin verilmediğinden, İngiliz Konsolosluğu'na gitmem ve gemideki görevlilerin listesine tayfa olarak ismimi yazdırmam gerektiğini söyledi. Gemi-de tayfalık yapmam beklenmeyeceği için bunu yapmamın şakıncası yoktu; ancak Saray makamlarının yeni tanıdığı bir Osmanlı tebaasının, casuslar tarafından izlendiği ve görülmesi kesin olduğundan, İngiliz Konsolosluğuna gitmesi hiç de iyi bir şey değildi. Yine de bu riski aldım ve Konsolosluğa giderek tayfa listesine ismimi yazdırdım. Kaptan, geminin demirleyeceği yeri bana gösterdi ve üç saat içinde

geminin yola çıkacağını söyledi. Tüm eşyalarım odamda olduğu halde onları almak için kaldığım yere dönmedim. Yaşadığım evin sahibi Alman'dı ve daha sonra benim adıma eşyalarımı almak için giden kişilere eşyalarımı teslim etmeyi, ben çok yüksek bir meblağ ödeyene dek, en ufak gerekçe olmaksızın reddetti. Belki de, Sultan'ın kıymetli adamlarıyla olan dostluklarının bedeli olarak Türkleri soyup soğana çevirmek, Türkiye'deki Alman işgalcilerin politikası olmuştur.

İngiliz Konsolosluğu'ndan çıkar çıkmaz bir araba çevirdim ve sürücüsüne olabildiğince hızlı şekilde Yıldız Sarayı'na gitmesini söyledim. Bu kritikanda Yıldız'a gitme amacım, casuslar Konsolosluğa girdiğimi gördüyse bile resmi bir mesaj ilettiğimi zannetmelerini sağlamaktı; dahası Saray'a gitmekte olan Sultan'ın adamlarından birini takip etmeyeceklerini varsayıyordum. Yıldız Köşkü'ne ulaştım ve malum yaverin makamına gittim. Kendisi makamında değildi ve o anda yerinde olmaması çok işime geliyordu, zira bu davetsiz ziyaret için ne bahane uydursam zayıf kalacaktı. Yıldız'dan, başka bir arabaya atladım ve doğrudan sahile indim. Evvelden tuttuğum sandalcı beklemekten sıkılmış, esniyordu. Sandala atladım ve ne yöne gitmesi gerektiğini adama söyledim ki bu elbette geminin olacağı yere doğrudan, ancak sandalcı İngiltere'ye gitmek için gemiye bineceğimi bilmiyordu. Gemiye yaklaştığımızda, bunun başka gemilerden farklı olduğunu ve bacasının her zamanki gibi güvertenin ortasında değil, oldukça arka tarafta olduğunu gördüm. Sandalcı bunun bir tanker olduğunu ve motorunun bu nedenle arka tarafında olduğunu biliyordu. Gemiye görmeye iyice meraklanmışım gibi davrandım, bizim saf sandalcı da, memnuniyetle geminin etrafından dolandı. İçimde büyük bir rahatlamayla gemiye çıktım.

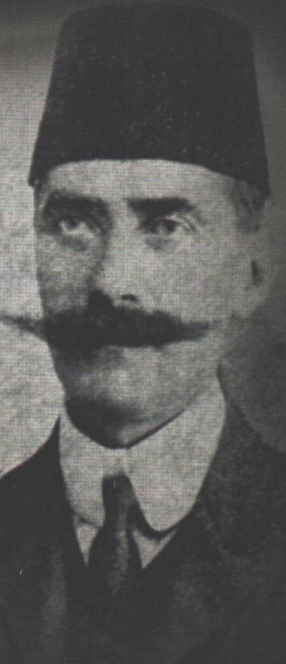
Artık fiilen İngiliz topraklarındaydım. Kaptanla görüştüğümüzden sonra, geminin yan tarafına gittim ve aşağıdaki sandalcıya seslenerek, lisanlarını konuştuğumu görünce gemidekilerin biraz kalmamı istediklerini ve beni çaya davet ettiklerini söyledim. Akıntıda beklemesine gerek olmadığını, kıyıya dönmek istediğimde oradan geçen bir sandalcıya sesleneceğimi söyledim ve o günkü ücretini de sandalcıya gönderdim. Sandalcı ayrıldıktan kısa süre sonra biz de yola çıktık. Sultan dürüst davranarak bana vermiş olduğu sözleri tutsaydı, bütün bu numaraları yapmama gerek kalmayacaktı.

İstanbul'dan ikinci ayrılışımda takvimler, 8 Kasım 1894'ü gösteriyordu; tanker yolda hiç bir limanda durmaksızın on sekiz gün sonra Liverpool'a ulaştı. Yanıma üzerimdekilerden başka kıyafet alamadığımdan, soğuktan ve sert deniz koşullarından oldukça zorluk çektim. Gemideki tayfalar ve kaptan oldukça sert kişilerdi. Keza yemekler de berbatı. Yine de sağ salım İngiltere'ye vardım ve o zamandan beri bu ülke benim evim oldu; yurtdışına gerçekleştirdiğim rutin gezilerde, kendi ülkemin topraklarına hiç girmedim. Zira Abdülhamid hâlâ hüküm sürmeye devam ediyor.

*Halil Halid Bey'in kitabını okuyanlar için
şu iki hatıra kitabını da tavsiye ediyoruz:*

SULTAN ABDÜLHAMİD'İN YILDIZ HATIRALARI
Derleyen: Süleyman Kocabaş

SULTAN ABDÜLHAMİD'İN SIRDAŞI
Tahsin Paşa'nın Hatıraları
Yazan: Tahsin Paşa

İngiliz sömürge imparatorluğunun en güçlü olduğu dönemde ona karşı en şiddetli mücadeleyi veren kişilerden biridir, Halil Halid Bey. Londra'da, Mısır'da, İstanbul'da farklı dillerde yayınladığı risaleler, kitaplar ve makalelerle Türk düşmanı Avrupa devletlerine karşı azimle ve sebatla ama daha önemlisi ilmî ve tarihî referanslarla cevaplar verir. Had bildirir tarzdaki duruşuyla Ermeni Meselesi, Balkanlar, Arap coğrafyası hakkında İngiliz siyasetçilerinin güttüğü emellere karşı Batı'nın çirkin planlarını yüzlerine vurur. Kalemî keskindir, başta Lord Salisbury olmak üzere İngiliz sömürge siyasetçilerine mektuplar yazar.

Halil Halid Bey'in Türk Düşmanlığı diye tanımladığı korku, 19. yüzyılın en önemli meselelerinden biridir. Haçlı Seferleri, Mısır'ın işgali, Tunus'ta Fransız sömürgeciliği konularında yazdıklarını okuyunca aradan geçen 100 yıla rağmen sanki günümüzdeki mücadelenin seyrini yaşar gibiyizdir. Yazarın tanık olduğu Türk Korkusu, bugün de değişmeden güncelliğini korumakta ve Batı siyasetinin temel meselelerinden biri olmaya devam etmektedir.

Bu kitapta Halil Halid Bey'in farklı zamanlarda yayımlanan kitapları, risaleleri ve Bir Türk'ün Ruznamesi başlığıyla yayınladığı hatıraları bir araya getirildi. Unutulmuş bir Osmanlı aydınını hatırlamak ve sonuna gelinmemiş bir mücadelenin başlangıcını usta bir kalemden okuyabilmek umuduyla.

